

**T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
TÜRK İSLÂM EDEBİYATI BİLİM DALI**

**19. YÜZYIL TÜRKÇE DİVÂNLARDA
HZ. EBÛ BEKİR**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Aydanur YILMAZ

BURSA-2023

**T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
TÜRK İSLÂM EDEBİYATI BİLİM DALI**

19. YÜZYIL TÜRKÇE DİVÂNLARDA HZ. EBÛ BEKİR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AYDANUR YILMAZ

Danışman:

DR. ÖĞR. ÜYESİ ALİ İHSAN AKÇAY

BURSA-2023

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, 702022016 numaralı AYDANUR YILMAZ'ın hazırladığı “19. Yüzyıl Türkçe Divânlarında Hz. Ebû Bekir” konulu Yüksek Lisans Tezi Çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, günü saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin.....(başarılı/başarısız) olduğuna(oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye

Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı

Bursa Uludağ Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ali İhsan AKÇAY

Üye

Bursa Uludağ Üniversitesi

Prof. Dr. Bilal KEMİKLİ

Üye

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Kenan ÖZÇELİK

Tarih

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 20/02/2023

Tez Başlığı / Konusu: “19. Yüzyıl Türkçe Divânlarda Hz. Ebû Bekir”

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 260 sayfalık kısmına ilişkin, 08/02/2023 tarihinde şahsım tarafından Turnitin. adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %14'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

20/02/2023

Adı Soyadı: Aydanur YILMAZ

Öğrenci No: 702022016

Anabilim Dalı: İslam Tarihi ve Sanatları

Programı: Tezli Yüksek Lisans

Statüsü: Yüksek Lisans

Danışman

ALİ İHSAN AKÇAY

* Turnitin programına Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane web sayfasından ulaşılabilir.

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**19. Yüzyıl Türkçe Divânlarında Hz. Ebû Bekir**” başlıklı çalışmamın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntılarının kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

20/02/2023

Adı Soyadı : **Aydanur Yılmaz**
Öğrenci No : **702022016**
Anabilim Dalı : **İslam Tarihi ve Sanatları**
Programı : **Tezli Yüksek Lisans**
Statüsü : **Yüksek Lisans**

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	: Aydanur Yılmaz
Üniversite	: Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: İslam Tarihi ve Sanatları
Bilim Dalı	: Türk İslam Edebiyatı
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Mezuniyet Tarihi	:
Tez Danışmanı	: Dr. Öğr. Üyesi Ali İhsan Akçay

19. YÜZYIL TÜRKÇE DİVÂNLARDA HZ.EBÛ BEKİR

Bu çalışma Hz. Ebû Bekir'in hayatı ile birlikte edebî türler içerisindeki yeri ve 19. yüzyıl divânlarına tecellî ettiği konularından müteşekkildir.

Birinci bölümde Hz. Ebû Bekir'in hayatı ana hatlarıyla anlatılmıştır. Hz. Ebû Bekir'in edebî yönü ve şairliği hakkında bilgi verilmiştir. Türk Edebiyatı'ndaki türler içerisinde Hz. Ebû Bekir'in konu edildiği incelenmiş ve ilgili türlerde örnek metinler sunulmuştur.

İkinci bölümde incelediğimiz 19. yüzyıl divânlarında Hz. Ebû Bekir'e müstakil şiir yazarlar ve dört dost içerisinde Hz. Ebû Bekir'in zikredildiği şiirler bir araya getirilmiştir.

Üçüncü bölümde Hz. Ebû Bekir'in 19.yüzyılda hangi divânlarda incelendiği tablo yapılmış, her bir hasleti tasnif edilmiş ve bir başlık altında toplanıp açıklanmıştır.

Anahtar Sözcükler:

Hz.Ebû Bekir, 19.yüzyıl, divân, şiir

ABSTRACT

Name and Surname : Aydanur Yılmaz
University : Uludag University
Institution : Social Science Institution
Field : Islam History and Arts
Branch : Turkish Islamic Literature
Degree Awarded : Master
Degree Date :
Supervisor : Dr. Öğr. Üyesi Ali İhsan Akçay

HAZRAT EBU BAKIR IN 19TH CENTURY TURKISH DIVANS

This study is composed of the life of Hazrat Abu Bakr, his place in literary genres, and his manifestation in 19th century divans.

In the first section, the life of Hazrat Abu Bakr is briefly narrated. Information is provided about his literary aspect and poetry. The depiction of Hazrat Abu Bakr in Turkish literature's genres is examined, and sample texts are presented.

In the second section, the poets who wrote independent poems about Hazrat Abu Bakr in the 19th century divans and the poems that mention Hazrat Abu Bakr among the four friends are brought together.

In the third section, a table is created that shows in which divans Hazrat Abu Bakr was examined in the 19th century. Each characteristic is classified, gathered under a title, and explained.

Key words:

Hazrat Abu Bakr, 19th century, Divan, poetry

ÖNSÖZ

Türk İslâm Edebiyatı'nın muhtevasını oluşturan ana kaynaklardan biri Hz. Peygamber'dir. Bu kaynaktan beslenen edebî türler daha sonra Hz. Peygamber'in etrafındaki önemli şahsiyetleri de konu edinmiştir. Böylece yeni edebî türler ortaya çıkmış; Türk İslâm Edebiyatı'nın şekillenmesini, gelişmesini ve zenginleşmesini sağlamıştır.

Hız. Ebû Bekir'in Hz. Peygamber'e ilk iman edenlerden olması, her zorlu koşulda canı ve malıyla İslâm'a adanması, vahye muhatap olması, üstün ahlâki özellikleri, dini anlama ve yaşama hassasiyeti onun ümmetin gönlünde ayrı bir yer edinmesini sağlamıştır. Hız. Ebû Bekir (r.a) tüm bu özellikleriyle Türk İslâm Edebiyatı'nın muhtevasını etkileyen en önemli şahsiyetlerden biri olmuştur.

Uzun çalışma ve araştırmalar sonucunda değerli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Ali İhsan Akçay'ın tavsiyesi üzerine bu konuyu çalışmaya karar verdik.

Temel hedefimiz Hız. Ebû Bekir'in edebî yönünün araştırılması ve 19. yüzyıl divânları içerisinde Hız. Ebû Bekir'in incelenmesi sonucu edebiyat ve ilim camiasına kültürel birikimimizden bir meseleyi tanıtarak günümüz çalışmalarına fayda sağlamaktır.

Bu sebeple çalışmamızda Hız. Ebû Bekir'i tanıyabilmek amacıyla öncelikle hayatını ele aldık. Daha sonra Hız. Ebû Bekir'in edebî türlere kaynaklık etmesini, onun edebî yönünü gösteren çalışmalarını derleyerek şiire bakışını da inceledik. 19. yüzyılda Hız. Ebû Bekir'in konu edildiği Türkçe divânları merkeze alarak çalışmamızı tamamladık.

Tez çalışmamda kıymetli fikirleriyle bana destek olup yol gösteren, her daim güler yüzüyle bizi karşılayan ve araştırmalarımızda kütüphanesini bizden esirgemeyen tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Ali İhsan Akçay hocama, Türk Edebiyatı'na ayna şahsiyet ve muhit çerçevesinde bakmamızı sağlayan Prof. Dr. Bilal Kemikli hocama, çalışmalarımızı takdir edip bizleri yüreklendiren, öğrencisini değerli ve kıymetli tutan Doç. Dr. M. Murat Yurtsever hocama, tezimdiki eksikliklerimi görmemde bana yardımcı olan Dr. Öğr. Üyesi Kenan Özçelik hocama ve tezime değer verip okuyan, tashih ve tahkik yapan kıymetli arkadaşlarıma, eğitim hayatımda bana yol gösteren tüm öğretmenlerime ve bana maddi manevi destek olan varlığı kıymetli aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Aydanur Yılmaz

Bursa-2023

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU	iii
YEMİN METNİ	iv
ÖZET.....	v
SUMMARY	vi
ÖN SÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

HZ. EBÛ BEKİR'İN HAYATI, EDEBÎ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ VE TÜRK EDEBİYATI'NDA HZ. EBÛ BEKİR

1. HZ.EBÛ BEKİR'İN HAYATI.....	8
1.1. Hz. Ebû Bekir'in Doğumu, Gençliği ve Ailesi.....	8
1.2. Hz. Ebû Bekir'in Mekke Dönemi'nde Yaptığı Faaliyetleri ve Hicreti... 10	
1.3. Hz. Ebû Bekir'in Medine Dönemi'nde Yaptığı Faaliyetleri.....	13
1.4. Hz. Ebû Bekir'in Halifeliği Dönemi'nde Yaptığı Faaliyetleri	15
1.5. Hz. Ebû Bekir'in Vefatı	18
2. HZ.EBÛ BEKİR'İN EDEBÎ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ.....	18
2.1. Ahidnâmesi	21
2.2. Divânı.....	21
2.3. Hutbeleri	23
2.4. Mektupları.....	24
2.5. Vecîzeleri	25
3. TÜRK EDEBİYATI'NDA HZ.EBÛ BEKİR	27
3.1. Cenknâmelerde Hz. Ebû Bekir	27
3.2. Fazilet-nâmelerde Hz. Ebû Bekir	28
3.3. Hicret-nâmelerde Hz. Ebû Bekir	30
3.4. Hilyelerde Hz. Ebû Bekir.....	31
3.5. Manzum Siyerlerde Hz. Ebû Bekir.....	33
3.6. Menkıbe Kitaplarında Hz. Ebû Bekir	35
3.7. Mesnevîlerde Hz. Ebû Bekir.....	35
3.8. Methiyelerde Hz. Ebû Bekir	39
3.9. Mîraç-nâmelerde Hz. Ebû Bekir	42

İKİNCİ BÖLÜM
HZ. EBÛ BEKİR'E MÜSTAKİL ŞİİR YAZANLAR VE
ÇÂR- YÂR-I GÜZİN İÇİNDE HZ. EBÛ BEKİR

1. HZ. EBÛ BEKİR'E MÜSTAKİL ŞİİR YAZANLAR	45
1.1. Hoca-zâde Ahmed Kâmil Efendi	45
1.2. Himmetzâde Ahmed Cezbî	46
1.3. Ali Emîrî Efendi	52
1.4. Aşkî Mustafa	57
1.5. Bahrî	60
1.6. Benderli Cesârî	61
1.7. Faik Ömer	63
1.8. Enderunlu Fâzıl	64
1.9. Sivaslı Gulâmî	70
1.10. Hâtif	71
1.11. Bursalı İffet	73
1.12. Keçeci-zâde İzzet Molla	74
1.13. Mehmed Memdûh Fâik Bey	75
1.14. Nâkâm	81
1.15. Necmî	82
1.16. Hanyalı Nûri Osmân	82
1.17. Osman Nevres	84
1.18. Râci	86
1.19. Rîzî	88
1.20. Malatyalı Sabrî	89
1.21. Manastırlı Sâlih Fâik	90
1.22. Selâmî	91
1.23. Derviş Selîm Sırrî	94
1.24. Şevkî İbrahim Efendi	96
1.25. Hâfiz 'Ulvî	97
1.2. ÇÂR- YÂR-I GÜZİN İÇİNDE HZ. EBÛ BEKİR	100
1.1. Abdünnâfi İffet Efendi	101
1.2. Aşkî Mustafa	103
1.3. Edib Harâbî	106
1.4. Enderunlu Fâzıl	108
1.5. Giritli Hilâlî	112
1.6. Hacı Hulûsi Baba	114
1.7. Hasan Hilmî Edirnevî	116
1.8. Mehmet Refikî	117
1.9. Nâkâm	119
1.10. Nihânî	120
1.11. Osman Şems Efendi	122
1.12. Râci	127

1.13. Safâyî Ali Dede	128
1.14. Sâfî Baba	130
1.15. Senîh-i Mevlevî.....	133
1.16. Şeref Hanım	135
1.17. Kerküklü Seyyid Şükrî.....	135

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

19. YÜZYIL TÜRKÇE DİVÂNLARDA HZ. EBÛ BEKİR

1. 19.YÜZYIL TÜRKÇE DİVÂNLARDA HZ.EBÛ BEKİR	139
1.1. Dost Olması Yönüyle Hz. Ebû Bekir.....	143
1.1.1. Çâr Yâr/Çehâr-ı Yâr	143
1.1.2. Çâr Erkân	147
1.1.3. Enîs Oluşu	148
1.1.4. Hâs Yâr.....	149
1.1.5. Yâr.....	150
1.1.6. Yâr-ı Ahyâr	150
1.1.7. Yâr-ı Gâr / Refik-i Gâr.....	151
1.1.8. Yâr-ı Sıddîk.....	157
1.2. Sâdık Olması Yönüyle Hz.Ebû Bekir	158
1.2.1. Sâdık-ı Ekber.....	158
1.2.2. Safiyullâh-ı Sıddîk	160
1.2.3. Sıddîk	160
1.2.4. Sıddîk-ı A'Özâm	175
1.2.5. Sıddîk-ı Ekber	176
1.2.6. Sıddîk-ı Mu'Öazzam	182
1.2.7. Sıdk	183
1.3. Akrabalık Yönüyle Hz. Ebû Bekir.....	186
1.4. Nesil Yönüyle Hz. Ebû Bekir	186
1.5. Dindâr ve Velî Olması Yönüyle Hz. Ebû Bekir	188
1.5.1. Atîk Oluşu	188
1.5.2. Dindâr Oluşu	189
1.5.3. Efdâl Oluşu	192
1.5.4. İmâm Oluşu.....	193
1.5.5. Rehber Oluşu.....	194
1.5.6. Sahabe Oluşu.....	195
1.5.7. Server Oluşu.....	196
1.5.8. Tasdîk Edici Oluşu.....	197
1.5.9. Vâkıf-ı Esrâr Oluşu	199
1.5.10. Velî/ Evliyâ Oluşu.....	200
1.5.11. Ziyâ Oluşu.....	201
1.6. İstimdâd Edilmesi Yönüyle Hz. Ebû Bekir	202
1.7. Maddî (Fizikî) Yönüyle Hz. Ebû Bekir	212

1.8. Manevî (Ahlâkî) Yönüyle Hz. Ebû Bekir	213
1.8.1. Adaletli Oluşu	214
1.8.2. Cömert Oluşu	214
1.8.3. Destgîr Oluşu	215
1.8.4. Güzel Ahlâklı Oluşu.....	216
1.8.5. İffetli Oluşu	217
1.8.6. Ruhunun Temiz Oluşu	218
1.8.7. Vefâlı Oluşu	218
1.9. Devlet Adamı ve Komutan Olması Yönüyle Hz. Ebû Bekir	219
1.9.1. Halife Oluşu	220
1.9.2. Önder Oluşu	222
1.9.3. Pehlivan Oluşu	223
1.9.4.Yâver Oluşu	225
1.10. Tasavvufa Kaynaklık Etmesi Yönüyle Hz. Ebû Bekir	225
1.10.1. Mevlânâ ve Hz. Ebû Bekir	228
1.10.2. Nakşîbendîlik ve Hz. Ebû Bekir.....	231
1.11. Söz Sanatlarında Hz. Ebû Bekir	232
1.11.1. İktibâs	232
1.11.2. Telmih	234
1.11.3. Teşbih.....	244
1.11.4. Leff ü Neşir	245
1.14. Sevilmesi Yönüyle Hz. Ebû Bekir	246
1.15. Diğer	248
SONUÇ.....	258
KAYNAKÇA	260

KISALTMALAR

b.	: Bin (ibn)
bk.	: Bakınız
c.	: Cilt
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
G.	: Gazel
H.Ö.	: Hece Ölçüsü
H.z.	: Hazreti
İSAM	: İslâmi Araştırmalar Merkezi
K.	: Kasîde
Kısa Mes.	: Kısa Mesnevî
Kıt K.	: Kıt‘a-i Kebîre
Kıt.	: Kıt‘a
Mes.	: Mesnevî
Mt.	: Matla
Mu.	: Muhammes
Mur.	: Murabba‘
Müf.	: Müfred
Mün.	: Müsemmen
Müs.	: Müseddes
Müsb.	: Müsebba‘
Müt.	: Mütessa‘
ö.	: Ölümü
R.	: Rubâ‘i
r.a.	: Radıyallahu Anh
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallâhu aleyhi ve sellem
Ş.	: Şarkı
T.B.	: Terkîb-i Bend
Tah.	: Tahmîs
Tes.	: Tesdîs
Tesm.	: Tesmîn
yy.	: Yüzyıl

GİRİŞ

Din, insanların hayatının her alanına nüfuz etmiş ve insanların duygularını, düşüncelerini, yaşam tarzlarını şekillendirmiştir. Türkler İslâm dinini benimsedikten sonra İslâm dininin iki önemli kaynağı olan Kur'ân'a ve Hz. Peygamber'in sünnetine sınıksız sarılmışlar, dîn-i mübîne kılıçlarıyla ve kaleleriyle hizmet etmişlerdir. Hz. Peygamber'i severken ashabını da sevmişler, hürmet göstermişlerdir. Bu minvalde şairler Hz. Peygamber'i zikrettikleri yerde çâr-yârı da yani dört dostu da anmışlardır.

Sahabilerin Hz. Peygamber'in yanında olması, mücadeleleri ve örnek şahsiyetleri ile Müslümanları etkilediğini Türk Edebiyatı'nın bilinen ilk kaynaklarında da görmek mümkündür.

Yusuf Has Hacib *Kutadgu Bilig* eserinin 3.bölümünde "Dört Sahabenin Övülmesini Anlatır" başlığı altında 14 beyitte dört halifeden bahseder. Bölümden örnekler;

Bunlar onun sevdiği dört arkadaşıydı

Yanıdaki danışmanları bunlardı

İkisi kayınbabası ikisi damadıydı

Bunlar halkın en iyisi ve en seçkinydi

Başta herkesten önce Tanrı'ya inanmış

Gönlü ve dili dürüst (siddîk) olan Ebu Bekir gelir

Malını tenini ve canını fedâ etti

Dileği ancak yalvaçın sevinciydi¹

¹ *Kutadgu Bilig Yusuf Has Hacib*, çev. Reşid Rahmeti Arat (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2006), 101.

Hız. Peygamber'in sevdiği dört kişinin halkın arasında da en iyi, en seçkin olduğunu, Hız. Ebû Bekir'in gönlünün ve sözünün doğru olduğunu (sıddîk) ve onun canını, malını Peygamber'in rızası için feda ettiğini ifade etmiştir.

Edib Ahmed Yüknekî *Atabetü'l-Hakâyık*'ta "Sahabenin-Allah hepsinden razı olsun-faziletleri hakkında" başlığı altında dört sahabenin faziletinden bahsetmiştir.

Yeme dört işine men selâm

Olardın utanmak kaçan özüne

'Atik birle Fârûk üçünç Zü'n-nûreyn

'Alî törtelençi ol arsilan tona²

Edib Ahmed Yüknekî bu eserinde halife oluş sırasıyla Hız. Ebû Bekir'i atîk, Hız. Ömer'i fârûk, Hız. Osman'ı zi'n-nûreyn ve Hız. Ali'yi yiğit lakaplarıyla, onları öne çıkaran faziletleriyle anmış, onları her zaman anacağını ve bundan da usanıp bıkmayacağını söylemiştir. Hız. Ebû Bekir'in "Allah'ın cehennemden azat ettiği kimse" anlamında atîk lakabıyla ifade edildiğini görmekteyiz.

12. yüzyılda Ahmed Yesevi tarafından yazılan *Divân-ı Hikmet* adlı eserin her bir bölümüne hikmet adı verilmiştir. Bu hikmetlerin 42.si Hız. Ebû Bekir hakkındadır.

Gördüğü an inanan Ebu Bekr-i Sıddîk'tır

Üstün olup dayanan Ebu Bekr-i Sıddîk'tır

Dertleşince ağlayan kulluğa bel bağlayan

² Serkan Çakmak (ed.), *Atebetü'l-Hakâyık (İnceleme-Tenkitli Metin-Tıpkıbasım)* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019), 71-72.

Ciğerlerin dağlayan Ebu Bekr-i Sıddîk'tır

Hiçbir sözünden dönmeyen kimseye sır vermeyen

Gafilete meyletmeyen Ebu Bekr-i Sıddîk'tır

Câni cânâna veren Resul ile everen

El açıp dua eden Ebu Bekr-i Sıddîk'tır

Sözünün eri olan nefsi yerlere çalan

Hak Resul'e bağlanan Ebu Bekr-i Sıddîk'tır

Muhammed'e kaynata hiç yapmış değil hata

Boynu Resul'e i'ta Ebu Bekr-i Sıddîk'tır

Hoca Ahmed tasdik gâr-i yâri ayrı tut

Âriflikte bil sadık Ebu Bekr-i Sıddîk'tır³

Hoca Ahmed Yesevi *Divân-ı Hikmet* eserinde Hz. Ebû Bekir'i siddîk oluşuyla anmış ve onun ilk anda inanıp, Hz. Peygamber'in yanında olduğunu, ona olan sevgi ve muhabbetini, Hz. Ebû Bekir'in kayınpeder oluşunu şiirinde konu edinmiştir.

³ Kemal Eraslan - Necdet Tosun, *Hoca Ahmed Yesevî Külliyyâtı* (Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi, 2019), 177-178.

13. asrın son dönemi ve 14. asrın başlarında Orta Anadolu’da yaşamış olan Türkmen dervişi Yunus Emre’nin⁴ divânında da Hz. Ebû Bekir’in izini görmek mümkündür. Yunus Emre divânında Hz. Ebû Bekir’in adı üç defa geçmektedir.⁵

Ebu Bekr ü ‘Ömer ol dîn ulusu

‘Aliyy-i Murtaza ‘Osmân benümdür⁶

Türk Edebiyatı’nda Oğuzlar’ı konu edinen Dede Korkut hikâyelerinin girişinde de Hz. Ebû Bekir, Hz. Peygamber’in sağında namaz kıldığı ifade edilerek konu edilmiştir.

...Ağız açup öger olsam üstümüzde Tanrı görklü; Tanrı dostu, din serveri Muhammed görklü, Muhammedün sağ yanında namaz kılan Ebû Bekir Sıddîk görklü; âhır sıpara başıdur, ...⁷

Türk Edebiyatı’nda önemli yer tutan divânlar şairlerin muhitini, edebî ve dinî bilgi birikimini göstermesi bakımından önemlidir. Divân şairlerinin peygamberlerden ve din büyüklerinden bahsetmesi, ayet ve hadis iktibâsları, telmihler yapması, dinî terminolojiye hâkim olması dinî bilgi birikimini gösteren en önemli ipuçlarıdır. Bu ipuçlarından yola çıkarak çalışmamızda Türk Edebiyatı’nda Hz. Ebû Bekir’in yerini, edebî şahsiyetini ve eserlerini, 19. yüzyıl divânlarındaki Hz. Ebû Bekir portresini ortaya koymak amaçlanmıştır.

⁴ Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1998), I. cilt/327.

⁵ Ramila Takhirova, “Yunus Emre Divanı’nda Özel İsimler” (V. Uluslararası Aksaray Sempozyumu, Aksaray: Somuncu Baba Tarih Ve Kültür Araştırmaları ve Araştırma Merkezi Uygulama Yayını, ts.), 111.

⁶ Mustafa Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı (İnceleme - Metin) I* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1990), 220.

⁷ Orhan Şaik Gökyay, *Dedem Korkudun Kitabı* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1973), 2.

Bu mülâhaza ile divânların diğer yüzyıllara nispeten sayıca daha çok neşredildiği, Türk Edebiyatı'nda yeninin denendiği, sosyal hayattaki ve zihniyetteki değişimlerin şiire etkisinin gözlemlendiği 19. yüzyıl ile konuyu sınırlandırıp bu döneme ait divânların derinlemesine incelenmesi tercih edilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde Hz. Ebû Bekir'in hayatı, edebî şahsiyeti ve eserleri, Türk Edebiyatı'nda Hz. Ebû Bekir konu başlıklarına yer verilmiştir.

Hz. Ebû Bekir'in hayatı ile ilgili yapılan çalışmaları özetler mahiyette bilgiler sunulmuştur. Bu bilgiler ışığında Hz. Ebû Bekir'in doğumu, lakapları, çocukluğu ve gençliği, evlilikleri ve çocukları, İslâm'la müşerref olması, Mekke döneminde yaptığı faaliyetleri, hicreti, Medine döneminde yaptığı faaliyetleri, halife oluşu ve halifeliğinde yaptığı faaliyetleri, vefatı genel olarak ele alınmıştır.

Tez içerisinde istifade edilen ayetlerin numaraları dipnot olarak eklenmiştir. Ayet mealleri verilirken *Diyanet Vakfı Meali*'nin kullanılması tercih edilmiştir.

Teze kaynaklık eden metin neşir çalışmalarındaki hatalı ve eksik kısımlar düzeltilerek dipnotta belirtilmiştir. Her cümleye, her dizeye büyük harfle başlama hususundaki eksiklikler Türkçe yazım kılavuzuna uygun biçimde düzeltilmiştir.

Hz. Ebû Bekir'in edebî yönü ve eserlerinin ele alındığı kısımda Hz. Ebû Bekir'in şiire bakış açısıyla birlikte ona ait olduğu tespit edilen ahidnâmesi, divânı, hutbeleri, mektupları, vecîzeleri bir araya getirilmiş ve eserlerinden örnekler sunulmuştur. Hz. Ebû Bekir'e nispet edilen divânı tahkik eden Ömer Fârûk et-Tabba'nın *Divanü Halifeti Resulillah (sav) Ebû Bekr es-Sıddik : Siretuhu ve Şi'ruhu* adlı Arapça eserine İSAM'da 077817 GNL. demirbaş numarasıyla kayıtlı halde ulaşılmış ve eser tarafımızca incelenmiştir.

Türk Edebiyatı'nda Hz. Ebû Bekir başlığı altında Hz. Ebû Bekir'e ait müstakil cenknâme bulunmasa da bilinen cenknâmeler içerisinde Hz. Ebû Bekir'in yer aldığı bölümlerden örnek metinler sunulmuştur.

Toplumda örnek ve önder olmuş kimselerin üstün özelliklerinin anlatıldığı fazilet-nâmeler incelenmiştir. Dört halifenin ve Ehl-i Beyt'in faziletlerini anlatan Kerderli Mahmud b. Ali'nin yazdığı *Nehcü'l-Feradis* eserinde Hz. Ebû Bekir'e ait bölümden örnek sunulmuştur.

Kişilerin ya da toplumların göçlerini manzum biçimde anlatan eserler olan hicretnâmeler içerisinde Süleyman Nahîfî'nin *Hicretü'n-Nebî* eseri incelenmiş ve Mehmed Nazîf'in *Hicret-i Nebi* eserinden bir bölüm örnek olarak verilmiştir.

Hz. Peygamber'in fizikî ve ahlâkî özelliklerinin anlatıldığı hilyeler incelenmiş dört halifeden bahseden Mehmed Es'ad Efendi'nin *Çâr-Bâğ* adlı eseri ile Cevrî'nin *Hilye-i Çehâr-Yâr-i Güzîn* adlı eserinden bahsedilmiştir. Aşere-i Mübeşşere için yazılan hilyeler içerisinde Hz. Ebû Bekir bölümleri incelenmiş ve örnek bir metin sunulmuştur.

Hz. Peygamber'in hayatının manzum biçimde anlatıldığı manzum siyerler incelenmiştir. En hacimli manzum siyer olan Münîrî'nin *Siyer-i Nebî*'si, Yazıcıoğlu Mehmed'in *Muhammediye*'si, Âşık Molla Rahîm'in *Mevlid-i Şerîf*'i gibi manzum siyer eserleri kısaca tanıtılmış ve bir metin örnek olarak verilmiştir.

Tanınmış kimselere ait hikâyelerin anlatıldığı menkıbe kitapları incelenmiştir. Müstakil olarak dört halifenin anlatıldığı Şemseddîn Ahmed-i Sivâsî'nin *Menâkıb-ı Çehâr-Yâr-i Güzîn*, Abdî'nin *Fezâil-i Hulefâ-yı Râşidîn ve Hasâil-i Çehâr-Yâr-i Güzîn*, İsmâil'in *Menkıbet-i Çehâr-Yâr-i Kibâr* eserleri içerisinde Hz. Ebû Bekir'e ait bölümlerden bahsedilmiştir.

Ayrıca methiyeler başlığı altında 19. yüzyıl divânlarında Hz. Ebû Bekir'in yer aldığı methiyelerden örnekler verilmiştir.

Mesnevîler başlığı altında Ahmed Paşa'nın *Garibnâme*, Cem Sultan'ın *Cemşid ü Hurşid*, Süleyman Çelebi'nin *Vesîletü'n-Necât* eserleri incelenmiş, Hz. Ebû Bekir'den bahseden bölümlerden örnek metinler verilmiştir.

Hz. Peygamber'in göğe yükselme mucizesini konu edinen manzum ve mensur mi'raçnâmelerden söz edilmiştir. Bu bölümde manzum mi'raçnâme eserleri içerisinde Abdülvâsî Çelebi'nin *Mi'râc-nâme-i Seyyidü'l Beşer Hazret-i Resûlullâh 'Aleyhi Efdali's-salavât*'ı, 'Ârif'in *Mi'râcü'n-Nebî*'si, Şeyh İsmâ'il Hakkı Bursevî'nin *Mi'râciyye*'si, Nâyî Osman Dede'nin *Mi'râcü'n-nebî 'Aleyhi's-selâm*'ı, Süleyman Nâhîfî'nin *Mi'râcü'n-Nebî*'si gibi eserler zikredilmiştir. Abdülvâsî Çelebi'nin mi'raçnâmesinde Hz. Ebû Bekir'in nasıl ele alındığı bir örnek metinle açıklanmıştır.

İkinci bölüm iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda Hz. Ebû Bekir'e müstakil şiir yazan şairler ve şiirler "Hz. Ebû Bekir'e Müstakil Şiir Yazanlar" başlığı altında toplanmış ve alfabetik olarak sıralanmıştır. İkinci kısımda dört dost içerisinde Hz. Ebû Bekir'in de zikredilmesi hasebiyle "Çâ^r- Yâr-ı Güzîn" başlığı altında bu şiirler toplanmış ve alfabetik olarak sıralanarak beyitler açıklanmıştır.

Üçüncü bölüm tezimizin asıl bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümde 270 divân incelenmiş ve 117 divânda Hz. Ebû Bekir'in konu edildiği tespit edilmiştir. 19. yüzyıla ait divânları tespit etmede Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü'nden ve M. Fatih Köksal'ın *Türkçe Divanlar Kataloğu (Bibliyografya)* kitabından faydalanılmıştır. Mürettep divânların seçilmesine özen gösterilmesiyle birlikte gayr-i mürettep divânlardan da yararlanılmıştır. Fakat divânçeler kapsamlarının dar olması hasebiyle teze dâhil edilmemiştir. Hakkında birden fazla çalışma yapılmış divânlarda kapsamlı ve güncel olan çalışmaların tercih edilmesine özen gösterilmiştir. 1800-1899 yılları arasında doğmuş şairler 19. yüzyıl dönemi içerisinde değerlendirilmiştir. Bu bölümde Hz. Ebû Bekir'i divânlarında konu edinen şairler tablo haline getirilmiştir. Sıyamzâde Hasan Hamdi'nin iki farklı divânında Hz. Ebû Bekir'in konu edilmesi sebebiyle iki divânından da istifade edilmiştir.

19. yüzyıl divânları içerisinde Hz. Ebû Bekir'in hasletleri incelenmiş ve konularına göre tasnif edilmiştir. Konuyla ilgili beyitler alfabetik olarak sıralanmış ve birer beytin örnek olması açısından açıklanmasına gayret gösterilmiştir. Şairlerin yaşadıkları muhitin şiire etkisini göstermek amacıyla şairlerin intisap ettikleri tarikat ve tasavvufî çevre tespit edilmeye çalışılıp tablo haline getirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

HZ.EBÛ BEKİR'İN HAYATI

1. HZ.EBÛ BEKİR'İN HAYATI

1.1. Hz. Ebû Bekir'in Doğumu, Gençliği ve Ailesi

Kureyş kabilesinin Teymoğulları kolundan olan Hz. Ebû Bekir, Fil Vakası'ndan yaklaşık üç yıl sonra Mekke'de dünyaya gelmiştir. Babası Ebû Kuhafe'dir. Annesi Selma bint Sahr'dır. Annesi ölen çocuklarının ardından doğan bu çocuğunu alıp Kâbe'ye koşmuş ve yaşadığı takdirde onu Kâbe'nin hizmetine vereceğine dair Allah'a söz vermiştir. Bu adayışın ardından onun lakabı atık olmuştur yani Allah'ın kendisini ölümden azat ettiği kimsedir.⁸ Peygamber Efendimiz'in "*Sen Allah'ın cehennemden azat ettiği kimsesin.*" demesinin de ona bu lakabın verilmesinde etkili olduğu bilinmektedir.⁹

Hz. Ebû Bekir'in bundan başka lakapları malını Allah yolunda infâk edip eski kıyafetler giydiğinden dolayı zü'l-hilâl¹⁰, Müslüman oldukları için işkenceye maruz kalan köleleri satın alarak onları özgürlüklerine kavuşturduğu için etkâ, çok acıyan ve merhametli olduğu için evvâh, çok samimi ve sadık olmasından dolayı da siddiktr.¹¹ Cahiliye döneminde adı Abdulkâbe iken Müslüman oluşunun ardından Peygamber Efendimiz (s.a.v) adını Abdullah olarak değiştirmiştir.¹²

Arap kültüründe künye önemli bir yer tutar. Bazen kişiye doğan ilk erkek çocuğuna nispetle bazen de kişinin bir meziyeti dolayısıyla künye verilirdi. Selma bint Sahr'ın iyiliksever bir kadın olmasından dolayı künyesi Ümmü'l-hayr'dı (İyilerin annesi). Kendisine de Ebû Bekir künyesi verilmiştir.¹³ Bu künyenin ne için verildiğine dair kaynaklarda açık bilgi yoktur.

⁸ Ahmet Lütfi Kazancı, *Emîr'ül Mü'minîn Hz.Ebûbekir (r.a)* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018), 13-14.

⁹ Adnan Demircan (ed.), *Kitâbü't Tabakâti'l-Kebîr* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2015), 3.cilt/189.

¹⁰ İbrahim Sarıçam, *Hz. Ebu Bekir* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), 6.

¹¹ Hilal Kara - Abdullah Kara, *Can Yoldaşı Hz. Ebû Bekir Hayatı - Ahlakı* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2021), 234-236.

¹² Kazancı, *Emîr'ül Mü'minîn Hz.Ebûbekir (r.a)*, 15.

¹³ Kazancı, *Emîr'ül Mü'minîn Hz.Ebûbekir (r.a)*, 14-16.

Hız. Ebû Bekir çocukluğunu Kâbe'nin etrafında geçirmiştir. Hız. Peygamber'de dedesi Abdulmuttalib ile birlikte Kâbe'ye sık sık gittiğinden dolayı orada tanışmışlar ve arkadaş olmuşlardır. Kâbe'nin hizmetine adanan Hız. Ebû Bekir Kâbe'nin önemli bir yer olduğunu biliyor ve her gidişinde Kâbe'yi tavaf ediyordu. Daha küçük yaştan itibaren insanların eliyle oydukları putlara tapınmanın akla mantığa aykırı olduğunu düşünüyordu. Yaşlıları gibi putlara tapmıyor, içki içmiyor, kumar oynamıyordu.

Hız. Ebû Bekir daha genç yaşlarındayken kumaş ve elbise ticaretiyle meşgul olmuş ve parlak zekâsından dolayı ticaretten çok iyi kazanç sağlamıştır. Çocukluğundan beri arkadaş olduğu Hız. Peygamber ile ticaret konusunda fikir alışverişi yapan Hız. Ebû Bekir'in Hız. Peygamber ile birlikte ticari ortaklık yaptığı bilinmektedir.¹⁴

Hız. Ebû Bekir ilk evliliğini Cahiliye döneminde Kuteyle bint Abdüluzâ ile yapmıştır. Bu evliliğinden Abdullah ve Esmâ adında iki çocuğu olmuştur. Bir müddet sonra bu hanımından boşanmıştır. Daha sonra Ümmü Rûman ile evlenmiş ve bu evliliğinden Ayşe adında kızı olmuştur. Ümmü Rûman hicretin 6. yılında vefat ettikten sonra Hız. Ebû Bekir üçüncü evliliğini Esmâ bint Umeys ile yapmış, bu evlilikten Muhammed adında bir oğlu olmuştur. Dördüncü evliliğini ise Medine'ye hicret ettikten sonra Hârica bint Habibe ile yapmıştır ve bu evliliğinden Ümmü Gülsüm isminde bir kızı olmuştur.¹⁵

Hız. Ebû Bekir dört kere evlenmiş ve bu evliliklerinden üç kız ve üç erkek evlat dünyaya gelmiştir. Hız. Ebû Bekir'in Hız. Peygamber'in vefatından sonra doğan kızı Ümmü Gülsüm hariç bütün ailesi sahâbi olan ender kimsedir. Annesi Dar'ul-Erkam'ın evinde, babası da Mekke'nin fethedilmesinden sonra Müslüman olmuştur.¹⁶ Hız. Ebû Bekir'in evi Hız. Peygamber tarafından her gün ziyaret edilme şerefine sahipti.¹⁷

¹⁴ Kara - Kara, *Can Yoldaşı Hız. Ebû Bekir Hayatı - Ahlakı*, 21-23.

¹⁵ Mustafa Fayda, "Ebû Bekir" (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994), 10/104.

¹⁶ Sarıçam, *Hız. Ebu Bekir*, 3-4.

¹⁷ Kazancı, *Emîr'ül Mü'minîn Hız.Ebûbekir (r.a)*, 31.

1.2. Hz. Ebû Bekir'in Mekke Dönemi'nde Yaptığı Faaliyetleri ve Hicreti

Tam olarak ne zaman Müslüman olduğunu bilmediğimiz Hz. Ebû Bekir'in bir Yemen ticaretinden döndükten sonra Hz. Peygamber'e uğradığını ve Hz. Peygamber'in tebliğini yaptığında hiç şüphe etmeksizin davetini kabul ettiğini biliyoruz.¹⁸ Kâbe'nin hizmetine adanan çocuğun gençliğinde de hiçbir kötülüğe yanaşmaması, güzel ahlaklı olması, Hz. Peygamber ile yakın olması ve ona olan sadakati İslâm'a kalbinin hızlıca ısınmasında etkili olmuştur.

Hz. Ebû Bekir Müslüman olduktan sonra Mekke döneminde yaptığı faaliyetleri şu şekilde sıralayabiliriz:

1- Tebliğ faaliyetleri: Hz. Peygamber'in tebliğ faaliyetlerine destek vermiş, Hz. Osman, Abdurrahman b. Avf, Bilal Habeşi, Zübeyr b. Avvam, Erkam b. Ebu'l-Erkam, Abdullah b. Mesud gibi nice abid şahsiyetlerin İslâm'a girmesine vesile olmuştur.

Neseb ilmini çok iyi bilmesinden dolayı Hz. Peygamber'e yardımcı oluyor, Hz. Peygamber'in Mekke'ye gelen insanlarla ve kabilelerle daha kolay iletişim kurmasını sağlıyordu.

2- Tüm mal varlığı ve servetini harcaması: Hz. Ebû Bekir İslâm'la müşerref olduğunda bir rivayete göre 40.000 dirhemi vardı. 35.000 dirhemini Mekke döneminde harcamıştır. Köle satın alıyordu ve azat etmiştir. Babası Ebû Kuhafe'nin güçlü kuvvetli köleleri azat etmesinin ona daha çok fayda sağlayacağını söylenmesi üzerine *"Ben onlardan faydalanmayı düşünmüyorum. Allah'ın rızasını umuyorum."* diye cevap vermiştir. O cömert kimselerdendi. Rızıkın Allah'tan geldiğini bilir, rızık korkusu çekmezdi. Hz. Ömer hayır yapmada kimsenin Hz. Ebû Bekir'in önünde olamayacağını söylemiştir.

3- Hz. Peygamber'i koruması: Müşrikler Müslüman olan kimselere çeşitli işkenceler, psikolojik şiddet uyguluyorlardı. Yıldırımak, Hz. Peygamber'in etrafından dağıtmak için çeşitli tekliflerde bulunuyorlardı, tekliflerini kabul etmeyenleri toplumda itibarsızlaştırmak için ellerinden geleni yapıyorlardı. Hz. Ebû

¹⁸ Hüseyin Algül, "Hz. Ebûbekir'in İslâm'ın İlk Yıllarındaki Faaliyetlerine Genel Bir Bakış" 1/1 (2003), 24.

Bekir de Hz. Peygamber'e zarar verilir düşüncesiyle endişeleniyor, tedirgin oluyordu. Sürekli yanında bulunmaya gayret gösteriyor, müşriklere hedeflerini şaşırtıp zorlukları ve musibetleri üzerine çekiyordu.

4- Müslümanların dertleriyle ilgilenmesi: Hz. Ebû Bekir Müslüman olanların maddi ve manevi dertlerini dinler, elinde olanı ihtiyaç sahibi kimselerle paylaşırdı. İslâm uğrunda çekilen her zorlukta Allah'ın rızasının olduğunu, ecrinin Allah tarafından verileceğini biliyor ve Müslümanların metanetlerini korumaları için telkin ve teselli veriyordu.

5- Azmi ve kararlılığı: Hz. Ebû Bekir'i İslâm dininden vazgeçirmek için çaba sarf etmişler fakat muvaffak olamamışlardır. Cahiliye dönemi adetlerinden uzak duran ve Hz. Peygamber'i kendine arkadaş edinen Hz. Ebû Bekir, arkadaşının tebliğini ilk kabul edenlerden olmuştur. Bir an dahi düşünmemiş, tereddüt etmemiştir. Sıddık lakabına da bu samimiyetiyle mazhar olmuştur.

6- Habeşistan'a hicret etmeyi düşünmesi: Bi'setin 5. yılında Kureyşliler'in Müslümanlar üzerinde işkenceyi arttırmaları, Hz. Ebû Bekir'in evinin gölgeğinde Kur'an okumasına ve namaz kılmasına mâni olmaları onun dayısının oğlu Haris b. Halid'le Habeşistan'a gitmesini gerekli kılmıştır. Habeşistan'a doğru yola çıkan Hz. Ebû Bekir yolda arkadaşı İbnü'd-Dügunne'ye rastlamış, ibadetlerini evinin içinde gizlice yapması şartıyla onu himaye edeceğini açıklamıştır. Sonrasında Mekke'ye gelip Hz. Ebû Bekir'in kendi korumasında olduğunu söylemiştir. Bir süre sonra dinini açıkça yaşamak isteyen Hz. Ebû Bekir İbnü'd-Dügunne'nin himayesini kendisine geri verdiğini ilân edip Allah'ın kendisini himaye etmede kâfi olduğunu bildirmiş ve Mekke'de kalmaya devam etmiştir.

7- Mi'raç mucizesi: Hz. Peygamber'in mi'raç mucizesi Mekke'de duyulduğunda müşrikler bunun bir fırsat olduğunu düşündüler. Akli başında olan Hz. Ebû Bekir bu olaydan sonra Hz. Peygamber'i yalnız bırakırsa onun ardından Müslüman olanlar da bu davadan vazgeçer düşüncesiyle Hz. Ebû Bekir'in yanına gittiler. Olan biteni ona anlattılar, o da " *Bu anlattıklarınızı Hz. Muhammed bizzat kendi mi*

söyledi?’’ diye sorunca onlar da ‘‘Evet’’ dediler. Hz. Ebû Bekir bu cevap üzerine hiçbir tereddüt göstermeden ‘‘O anlattıysa doğrudur. ’’diyerek karşılık verdi.¹⁹

8- Medine’ye hicret: Akabe Biatları’nda Medineli Müslümanlar Müslümanları Medine’ye davet etmişlerdi. Bu davet üzerine Mekke’de Müslümanlar birer ikişer hicret etmeye başlamışlardı. Mekke’de Müslümanların sayısı azalınca Hz. Ebû Bekir’de sabırsızlanıyor, ne zaman kendisine sıra geleceğini merak ediyordu. Hz. Peygamber’de ‘‘Umulur ki Yüce Allah sana arkadaş ihsan eder’’ diyordu ve Hz. Ebû Bekir o kişinin Hz. Peygamber olmasını çok istiyordu. Bir gündüz vakti Hz. Peygamber Hz. Ebû Bekir’in evine gitmişti. Allah’ın hicret için izin verdiğini kendisinin de arkadaş olarak seçildiğini ifade edince Hz. Ebû Bekir sevincinden ağlamıştı. Hz. Peygamber evine dönerken Hz. Ebû Bekir’in evinde de yolculuk için hazırlıklar yapılmaya başlanmıştı. Vakit gece yarısı olduğunda Hz. Peygamber Mekkelilerin emanetlerini sahiplerine vermesi için yatağına Hz. Ali’nin yatmasını istemişti. Kendisi de Hz. Ebû Bekir’le birlikte Yasin Suresi’nden birkaç ayet okuyarak evden çıkmıştı. Suikast planı yapıp Hz. Peygamber’in evinin etrafını saran müşrikler onları görmemişlerdi.

Yol boyunca Hz. Peygamber’in sağına, soluna, önüne, arkasına geçip ona zarar gelmemesi için çaba sarf etmiştir. Bu hâl Hz. Ebû Bekir’in sevgisini ve sadakatini göstermesi bakımından önemlidir.

Sevr Mağarası’na geldiklerinde Hz. Ebû Bekir mağaraya girmiş haşaratları temizleyebildiği ölçüde temizlemiş, delikleri tıkayıp Hz. Peygamber’i mağaraya gelmesi için çağırmıştır.

Sabah olduğunda suikastçılar Hz. Peygamber’in evine girdiler, yatakta yatanın Hz. Ali olduğunu görünce öfkeyle soluğu Hz. Ebû Bekir’in evine gittiler. Hz. Ebû Bekir’in kızı Hz. Esmâ’yı tokatladılar, diğer aile fertlerini sorguya çekseler de hiçbir ipucu alamadılar. Müşrikler Hz. Peygamber’i bulmaları için büyük ödül koyup peşlerine de iz sürücüleri taktılar. İz sürücüler mağaranın önüne kadar geldilerse de onları göremeyip mağaranın önünü kapatan örümcek ağı ve güvercin sebebiyle orada olamayacaklarını düşünüp oradan ayrıldılar. Mağarada

¹⁹ Geniş bilgi için bk.Algöl, ‘‘Hz.Ebûbekir’in İslâm’ın İlk Yıllarındaki Faaliyetlerine Genel Bir Bakış’’.

buldukları zaman içerisinde Hz. Ebû Bekir'in oğlu Abdullah gündüz Mekke'deki haberleri toplar akşam mağaraya gelir olan biteni anlatırdı. Hz. Ebû Bekir'in azatlı kölesi Âmir b. Fûheyre de hayvanları gündüz Mekkelilerin çobanlarıyla birlikte otlatır kimseye hissettirmeden geride kalır gece kararınca mağaraya giderdi. Süt sağlar, Hz. Peygamber'e ve Hz. Ebû Bekir'e erzak götürürdü. Gece şehre dönerken de Abdullah b. Ebû Bekir'in ayak izlerini silerdi. Bu mağarada üç gün kaldıktan sonra iki yol arkadaşı Medine'ye doğru yola çıktılar. İki yol arkadaşının biri Allah'ın dostu Hz. Peygamber, diğeri yâr-ı gâr olan Hz. Ebû Bekir birçok tehlikeye rağmen Allah'ın himayesinde yolculuklarını tamamladılar.

1.3. Hz. Ebû Bekir'in Medine Dönemi'nde Yaptığı Faaliyetleri

Hz. Ebû Bekir'in hicretten sonra Medine döneminde yaptığı faaliyetleri de şu şekilde sıralayabiliriz:

- 1-** Malını harcaması: Hz. Ebû Bekir Mekke döneminde İslâm uğruna malını harcadığı gibi Medine döneminde de bu harcamalarına devam etmiştir.
- 2-** Mescid-i Nebi'nin yapımında çalışması: Hz. Ebû Bekir Hz. Peygamber'le birlikte Mescid-i Nebi'nin yapımında çalışmıştır. Masrafların bir kısmını da o karşılamıştır.²⁰
- 3-** Bütün gazvelere ve bazı seriyyelere katılması: Bedir, Uhud ve Huneyn savaşları sırasında Hz. Peygamber'in yanından hiç ayrılmamış ve onu korumuştur. Beni Müstalik seferinde muhacirlerin sancaktarlığını yapmıştır. Tebuk Seferi'nde İslâm'ın en büyük sancağını taşımıştır. Bazı seriyyelerde de görev almış, komutanlık yapmıştır.
- 4-** Hac emiri olarak görevlendirilmesi: Hicretin 9. yılında hac farz kılınmıştır. Hac mevsimi yaklaştığında 631 yılında Hz. Peygamber'in isteğiyle Hz. Ebû Bekir hac emirliğiyle görevlendirilmiştir. 300 Müslümanla Medine'den çıkan kafilenin içinde Hz. Ali ve Hz. Hureyre gibi sahabiler de vardı.

²⁰ Harun Yıldırım, *Sahihî Buhari'den Vaazlar* (İstanbul: Sağlam Yayınevi, 2015), 614.

5- Veda Hutbesi'ne katılması: Hicretin 10. yılında Hz. Peygamber'in veda konuşmasını dinlemişti. Hz. Peygamber o konuşmada *''Bugün size dininizi ikmal ettim, üzerinize olan nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı seçtim.'''*²¹ ayeti nazil oldu. Bu ayetin nazil olup dininin tamamlanmasına sevinen sahabiler içinde Hz. Ebû Bekir, Hz. Peygamber'in vefatının yakın olduğunu anlamış ve hüzünlenmiştir.

6- Namaz kıldırmakla görevlendirilmesi: Veda Hutbesi'nden sonra Hz. Peygamber rahatsızlanmış ve mescide çıkamayacak durumda olunca namaz kıldırma görevini Hz. Ebû Bekir'e vermişti. Hz. Ebû Bekir sevdiği arkadaşının durumuna üzülmekten dolayı namaz kıldırarak takati kendinde görmüyor ve görevin başkasına verilmesini istiyordu. Fakat Hz. Peygamber ısrarla Hz. Ebû Bekir'in namaz kıldırmasını istemiş ve Hz. Peygamber vefat edinceye kadar 17 rekât namaz kıldırmıştır.

Hz. Peygamber vefat ettikten sonra Hz. Ömer *''Kim Allah Resûlü'nün öldüğünü söylerse şu kılıçla ellerini ayaklarını keserim.'''* dedi. Bu acılı günlerde sahabileri sakinleştirecek kimse gerekiyordu. O kişi Hz. Ebû Bekir'di. Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer'i bu konuşmasından sonra sakinleştirmeye çalıştı ve insanlara dönerek konuşmaya başladı. İnsanlar bunun üzerine Hz. Ebû Bekir'in etrafına toplandı.

*'' Kim Hz. Muhammed'e tapıyorsa bilsin ki Muhammed ölmüştür. Her kim de Allah'a ibadet ve kulluk ediyorsa şüphesiz ki Allah, Hayy'dır. Asla ölmez, dedi. Ardından ''Muhammed, ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi o ölür veya öldürülürse gerisin geriye (eski dininize) mi döneceksiniz? Kim gerisin geriye dönerse, Allah'a hiçbir zarar veremez. Allah, şükredenleri mükâfatlandıracaktır.'''*²² ayetini okudu. İnsanlar sanki o ayeti ilk kez duymuş gibiydiler...''²³

Bu konuşma üzerine sahabiler teskin olup kendilerine geldiler.

²¹ Maide, 5/3.

²² Âl-i İmrân, 3/144.

²³ Adnan Demircan (ed.), *Kitâbü't Tabakâti'l-Kebîr* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2015), 2.cilt/273.

Hız. Ebû Bekir Ensar'ın Benî Sâide gölgeğinde toplandığı haberini alınca Hız.Ömer'i de yanına alarak oraya gitmiştir. Halifenin Ensar'dan, Muhacirler'den, Kureyş'ten olma meseleleri uzunca sebepleriyle birlikte tartışılmış ve nihayetinde Hız. Ebû Bekir'in halifelige daha ehil olduğu sonucuna varılmıştır. Sahabiler Mescid-i Nebî'de Hız. Ebû Bekir'e biat ettiler. Hız. Ebû Bekir hutbeden sahabilere seslenmiş ve Allah ve Resûlü'ne itaat ettiği müddetçe kendisine uyulmasını, yanlış yaptığında uyarılmasını istemiştir. Onun bu konuşması siyaset anlayışını ve tavrını ortaya koyması bakımından oldukça önemlidir.²⁴

1.4. Hız. Ebû Bekir'in Halifeliği Dönemi'nde Yaptığı Faaliyetleri

Hız. Ebû Bekir'in halifeliği boyunca yaptığı faaliyetleri şu şekilde sıralayabiliriz:

1- Üsâme ordusunu yola çıkarması: Hız. Peygamber'in Mute Savaşı'nda şehit olanların intikamını almak için hazırlattığı ordunun başına Üsâme'yi tayin etmişti. Fakat kendisinin rahatsızlanması ve defin işlemleri ordunun yola çıkmasını geciktirmişti. Hız. Ebû Bekir halife olunca ilk işi Üsâme ordusunu yola çıkartmak oldu. Üsâme'nin genç ve tecrübesiz olduğunu ileri sürenlere karşı Hız. Peygamber'in komutan tayin ettiği kimseyi değiştirmeyi reddetmiştir. Nihayetinde yola çıkan Üsâme'ye yol boyunca askerî nasihatlerde bulunmuştur. Üsâme düşmanla savaşmadan yolda âsilerin isyanlarını bastırarak başarılı şekilde görevini tamamlayıp Medine'ye geri dönmüştür.²⁵

2- Ridde Savaşları: Hız. Peygamber'in vefatından sonra İslâm'ı tam kavrayamamış kimseler irtidat ettiler; yani İslâm'ı terk ettiler. İslâm'da mürtet olmanın, dinden dönmenin cezası ölümdür. Hız. Ebû Bekir savaşmadan önce onları uyarmak için mektuplar gönderdi. Bu arada birtakım Müslümanlar da İslâm'ın bütün şartlarını kabul ettiklerini fakat zekât vermeyeceklerini bildirdiler. Hız. Ebû Bekir zekât vermeyeceklerini bildiren bu Müslümanlara karşı savaş ilan etti ve Halid b. Velid'i zekât vermeyi terk edenlere karşı savaşmaya gönderdi. İslâm'ın emirlerini parçalayabileceklerini, istediklerini kabul edip istediklerini ret edebileceklerini

²⁴ Geniş bilgi için bk.Hüseyin Algül, "Hız.Ebû Bekir'in Hicretten Vefatına Kadar Olan Dönemdeki Faaliyetlerine Genel Bir Bakış" 3/6 (2005).

²⁵ Kazancı, *Emîr'ül Mü'minîn Hız.Ebûbekir (r.a)*, 99-103.

düşünenlere karşı açılmış bir savaşı bu. Halid b. Velid, Esed ve Gatafan kabilelerinde bu düşüncelere sahip kimselerle savaşmış ve bu düşünceleri bertaraf etmiştir.

3- Yalancı peygamberlerle savaşılması: Hz. Peygamber'in hastalanması ve akabinde vefat etmesiyle kendisini peygamber ilan etme cüretinde bulunan yalancılar peyda olmuştur. Bunlardan biri Esved El-Ansî'dir. Sihirbazlığıyla bilinen Esved el-Ansi Hz. Peygamber'in hastalandığı haberini alınca peygamberlik iddiasında bulunmuş sonra da harekete geçip Necran'ı zapt etmiştir. Daha sonra Yemen'e geçip orada Müslümanları öldürmüştü. Kısa zamanda etrafında bir sürü insan toplayan el-Ansî hâkimiyetini Yemen, Taif ve Bahreyn'e kadar genişletmişti. Hz. Peygamber onun üzerine harekete geçilerek öldürülmesi emrini vermiş, bu emri alan Müslümanlar el-Ansî'nin evini basıp hanımının yardımıyla onu öldürmüşlerdi. Böylece peygamberlik iddiasında bulunan ilk yalancının davası son bulmuş oluyordu.

Bir diğer peygamberlik iddiasında bulunan yalancı Tuleyha el-Esedî'dir. Tuleyha yalan söylemeyi mubah kılmış, namaz ve zekât ibadetini yerine getirmeyeceklerini Medine'ye bildirmişti. Bunu öğrenen Hz. Ebû Bekir onların üzerine ordu göndermiştir. Tuleyha savaş yerinden kaçmış ve ona tâbi olanlar da etraftan dağılıp gitmişlerdir.

Peygamberlik iddiasında bulunan yalancılar arasında Müseylime de vardı. O Yemâme bölgesinde kabile reisiydi. Hz. Peygamber'e gelip Müslüman olduğunu açıklamış ve vefatından sonra kendisini yerine tayin etmesini istemişti. Hz. Peygamber bu teklifini reddedince kabilesine dönüp peygamberlik iddiasında bulunmuş, Kur'an ayetlerine benzer sözler uydurmaya başlamıştı. Hz. Ebû Bekir, Halid b. Velid'i görevlendirerek Müseylime üzerine göndermiş ve Ebu Dücene tarafından Müseylime öldürülmüştü. Bu savaşta 600'den fazla Müslüman da şehit olmuştur. Yemâme Savaşı ile Arap Yarımadası'nda büyük fitne bitmiş oldu.

4- Fetihler yapılması: Hz. Ebû Bekir İslâm'ın sesinin komşu topraklardan da duyulmasını istiyor ve Hz. Peygamber'in tebliğ faaliyetlerini sürdürmek gerekiyordu. Bu amaçla Halid b. Velid'e İran toprakları üzerinde ilerleme emri verdi. Halid b. Velid ilk Hürmüz'ün komutasındaki ordusuyla karşılaşmış ve

Hürmüz'ü yenmiştir. Savaşta toplanan ganimetin beşte biri Medine'ye gönderilmiştir. İran ordusu aldığı yenilgi üzerine ikinci bir ordu toplamış ve komutan olarak Kârin b. Kıryânus'u tayin etmişlerdir. Bu ikinci ordu da mağlup olunca İran Şahı Arapların gücünü anlamıştır. Üçüncü orduya karşı galibiyet kazanan Halid b. Velid bu defa Hîre tarafına yönelmiş ve burada şehrin ileri gelenleriyle görüşmeler yapmıştır. Yapılan görüşmeler neticesinde savaşmak yerine cizye ödemeyi kabul eden Hîre halkı için emniyet sağlanmıştır. Hîre halkı da memnuniyetlerini bildirdikleri hediyeler takdim etmişlerdi.

Bundan sonra yapılan Enbar, Aynüttemr, Husayd ve Madîh gibi yerlerde Müslümanlar galip gelmiştir.

Hiz. Ebû Bekir İran tarafından gönderilen bu müjdeli haberlerden sonra ashab ile görüşüp Rumlar üzerine gidilmesi gerektiğiyle ilgili istişare yaptı. Ashabın da aynı görüşte olduğunu öğrenince Mute'nin hesabını sormak üzere birlikleri topladı ve toplanan birlikler Ürdün, Filistin ve Cabiye'ye doğru hareket etti. Arapların Suriye topraklarına dayandığını gören Herakliyus ordusunu topladı ve kuzeyde Bizans cephesinde böylece savaş başlamış oldu. Savaş Müslümanların galibiyetiyle ilerliyordu. Bizans köyleri, kasabaları teker teker İslâm'a teslim oluyor ve Bizans küçülüyordu. Bu fetihler sırasında Şam bölgesinde bulunan Busra'da fethedilmiştir. Ecnadin ve Fihl savaşlarından sonra da artık bütün Bizans kaleleri Müslümanların idaresine geçmiştir.²⁶ İki yıl sonra yapılan Yermuk galibiyetiyle de bölgenin tamamı fethedilmiştir.²⁷

5- Kur'an-ı Kerim'in iki kapak arasında toplanması: Yemame Savaşı'nda çok fazla şehit verilmişti ve bu şehitlerin içinde pek çok hafız bulunuyordu. Hiz. Ömer Kur'an'ın iki kapak arasında toplanması gerektiği düşüncesini Hiz. Ebû Bekir'e anlatmış fakat Hiz. Ebû Bekir Hiz. Peygamber'in yapmadığı bir işi yapmaya teşebbüs edemeyeceğini bildirmişti. Hiz. Ömer, Hiz. Peygamber'in Veda Haccı'ndan dokuz gün sonra vefat etmiş olması dolayısıyla bu işi yapmasının mümkün olmadığını karşılığını verip bu işin faydasının çok olacağını halifeden düşünmesini istemişti. Birkaç gün sonra Hiz. Ebû Bekir'in kalbi mutmain olmuş şekilde Hiz. Ömer'le

²⁶ İhsan Süreyya Sırma, *Müslümanların Tarihi* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2017), 3.cilt/67.

²⁷ Geniş bilgi için bk. Kara - Kara, *Can Yoldaşı Hiz. Ebû Bekir Hayatı - Ahlakı*.

görüştü ve bu önemli işin Hz.Peygamber'in vahiy kâtibi Zeyd b. Sabit'e verilmesi konusunda mutabık oldular. Zeyd b. Sabit'e durum anlatıldı, görevi kabul etmesi için çok dil döküldü ve sonunda ikna oldu. Mescidin bir köşesi bu iş için ayrıldı. Çeşitli taşlara, hurma liflerine, enli kemiklere, derilere, kâğıtlara yazılan ayetler getiriliyordu. Getirilen bu ayetlerin kabul edilmesi için Hz. Peygamber'in huzurunda yazılmış olması ve o ayetin Hz. Peygamber'in yanında yazıldığına dair iki şahidin de olması gerekiyordu. Yazı işi böyle başladı, ne kadar sürdüğü hakkında bilgi bulunmamakla birlikte herhangi bir ihtilaf da söz konusu olmamıştır. Her bir ayet Hz. Peygamber'in belirttiği düzende yerini almış ve kitap haline getirilmiştir. Bu kitaba Mushaf adı verilmiştir.

1.5. Hz. Ebû Bekir'in Vefatı

Hız. Ebû Bekir, hicretin 13. yılında, 2 yıl 7 ay kadar İslâm devletine başkanlık yaptıktan sonra hastalandı ve bu hastalığın akabinde 63 yaşında vefat etti. On beş gün süren hastalığı sırasında yerine namaz kıldırmak için Hz. Ömer'i seçmişti. Hz. Ebû Bekir'in hastalığı ağırlaşınca, devlet sekreteri olan Hz. Osman'ı çağırarak bir ahidname yazdırdı ve aynı günün akşamı vefat etti. Hz. Ömer cenaze namazını kıldırdıktan sonra ölmeden önce, Hz.Peygamber'in yanına defnedilmeyi istediği için oraya gömüldü. Hz. Ebû Bekir'in vefatından sonra terekesinde bir dinardan başka bir şey bulamamışlardı.²⁸

Hız. Ebû Bekir doğru sözlü, cömert, tevâzu sahibi, dindar, yiğit, yumuşak huylu, yardımsever bir kimseydi. Onun şahsiyetini ayrıntılı olarak divânlar üzerinden III. Bölüm'de ele alacağız.

2. HZ. EBÛ BEKİR'İN EDEBÎ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

Arap edebiyatında şiirin önemli bir yeri vardır. Hz. Peygamber de şiire önem veren bu topluluğun içinde yaşamıştır. O Arap toplumunun şiirle ilişkisini devenin yavrusuna olan bağlılığına benzetmiştir. Müşrikler Hz. Peygamber'i mecnun şair

²⁸ Sırma, *Müslümanların Tarihi*, 3.cilt/69-71.

olarak nitelendiriyorlardı. Kur'an'da açık olarak Hz. Peygamber'in şair olmadığı ifade edilmiştir.

*Biz ona şiir öğretmedik; zaten ona yaraşmazdı da. Ona vahyedilen, ancak bir öğüt ve apaçık Kur'an'dır.*²⁹

Kur'an'da eleştirilen durum şiirin kendisi değil, şiir söyleyenlerin Hz. Peygamber'e ve Kur'an'a karşı tutumlarıdır. Kur'an müşriklerin ifade ettikleri gibi sihir, büyü ve tılsım değil Allah'ın kelimidir. Cahiliye döneminde şairlerin cinleri olduklarına inanılırdı ve bu yüzden Hz. Peygamber'e şair demeleri onun vahyi cinden aldığı ifade etmek içindi. Kur'an'ın şairleri eleştirmesinin diğer bir nedeni de dine aykırı yaşam tarzlarına sahip olmalarıdır.

Hz. Peygamber'in şiir okumaması onun şiire karşı olduğunu göstermez. Şiirde ölçüt olarak dine ve ahlâki değerlere ters düşmemesini önemsemiştir. Bu ölçütleri dikkate alarak söylenen şiirleri beğenmiş ve takdir etmiştir. Hz. Peygamber, müşriklerin söyledikleri sözlere karşı şiiri etkili bir mücadele yöntemi olarak görmüştür.

Şüphesiz o dönemde müşriklerin İslâm dinini ve Hz. Peygamber'i hicvetmelerine karşı Hassân b. Sâbit, Kâ'b b. Mâlik ve Abdullah b. Revâha'nın çok etkili mücadeleler verdikleri bilinmektedir.³⁰

Hz. Ebû Bekir Kur'an, hadis, fıkıh, neseb, rüya tabirleri konusunda bilgili olduğu kadar şiir ve edebiyat alanında da bilgili idi. Şüphesiz onun vecîzeleri, hutbe ve mektupları onun edibliğini gösteren en önemli işaretlerdir.

Kimi araştırmacılar Hz. Ebû Bekir'in şair olmadığını iddia etmişler kimi araştırmacılar da zaman zaman şiir okuduğunu ifade etmişlerdir. Hz. Ebû Bekir'e nispet edilen divânı Türkçe'ye kazandıran Kenan Demirayak kitabında Hz. Ebû Bekir'in şair olduğuna dair birçok kaynağın olduğunu ifade ederek kaynakların bilgisini sunmuştur. Bu kaynaklar içerisinde İbn Abdırabbihî'nin "*Ebû Bekir şair idi. Ömer de şair idi, Ali ise bu üç kişinin içerisinde en büyük şair idi.*" demesi, Mustafa Fayda'nın Kasîde-i Bürde'nin baş tarafında, Kasîde-i Ebû Bekri's-Siddîk radiyallâhu anh

²⁹ Yâsîn Suresi, 36/69.

³⁰ Kenan Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi- II Sadru'l-İslam Dönemi* (Ankara: Fenomen Yayınları, 2009), 35-36.

başlığıyla yer alan bir sayfalık kasidenin Osmanlı medreselerinde okutulduğunu ifade etmesi zikredilmiştir.³¹

İbn-i Sad ‘‘Tabakat’’ eserinde Hz. Ebû Bekir’in Hz. Peygamber’in vefatından sonra söylediği mersiyelere yer vermiştir. O mersiyelerden örnekler;³²

Ey gözlerim Usanmadan ağlayın haktır Seyyid olana ağlamak

Sıkıntılarda en iyi yardımcı olana lahitte geceleyene ağlayın

Melik ola kulların Rabbi ve

Memleketlerin sahibi Ahmed’e selam gönderdi

Toplanan kalabalıkların güzeli olan

Dostun yokluğundan sonra kalır mı hayatın tadı

Keşke hepimize ölüm gelseydi de

Hepimiz birlikte ölseydik o Mühtedi ile

Bir başka söylediği mersiye de;

Peygamberimizi yattığı yerde kıvrılmış görünce

Evler tüm genişliğiyle dar geldi bana

Kemiklerim zayıflamış ve kırılmış gibiyim

Şaşkın ve ne yapacağımı bilmez haldeyim ben

Yalnız ve çaresiz kaldın artık ey Atık

Vay haline senin sevgilin toprak altında kaldı

Ah keşke arkadaşının vefatından önce

³¹ Kenan Demirayak, *Hazreti Ebû Bekir Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı* (İstanbul: Gül Kitap, 2011), 20.

³² Demircan, *Kitâbü’t Tabakâti ’l-Kebîr*, 2015, 2.cilt/321-322.

Kayalar altında bir mezara gömülüp yok olsaydım

Ondan sonra bidatler ve olaylar meydana gelecek

Gönüllerin ve omuzların kaldıramayacağı olaylar³³

2.1. Ahidnâmesi

Ahidnâme sözlükte anlaşma şartlarını ve iki tarafın imzasını taşıyan kâğıt anlamına gelmektedir.³⁴ Hz. Ebû Bekir vefat edeceği zaman Hz. Osman'ı yanına çağırıp ona şöyle dedi;

‘‘ Ahd- âti (gelecekteki vasiyet) Muhammed Resûlullah sallâllahu aleyhi ve sellem'in halîfesi Ebû Bekir'in dünyaca en son ve ahiretçe en evvel deminde (anında), kâfirin imana ve fâcirin ikana (günahkârın anlayışa) geldiği bir halde ettiği ahd ve vasiyettir. Ben, Ömer ibni 'l-Hattâb'ı hulâfete intihab ettim. Onu dinleyin, ona itaat eyleyin. Hayır taharrîde (araştırmada) kusur etmedim. Eğer sabır ve adalet eylerse beni tasdik etmiş olur ve eğer cevr (zulüm) ve tebdil-i meslek ederse (yolunu değiştirirse) ben gaybı bilmem. Ma 'zûrum. Ben, ancak hayr murad ettim. Herkes, amelinin cezasını bulur ve zulüm edenler, karîben (yakında) ne hale giriftar olacaklarını bilir. Es-selâmü aleyküm ve rahmetullah’ Hz. Ebû Bekir bu ahidi yazdırdıktan sonra başını pencereden uzatıp orada bulunan ashaba ‘‘Size halife seçtim, razı mısınız?’’ diye sorunca oradakiler razı olduklarını söylediler. Bunun üzerine ahidnâmeyi kölesine verip dışarda okutturdu. Herkes Hz. Ömer'in hilafetini kabul edince Hz. Ebû Bekir onu yanına çağırıp tavsiyelerde bulundu.’’³⁵

2.2. Divânı

Hz. Ebû Bekir'in şiirlerinin derlendiği divânının ona ait olduğu tartışmalı bir konudur. Bu divânı Türkçe'ye kazandıran Kenan Demirayak'tır.

³³ Kitâbü't- Tabakâti'l- Kebîr eserinde noktalama işaretleri kullanılmıştır.

³⁴ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 2020), 18.

³⁵ Ahmed Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ* (İstanbul: Bedir Yayınevi, 1966), 1/332-333.

Hız. Ebû Bekir divânı, Râci el-Esmer ve Ömer et-Tabbâ' tarafından Hız. Ebû Bekir'e nispet edilen şiirler toplanarak neşredilmiştir.

Ömer et-Tabbâ' neşrettiği bu divânın önsözünde Hız. Ebû Bekir'in divânının el yazmasının önceden Şam'da el-Mektebetu'z-Zâhiriyye'de 3624 numarada kayıtlıyken daha sonra bugün burada bulunan kitapların yine Şam'daki Mektebetu'l-Esed'e taşınmasıyla el yazmasının bu kütüphanede 6254 numarada kayıtlı mikrofilminin bulunduğunu ifade etmiştir.³⁶

Hız. Ebû Bekir'in şiirlerinin derlendiği bu eserdeki şiirler, müşriklerin eleştirilmesi, Hız. Peygamber'in davetinin desteklenmesi, onun güzel özelliklerinin dile getirilmesi, onun medhedilmesi, Hız. Peygamber'in etrafındakilerin yüce ahlâkının tasvir edilmesi, nihayet Hız. Peygamber'in vefatı üzerine ona içten ağıtlar yakılması gibi konular üzerine nazmedilmiştir.³⁷

وَكَذَلِكَ الدَّهْرُ

رُبَّ رِيحٍ لِأُنَاسٍ عَصَفَتْ نُمُّ مَا إِنْ لَبِثْتَ أَنْ سَكَنتَ
وَكَذَلِكَ الدَّهْرُ فِي أَصْنَافِهِ قَدَمٌ زَلَّتْ وَ أُخْرَى تَبَيَّنَتْ
بَالِغٌ مَا دُونَهُ اسْتِحْقَاقُهُ وَ يَدٌ عَمَّا اسْتَحَقَّتْ قَصْرَتُ
فَتَوَكَّلْتُ عَلَى الْحَيِّ الَّذِي لَمْ تَجِبْ نَفْسٌ عَلَيْهِ اتِّكَالَتُ

İnsanlara ne rüzgârlar eser de, bir de bakarsın, çok geçmeden duruvermiş.

Zaman da böyledir, getirdiği her çeşit sıkıntıyla, bir ayak kayar, diğer ayak sabit kalır.

Kimi insanı zaman hak etmediği şeylere ulaştırır, kimisi de hak ettiğine bile ulaşamaz.

*Ben tevekkül etmişimdir, kendisine güvenen hiç kimsenin hayal kırıklığına uğramadığı
Hayy olan Allah'a.³⁸*

³⁶ Ömer Tabba, *Dîvanu Halîfetu Rasûlullah Ebî Bekri's-Siddîk* (Beyrut: Dâri'l-Erkam b. Ebî'l-Erkam, 1999), 8.

³⁷ Demirayak, *Hazreti Ebû Bekir Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı*, 20-22.

³⁸ Demirayak, *Hazreti Ebû Bekir Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı*, 29-30.

Bu şiirde Hz. Ebû Bekir günlerin değişkenliğinden, bu günler içerisinde Allah'a tevekkül ettiğinden ve Allah'a tevekkül edenlerin hayal kırıklığına uğramayacağından bahsetmiştir.

2.3. Hutbeleri

Hutbe bir topluluğa ya da kişiye karşı yapılan konuşmadır. Hz.Ebû Bekir gençliğinden beri hatipleri ve edipleri çok iyi dinlemiş ve birçoğunu da ezberlemiştir. Hz.Peygamber'in vefatı sonrası yaptığı konuşmayla insanları teskin etmesi, Benî Saide gölgeliğinde yaptığı konuşmayla Müslümanların parçalanmasını önlemesi ve halife seçildikten sonra yaptığı ilk konuşmada devlet idaresinde izleyeceği metotları insanlara aktarmasıyla gönülleri hoşnut etmesi iyi bir hatip olduğunu göstermesi bakımından önemli örneklerdir.

Hz. Ebû Bekir'in hutbeleri hakkında yapılan çalışmalar incelendiğinde Ahmet Zeki Safvet'in *Cemheretü Hutabi'l-Arab* adlı eserinde Hz. Ebû Bekir'e ait 41 hutbe, M. Yusuf Kandehevî'nin *Asr-ı Saâdet Hutbeleri* adlı eserinde Hz. Ebû Bekir'e ait 13 hutbe bulunduğu görülmüştür. Ayrıca Suyuti'nin *Tarihü'l-Hulefâ* adlı eserinde de Hz. Ebû Bekir'e ait hutbeler yer almaktadır.³⁹

Hz. Ebû Bekir'in Hz. Peygamber'in vefatı günündeki hutbesi:

“Tek ve ortağı olmayan Allah'tan başka Tanrı olmadığına tanıklık ederim. Yine ben efendimiz Muhammed'in (s.a.s) onun kulu ve elçisi olduğuna şehadet ederim. Ayrıca kitabın indiği gibi, hadisin söylediği gibi, sözün dediği gibi olduğuna ve Allah'ın açık gerçek olduğuna tanıklık ederim. Daha sonra ey insanlar dedi: Kim Muhammed'e (s.a.s) tapıyordu ise, bilsin ki Muhammed (s.a.s) ölmüştür. Kim Allah'a ibadet ediyorsa bilsin ki O diridir, ölmez. Hiç kuşkusuz Allah durumu size daha önce bildirmiştir. Öyleyse onu paniğe kapılarak bırakmayın. Şüphesiz ki Allah peygamberimiz için gönlündeki düşüncesini sizin içinizdeki düşünceye tercih etmiş; onun sevabına kulunu almıştır. Geriye size Kitabını ve Sünnetini bırakmıştır. Dolayısıyla bu ikisine yapışan, arif; bunların arasını

³⁹ Yılmaz, “Türk Edebiyatı'nda Hz. Ebû Bekir Vecîzeleri ve Bedreddin b. Himmet-Yârü'l-Mevlevî'nin Tuhfetü's-Siddik'ı”, 12.

ayıran ise inkâra düşmüş olur. ‘‘Ey iman edenler adaleti yerine getiriniz. ’’ Şeytan sakın sizi peygamberin ölümüyle meşgul etmesin. Asla sizi dininizden döndürmesin. Derhal onu aciz bırakacağımız işlemleri yapın. Onu beklemeyin yoksa size yetişir. ’’⁴⁰

2.4. Mektupları

Mektuplar en eski kullanılan iletişim araçlarından biridir. Mektuplar yazıldığı dönemin anlayışını, sosyal, kültürel, siyasî anlayışını yansıtmaları bakımından da önemli tarihî vesikelerdir.

İslâm tarihine ait önemli tarihî vesikalar diyebileceğimiz bu mektupları derleyen Ahmed Zeki Safvet'tir. *Cemheretu Resâili'l-Arab* adlı 4 ciltlik eserinde Hz.Ebû Bekir döneminde halife ile valiler, halife ile halk arasında karşılıklı yazılan 54 mektubun metnine yer vermiştir.⁴¹

Bu mektuplar arasında Hz. Ebû Bekir'in dinden dönenlere karşı gönderdiği orduların komutanlarına yazdığı mektup, Müsennâ b. Hârise'nin kardeşi Mesud'u halifeye gönderip yardım talep etmesi üzerine halifenin Halid b. Velid' yazdığı mektup ve akabinde Müsennâ'ya gönderdiği mektup, Amr b. As'a gönderdiği mektup, Yemen halkına yazdığı mektup, Ebû Ubeyde'nin mektubuna cevaben yazdığı mektup, Yezid b. Ebî Süfyan'ın mektubuna karşılık yazdığı mektup zikredilebilir.

Bu mektuplardan biri Yezid b. Ebî Süfyan'a yazdığı mektup şu şekildedir:

‘‘Bismillâhirrahmanirrahîm. Mektubun bana ulaştı. Bizans imparatorunun Antakya'ya göçtüğünü ve Allah'ın Müslüman ordularından onun kalbine korku düşürdüğünü yazıyorsun. Şüphesiz biz Resûlullah'la beraberken korkuyorduk ve Allah bize yardım etti. Bizi melâike-i kiram ile destekledi. Korkuyla Allah'in bize yardım ettiği din işte bu dindir ki bugün insanları biz buna davet ediyoruz.

⁴⁰ M.Reşit Özbalıkcı, *Asr-ı Saadet ve Râşit Halifeler Döneminde Hitâbet* (İzmir: Yeni Akademi Yayınları, 2005), 75.

⁴¹ Sarıçam, *Hz. Ebu Bekir*, 103.

*Rabbine andolsun ki Allah Müslümanlara müşrikler gibi yapmaz. Allah'tan başka ilah bulunmadığına inananla, onunla birlikte başka ilahlara tapanı, çeşitli ilahlara tapmayı kendisine din ittihaz edeni de bir tutmaz. Onlarla karşılaştığında beraberinde olanlarla birlikte hücum et. Allah seni yardımsız bırakmaz. Allah Teâlâ'nın bize bildirdiğine göre az sayıda bir topluluk, Allah'ın izniyle kalabalık bir gruba galip gelir. Bununla beraber ben seni daha fazla insana ihtiyacın olmayacak ölçüde yeterli miktarda askerle destekleyeceğim. Selam ve Allah'ın rahmeti senin üzerine olsun.*⁴²

Hz. Ebû Bekir'in yazdığı mektupların kısa ve veciz olduğunu görmekteyiz. O mektuplarında cihadın Allah'ın emri olduğunu bildirmiş, geçmişte yaşanan başarıları hatırlatarak cihad ruhunu güçlü tutmuş, askerî ve idarî düzenlemeyi iyi derecede yapmış, yapılan faaliyetleri takip etmiştir.

2.5. Vecîzeleri

Vecîze sözlükte özdeyiş, özlü söz anlamına gelmektedir.⁴³ Vecîzeler az sözle çok şey anlatma sanatıdır. İslâm geleneğinde önce Hz. Peygamber'in kırk, yüz ve bin hadisleri derlenmiş zaman içerisinde dört halifenin sözleri de derlenmiştir.

Dört halifeye ait vecîzelerin toplandığı eserler; 15.yüzyılda yazılan Bedreddîn b. Himmet-yârü'l-Mevlevî'nin *Sad Kelime-i Çehâr-Yâr*⁴⁴ adlı eseri, aynı yüzyılda yazılan Mustafa b. Mehmed'in *Terceme-i Sad-Kelimât-ı Çihâr-Yâr-Yâr-i Güzîn* adlı eseri, 19. yüzyılda yazılmış olan Manastırlı Mehmed Rif'ât'ın *Cevâhir-i Çihâr-Yâr ve Emsâl-i Kibâr* adlı eseridir. Prof. Dr. Hikmet Özdemir'in hazırladığı *Sad Kelime-i Hazret-i Ömer, Sad Kelime-i Hazret-i Ebubekir, Sad Kelime-i Hazret-i Ali ve Mehmet Yılmaz'a ait Dört Halife'den Vecîzeler Sözlüğü* günümüze ait eserlerdendir.

⁴² Geniş bilgi için bk. Sarıçam, *Hz. Ebu Bekir*.

⁴³ Mehmet Kanar, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü* (İstanbul: Say Yayınları, 2009), 2.cilt/3643.

⁴⁴ Eserin Hz.Ebûbekir'le ilgili bölümü Mehmet Fatih Yılmaz, Hz. Ömer'le ilgili bölümü Işın Yüksel, Hz. Osman'la ilgili bölümü Aişe Kaleli, Hz. Ali'yle ilgili bölümü Adem Ceyhan tarafından çalışılmıştır.

Türk Edebiyatı'nda Hz. Ebû Bekir'in vecîzeleriyle ilgili çalışmalara Reşidüddin Vatvat'ın *Tuhfet'us Siddîk ila'l-Sadik min Kelâm Emir al-Müminîn Ebi Bekr es-Siddik* eseri kaynak teşkil etmektedir.

Türk Edebiyatı'nda Hz. Ebû Bekir'in vecîzeleri üzerine yapılan çalışmalar şunlardır;

1. Bedreddin b. Himmet-Yarü'l-Mevlevi, *Kitabu Tuhfetü's-Siddik min Kelâmı Ebi Bekri's-Siddik*: Osmanlıca tertip edilen eserde *Kitabu Tuhfetü's-Siddik min Kelâmı Ebi Bekr es-Siddik* bölümünde Hz. Ebûbekir'in vecîzeleri bulunur.

2. Cemal-i Halveti, *Şerh-i Sad Kelime-i Siddik-i Ekber*: Arapça yazılmış eserde Hz. Ebû Bekir'in vecîzeleri açıklanırken konuyla ilgili ayet ve hadislerden, kelam ve tasavvuf ilminin kavramlarından faydalanılmıştır. Bazı vecîzelerin açıklanmasında şiirlerden örnek beyitler ve büyük mutasavvıflardan örnek sözler aktarılmıştır.

3. Mustafa b. Mehmed, *Terceme-i Sad Kelimât-ı Çehar-Yar*: Osmanlıca yazılmış eserde Hz. Ebû Bekir'in isimleri, lakapları, lakapların anlamları ve bunların ele alınış şekli, anne ve babasının künyeleri, Hz. Peygamber ile yakın dostlukları konu edilmiştir. Hz. Ebû Bekir'in 142 hadis rivayetinde bulunduğu zikredilmiştir.

4. Manastırlı Mehmed Rif'at, *Cevâhir-i Çihâr-Yâr ve Emsâl-i Kibâr*: 96 sayfadan müteşekkil bu kitapta Reşidüddîn Vatvat'ın dört halifenin vecîzelerine dair eserleri Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Hz. Ebû Bekir e ait 55 vecîze bulunmaktadır.⁴⁵

Hz. Ebû Bekir'in vecîzelerine örnekler;

30. Vecîze: Sözüün çoğu birbirini unutturur, sana ait olan aklında tutabildiğin kadardır.

31. Vecîze: Kendini düzelt ki halk da seni doğru kabul etsin.

32. Vecîze: Gizlini aşikâr olanla bir tutma; yoksa işlerin bozulur.

⁴⁵ Yılmaz, "Türk Edebiyatı'nda Hz. Ebû Bekir Vecîzeleri ve Bedreddin b. Himmet-Yârü'l-Mevlevî'nin Tuhfetü's-Siddik'i", 45-49.

33. *Vecîze: Danışmanından hiçbir bilgiyi gizleme; aksi takdirde başına geleceklerin sorumlusu senden başkası değildir.*'⁴⁶

3. TÜRK EDEBİYATI'NDA HZ. EBÛ BEKİR

Peygamber Efendimiz'in sahabeyi övmesi ve sahabenin sevilmesini istemesi daha ilk dönemden itibaren sahabeye yaklaşımı etkilemiştir. Sahabe içerisinde de Peygamber Efendimiz'in devlet görevini yürütme işini ilk Hz. Ebû Bekir daha sonra bu görevin Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'ye verilmesi onlara olan saygı ve sevginin daha çok artmasında etkili olmuştur.

Hz. Ebû Bekir'in ilk inananlardan ve ilk halife olması, faziletleri, Hz. Peygamber'in mağara arkadaşı olması, ona olan sevgisi, yakınlığı, cömertliği, siddîk lakabının bizzat Resûlullah (s.a.v) tarafından verilmesi ve Hz. Ebû Bekir için nâzil olan ayetler onun değerini göstermesi bakımından önemlidir. Bu değer, sevgi ve saygı çeşitli eserlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu minvalde ilk dönem Türk Edebiyatı kaynaklarından olan *Kutadgu Bilig*'te, *Divân-ı Hikmet*'te ve *Atabetü'l-Hakayık*'ta Hz. Ebû Bekir'i, manzum-mensur methiyeleri, menkıbe kitaplarını, hilyeleri, fazilet-nâmeleri, cenknâmeleri, manzum siyerleri, hicret-nâmeleri, mîraç-nâmeleri inceleyeceğiz.

3.1. Cenknâmelerde Hz. Ebû Bekir

Türk Edebiyatı'nın İslâmî ürünlerinden olan cenknâmeler, Müslümanlar ile Müslüman olmayanların savaşlarının edebî üslupla anlatılmasıdır. Kaynağını Kur'an, hadis ve İslâm tarihinden almaktadır.

Cenknâmelerin yazılış amacı; dini anlatma ve yayma, İslâm dini ve ahlâkı hakkında bilgi verme, toplumdaki cihat ruhunu diri tutmaktır. İnsanın kendine ve başkalarına karşı olan sorumluluklarını yerine getirmesini, ahlâkını güzelleştirmeye çabalayıp kötülüklerden uzak durmasını sağlamaktır.⁴⁷

⁴⁶ Yılmaz, *Türk Edebiyatı'nda Hz. Ebû Bekir Vecizeleri ve Bedreddin b. Himmet-Yârü'l-Mevlevî'nin Tuhfetü's-Siddîk*'i, 56.

⁴⁷ İsmail Toprak, *Hazreti Ali Cenklere* (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2014), 8.

Araştırmalarımızda Hz. Ebû Bekir'e ait müstakil bir cenknâme tespit edemedik. İncelediğimiz Hz. Ali cenknâmeleri içinde Hz. Ebû Bekir'in ismi Yemame, Mukaffa, Cenâdil, Selâsil, Mukatil ve Huneyn cenklerinde geçmektedir. Cenâdil kalesi cenginde, Mukaffa seferinde Hz. Ebû Bekir, Hz. Peygamber'in bayraktarlığını yapmıştır. Hz. Ebû Bekir, Huneyn ve Mukatil cenginde Hz. Peygamber'in yanında olmuştur. Hayber Kalesi Cengi'nde bayraktar vazifesini üstlenmiştir.

Cenknâmelerde Hz. Ebû Bekir örnekleri:

Hz. Ebû Bekir, Huneyn savaşında Hz. Muhammed'in (s.a.v) yanındadır ve sıddık olarak anılmıştır;

Sağ yanında yürüdü Sıddık revân

Sol yanında hem 'Ömer oldu revân

Cenâdil Kal'ası cenginde bulunan Hz. Ebû Bekir, burada da komuta mevkiindedir:

Ol Ebu Bekr ve 'Ömer 'Osman 'Alî

Cem 'iken bunlar nâgâh iy Velî⁴⁸

3.2. Fazilet-nâmelerde Hz. Ebû Bekir

Fazilet sözlükte erdem, üstünlük, güzel vasıflar demektir.⁴⁹ Bu faziletlerin anlatıldığı eserlere fazilet-nâme denir.

⁴⁸ İsmet Çetin, *Türk Edebiyatında Hz. Ali Cenknâmeleri* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1997), 197-199.

⁴⁹ Mehmet Kanar, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü* (İstanbul: Say Yayınları, 2009), 1.cilt/944.

Araştırmalarımıza göre tek müstakil fazilet-nâme Yemîni'nin Faziletnamesi'dir. Bu fazilet-nâme Hz. Ali hakkındadır.⁵⁰

Müstakil olmayan Türkçe fazilet-nâmeleri incelediğimizde bu türe 14. yüzyılda Kerderli Mahmud b. Ali'nin yazdığı *Nehcü'l Feradîs* eserini örnek gösterebiliriz. Bu eser dört halifeyi, Ehl-i Beyt'i ve dört halifenin faziletlerini anlatan mensur bir kırk hadîs tercümesinden müteşekkildir. Eserde dört bölüm vardır. Her bölümde de on fasıl bulunmaktadır. İkinci bölümün birinci faslı Hz. Ebû Bekir'in faziletlerini anlatmaktadır.

Nehcü'l Feradîs'de Hz. Ebû Bekir'in faziletini anlatan bölümden bir örnek:

Zeyd ibn-i Erkam (r.a) anlatır:

“Bir gün Hz. Ebû Bekir ile birlikte gidiyordum. Hz. Ebû Bekir, ‘Ey Zeyd! Susadım, burada birinden su iste, içeyim!’ dedi. Ben de gidip bir kimseden su istedim. O da bana baldan şerbet yapıp Hz. Ebû Bekir’e verdi, Hz. Ebû Bekir tattı ve ‘Bu nedir?’ diye sordu. O da ‘Ey Allah Resûlü’nün halifesi! Bu, bal şerbetidir.’ deyince Hz. Ebû Bekir içmedi ve mübârek sakalından gözyaşları akana kadar epeyce ağladı. Ondan sonra kendine gelince ‘Ey Allah Resûlü’nün halifesi! Niçin bu kadar ağladınız?’ diye sordum. Hz. Ebû Bekir cevap verdi: ‘ Bir gün Hz. Peygamber’in yanındaydım. Hz. Peygamber eli ile bir şeyi uzaklaştırıyor ve ‘Benden uzaklaş!’ diyordu fakat ben kimseyi göremiyorum, benden uzaklaş, diye kime söylüyorsunuz? diye sorunca Hz. Peygamber şu şekilde cevap verdi: Dünya bir insan şekline bürünüp kendine yaklaşmamı diledi, ben ise onu kovdum, uzaklaştırdım; sen bana lazım değilsin, dedim; o da benden uzaklaştı. Daha sonra dünya, ey Muhammed! Sen benden kurtuldun ancak senden sonrakiler benden kurtulamayacak.’ dedi.”

⁵⁰ Geniş bilgi için bk. Yusuf Tepeli, *Dervîş Muhammed Yemîni Fazilet-Nâme (Giriş-İnceleme-Metin)* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2002).

Hiz. Ebû Bekir'in, az önce susayıp da su istediğim zaman şerbet gelince dünya sevgisi gönlüme yerleşir, Cenab-ı Hakk'ın huzurundan uzaklaşırım diye ağladım, demesi bundan idi.⁵¹

3.3. Hicretnâmelerde Hiz. Ebû Bekir

Hicretnâmeler kişilerin veya grupların bir yerden başka bir yere yaptıkları göçleri anlatan manzum eserlerdir. Türk Edebiyatı'nda başka kimselerin göç konusunun ele alındığı hicretnâmeler olmakla birlikte daha çok Hiz. Peygamber'in (s.a.v) gerçekleştirdiği göç konu edinilmiştir.

Hicretnâmelerde Hiz. Peygamber'in hicret emrini alması, yatağına Hiz. Ali'yi bırakması, Hiz. Ebû Bekir'e durumu bildirmesi ve akabinde yapılan hazırlıklar, Hiz. Peygamber'in evinden ayrılması, müşriklerin takip etmeleri, Hiz. Peygamber ve Hiz. Ebû Bekir'in Sevr mağarasına sığınmaları, Medinelilerin büyük bir coşku ve sevinçle Hiz. Peygamber'i karşılamaları konuları işlenmiştir.⁵²

Divânlarda hicret daha çok na't ve mesnevî bölümlerinde konu edinilmiştir. Manzum siyerlerde ve siyer türü edebî eserlerde de hicret konusu işlenmiştir.

Hicretnâme türünde müstakil olarak mesnevî nazım şekliyle yazılan ilk ve en uzun şiir 18. yüzyılda yaşamış olan Süleyman Nahîfî'nin *Hicretü'n-Nebî* eseridir. Eser 788 beyittir.⁵³

Hicretnâme türünde müstakil olarak yazılan bir başka eser Mehmed Nazif'in *Hicret-i Nebî*'sidir. Bu manzume divânın ikinci manzumesi olup 87 beyitten oluşmaktadır.

Mehmet Nazif'in *Hicret-i Nebî* eserinde Hiz.Ebû Bekir'in yâr-ı gâr (mağara arkadaşı) oluşu ve Hiz.Peygamber'in has, merhametli dostu olduğu konu edilmiştir.

⁵¹ Bilâl Aktan, *Nehcü'l Ferâdis Cennetlerin Açık Yolu* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017), 85-86.

⁵² Mehmet Ünal, "Hicretnâme Türüne Yeni Bir Örnek: Mehmed Nazif'in 'Fî Hicreti'n-Nebî Aleyhisselâm' Başlıklı Mesnevisi" 21 (2020), 426.

⁵³ Türkân Alvan, "Hicret-i Nebî'nin Klasik Türk Şiirine Yansıması", *FSM İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimler Dergisi* 0/7 (2016), 2-3.

Ebû Bekr'i refik-i hâs kıldı

Anı yâr-ı şefîk-i hâs kıldı (2/9)

Ebû Bekr ile çekdi gâra togrı

Koyup agyârı gitdi yâre togrı (2/52)

Duâya başladı zât-ı peyâmbere

Bükâyâ başladı Sıddîk-i Ekber (2/72)⁵⁴

3.4. Hilyelerde Hz. Ebû Bekir

Hilye; Süs, ziynet; güzel vasıflar; güzel yüz; Arap harfleriyle yazılan bir yazı stili; Hz. Muhammed'in üstün vasıflarını konu edinen eser.⁵⁵

Hilye, Hz.Peygamber'in fiziksel özelliklerini, ahlâkî güzelliklerini, sıfatlarını anlatan eserlerdir. Bu tür daha sonra peygamberler, halifeler, aşere-i mübeşşere ve tarikat büyüklerini de kapsayarak genişletilmiştir. Genellikle mesnevî nazım şekliyle ve az sayıda mensur olmakla birlikte manzum kaleme alınmıştır. Bunun yanı sıra manzum-mensur yazılan hilyeler de vardır.

Dört halifeye dair iki hilye yazılmıştır. Bunlardan birincisi dört halife için ilk defa yazılan 17. yüzyılda yaşamış olan Mehmed Es'ad Efendi'nin *Çâr-Bâğ* adlı eseridir. Eser Süleymaniye Kütüphanesi'nde *Gülistân-ı Şemâil* adıyla kayıtlıdır. Mesnevî nazım şekliyle yazılan eser, 1178 beyit olup aruzun Mefâ' ilün Mefâ' ilün Fâ' ilün kalıbıyla yazılmıştır. Hz.Ebû Bekir'in anlatıldığı bölüm ‘‘Beyân-ı hilye-i Sıddîk-i ekber Rızâ'yı Hakk ile olsun muvakkar’’ başlığıyla başlamaktadır. Eserin 279. ile 373. arasındaki beyitler Hz. Ebû Bekir'in hilye ve vasıflarından bahsetmektedir.

⁵⁴ Ünal, ‘‘Hicretnâme Türüne Yeni Bir Örnek: Mehmed Nazif'in 'Fî Hicreti'n-Nebî Aleyhisselâm' Başlıklı Mesnevisi’’, 428-431.

⁵⁵ Kanar, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, 2009, 1.cilt/1373.

Diğer eserde yine aynı yüzyılda yaşamış Cevrî'nin *Hilye-i Çehâr-Yâr-ı Güzîn* adlı eseridir. Eser, 147 beyittir. Mesnevî nazım şekliyle yazılan eserde aruzun Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün kalıbı kullanılmıştır. Hz. Ebû Bekir'in anlatıldığı bölüm "Sıfat-ı Hilye-i Siddîk-i 'Atîk'" başlığıyla başlamakta olup 26 beyittir. Bu eser *Çâr-Bâğ* adlı eserden sonra yazılmasına rağmen ondan daha meşhurdur.

Bu eserden birkaç örnek beyit:

Âz idi lahm-ı latîf-i bedenî

Î'tidâl üzre idi sahm-ı tenî

Vechinün olmuşıdı levnî sefid

Reşk iderdî âna nûr-ı hurşîd

Hem dahi böyle olmuşıdı bî- tahfîf

Rîşinün cânib-i bâlâsı hafîf

Hem dahî böyle olındî tahkîk

Ki ola ruhlarınun cildi rakîk

Dîdiler vasf-ı cebîninde kibâr

Meşrik-ı subh-ı hidâyet envâr⁵⁶

Narin bedeninin eti az, vücudundaki yağı normaldi. Yüzünün rengi bembeyazdı. Güneşin nuru ona imrenirdi. Hem açık sakalının üst tarafı seyrekti. Hem böyle

⁵⁶ Sema Gülmez, *Cevrî İbrahim Çelebi ve Hilye-i Çihâr-Yâr-ı Güzîn Adlı Eseri* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 33.

araştırıldı ki onun yanaklarının derisi inceydi. Alnını betimleyenler onun hidayet ışığı saçan sabah güneşinin aydınlığı gibi olduğunu söylediler.

Müstakil yazılmış aşere-i mübeşşere hilyeleri içerisinde Hz. Ebû Bekir'den ayrı bir bölümde bahseden Güftî'nin *Hilye-i Şerîf-i Aşere-i Mübeşşere* adlı eseri 333 beyit olup mesnevî nazım şekliyle yazılmış ve aruzun Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün kalıbı kullanılmıştır. Güftî, eserinin 90- 105. beyitler arasında "Hilye-i Fâhire-i Zât-ı 'Atîk'" başlığı altında Hz. Ebû Bekir'in fiziki özelliklerinden, İslâm'ı hemen kabul ettiğinden ve nesebinin Hz. Peygamber'e dayandığından bahseder.⁵⁷

3.5. Manzum Siyerlerde Hz. Ebû Bekir

Siyer, Hz. Peygamber'in hayatını anlatan eserlerdir. Türk Edebiyatı'nda ilk siyer eserleri Arapça ve Farsça'dan tercüme ile olmuştur. Türk Edebiyatı'nda bilinen ilk eser Erzurumlu Mustafâ Darîr'in *Sîretü'n-Nebî*'sidir. Bu eser mensur olsa da içinde parça parça manzum kısımlar vardır.

Türk Edebiyatı'nda en hacimli manzum siyer eserlerinden biri de Velî'nin *Sîretü'n-Nebî*'sidir. Mesnevî nazım şekliyle yazılmış eser de genellikle aruzun Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün kalıbı kullanılmıştır.

Türk Edebiyatı'nda en hacimli klasik manzum siyer Münîrî'nin *Siyer-i Nebî*'sidir. 7 cilt olarak tertip edilen eser yaklaşık 33.000 beyitten müteşekkildir. Mesnevî nazım şekliyle yazılan eserin en önemli özelliği kafiye şeklinin cinaslı olmasıdır

Manzum siyerlerden biri de Yazıcıoğlu Mehmed'in *Muhammediye*'sidir. Kasîde ve mesnevî nazım şekilleriyle birlikte terci-i bend nazım şeklinin esas alındığı 9008 beyitlik eserdir.

Âşık Molla Rahîm'in *Mevlid-i Şerîf* eseri tasavvufî bakış açısıyla 11'li hece ölçüsüyle yazılan mevlitte hicret konusu 341 beyitte anlatılmıştır.⁵⁸

⁵⁷ Geniş bilgi için bk. Mehtap Erdoğan, *Türk Edebiyatında Manzum Hilyeler* (İstanbul: Kitabevi, 2013).

⁵⁸ Ferdi Kiremitçi, "Türk İslam Edebiyatında Manzum Hicretnâmeler ve Mustafâ Fevzî b. Nu'mân'ın 'Hicret-i Habîb-i Rabbü'l- Âlemîn' Başlıklı Mesnevisi", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 0/18 (2017), 345-347.

Son dönemin mutasavvıf şairlerinden olan Kâtib Fevzi Efendi'nin Hz. Peygamber'in doğumu, hicreti, şemâili, hilyesi gibi pek çok bilginin yer aldığı ve yaklaşık 900 beyitten oluşan *Şümûsü's-safâ fi'evsâ fi'l-Mustafâ* adlı manzum siyer türünde eseri bulunmaktadır.⁵⁹

Münîrî'nin manzum siyer türündeki *Siyer-i Nebî* eserinde Hz. Ebû Bekir'in Müslüman oluşu şu şekilde anlatılmıştır:

Ebû Bekr eyleyüp İslâm guslin

Vuzû tertîbi birle k'itdi guslin

Namâzun öğrenüp erkânını hem

Edâ kıldı Resûlullâhla bâ-hem

Ebû Tâlib gelüp görüp görüşdi

Bu hoş vech ile güftâre girişdi

Didi etbâ'un ile sini bârî

Bu seyyid çün sa'îd eyledi Bârî

Hemân-dem bu haber kim çıkdı şehre

Ebûbekr oldı İslâm ile şöhre

Gücendi buna bürnâ vü eger pîr

⁵⁹ Reyhan Keleş, "İslâmî Türk Edebiyatı'nda Hicret ve Hicretle İlgili Kavramlar" 11/7 (2016), 229.

Didiler şol ‘Atiki gör ahi bir

Atası dedesi dînin idüp terk

Yapışdı Ahmedün âyinine berk

Güçendiler Ebû Bekr işine key

Uruldı her biri bagrına san key⁶⁰

3.6. Menkıbe Kitaplarında Hz. Ebû Bekir

Menkıbe sözlükte çoğu tanınmış veya tarihe geçmiş kimselerin ahvaline ait fıkralar, hikâyeler demektir.⁶¹ Bu tanımdan hareketle menkıbenin önemli tarihi veya dini şahsiyetlerin hayatlarının, mücadelelerinin ve kerametlerinin anlatıldığı eserlerdir diyebiliriz.

Bir tür olarak menkıbeler 9. yüzyıldan itibaren tasavvufî düşüncenin içerisinde ortaya çıkmıştır. Türk Edebiyatı’nda menkıbe yazma geleneğini ise 11. yüzyıla kadar götürmek mümkündür. Bu alanda Karahanlı hükümdarı Satuk Buğra Han’ın kişiliğinin anlatıldığı *Tezkire-i Satuk Buğra Han* türün ilk örneği kabul edilmiştir.

Müstakil olarak dört halifenin anlatıldığı menkıbelerden biri 16. yüzyılda meydana getirilmiş olan Şemseddîn Ahmed-i Sivâsî’nin *Menâkıb-ı Çehâr-Yâr-i Güzîn* adlı eseridir. Eserde Hz. Ebû Bekir’e ait 66 adet müstakil menkıbe vardır. Bunun yanı sıra Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali ile birlikte 155 tane menkıbede adı geçmektedir.⁶²

⁶⁰ Ümran Ay, *Münîrî (Öl. 1521?)’nin Manzum Siyer-i Nebî’si Cilt.1 (İnceleme-Metin)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007), 730.

⁶¹ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 713.

⁶² Yusuf Yıldırım, “Edebiyatımızda Hz.Ebubekir” (Hazret Ebu Bekir, Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlük Matbaası, 2019), 237-238.

Dört halifenin anlatıldığı menkıbelere Abdî'nin *Fezâil-i Hulefâ-yı Râşidîn ve Hasâil-i Çehâr-Yâr-i Güzîn* adlı eseri ve hangi asır şairlerinden olduğu kesin tespit edilemeyen İsmâil'in *Menkıbet-i Çehâr-Yâr-i Kibâr* adlı eseri örnek verilebilir.⁶³

İsmâil'in eserinde "Fî Menkıbet-i Ebû Bekr-i Sıddîk Radiyâ'llâhu 'Anh" başlığı altında 25 beyitlik manzume Hz. Ebû Bekir'e dairdir.

"Fî Menkıbet-i Ebû Bekr-i Sıddîk Radiyâ'llâhu 'Anh" başlığı altındaki manzumeden birkaç örnek beyit:

Evvelâ Sıddîk-ı Ekber kutb-ı Hak

Kim anundur her fezâ'ilde sebak

Cism ü cânı ma' den-i sıdk u safâ

Dost-dâr u yâr-ı gâr-ı Mustafâ

Âfitâb-ı şer' ü deryâ-yı yakîn

Anı tahsîs etdi ender şer' ü dîn

Bir gün etdi seyyid ol sadr-ı kibâr

Hakk'un üç yüz altmış ahlâkı var

Kimde olsa bir[i] ol hulkun hemân

Cennetü'l-me'vâ anundur bî-gümân

⁶³ Adem Ceyhan - Fatih Koyuncu, "Dört Halifeye Dair Menkıbeler ve Rafizî'ye Nasihatler: Menkabet-i Çehâr-Yâr-i Kibâr" 41/1 (2017), 5.

Etdi Sıddîk ey Resûl-i kâ‘inât

Bende var mı biri anun fi‘l-hayât

Dedi Peygamber üç yüz altmış tamâm

*Sendediir ol hulk-ı Hâlık ber-devâm*⁶⁴

İlk en büyük sıddîk, Hakk’ın büyük dostudur. O her fazilette ileri geçmektedir. Onun bedeni ve ruhu, doğruluğun ve dürüstlüğün kaynağıdır. O, Hz. Peygamber’in dost edindiği kişi ve mağara, yol arkadaşıdır. Hz. Ebû Bekir, İslâm dininin güneşi ve doğru bilginin denizidir. Allah şeriat ve din içinde onu özge kıldı. Bir gün, o büyüklerin efendisi olan Hz. Peygamber dedi ki: *“Hakk’ın üç yüz altmış ahlâkı vardır. O huylardan biri kimde bulunursa şüphesiz daima Me’vâ cennetinde olur.”* Hz. Ebû Bekir, *“Ey kâinatın Resûlü, o huyların biri hayatta bende var mıdır?”* dedi. Hz. Peygamber dedi ki: *“O Yaratan’ın üç yüz altmış ahlâkının tamamı sende devamlı olarak vardır...”*⁶⁵

3.7. Mesnevîlerde Hz. Ebû Bekir

Mesnevî, Türk Edebiyatı’nda her beytin kendi arasında ayrı kafiyelendiği nazım şeklinin adıdır. Aruzun kısa kalıplarıyla yazılır. Mesnevîlerde konu çeşitliliği vardır. Özellikle uzun uzun anlatılacak konularda mesnevî nazım şekli tercih edilmiştir.⁶⁶

Aşık Paşa’nın *Garibnâme* adlı eserinin dibacesinde ‘‘Ebubekr’i Radıyallahu ‘Anh Medh İder’’ başlığı altında 4 beyitte Hz. Ebû Bekir’den bahsedilir.

Birisi Sıddîk-ıdı gör hâlini

⁶⁴ Ceyhan - Koyuncu, “Dört Halifeye Dair Menkıbeler ve Rafizî’ye Nasihatler: Menkabet-i Çehâr-Yâr-i Kibâr”, 19-20.

⁶⁵ Ceyhan - Koyuncu, “Dört Halifeye Dair Menkıbeler ve Rafizî’ye Nasihatler: Menkabet-i Çehâr-Yâr-i Kibâr”, 22.

⁶⁶ İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2018), 309-311.

Kim niçe terk itdi sevdük mâlını

Yagmalatdı mâl u mülkü hânumân

Viridi ol ‘ışka gönül cism ü cân⁶⁷

Hz. Ebû Bekir’in hep doğru olduğu, çok sevdiği malını terk ettiği ve Allah, Hz. Peygamber aşkı için gönlünü, canını, malını, mülkünü, çoluk çocuğunu verdiği ifade edilmiştir.

Cem Sultan’ın *Cemşid ü Hurşid* eserinde ‘‘Der Medh-i Ebû Bekri’s-Sıddîk- En-Nakî Razıya-İlâhu ‘Anhu’’ başlığı altında 15 beyitlik mesnevî bulunmaktadır. Hemen akabinde de ‘‘Gazel Der Şân-ı U’’ başlık altında 9 beyitlik gazel vardır.

Hilâfet çarhınınun tâbende mâhı

İmâmet kişverinün pâdişâhı

Esâs-ı şer‘ ü hem bünyâd-ı tahkîk

Ki ya ‘ni şâh-ı dîn Bû Bekr-i Sıddîk⁶⁸

Süleyman Çelebi’nin sehl-i mümtenî tarzında kaleme aldığı *Vesîletü’n Necât* adlı eserinde Hz. Peygamber’in hastalığı sırasında namaz kıldırmak için Hz. Ebû Bekir’i görevlendirmesinden bahsedilmiştir.

Orda ki Bû Bekr imâmet eyledi

⁶⁷ Kemal Yavuz, *Garib-nâme (Tıpkıbasım, Karşılaştırmalı Metin ve Aktarma)* (İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000), 1/51.

⁶⁸ Münevver Okur Meriç, *Cem Sultan Cemşid ü Hurşid* (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 1997), 284.

*On yedi vakta niyâbet eyledi*⁶⁹

3.8. Methiyelerde Hz. Ebû Bekir

Sözlükte övme, övgü anlamlarına gelen methiye; edebiyatta bir kimseyi övmek için yazılan şiir ve yazılara denir.⁷⁰

Divân şiirinde daha çok kasîde nazım şekliyle yazılan methiyenin farklı nazım şekilleriyle de yazılabildiğini görmekteyiz. Kasîdeler hükümdarı ve devlet büyüklerini övmek amacıyla da dört halifeyi ve din büyüklerini övmek amacıyla da yazılabilir.

Methiye halifeler içerisinde en çok Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ali'ye yazılmıştır. Çünkü tarikatların çoğu bu ikisinden gelir.⁷¹

Mevlevîler ve Nakşîbendiler kendi neseblerini Hz. Ebû Bekir'e dayandırırılar. Bu tarikatlere intisap etmiş şairlerin şiirlerinde bu konuyu işlediklerini görmekteyiz.

Hz. Peygamber'e yazılan na'lerden sonra Hz. Ebû Bekir'in övüldüğü, faziletlerinden bahsedildiği methiyeler yazılmıştır. Bu methiyeler dışında Hz. Ebû Bekir'e ait müstakil methiyeler de vardır. 19. yüzyıla ait Türkçe divânlarda rastladığımız bu methiyeleri 2. Bölüm'de "Hz. Ebû Bekir'e Müstakil Şiir Yazanlar" başlığı altında yer verdik.

Bazı kasîde türünde yazılmış methiyelerde Hz. Ebû Bekir'in adının başlıklandırıldığını ve bu başlıklandırmadaki dilin Farsça olduğunu görmekteyiz. Hatif divânında "Der-Medh-i Ebûbekrî's-sıddîk (radıyâllâhu Teâlâ 'anhu)", Hâfız 'Ulvi divânında "Medhiye-i Hazret-i Ebâ Bekri's-Sıddîk Râdiyallahu 'Anh" şeklinde başlıklandırılmıştır.

Yâr-ı gâr-ı şeh-i kevneyn idi Hakkâ sıddîk

⁶⁹ Necla Pekolcay, *Mevlid (Vesîletü'n-Necât) Süleyman Çelebi* (Ankara, 2018), 93.

⁷⁰ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, 301.

⁷¹ Reyhan Keleş, "Örneklerle Türk Edebiyatı'nda Medhiye" 22 (2009), 218.

İtti mi 'râcın anın cümleden evvel tasdik

Pertev-i nûr-ı ziyâ-bahşı idi devrânın

Gördiler cümle kabâ'il-i 'Arab ihsânın

Hüsn-i ahlâk-ı hamîdeyle sıfatı mevsûf

Dür-i şeffâf gibi sadeñi cihanda ma'rûf

İtdi Kur'ân-ı Kerîm 'inde ânı Hazret-i Hak

Midhat-i ma'nî-i elfâz-ı Resûl'e mülhak

Böyle bir dürr-i sadeñde nice görsün nîsân

Kaldı emvâce-i buhrân-ı 'inâyet hayrân

Vâris-i saltanât-ı mefhâr-ı 'âlem oldu

Hükm-i şer'iyile anın sıyıtı cihâna doldu

Hayye gibi nice baş kaldırabilsün küffâr

Çekilüb her biri bir semte ider idi firâr

Oldu devrinde anın hümm-i şerifi icrâ

Kimsenün zehresi var mı [ki] disünler lâlâ

Buldu ashâb arasında hele 'izz ü şânı

Heft akalîmde ne mümkin bulına akrâni

Nazar-ı feyz-i Hudâ oldu Ebûekr'e tamâm

Dindi Sıddık diyû Hâtif ana rûz-ı kıyâm⁷² (Mes. 10)

Hatîf divânında ‘‘Der-Medh-i Ebûbekrî’s-sıddık (radıyâllâhu Teâlâ ‘anhu)’’ başlığı altında Hz. Ebû Bekir’e methiye yazmıştır. Bu methiyede Hz. Ebû Bekir yâr-ı gâr oluşu, sıddık oluşu, güzel ahlâklı oluşu, Kur’an’da Hz. Peygamber’e yardımcı kılınışı yönüyle konu edilmiştir.

Mebde-i sıdk u vefâ Sıddık-ı A‘zamdır bilin

Mahzen-i zevk ü safâ Sıddık-ı A‘zamdır bilin

Oldı damâd Seyyidü’l-kevineyn ben o şâh-ı ekreme

Ebiyan cânın fedâ Sıddık-ı A‘zamdır bilin

Hem sehâvetde nihâyet buldı mal u cân ile

Seyyed-i ehl-i sehâ Sıddık-ı A‘zamdır bilin

Eyledi ciger kebâp sûzân-ı hayfullâllah ile

Kılmadı hayf ü recâ Sıddık-ı A‘zamdır bilin

Bahriyâ olsa şefî‘ gam yok kıyâmet kopmadan

⁷² Sevdâ Önal, *Hâtif, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin)* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010), 201-202.

Çünkü mâkbûl-i-d'ua Sıddık-ı A'zamdır bilin⁷³ (G. 5)

Gazel formunda Hz. Ebû Bekir'i metheden Bahrî, 5 beyitlik bu şiirinde Hz. Ebû Bekir'i sıddık-ı a'zam olarak anmıştır. Şiirinde canı ve malıyla İslâm'a hizmet ettiğinden, vefâ ve sadakat ehli olduğundan ve Hz. Peygamber'in kayınpederi olduğundan bahsetmiştir.

Çâr-yâr içinde Hz. Ebû Bekir'in adının anıldığı methiyeler de vardır. Bazı methiyelerde de Hz. Ömer ile birlikte anılmıştır. Bu şiirleri de 2 Bölüm'de "Çâr-Yâr-ı Güzîn İçinde Hz.Ebû Bekir" başlığı altında topladık.

3.9. Mîraçnâmelerde Hz. Ebû Bekir

Mîraçnâme, Hz. Peygamber'in bir gece Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya götürülüp oradan da Rabb'in katına yükseltilmesidir. Bu mucize Türk Edebiyatı'nın konusu olmuş ve bu konu bir tür olarak müstakil eserler de işlenmiştir.

Mîraçnâmeler manzum ve mensur olmak üzere iki kısımdır.

Mensur mîraçnâmeler; Şeyhülislâm Dürrîzâde Mustafa Efendi'nin *Tercemetü's-salat Mi'râcül-Arifin* eseri, M.Emin Hirevî'nin *Me'âricü'n-Nübüvve* isimli eserinin birkaç yaprağının serbest tercümesinden müteşekkil "Mi'râc Gicesi Olduğunun Hikmetin Beyan İder" başlıklı yazısıdır. Bunun dışında müellifi ve müstensihi belli olmayan mensur mîraçnâmeler de vardır.

Manzum mîraçnâmeler Klâsik Türk Edebiyatı'nda sîre, mevlid, hilye ve mucizat gibi eserlerde bir bölüm ya da bazı mesnevîlerde bir bölüm olarak karşımıza çıkabilir. Mürettep divânlarda mîrâciyelere rastlayabileceğimiz gibi divân şiirleri içerisinde de mîrâç motiflerine rastlamak mümkündür.

Müstakil manzum mîraçnâmelere baktığımızda Abdülvâsî Çelebi'nin *Mi'râc-nâme-i Seyyidü'l Beşer Hazret-i Resûlullâh 'Aleyhi Efdali's-Salavât'*¹, 15.yüzyılda yaşamış 'Ârif'in *Mi'râcü'n-Nebî'si*, Şeyh İsmâ'il Hakkı Bursevî'nin *Mi'râciyye'si*,

⁷³ Stojanovska, "Bahrî Divânı ve İncelemesi", 166-67.

Nâyî Osman Dede'nin *Mi'râcü'n-Nebî 'Aleyhi's-Selâm'*ı, Süleyman Nâhîfî'nin *Mi'râcü'n-Nebî'si*, Mecîdî'nin *Hâzâ Mi'râciyye-i Risâlet- Penâh 'Aleyhis-selâm'*ı, 18. yüzyılda yaşamış Hâfız 'Ömer Yenişehîr-i Fenârî'nin *Mi'râciyye'si*, Âbdülbâkî Ârif'in *Mi'râciyye'si*, Seyyidî'nin *Der-Beyân-ı Kısâ-i Mi'rac'*ı, Muhammed Fevzî'nin *Kudsiyyü's-Sirâv Fî Nazmi'l- Mi'râc'*ı, Recep Vahyî'nin *Minhâcü'l-Mi'râc'*ı bu türden eserlerdir.⁷⁴

Mîraçnâme türü eserlerde Hz. Ebû Bekir'in Hz. Peygamber'in bu mucizesini tasdik etmesi sebebiyle siddîk unvanı aldığından bahsedilir.

Abdülvâsî Çelebi'nin mîraçnâmesinde Hz. Ebû Bekir'le ilgili bölüm 46. fasılda 525-535. beyitlerde geçmektedir. Bu beyitler şu şekildedir;

Müselmânlar sevinüp oldılar şâd

Niceler kıldı İmân milkin âbâd

Ebû Bekr'e didi Bû-Cehl-i murdâr

İşitdün mi senün dostunı yâr

Didi kim bir gicede Kuds'e vardum

'Acâ'ib dürlü dürlü nesne gördüm

Bu revâ midur inan kim dir ana

Bunun gibi yalan söyler mi sana

Ebû Cehl'e hem ol Bû-Bekr-i Makbûl

⁷⁴ Geniş bilgi için bk. Metin Akar, *Türk Edebiyatında Manzum Mi'râc-Nâmeler* (Ankara: Kültür Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987).

Didi hâşâ ki yalan söyleye ol

Ne söyler ise cümle çin söyler

Ne dirse râst ider dîn söyler

‘Aceb degül midür anun pâk zâtı

İderse yirde gökde mu ‘cizâtı

Didi ki hakdur âmennâ inanduk

Bu dem ‘ukba için ana tayanduk

Bizi andan dahı ayırmasın Hak

Bu togrı yolumuzdan ırmasın Hak

Hacîl oldı hemân Bû-Cehl-i mel ‘ûn

Katından turdı gitdi şöyle magbûn⁷⁵

⁷⁵ Akar, *Türk Edebiyatında Manzum Mi ‘râc-Nâmeler*, 379-380.

İKİNCİ BÖLÜM

1. HZ. EBÛ BEKİR'E MÜSTAKİL ŞİİR YAZANLAR

19. yüzyıla ait divânları incelediğimizde Hz. Ebû Bekir'e müstakil olarak şiir yazarlar da olmuştur Hz. Ebû Bekir'e verilen değer ve ona duyulan sevgi ve saygının tezahürünü gördüğümüz bu şiirleri ayrı bir başlık altında toplayarak inceledik. Müstakil şiir yazarlar şunlardır:

Hoca-zâde Ahmed Kâmil Efendi (ö.1311/1894), Himmetzâde Ahmed Cezbî (ö.1244/1829), Ali Emîrî Efendi (ö.1342/1924), Aşkî Mustafâ (ö.19.yy), Bahrî (ö.20.yy), Benderli Cesârî (ö. 1244/1829), Faik Ömer (ö. 1245/1830), Enderunlu Fâzıl (ö. 1225/1810), Sivaslı Gulâmî (ö. 1303/1886), Hâtif (ö.1237/1822), Bursalı İffet (ö. 1255/1840), Keçeci-zâde İzzet Molla (ö.1243/1828), Mehmed Memdûh Fâik Bey (ö. 1343/1925), Nâkâm (ö.19.yy), Necmî (ö.?), Hanyalı Nûri Osmân (ö. 1230/1815), Osman Nevres (ö. 1292/1876), Râci (ö.?), Rîzî (ö.19.yy sonu), Malatyalı Sabrî (ö.19.yy), Manastırlı Sâlih Fâik (ö. 1316/1899), Selâmî (ö.1227/1813), Derviş Selîm Sırrî (ö. 19.yy), Şevkî İbrahim Efendi (ö. 1314/1897), Hâfız Ulvî (ö. 1289/1873)'dir.

Bu şiirlerin 11'i nâ't, 21'i methiye türünde yazılmıştır. Na't türünde yazılan şiirlerin 2'si 5 beyit, 4'ü 7 beyit, 1'i 9 beyit, 2'si 23 beyit, 1'i 29 beyit ve 1'i de 37 beyittir. Methiye türünde yazılan şiirlerin 2'si 1 beyit, 2'si 2 beyit, 1'i 4 beyit, 4'ü 5 beyit, 7'si 7 beyit, 2'si 8 beyit, 1'i 10 beyit, 2'si 13 beyittir.

1.1. Hoca-zâde Ahmed Kâmil Efendi⁷⁶

Ahmed Kâmil na't türünde yazdığı "Hazret-i Sıddîk" redifli şiirinde Hz. Ebû Bekir'in vefâsından, Hz. Peygamber vefat ettikten sonra onun yerine halife olduğundan bahsetmiştir. Na'tın son beytinde de her zaman kendisini özlediğini ifade ederek Hz. Ebû Bekir'den lütuf istemiştir.

⁷⁶ Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Mesut Bayram Düzenli, XIX. Yy. Nakşibendî Şeyhlerinden Hoca-zâde Ahmed Kâmil Divanı (İstanbul: Kriter Yayınevi, 2018), 5-8.

Serdâr-ı şefî‘-i rûz-ı cezâ hazret-i Sıddîk

Müzniblere hep kıldı vefâ hazret-i Sıddîk

Sen şâh-ı hilâfetlik idüp ba‘de nübüvvet

Kâfirlere hem itdi gazâ hazret-i Sıddîk

Hak râzî olup ni‘metini eyledi ihsân

Nâ‘il olamaz kimse buna hazret-i Sıddîk

Sıddîk diyü tesmiyye idüp şâh-ı nübüvvet

‘Uşşâka bütün virdi sefâ hazret-i Sıddîk

Sen eyle lutuf Kâmil-i bî-çâreye her dem

Müşâtâkınam hem bende sana hazret-i Sıddîk⁷⁷ (G. 5)

1.2. Himmetzâde Ahmed Cezbî⁷⁸

Himmetzâde Ahmed Cezbî’nin methiye türünde yazdığı şiirinde Hz. Ebû Bekir’in sıddîk, lakabının ‘atîk olduğundan, Hz. Peygamber’e vefâlı, dost, yol arkadaşı olduğundan, kimsesizlere mutlulukla bakıp onları tehlikelerden koruyarak onların güvenliğini sağladığından, tüm varlığını Hz. Peygamber’in yoluna harcadığından bahsetmiştir. Son bendde şair kendisine seslenip sende sıdk ile sevgilini yanında sakla çünkü yaralı âşıkların cana devası böyledir demiştir. Her bendin son iki beyiti

⁷⁷ Ömer Suat İnan, *Hoca-Zâde Ahmed Kâmil Efendi ve Dîvân’ı (İnceleme-Metin)* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 173.

⁷⁸ Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Türkan Alvan, “Nadide Bir Çiçek Münazarası: Himmetzâde Şeyh Ahmed Cezbî den Şükûfenâme”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (01 Ocak 2024), 121-124.

tekrar etmiş ve o beyitlerde yol arkadaşı olmanın usulünün böyle olduğu ve Hz. Ebû Bekir'in atîk yani cehennemden âzat olduğu ve âşıklara merhametli olduğu ifade edilmiştir.

Mah-i maksûd-i vefâ ya 'nî siddîk

Oldı mahbûb-i Hudâya o güzel yâr u refîk

Nâm-i vâlâsıdır ol şah-i dilin dahî 'atîk

Böyledir bunda usûl böyledir erbâb-i refîk

Çü Ebû Bekr 'atîkdir odur 'uşşâka şefîk

Nice bî-keslere eylerdi sa 'âdetle nazar

Oluridi nazar-i pâke iren hıfz-i hatar

Cümle-i cân u dile çünkü odur nûr-i basar

Böyledir bunda usûl böyledir erbâb-i refîk

Çü Ebû Bekr 'atîkdir odur 'uşşâka şefîk

Fahr-i 'âlem yoluna ol mih-i merdân-i Hudâ

Ne ki vâ varı anın eyledi bi 'l-cümle fedâ

Niçe medh itmeye ol şâh-i dili bay u gedâ

Böyledir bunda usûl böyledir erbâb-i refîk

Çü Ebû Bekr 'atîkdir odur 'uşşâka şefîk

Cezbiyâ sıdkile sen hubbını kıl cânê nihân

Kim odur 'âşık-i dil-hasteye edviyye-i cân

Anı sûrî vü senâ eyledi çün fahr-i cihân

Böyledir bunda usûl böyledir erbâb-i refîk

Çü Ebû Bekr ‘atîkdir odur ‘uşşâka şefîk⁷⁹ (Mu. 4)

Himmetzâde Ahmed Cezbî'nin aşağıda methiye türünde yazdığı şiirinde Hz. Ebû Bekir'in merhametli olduğu, Hz. Peygamber'in arkadaşı olduğu, Allah katında sadık olduğu, herkesten önce Hz. Peygamber'i tasdik edenin o olduğu, onunla karanlıkların aydınlandığı, onu sevmeyenin Allah'a âsi olduğu, onu sevmeyen Rafizilere benzememek gerektiği, ashab içinde en kıymetlinin o olduğu, Hz. Peygamber'e (Sevr) mağarada arkadaş olduğu ifade edilmiştir. Her bendin son iki dizesi " *Temiz adı onun için Allah katında sadık oldu, bütün sahabelere şeyhü'l-atîk oldu* " ifadesi tekrarlanmıştır. Şeyhü'l-atîk, şeyhü'l-İslâm⁸⁰ anlamında Kur'an-ı ve sünneti çok iyi bilmesinden dolayı böyle ifade edilmiştir.

Mâh-i eflâk-i sâ ‘âdet ol Ebû Bekri’ş-şefîk

Server-i merd-i ‘inâyet ya ‘nî ol yâr-i ‘atîk

Bû Bekirdir kim habîbu'l-lâha oldu refîk

Nâm-i pâki anıniçün oldu ‘indu'l-lâh sadîk

Cümle ashâb-i Hudâya oldu ol şeyhü'l-‘atîk

Evvelâ tasdik iden oldur resûl-i ekremi

Kesdi tîg-i sıdkile kalbinde şekk-i mübhemi

Tutdu anın sıdkı ser-tâ-pâ bu mülk-i ‘âlemi

⁷⁹ Mahnaz Roohi Maleky, *Himmetzâde Ahmet Cezbî Divanı* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 115-116.

⁸⁰ Muhammed Abdülhay el-Kettâni, *Hz. Peygamber'in Yönetiminde Sosyal Hayat ve Kurumlar*, çev. Ahmet Özel (İstanbul: İz Yayıncılık, 1990), 1/83.

*Nâm-i pâki anıniçün oldı ‘indu’l-lâh sadîk
Cümle ashâb-i Hudâya oldı ol şeyhü’l-‘atîk
Dîn-i pâk-i⁸¹ Mustafâda oldı ol mâhu’z-ziyâ
Oldı anın ile hbp⁸² zulmet-serâlar rûşenâ
Yâr-i gârim didi ana fahr-i ‘âlem Mustafâ
Nâm-i pâki anıniçün oldı ‘indu’l-lâh sadîk
Cümle ashâb-i Hudâya oldı ol şeyhü’l-‘atîk*

*Kim ki sevmez anı olur Hakka ‘âsî subh u şâm
Alamaz iki cihânda ‘ind-i Hakda hiç merâm
Sev anı ger ola dirsên dîn u imânın temâm
Nâm-i pâki anıniçün oldı ‘indu’l-lâh sadîk
Cümle ashâb-i Hudâya oldı ol şeyhü’l-‘atîk*

*Bugz idüp olma revâfiz misl-i salik kıl hazer
Bû Bekirdir cümle ashâb içre zîrâ mu‘teber
Sıdkına fahr-i cihâne geldi Allâhdan haber
Nâm-i pâki anıniçün oldı ‘indu’l-lâh sadîk
Cümle ashâb-i Hudâya oldı ol şeyhü’l-‘atîk*

*Hem refîk-i gârdır ol sıdkile şâyândır
Cümleten sıdk ehline ol ma‘nî-i bürhândır*

⁸¹ Maleky'nin çalışmasında ‘pâk-ii’ yazımı ‘pâk-i’ olarak düzeltilmiştir.

⁸² Maleky'nin çalışmasında ‘hbp’ yazımı ‘hep’ olarak düzeltilmiştir.

*Semm-i mârile şehâdet mülkine sultândır
Nâm-i pâki anıniçün oldı ‘indu’l-lâh sadîk
Cümle ashâb-i Hudâya oldı ol şeyhü’l-‘atîk*

*Cezbiyâ kıl intisâb ol merd-i pâk-i ‘âleme
Kıl muhabbet ‘âkil isen ol sadîk-i a‘zeme
Saldı küfr ehlin anın şemşîr-i sıdkı mâteme
Nâm-i pâki anıniçün oldı ‘indu’l-lâh sadîk
Cümle ashâb-i Hudâya oldı ol şeyhü’l-‘atîk⁸³ (Mu. 7)*

Himmetzâde Ahmed Cezbî’nin aşağıda methiye türünde yazdığı şiirinde Hz. Ebû Bekir’in Hz. Peygamber’in ashabından olduğu, nâmının sıddîk olduğu, onun güzel ahlakî meziyetlerini yazmaya kalemin yetmeyeceği, her ne sebeple olursa olsun onun övgüye lâyık olduğu, Hz. Peygamber’in dört ashabını yani Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali’yi sevdiği ifade edilmiştir. Her bendin son iki dizesinde ‘’Allah mübârek etsin o Resûle ashâb oldu, yaşlı genç kıyamete kadar onu söyleyecek’’ ifadesi tekrar edilmiştir.

*Sırr-i Hakdır çü Ebû Bekir-i sıddîk-i ‘âlem
Kim odur mecma‘-i âlemde şefîk-i a‘zem
Anı yaratdı anı sevdi Habîb-i Ekrem
Bâreke’l-lah ana ol oldu Resûle ashâb
Na‘t-hânıdır anın haşre değin şeyhile şâb*

⁸³ Roohi Maleky, *Himmetzâde Ahmet Cezbî Divanı*, 116-118.

Cümle ‘âlemde Ebû Bekir-i siddîkdir nâmı

Sıdk⁸⁴ ile geçdi o sultân-i dilin eyyâmı

Buldu siddîk lakabı ile nice in ‘âmı

Bâreke’l-lah ana ol oldu Resûle ashâb

Na‘t- hânıdır anın haşre değın şeyhile şâb

Kaleme gelmez o sultânda olan haslet-i hûb

Olan ahlâk-i pesendîdesi hûb-ender-hûb

Sev anı cân gibi cândan hele oldur mahbûb

Bâreke’l-lah ana ol oldu Resûle ashâb

Na‘t- hânıdır anın haşre değın şeyhile şâb

Her ne vechile olur ise senâya şâyân

Aranır olsa cihân zâtına olmaz akrân

Çü odur mahrem-i esrâr-i habîbü’r-Rahmân

Bâreke’l-lah ana ol oldu Resûle ashâb

Na‘t- hânıdır anın haşre değın şeyhile şâb

Kılma ârâm okı her şâm seher na‘tın anın

Ana ta‘zîmile geçsün hele bir ânın

Kulu kurbânı ol ‘âkil isen ol sultânın

Bâreke’l-lah ana ol oldu Resûle ashâb

⁸⁴ Maleky’nin çalışmasında ‘‘Ăıdk’’ yazımı ‘‘sıdk’’ olarak düzeltilmiştir.

Na‘t- hânıdır anın haşre değin şeyhile şâb
Çâr ashâb-i Resûl ya‘nî Ebû Bekir ‘Ömer
Dahi ‘Osmân-i velî sâhib-i düldül Haydar
Seveni anları Allah u Resûl dahi sever
Bâreke‘l-lah ana ol oldu Resûle ashâb
Na‘t- hânıdır anın haşre değin şeyhile şâb

Tutma Cezbî hele her nâ-halefe sem‘-i dilin
Dir isen açıla tâ haşre eğin gonçe gülün
Bağla hubbına gönül hasret-i şâh-i resûlün
Bâreke‘l-lah ana ol oldu Resûle ashâb
Na‘t- hânıdır anın haşre değin şeyhile şâb⁸⁵ (Mu. 7)

1.3. Ali Emîrî Efendi⁸⁶

Ali Emîrî Efendi'nin ‘‘pîş-vâ’’ redifli ‘‘Hazret-i Sıddîk-i A‘zam Efendimiz Hakkında’’ başlıklı yazdığı na‘tda Hz. Ebû Bekir'in Hz. Peygamber'den sonra dünyaya geldiği, sıddîk-ı muazzam ve yüce kimse olduğu, Hz. Peygamber'in peygamberliğini tasdik ettiği, o ikisi mağaradayken ayetine mazhar olmasından dolayı şanının yüce olduğu, Hz. Peygamber'in ahirete irtihal etmesinden sonra yüce önder olduğu, merhamet içinde şiddeti, şiddet içinde de merhameti dünyaya gösterdiği, faziletli ve cömert olduğu, mükemmel bir ahlâka sahip olduğu, adaletli, insafli bir önder olduğu, İlâhî ilimleri bildiği, şanlı kişiliğine denk bir kimsenin olmadığı, her işinin Allah'ın rızasına uygun olduğu ifade edilmiştir. Sonrasındaki

⁸⁵ Roohi Maleky, *Himmetzâde Ahmet Cezbî Divanı*, 120-121.

⁸⁶ Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Muhtar Tefvîkoğlu, *Ali Emîrî Efendi* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989).

beyitlerde kendi kusurlarını ve eksikliğini dile getirerek Hz. Ebû Bekir'den merhamet ve yardım istemiştir.

Oldu dünyaya Resûlullah mukaddem pîş-vâ

Sonra oldu Hazret-i Siddîk-ı a'zam pîş-vâ

Öyle siddik-i mu'azzam kim o dur zât-ı büleml

Öyle siddik-i mu'azzam kim mükerrem pîş-vâ

Bi'set-i peygamberi ol odur tasdîk eden

Levh-i mahfuz-ı hakikatte murakkam pîş-vâ

Cevher-i rahşân-ı tâc-ı sâbikûn olmuş o zât

Cümle ashâb-ı güzîne olmak elzem pîş-vâ

Hazret-i peygambere yâ Rab nedir ol etkiyâ

Âferîn ey ins ile cinne müselleml pîş-vâ

İzhumâ isneyni fi'l-gâri oldu şân-ı akdesin

Ma'şer-i akvâm-ı 'arş u ferşe a'lem pîş-vâ

İrtihâl etdikde zât-ı Hazret-i Peygamberi

Oldu dünyâya bi-hak pek mufahhem pîş-vâ

Hilm içinde şiddeti şiddet içinde ra'feti

Gösterir dünyâyâ kim oldur mütemmim pîş-vâ

Yâ nedir ol gayret-i dîn-i mübîn-i Ahmedî

Bâreke'llah ey fazîlet-mend ü ekrem pîş-vâ

Böyle bir hulk-ı mükemmel böyle bir 'azm-i metîn

Eylemiş dünyâ yüzünde hangi efhem pîş-vâ

Yâ mutahhar yâ mümecced yâ mükerrerrem yâ 'anik

Sensin İslâma bi-hakkın âb-ı zezem pîş-vâ

Sensin ol yâr-i celîl-i Hazret-i Fahr-i Resûl

Görmemiş görmez sana hemtâ bu 'âlem pîş-vâ

Pîş-va oldunsa hangi ceyş 'âli-gevher

Oldu gûyâ Hazret-i Cibril'i a'zam pîş-vâ

Eylemez zâtın gibi ibrâz-ı âsâr-ı zafer

Olsa hangi 'askere Behrâm u Rüstem Pîş-vâ

Fahr-ı evvel hamlede te'mîn eden zâtın gibi

Hangi bir gavgâda oldu hangi âdem pîş-vâ

Âdl ile insâf ile ikdâm ile ihsân ile

Pek mükemmel pek muvakkar pek müvessim pîş-vâ

Sendedir ‘ilm-i İlâhî sendedir feyz- i hafî

Ey hakîkî vâkıf-ı esrâr-ı mübhem pîş-vâ

Zât-ı zî-şânın gibi ibrâz-ı kudret eylemez

Olsa da bir leşkere İskender ü Cem pîş-vâ

İbtidâsı oldu heft iklimi teshîr eylemek

Ol zaman ki oldu zât-ı pâkin akdem pîş-vâ

Yâ halîfe zât-ı pâkindir olan ba‘der-rusûl

Fazl u ehliyetle dünyâyâ müna‘im pîş-vâ

Sensin her bir maslahatda mazhâr-ı tevfîk-i Râb

Sensin her bir işde lutf- ı hakka mülhem pîş-vâ

Bî-kesim bî-dâyeyim âvâreyim dârinde

Ol bu ‘abde ey penâh ibn-i Âdem pîş-vâ

Âh ol gün ki olur her zenb ü ‘isyân ehline

Hey‘et-i dehşet-nümâda nefis-i azlem pîş-vâ

*Âh ol gün ki ne semte eylesem medd-i nigâh
Her taraftan olmada bin hasret ü gam pîş-vâ*

*Âh ol gün ki ne yerden istesem imdâd olür
Zenb ü âlâm ü küdüret ye's ü mâtem pîş-vâ*

*‘İlm ile ‘irfân ile mahviyet-i ahlâk ile
Ey olan rûy-ı zemîne pek mukaddem pîş-vâ*

*Merhamet kıl ol zamanda bu Emîrî mücrime
Hâli pek müşkil olur ey halka erham pîş-vâ*

*Şimdiden etmektedir ‘arz-ı delâlet şânınâ
Ol çetin günde unutma ey mükerrerem pîş-vâ*

*Kesmem ümmîd-i şefa‘at yâ veliyy-ullah meded
Çünkü sensin ümmet-i İslâma her dem pîş-vâ*

*Çâkerin ‘abd- hakîrindir kulundur bu za ‘îf
Ey mu‘în-i mücrimîn ey hakka mahrem pîş-vâ⁸⁷ (K. 29)*

⁸⁷ Mustafa Uğurlu Arslan, *Ali Emîrî Efendi ve Divanı* (İstanbul: Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 121-125.

1.4. Aşkî Mustafa⁸⁸

Aşkî Mustafa'nın yazdığı "Sıddîk-ı ekberdür" redifli, "Der-Na' t-ı Sıddîk ve yâr-ı gâr-ı Mustafa" başlıklı na' tta Hz. Ebû Bekir'in sadakatle dünyaya mutluluk verdiği, sıdk oluşunun Kur'an'la ilân edildiği, "izhüma" sözüyle şanının yüceltiği, ikinin ikincisi olduğu, sıdk oluşuyla görünür görünmez Allah'tan başka her şeyi soyutladığı, gökyüzünde olanların Sıddîk'ı görünce hepsinin hırka giyen derviş olduğu, zahidin hırka giymesinin boşa olmadığı bundaki maksadın yüce hırkayı giyen Sıddîk-ı ekber'in izinin takip etmek olduğu belirtilmiştir. Sonraki beyitlerde ise Ahmed'in sırrının bereketinin etkisiyle velilerin başı olduğu, Hak'ın hitabına lâayık olduğu, Hz. Peygamber'i tasdîk ettiği, Resûlullah'ı Bedir'de ve Kubâ'da koruduğu, nakkâşın kalbine nakş etmesiyle Nakşibendîlere rehber olduğu, ona karşı olanların onun azmini ve kararlılığını görünce onun kahraman olduğunu anladıkları, Hz. Ali'nin minbere çıkıp Hz. Ebû Bekir'in faziletlerini ashaba anlattığı ve onun halifeliğini kabul etmeyen Müslüman olamayacağı ifade edilmiştir. Son dört beyitte Aşkî mahlasını kullanan şair onun yolunda olduğunu bildirerek ondan medet istemiştir. Beyitteki izhüma ve sâni isneyn ayetten iktibâstır. Ayetin ilgili bölümünün meâli şöyledir:

*"...Siz peygambere yardımcı olmasanız da önemli değil. Nitekim inkârcılar onu, iki kişiden biri olarak yurdundan çıkardıklarında Allah ona yardım etmişti..."*⁸⁹

Sadâkatla safâ-bahş-ı cihân Sıddîk-ı ekberdür

Reh-i sıdk u mahabbetde hemân Sıddîk-ı ekberdür

Berat-ı sıdkuna fermân-ı Furkân oldı menşûri

Ki kavî-i izhümâ da ref'î şân Sıddîk-ı ekberdür

⁸⁸ Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Nurettin Gemici, "Aşkî Mustafa Efendi'nin Medine Tarihine Dâir Birtakım Yeni Bulgular", (ts.), 173-174.

⁸⁹ Tevbe Suresi, 9/40.

Mu‘anven sâni isneyn-i Muhammed Kehf-i hicretde

Bu şân u şevkete nâ ‘il olan Siddîk-ı ekberdür

Sivâdan zâhir ü bâtin mücerred oldu sıdk ile

Fedâ iden bu yolda mâl u cân Siddîk-ı ekberdür

Görüp ehl-i semâ sıddık cümle hırka-pûş oldu

Bu şâhiddür imâm-ı kudsiyân Siddîk-ı ekberdür

‘Abâ-pûş olduğu zâhid tehî zannetme bilsünler

Garaz ‘âl-i ‘abâya peyrevân Siddîk-ı ekberdür

O bir kutb-ı veleyet ‘aks-i feyz-i sırr-ı Ahmed’den

Muhammed yâr-ı gârı bî-gümân Siddîk-ı ekberdür

Hitâb-ı müstetâb-ı Hakk’a lâyık oldu

Mübeşşir oldu Hak’dan şâd-mân Siddîk-ı ekberdür

Resûl-ı Ekrem’i tasdîkıdur bu zevk-i ‘irfânı

İmâm-ı ehl-i sıdk u ‘arifân Siddîk-ı ekberdür

Bedir’de sâye-bân-ı sâye-i Ahmed’de oldukça

Cihâna şübhesüz reşk-âverân Sıddîk-ı ekberdür

O Sultân-ı nübüvvet kim Kubâ'ya nâzil oldukda

Olan ol gün Resûl'a sây-bân Sıddîk-ı ekberdür

Cinân-ı kurbun ol tâvûs-ı sıdk-ı hâmûşî mest

Uran mihr-i sükût-ı ber-dehân Sıddîk-ı ekberdür

O nakkâş-ı tecellî nakş idüpdür hâne-i kalbin

‘Ukûs-ı Nakşbendî sâlikân Sıddîk-ı ekberdür

Dehâmı hokka-i sıdk u sadâkat dürc-i gevherdür

Açılsa gonca-veş gevher-feşân Sıddîk-ı ekberdür

Muhâlifler görüp sıdk u sebâtın rezm-gâh içre

O dem fehm itdiler ser-kahramân Sıddîk-ı ekberdür

Çıkup minberde ta ‘dâd eyleyince fazlını Haydar

Ser-â-pâ bildiler efdal olan Sıddîk-ı ekberdür

Kamu ashâba seddü'l-hohe fermâni sudûrında

O müstesnâ-yı hohe ol zamân Sıddîk-ı ekberdür

Hayâtında anı takdîm-i mihrâb itdi Peygamber

İmâm-ı pîşvâ-yı müselmân Sıddîk-ı ekberdür

Halîfe bilmeyen ol zâtı Hakkâ müslimân olmaz

Hilâfet tâcını evvel kapan Sıddîk-ı ekberdür

Benüm pîrüm efendim dest-gîrüm Hazret-i Hünkâr

O zâtun cedd-i vâlâsı inan Sıddîk-ı ekberdür

Tevevssüldür garaz na‘t-i şerîfünden bu ‘Aşkî’nün

Ümîdüm kesmezem vird-i zebân Sıddîk-ı ekberdür

Şefî‘ ol sen zacî‘-i bende Kitmîr-i der-i Ahmed

Meded-kârüm benüm gizlü ‘ayân Sıddîk-ı ekberdür

Sürünsem mürde-vârî bâb-ı lutfında ne bâküm var

Hayât-ı câvidân rûh-ı revân Sıddîk-ı ekberdür⁹⁰ (K. 23)

1.5. Bahrî⁹¹

Bahrî’nin methiye türünde yazdığı ‘‘Sıddîk-ı A‘zamdır bilin’’ redifli şiirinde Hz. Ebû Bekir’in sıdkın ve vefânın kaynağı olduğu, Hz. Peygamber’in onun damadı olduğu, malıyla ve canıyla cömertlikte zirve olduğu, Allah korkusu ile ciğerinin

⁹⁰ Melek Bıyık Yapa, *Aşkî Mustafa Dîvâm Edisyon Kritik* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007), 39-41.

⁹¹ Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Mehmet Fatih Köksal, ‘‘Bahreddîn/Bahrî’’, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* (Erişim 30 Ocak 2023).

yandığı ifade edilmiş ve son beyitte şair “Ey Bahri! Kıyamet kopmadan üzölmek yok. Çünkü o şefaât ederse onun duası kabul edilmiş duadır.” demiştir.

Mebde-i sıdk u vefâ Sıddık-ı A ‘zamdır bilin

Mahzen-i zevk ü safâ Sıddık-ı A ‘zamdır bilin

Oldı damâd Seyyidü’l-kevneyn ben o şâh-ı ekreme

Ebiyan cânın fedâ Sıddık-ı A ‘zamdır bilin

Hem sehâvetde nihâyet buldı mal u cân ile

Seyyid-i⁹² ehl-i sehâ Sıddık-ı A ‘zamdır bilin

Eyledi ciger kebâp sûzân-ı hayfullâllah ile

Kılmadı hayf ü recâ Sıddık-ı A ‘zamdır bilin

Bahriyâ olsa şefî‘ gam yok kıyâmet kopmadan

Çünkü mâkbûl-i-d‘uâ Sıddık-ı A ‘zamdır bilin⁹³ (G. 5)

1.6. Benderli Cesârî⁹⁴

Benderli Cesârî’nin “Ebû Bekr emîrû’l-mü’minin” redifli, “Der-medh-i Hazret-i Ebû Bekr” başlıklı methiyesinde Hz. Ebû Bekir’in güzel yüzlü, nurlu izleri olan, padişahların incisi, Peygamber’i tasdîk eden, Hz. Peygamber’e mağarada

⁹² Stojanovska’nın çalışmasında “Seyyed-i” yazımı “Seyyid-i” olarak düzeltilmiştir.

⁹³ Stojanovska, *Bahrî Divanı ve İncelemesi*, 166-167.

⁹⁴ Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, “Cesârî, Hasan” (Erişim 30 Ocak 2023).

arkadaşlık eden, halife olan ve onun halifeliğinde âlemde düzenin sağlandığı ifade edilmiştir. Son beyitte şair Hz. Ebû Bekir'in sırlara vâkıf olduğunu da belirtmiştir.

Gör ne dîdârdur Ebû Bekr emîrü'l-mü'minîn

Nûr-ı âsârdur Ebû Bekr emîrü'l- mü'minîn

Mevc urur bahr-i hakikat içre ey dil gûyiyâ

Dürr-i şeh-vârdur Ebû Bekr emîrü'l- mü'minîn

Hak Rasûlu'llâh[ı] tasdîk eyleyen ol emirdür

Sâhib-i ikrârdur Ebû Bekr emîrü'l- mü'minîn

Gârda yâr-ı refîk oldu Habîbu'llâh ile

Sâdik-ı yârdur Ebû Bekr emîrü'l- mü'minîn

Fahr-i 'âlem hem anı kıldı halîfe yirine

İmdi muhtârdur Ebû Bekr emîrü'l- mü'minîn

Devr-i 'adlinde cihân bulmuş idi hoş intizâm

Şöye dindârdur Ebû Bekr emîrü'l- mü'minîn

Ey Cesârî nükte-sencânun kamu mermûzına

*Vâkıf-ı esrârdur Ebû Bekr emîrî'l- mü 'minîn*⁹⁵ (G. 7)

1.7. Faik Ömer⁹⁶

Faik Ömer “sıddîk-ı ekber” redifli “Vasf-ı Şerîf-i Sıddîk-i Ekber Razullah-ı ‘Anh” başlıklı methiyesinde Hz. Ebû Bekir’in sohbet arkadaşı olduğu, mağara arkadaşı olduğu, iman sahibi kimselerin örnek aldığı devrin şeyhi olduğu, mi‘raç gecesi olanları kabul edip sıddıkların en şerefli olduğu, malını ve canını Hak yolunda Resûl’e (s.a.v) verdiği, hakikatin ve tarikatların önderi olduğu, sırları bildiği ve yiğitliğin kaynağı olduğu ifade edilmiştir.

Celîs-i yâr-ı gâr-ı Mustafâ sıddîk-i ekberdir

Enîs-i gam-güsâr-ı enbiyâ sıddîk-i ekberdir

Emîr-i ehl-i îmân muktedâ-yı kutb-ı devrândır

Şeh-i iklim-i taht-ı etkiyâ sıddîk-i ekberdir

Odur evvel musaddık leyle-i mi‘râcî ol ânda

Şeref-bahş-ı cemî‘-i asdikâ sıddîk-i ekberdir

Reh-i Hakk’da Resûl’e mâl ü cânın hep fedâ kıldı

Serîr-efrûz-ı serdâr-ı vefâ sıddîk-i ekberdir

⁹⁵ Yasemin Akkuş, *Benderli Cesârî’nin (Ölüm: 1829) Dîvânı ve Dîvânçesi (İnceleme-Tenkitli Metin)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010), 339.

⁹⁶ Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Murat Ak, “Bir Osmanlı Münevveri Fâik Ömer Efendi Ve Divân-ı Nu‘ût’u” 25 (2015), 49-50.

Tarîkatle hakikat câmi 'nin ol imâmıdır

Sufûf-ı etkîyâya pîşvâ siddîk-i ekberdir

Rumûz-ı enbiyânın mahremi bir gavs-i Bârî 'dir

Künûz-ı genc-i esrâr-ı hafâ siddîk-i ekberdir

Melâz u melce'idir ehl-i cürmün Fâikâ ol zât

Mürüvvet menba 'ı kân-ı 'atâ siddîk-i ekberdir⁹⁷ (K. 7)

1.8. Enderunlu Fâzıl⁹⁸

Enderunlu Fâzıl'ın 'ey hazret-i siddîk'' redifli, 'Na' tiye Be- Hazret-i Sıddîk'' başlıklı na' tında Hz. Ebû Bekir'in Hz. Peygamber'le birlikte mağarada bulunduğunu, rüyasında Hz. Ebû Bekir'i gördüğünü ve onu gördüğü için üzüntüsünün gittiğini, neşelendiğini ifade ettikten sonra siddîk olduğundan dolayı rüyasını tasdîk etmesini istemiştir.

Meded-kâr resûl-i muhterem ey hazret-i siddîk

Refik-gâr olan sâbit-kadem ey hazret-i siddîk

Seni rü'yâda gördüm destime bir nâme sundın sen

'Aceb bir nâme-i müşgîn-rakam ey hazret-i siddîk

⁹⁷ Hande Büyükkaya, *Faik Ömer ve Divanı: Karşılaştırmalı Metin-İnceleme* (İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 83-84.

⁹⁸ Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Sabahattin Küçük, "Enderunlu Fâzıl", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 30 Ocak 2023).

Yazılmış bu ‘ibâretle bu lafz-ı neş ‘e-bahşâ kim

Bana senden olur tevkîf-i gam ey hazret-i siddîk

Ne ra ‘nâ lafza-i tevkîf-i gam kim ‘aksidir ânın

Safâ bahş-ı derûn-ı pür-sitem ey hazret-i siddîk

Gam-ı tevkîfden maksad servedi sârî itmekdir

İdüp celb-i ni ‘am def‘-i elem ey hazret-i siddîk

Efendüm çünkü sen siddîksin rü ‘yamı tasdik it

Be-hak hazret-i fahr-ı ümem ey hazret-i siddîk

Efendüm Fâzıla medyûnsın rü ‘yâda hüccetle

Buyur yakazada ibrâ-yı zimem ey hazret-i siddîk⁹⁹ (K. 7)

Enderunlu Fâzıl’ın ‘‘yâ Ebâbekir’’ redifli na‘tında Hz. Ebû Bekir’in ümmetin padişahının vekili olduğu, seçkin halife olduğu, Resûllah’ın (s.a.v) halifesi olduğu ve bu vekilliği güzel yaptığı, minberde durması ve askeri hazırlıklarıyla mertçe çaba sarf ettiği, henüz imânın hükümlerinin sağlamlaşmadığı dönemde Allah’ın yardım ettiği ifade edilmilmiştir. Dinden dönenleri öldürdüğü, vahyi kabul etmesiyle siddîk olduğu, Hz. Peygamber’in mağara arkadaşı olduğu, Hz. Peygamber’in onun damadı olduğu, müminlerin annesi olan o temiz kızın, milletin babası olduğu, ashab içinde en cömertin o olduğu, savaşlarda imdada yetiştiği, temiz huzura gelip malını verdiği

⁹⁹ Esra Beyhan, *Enderunlu Fâzıl Dîvanı (Metin-İnceleme)* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 375.

ve sıkıntılı orduya yardım ettiği belirtilmiştir. Bu beyitlerden sonra şair Hz. Ebû Bekir'den yardım ve şefaât istemiştir.

Vekîl-i şâh-ı ümmet yâ Ebâbekir

Ser-efrâz-ı hilâfet yâ Ebâbekir

Resûlullaha sen ni' me 1-halefsin

Güzel kıldın vekâlet yâ Ebâbekir

Kıyâm-ı minber ü techîz-i asker

Hoşa merdâne-i gayret yâ Ebâbekir

Henüz ne muhkem iken hükm-i îmân

Te'âlallah ne himmet yâ Ebâbekir

Husûsâ ol kitâl-i ceş-i mürted

Yeter İslâma nusret yâ Ebâbekir

Gerek evvel gerek âhirde sensin

Meded-kâr-ı nübüvvet yâ Ebâbekir

Sen ol siddîk-i vahy-i âsumânî

Ni'am-ı kûy-ı risâlet yâ Ebâbekir

Sen ol hem-pây-ı fahr-ı enbiyâsın

Refîk-i gâr-ı halvet yâ Ebâbekir

Senin dâmâdın oldı şâh-ı levlâk

Şeref-yâb sahâret yâ Ebâbekir

Çü bint-i pâkin ümmü 'l-mü 'minîndir

Sen ol bâbâ-yı millet yâ Ebâbekir

Kerem senden ki hep ashâb içinde

Sen ol kân-ı sehâvet yâ Ebâbekir

Gazâ imdâdına ol-dem ki ashâb

Heme kıldı i 'ânet yâ Ebâbekir

Huzûr-ı pâke geldin mâ-mülkle

Mu 'în-i ceş-i 'usret yâ Ebâbekir

Mu 'în-i evvel 'usretinde bu gedânın

Eyâ şâh-ı mürüvvet yâ Ebâbekir

Dahîl düşdüm sana gayret senindir

Meded senden 'inâyet yâ Ebâbekir

Be-hakk-ı yâr hem Pehlevî hâkin

O hûrşîd-i sa‘âdet yâ Ebâbekir

Huzûrunda ol fahr-ı kâ‘inâtın

Bana eyle şefâ‘at yâ Ebâbekir

Günâhım ‘afv ide min ba‘d-tevbe

Bana sen kıl kefâlet yâ Ebâbekir

Ma‘âzallah günâh itmişdim evvel

O da vakt-ı cehâlet yâ Ebâbekir

O demden tâ bu dem ne selâ çekdim

Mükâfât u ukûbet yâ Ebâbekir

Zamân-ı ‘afv irişdi kalmamışdır

Gönülde zerre tâkât yâ Ebâbekir

Efendüm ‘arzına düşdüm halâs it

O bint-i pâke hürmet yâ Ebâbekir

Sana imdâd ider Fâzıl hemân sen

*Gönülden eyle da‘vet yâ Ebâbekir*¹⁰⁰ (K. 23)

Enderunlu Fâzıl’ın ‘yâ Ebâbekir’ redifli na‘tında Hz. Ebû Bekir’in mağara arkadaşı olduğunu ifade ettikten sonra rüyasında şairi müjdelediği, ağzından incilerin saçıldığını söylemiştir. Bu kararsız kul derde düştü yardım et, yüzünü göreyim, imdadıma yetiş demiştir.

Be-hak yâr-ı gârın yâ Ebâbekir

Bana olsun medârın yâ Ebâbekir

Beni rü’yâda tebşîr eylemişdi

Dehân-ı dürr-i nigârın yâ Ebâbekir

Be-hamdullah zuhûr itdi serâpâ

Kelâm-ı sıdkkârın yâ Ebâbekir

Yine düşdi meded derd ü belâya

Bu ‘abd-i bî-karârın yâ Ebâbekir

Yine senden bana olur ‘inâyet

Gönül bir gussa-i hârün yâ Ebâbekir

Bana ma‘nâda bir dahı görünsün

¹⁰⁰ Beyhan, *Enderunlu Fâzıl Divanı (Metin-İnceleme)*, 376-378.

Cemâl-i şu 'le-bârin yâ Ebâbekir

Yetişün Fâzıla imdâd-ı lutfun

*Be-hakk-ı yâr-ı gârin yâ Ebâbekir*¹⁰¹ (K. 7)

1.9. Sivashî Gulâmî¹⁰²

Sivashî Gulâmî'nin "Bû-Bekir" redifli methiyede Hz.Ebû Bekir din bahçesinde bülbülün hoş sözü, ilmi gül bahçesinde görünen, üç boşanmayla malını ve tükenecek mallarını veren, hem görünen hem görünmeyen dünyanın padişahı, mallarını infak edenler sırrına erenlerden, peygamberliğin ilk veziri, Fahr-ı Âlem'in mağara arkadaşı, köleleri Allah yolunda azat eden kişidir. Bu methiyenin son beytinde de kendisinden yardım istemiştir. Beyitte geçen "Yunfikûn emvâlehüm" ifadesi ayetten iktibâstır. Ayetin meâli şöyledir:

*"Mallarını gece ve gündüz, gizli ve açık olarak hayra sarf edenler için rableri nezdinde ecirleri vardır; onlar için ne korku olacak ne de üzüleceklerdir."*¹⁰³

Bâg-ı dînde bülbül-i 'azb-i beyândır Bû-Bekir

Hem gülîstân-ı mâ 'rifde 'ayândır Bû-Bekir

Mâl ü emlâki fenaya viridi cânâ üç talâk

Zâhiren hem bâtunen şâh-ı cihandır Bû-Bekir

¹⁰¹ Beyhan, *Enderunlu Fâzıl Divanı (Metin-İnceleme)*, 378.

¹⁰² Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Mehmet Arslan, "Gulâmî, Sivashî", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* (Erişim 30 Ocak 2023).

¹⁰³ Bakara Suresi, 2/274.

‘‘Yunfîkûn emvâlehüm’’ sırrına mazhar düşdi ol

Cümle ‘âlem halkına kehfü’l-emândır Bû-Bekir

Hem vezir-i evvelidir ol risâlet sadrının

Zîr-i hükm-âverde-i ser-gerdegândır Bû-Bekir

Hem-refîk-i gâr-ı Fahr-i ‘Âlemin olmuş idi

Sıdk u lutf u merhametde bî-nişândır Bû-Bekir

Fî sebîlillâh âzâd eyler idi kulları

Vâdî-i ihsânda fîl-i demândır Bû-Bekir

Kıl şefa ‘at bu Gulâmî ‘âcize rûz-ı cezâ

Menba ‘-ı kân-ı kerem sâhib-kırândır Bû-Bekir¹⁰⁴ (G. 7)

1.10. Hâtif¹⁰⁵

Hâtif ‘‘Der-Medh-i Ebûbekrû’s-siddîk’’ başlıklı na‘tında Hz. Ebû Bekir’in iki âlemin padişahının mağara arkadaşı olduğu, Hz. Peygamber’in mi‘racına herkesten evvel inandığı ifade edilmiştir. Bütün Arap kabilelerinin ihsanın ve devrin ışıktı, nurlandığı, gördükleri, Hz. Ebû Bekir’in yüksek güzel ahlâki özelliklerle nitelendirmiştir. Şeffaf inci gibi dünyada bilindiği, sıkıntılı zamanlarda yardım ettiği, övgü âleminin saltanatına vâris olduğu, kâfirlerle savaştığı ve kâfirlerin

¹⁰⁴ Mehmet Arslan, *Sivaslı Gulâmî Dîvânı* (İstanbul: Asitan, 2009), 98-99.

¹⁰⁵ Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Sevdâ Önal, ‘‘Hâtif, Ali Hâtif Efendi’’, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* (Erişim 30 Ocak 2023).

kaçtığı, onun devrinde şerefin hükmünün geçtiği, bundan farklı bir şeyi kimsenin diyemeyeceği ve ona benzeyen, ona denk birinin olmadığı şiirde belirtilmiştir.

Yâr-ı gâr-ı şeh-i kevneyn idi Hakkâ siddik

İtti mi 'râcın anın cümleden evvel tasdik

Pertev-i nûr-ı ziyâ-bahşı idi devrânın

Gördiler cümle kabâ 'il-i 'Arab ihsânın

Hüsn-i ahlâk-ı hamîdeyle sıfatı mevsûf

Dür-i şeffâf gibi sadeî cihanda ma 'rûf

İtdi Kur 'ân-ı Kerîm 'inde ânı Hazret-i Hak

Midhat-i ma 'nî-i elfâz-ı Resûl'e mülhak

Böyle bir dürr-i sadeîde nice görsün nîsân

Kaldı emvâce-i buhrân-ı 'inâyet hayrân

Vâris-i saltanât-ı mefhâr-ı 'âlem oldı

Hükm-i şer'îyle anın sıyıtı cihâna doldı

Hayye gibi nice baş kaldırabilsün küffâr

Çekilüb her biri bir semte ider idi firâr

Oldı devrinde anın hüüm-i şerifi icrâ

Kimsenün zehresi var mı [ki] disünler lâlâ

Buldu ashâb arasında hele ‘izz ü şânı

Heft akalimde ne mümkin bulına akrânı

Nazar-ı feyz-i Hudâ oldı Ebûbekr’e tamâm

Dindi Sıddîk diyû Hâtif ana rûz-ı kıyâm¹⁰⁶ (Mes. 10)

1.11. Bursalı İffet¹⁰⁷

Bursalı İffet’in ‘‘Sıddîk-ı Ekber’dir’’ redifli, ‘‘Der-Vasf-ı Hazret-i Ebû Bekr Radiyallâhu Ta‘âlâ ‘Anh’’ başlıklı na‘ tında Hz. Ebû Bekir’in Cenâb-ı Mustafâ’ya canını feda ettiği için müminlere rehber olduğu, sırlara vâkıf olduğu, nur denizine daldığı, onun temiz kalbinin ateşin potasında eriyen muhabbet olduğu, onun güzel vasıfları Kur’an ayetleriyle sabit olduğunu ifade etmiştir. Sonrasında şair bütün ashabı sevdiğini, onların sözlerinden başka bir şey dinlemediğini, ehl-i sünnetin imamının Hz. Ebû Bekir olduğunu, Nakşibendîliğin pîrinin o olduğunu, onun muhabbetinin gönle şifa verdiğini söylemiştir.

Cenâb-ı Mustafâ’ya cân-fedâ Sıddîk-i Ekber'dir

Anunçün mü’minîne muktedâ Sıddîk-i Ekber'dir

Anun esrârına vâkıf meger ki Fahr-ı ‘âlemdir

¹⁰⁶ Önal, *Hâtif, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin)*, 201-202.

¹⁰⁷ Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Mehmet Arslan, *Bursalı İffet Dîvânı* (Ankara: Kültür Turizm Bakanlığı, 2018), 2-4.

Garîk-i bahr-ı nûr-ı Kibriyâ Siddîk-i Ekber'dir

O zâtun kalb-i pâki pûte-i nâr-ı mahabbetdir

Nühâs-ı sâlikâna kîmyâ Siddîk-i Ekber'dir

Anun vasf-ı şerîfi nass-ı Kur'ân ile sâbitdir

Nedîm-i hâs-ı makbûl-i Hudâ Siddîk-i Ekber'dir

Muhibb-i âl u ashâbım kelâm-ı gayri gûş itmim

Îmâm-ı ehl-i sünnet 'İffetâ Siddîk-i Ekber'dir

Odur pîr-i 'azîzi hâcegân-ı nakş-bendânun

Viren ezkâr ile kalbe safâ Siddîk-i Ekber'dir

Dil-i târîk-i sâlik iktibâs-ı nûr ider andan

Mahabbetle viren sadra şifâ Siddîk-i Ekber'dir¹⁰⁸ (G. 7)

1.12. Keçeci-zâde İzzet Molla¹⁰⁹

Keçeci-zâde İzzet Molla'nın "Efendimüz" redifli, "Der-Menkabet-i Siddîk-i Ekber Radiya'llâhu 'Anhü" başlıklı na'tında Hz. Ebû Bekir'in dünyada Hz. Peygamber'in mağara arkadaşı olduğu, Ravza'da yanında arkadaş olduğu,

¹⁰⁸ Arslan, *Bursalı İffet Dîvânı*, 31-32.

¹⁰⁹ Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Ali Emre Özyıldırım, *Keçeci-zade İzzet Molla'nın Mihnet-Keşân'ı ve Tahlîli* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002), 7-27.

Peygamber Efendimiz (s.a.v) teşvik etmeden önce iman ettiği, hakiki siddîk oluşunun onun zatına ihsan edildiği ifade edilmiş ve ardından himmet istemiştir.

Dünyâda yâr-ı gâr idi Sıddîk Efendimüz

Anunçün itdi Ravza'da terfik Efendimüz

İmân getürdi pîr-i sa'âdet-semîr iken

İtmezden evvel emrine teşvik Efendimüz

İhsân kıldı zatına Sıddîk-i muhlisün

Sıdk-ı derûnün eyledi tasdik Efendimüz

Mahşerde eylese n'ola yâr-ı 'atîkinün

Ehli cinânı re'îne ta'lik Efendimüz

Sâhib çıkarsa 'İzzet'e Sıddîk-i asdikâ

'Ukbâda eylemez anı tazyik Efendimüz¹¹⁰ (G. 5)

1.13. Mehmed Memdûh Fâik Bey¹¹¹

Mehmed Memdûh Fâik Bey'in "Der-Vasf-ı Sıddîk-i Ekber Radiyallâhu Anh" başlıklı na'atında seherlerde can u gönülden coşup istiğfar etmenin hoşluğundan, meyden, rindden ve sakiden söz ederek içki sunan kişiden kadehi getirmesini, o

¹¹⁰ Ebubekir Sıddîk Şahin, *Keçeci-zâde İzzet Molla'nın Divanları: Bahâr-ı Efkâr ve Hazân-ı Âsâr* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004), 652.

¹¹¹ Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Zekeriya Kurşun, "Mehmed Memduh Paşa", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 31 Ocak 2023).

kadehin içininin Bârî'nin elinde rûhdan dopdolu olduğu, Mesîh'in yüz suyu bu şarap olduğundan, nice kalp sahiplerinin bu içkiden etkilendiği, Keyhüsrev'in tacı ile dilencinin tası çaresiz ki uğursuz sohbet yeri taşı olduğu ifade edilmiştir. Bu ifadelerden sonra Hz. Ebû Bekir'in sıdk oluşundan, tasdik edici oluşundan, bütün halifelerin en büyüğü oluşundan, kâfirlerle mücadele edişinden, velî oluşundan, varını Allah için harcağından bahsedilmiştir.

Şair na'ında Hz. Süleyman'ın mührü, Hz. Musa'nın ruhunun hurma ve nar bahçelerindeyken güzel gül bahçelerinde muhabbette olduğu, Hz. Musa'nın elinin beyaz olması ve sabaha kadar beyaz eliyle Allah Allah diyerek zikretmesi konu edilmiştir. Son beyitlerde Allah'a hamd edilerek sabah akşam Hakk'a selam gönderildiği bildirilmiştir. Ayrıca beyitlerde hadis ve ayet iktibâsları da yer almaktadır. Hadis iktibâsında *"Yüce Allah mahlûkatını karanlık içerisinde yaratır ve nurunu onlar üzerine yayar. O nur kime isabet ederse hidayeti bulur. İsabet etmediği kimseler ise şaşar."* Abdullah b. Amr, *"İşte bunun için "Allah"ın ilmi üzere kalem kurudu." (Her şey Allah'ın ezeli bilgisiyle gerçekleşti.) diyorum."* demiştir.¹¹² hadisi zikredilmiştir. Ayet iktibâslarında *İki(kişi)nin biri iken; ikisi mağaradaydılar,¹¹³ Allah katında en değerliniz,¹¹⁴ ey gözleri görecek olanlar¹¹⁵* ayetleri yer almaktadır.

33. beyitte dahîlek ifadesi geçmektedir. Bu ifadenin zikredilmesi onun ruhdan yardım isteyip şefaata bekleme sebebiyledir.¹¹⁶

Yine âfâk-ı kalb-i mihr-âsar

Subh-ı sâdık-veş oldu lem'a-nisâr

Cân u dilden ne hoş hurûşândır

¹¹² "Diyânet Hadislerle İslâm" c.1, s.477. (Erişim 16 Ocak 2023).

¹¹³ Tevbe Suresi, 9/40.

¹¹⁴ Hucurat Suresi, 49/13.

¹¹⁵ Haşr Suresi, 59/2.

¹¹⁶ Süleyman Uludağ, "Muhammed" (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005), 30/450.

Ser- müstağfirîn-i bi 'l-eshâr

Yokmu câm-ı sabûh ey sâkî

Edelim tâ anınla def'-i humâr

Bana bir bâde sun ki neşvesine

Kala hayretde rind ile hüşyâr

Getir ol sâgarı ki olmuşdur

Dest-i Bârî'de rûhdan ser-şâr

Âb-rû-yı Mesîh ola bu şarâb

Kadehi âfitâb-ı şa 'şa 'a-bâr

Ver meded ol piyâleyi ki eder

Katreler dâmeninde istiğfâr

Devr-i mînâsı devre-i mînû

Gavr-ı sahbâsı 'âlem-i envâr

Nice mey cezbe-bahş-ı ehl-i kulûb

Nice mey ateş-efgen-i zünnâr

Remzidir “Sümme raşşe min nûrih”

Nice mey berk-ı zulmet-i şeb-i târ

Bu meyin çünkü ez-ezel olmuş

Şâh u dervîşe hâleti hem-vâr

Tâc-ı Keyhüsrev ü kedû-yı gedâ

Bâzgûn taş bezmidir nâ-çâr

Doldurub ben de kâsemi edeyim

Bâb-ı Sıddîk'ı cây-gâh-ı karâr

Ol ki mahsûs-ı zât-ı akdesidir

‘Âlem-i sıdk u kişver-i ikrâr

Ol ki şânında Hak buyurmuşdur

“Sâniyesneyni iz hümâ fi'l-ğâr”

Mazhar-ı vasf-ı “İnne ekremeküm”

Şem'-i mihrâb-ı Ahmed-i muhtâr

Vâris-i küll-i halîfe-i a'zâm

Hâris-i dîn-i seyyidü'l-ebrâr

Saf-şikâf-ı cihâd-ı ekber-i nefis

Nîze-endâz-ı dîde-i küffâr

Sâf-mir'ât-ı suffe-i tasdik

Gark-ı envâr-ı devlet-i didâr

Pâdişâh-ı 'avâlim-i tecrîd

Zîb-i taht-ı memâlik-i esrâr

Öyle şeh kim henûz bi't-ta'zîm

Nâmına hutbe olunur tekrar

'İbret erbâbı gerd-i pâyinden

Gûş eder bâng-i "Yâ ûlî'l-ebâr"

Sayhası bir şehîde verdi hayat

Kim eder bu kerâmeti izhâr

Ne velî kim rızâsını etdi taleb

Cebre'îl ile Hazret-i Gaffâr

Ne velî kim olub hasîr be-dûş

Vârını kıldı Hak için îsâr

Bûriyâ giydi kudsiyân-ı behişt

Eyleyüb terk-i hulle-i zer-târ

Bir Süleymân-ı dîv-bend iken

Taş tutardı dehâni hâtem-vâr

İhtiyâr-ı sükûn ederse n'ola

Söyleşirdi Hudâ ile her-bâr

Gülşen-i eymen-i muhabbetdir

Rûh-ı Mûsâ o bâğa nahl-ı enâr

Mescid-i akdes-i hidâyetdir

Yed-i beyzâ âna sûtûn-ı menâr

Allah Allah cevâhir-i ervâh

Dest-i pâkinde sübha-i ezkâr

Sâye-sâza vü çâre-perdâzâ

Ey meded-güster-i sıgâr u kibâr

*Düşdi dergâhına “**Dahîlek**”dir*

Fâ'ik-i nâ-tüvân zâr u nizâr

Hamdülillah rahîk-i nisbetden

Mest ü medhûşdur bu sine-figâr

Sekerâtında câm-ı Kevser sun

Hulde mestâne eylesün reftâr

Tâ ki pür-cûş olub seher-hîzân

Sâgar-ı 'aşkla ola mey-hâr

Ol mübârek revân-ı hazretine

Hak'dan ersün selâm leyl ü nehâr¹¹⁷ (K. 37)

1.14. Nâkâm¹¹⁸

Nâkâm yazdığı methiyesinde Hz. Ebû Bekir'in malını mülkünü Hz. Peygamber'e olan sevgisi yolunda harcadığını ifade etmiştir. Sevr mağarasında zalim yılan istediğini alamasın diye ayağını deliğe dayaması olayına telmih yapılmıştır.

Menâl ü mâlını Siddîk-ı Ekber Hazret-i Bûbekr

Habîb-i Kibriyâ'nun râh-ı 'aşkında kılup îsâr

¹¹⁷ Mustafa Yavuz, *Mehmed Memdûh Fâik Bey (Hayatı, Sanatı, Eserleri)* (Erzincan: Erzincan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 122-124.

¹¹⁸ Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Özkan Uz, "Nâkâm", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* (Erişim 31 Ocak 2023).

İdüp ‘azm itmege cânun dahî kurbân gâr içre

Vücûdun eyledi ilkâ-yı kâm-ı ejder-i hûn-hâr¹¹⁹ (G. 2)

1.15. Necmî¹²⁰

Necmî'nin ‘‘Be Nâm-ı Ebûbekir’’ başlıklı methiyesinde elde sitem kılıcı, gönülde ayın gölgesi, gönlü perişan ve boyu güzel sevgili, yüzü peri, gamzesinin mızrağı ile canına kast etmiş güzel kadın tamlamaları sevgiliye izafe edilmiştir. Son dizede pederi ifadesinden Hz. Peygamber'in Hz. Ebû Bekir'in damadı olduğu ifade edilmiştir.

Elde şemşîr-i sitem sinede mihrin siperi

Âşüfte vü mest kadd-i dil-cû sûretde perî

Nîze-i gamzesi ile cânıma kasd etmiş bir şûh

*İşbu hâl ile geliyor *¹²¹ pederi¹²² (Kıt. 2)*

1.16. Hanyalı Nûri Osmân¹²³

Hanyalı Nûri Osmân ‘‘Hazret-i Sıddîkdır’’ redifli, ‘‘Sitâyîş-i Hazret-i Sıddîk Râdî'allâhu ‘Anha’’ başlıklı methiyesinde Hz. Ebû Bekir'in halife, takvâ sahibi, Hz. Peygamber'e Sevr mağarasında arkadaş olduğundan, Hz. Peygamber'i şüphe etmeksizin tasdîk ettiğinden, her Müslüman'a Hz. Ebû Bekir'i sevmenin farz olduğundan, Mevlânâ'nın atası, ilmi kavrayışının yüksek, koruyucu olduğundan bahsedilmiştir.

¹¹⁹ Aslı Mert, *Nâkâm Divanı (İnceleme-Tenkili Metin)* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 940.

¹²⁰ Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Savaş Tiker, *Necmî Divânı (İnceleme-Metin)* (Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2003), 3-6.

¹²¹ Tiker bu kelimenin çalışmasında okunamadığını ifade etmiştir.

¹²² Tiker, *Necmî Divânı (İnceleme-Metin)*, 60.

¹²³ Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Abdullah Aydın, ‘‘Hanyalı Nûrî Osman Divanından Girit'e Dair Yansımalar’’, (2016), 26-28.

Mürşid-i sadr-ı hilâfet Hazret-i Sıddîkır

Şeyh-i ashâb-ı kerâmet Hazret-i Sıddîkır

Sâhib-i takvâ Resûl-i Kibriyânın mahremi

Zîb-i taht-ı ekremiyyet Hazret-i Sıddîkır

Yâr-ı gârı Fahr-i ‘âlem efdal-i ashâb olan

Âb-rûy-ı mülk ü millet Hazret-i Sıddîkır

İbtidâ tasdik edip peygam-beri endişesiz

Pîşvâ-yı hayl-i ümmet Hazret-i Sıddîkır

Cümleden akdem hilâfetgâha zîb ü fer veren

Vâris-i mülk-i nübüvvet Hazret-i Sıddîkır

Vâcib oldu mü ‘mine hubbu belki farz-ı ‘ayn

Muktedâ-yı ehl-i sünnet Hazret-i Sıddîkır

Bezl edip varın kul oldu Hazret-i Peygambere

Pâdşâh-i esbakiyyet Hazret-i Sıddîkır

Zât-ı Mevlânâ-yı Rûmun a‘lâsı olan

Menba ʿ-ı feyz-i velâyet Hazret-i Sıddîkdir

ʿAcz-i idrâk ʿayn- idrâk olduğun keşf eyleyen

Hâce-i ʿilm-i zekâvet Hazret-i Sıddîkdir

Âteş-i ʿışk-i ilâhîden dili büryân olan

Lâyık-ı bezm-i risâlet Hazret-i Sıddîkdir

Altı beyt-i dil-rübâsıdır zer-i sîm ü sîm

Gevher-i ʿummân-ı himmet Hazret-i Sıddîkdir

Sen de pey-rev ol Vesîm ü ʿÂrife Nûrî dile

Muʿtî-i nakd-i ʿinâyet Hazret-i Sıddîkdir

Bahr-ı şefkat lücce-i ni ʿmet muhit-i mekremet

Dâver-i mülk-i sehâvet Hazret-i Sıddîkdir¹²⁴ (K. 13)

1.17. Osman Nevres¹²⁵

Osman Nevres'in "Sıddîk" redifli methiyesinde Hz. Ebû Bekir'in gönüllere sıdk oluşunun nakşedilmesi, sıdk kafilisinin önderi oluşu, sözlerinin her aynada tam olduğu, anlayış kadehi ile kadehinin doldu olduğu, irfan sohbetlerinden Firdevs

¹²⁴ Abdullah Aydın, *Hanyalı Nûrî Osmân ve Dîvânı* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009), 265-266.

¹²⁵ Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. M. Kayahan Özgül, *Osman Nevres Hayâtı ve Eserleri* (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1999).

cennetinin kokusunun geldiği, burnunun irfan kokusu ile dolu olduğu ifade edilmiştir. Son beyitte ise şair Hz. Ebû Bekir'e sıdk bir köle olduğunu söylemiştir.

Sinede nakş olalı nam-ı be-nam-ı Sıddık

Dil-i ihlas-ı mekân oldu makâm-ı Sıddık

ktid etmiş ana kâfile-i sıdk u safâ

Sadıkım dersem odur şimdi imâm-ı Sıddık

Sözlerin kmilidir ekmelidir bu ne kemâl

Ki her yne kemâl oldu kelâm-ı Sıddık

Neş'e-i sohbet-i cân-perveri verdi bana rh

Doludur bâde-i 'irfân ile câm-ı Sıddık

By-ı Firdevs gelir sohbet-i 'irfnından

Rhdur zann ederim gelse selm-ı Sıddık

Kıldı leb-rz-i ma 'riş beni olsun yâ Rab

By-ı 'irfân ile leb-rz meşmm-ı Sıddık

Asdık-perver imiş doğrusu hem bende-nevz

*Nevres oldum ben o Sıddık'a gulâm-ı sıddık*¹²⁶ (G. 7)

1.18. Râci¹²⁷

Râci'nin "Sıddık-ı Ekber" redifli methiyesinde Hz. Ebû Bekir'in evliyaların en faziletlisi olduğu, Hz. Peygamber'in yareni olduğu, en hayırlı olduğu, İslâm dininin nuru, sadıkların önderi olduğu belirtilmiştir.

Hz. Peygamber'in Sevr mağarasında arkadaşı olduğu, o mağarada Hz. Ebû Bekir'in yılanı gördüğü ve yılanın Hz. Ebû Bekir'in ayağını ısırduğu, Hz. Peygamber'in mi'raca gittiğinde inkârcıların yalanladığı onun bu durumu ise tasdik ettiği, takvâli olduğu, kızını Hz. Peygamber'le evlendirdiği, halife olduğu, velîlerin velisi olduğu, İslâm'da şeyh-i ekber olduğu ifade edilmiştir.

Evliyânın efdali Sıddık-ı Ekberdürür

Peygamberin yâreni Sıddık-ı Ekberdürür

Radıya'llâhuanha bir hayra'l-ekserdürür

Dîn-i islâmın nûru sâdıkların serveri

Rasulün yâr-ı gârı Sıddık-ı Ekberdürür

Radıya'llâhuanha bir hayra'l-ekserdürür

Gâr-ı şerife girdi anda yılanı gördü

Ayagını ısırdı Sıddık-ı Ekberdürür

Radıya'llâhuanha bir hayra'l-ekserdürür

¹²⁶ Bayram Ali Kaya, *Osman Nevres Dîvânı* (Ankara: Kültür Turizm Bakanlığı, 2020), 141.

¹²⁷ Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Sait Avcı, *Râci Dîvanı (Metin ve Dinî Tasavvufî Tahlil)* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 1-4.

*Resûl mi 'raca gitdi münkirler tekzîb itdi
Ol anı tasdîk etdi Sıddık-ı Ekberdürür
Radiya 'llâhuanha bir hayra 'l-ekserdürür*

*Ebû Bekirdir âdi takvâdir ânın zâdi
Mü 'minlerin üstâdi Sıddık-ı Ekberdürür
Radiya 'llâhuanha bir hayra 'l-ekserdürür*

*Resûle virdi kızın hiç reddetmedi söziün
Hakka başladı öziün Sıddık-ı Ekberdürür
Radiya 'llâhuanha bir hayra 'l-ekserdürür*

*Resûlün halîfesi imânın sahîfesi
Velîlerin velîsi Sıddık-ı Ekberdürür
Radiya 'llâhuanha bir hayra 'l-ekserdürür*

*Veliyyüddîn-i efkar Sıddıkı cândan sever
İslâmda şeyh-i ekber Sıddık-ı Ekberdürür
Radiya 'llâhuanha bir hayra 'l-ekserdürür¹²⁸ (T.B. 8)*

¹²⁸ Avcı, *Râci Divanı (Metin ve Dinî Tasavvufî Tahlil)*, 218-219.

1.19. Rîzî¹²⁹

Rîzî'nin "Sıddîk" redifli methiyesinde Hz. Ebû Bekir'in cömertliğin ve yiğitliğin kaynağı olduğu, Hz. Peygamber'in sırdaşı ve mağara arkadaşı olduğu, sırra sahip çıktığı, sıdk sahibi topluluklarına önder olduğu, onların sultanı olduğu ifade ettiği, Allah korkusundan ciğerinin içinin baştan sona yandığı, Hz. Peygamber'e teklifsiz arkadaş olduğu, Nakşibendî yolunun seçkin cevheri olduğu ifade edilmiştir. Son beyitte şair yalvarışını kesmemesi derde sığınması gerektiğini, Hz. Ebû Bekir'in nice dert sahiplerinin ahiret günü kapıcısı olduğunu belirtmiştir.

Sehâvet menba'ı cûd-ı mürüvvet-kândur Sıddîk

Rızâ-yı râh-ı Rahmân'a 'atâ ihsândur Sıddîk

Resûl-i Kibriyâ'nın mahremi hem yâr-ı gâridir

Şerî'at gencinin zıll-ı nihân derbândur Sıddîk

Didi Sıddîk Cenâb-ı Hazret-i Bârî benâmına

Gürûh-ı ehl-i sıdkın serveri sultânıdur Sıddîk

Derûnunda çeker serâpâ göyünderi havf-ı Mevlâ'dan

Çerâğ-ı hüzn ile bagrı serîn sûzândur Sıddîk

Ezel Mahbûb-ı Yezdân'a refik olmuşdu bî-teklîf

Hakîkat 'ilm-i dînin matla'ı erkânıdur Sıddîk

¹²⁹ Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Maruf Çakır, *Rîzî Divanı (İnceleme-Metin)* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 5-9.

Tarîk-i Nakşibendî'nin ser-efrâzıdur ol gevher

‘Ulûm-ı ma‘rifet deryâsının ‘ummânıdur Sıddîk

Eyâ Rîzî-gedâ kesme niyâz it ilticâ derdin

Nice derd ehlinin yevm-i cezâ derbânıdur Sıddîk¹³⁰ (G. 7)

1.20. Malatyalı Sabrî¹³¹

Malatyalı Sabrî'nin "Sıddîk" redifli methiyesinde Hz. Ebû Bekir'in Hz. Peygamber'in sevgili arkadaşı olduğu, şan sahibi Nebî'nin mağara arkadaşı, yoldaşı olduğu, yazılmış doğruluk defterinde mi‘racı tasdîk ettiği, Allah'ın Hz. Peygamber'e hoş bir iyilik olduğu, nice zaman seçkin adalet sarayında, halifelik tahtında en önce onun sultan olduğu, Hz. Peygamber'in bütün sırlarının sırdaşı olduğu, dostuna dost düşmanına düşman olduğu ifade edilmiştir. Son beyitte şair kendisinin sevgili dört dostu Allah'a hamd ettiğini ve Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali'yi dilinde döndürdüğünü belirtmiştir.

Resûl-i Kibriyâ'nun sevgili yârânıdur Sıddîk

Refîk-i yâr- gâr ol nebi-i zîşândur Sıddîk

Mukayyed defter-i siddîkda tasdîk idüp mi‘rac

Hudâ'nun Ahmed-i Muhtâr'a hoş ihsânıdur Sıddîk

Oturdu niçe yıl kasr-ı mu‘allâ'yı ‘adâletde

¹³⁰ Çakır, *Rîzî Divanı (İnceleme-Metin)*, 169.

¹³¹ Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Ömer Savran, *Malatyalı Sabrî Dîvânı* (Malatya: Malatya Kitaplığı Yayınları, 2014), 15-17.

Hilâfet tahtının ser-akdem-i sultânıdır Sıddîk

Resûlullâh'un olmuşdur kamu esrârına mahrem

Dahi dostuna dost düşmânının düşmânıdır Sıddîk

Muhibb-i çâr-yârem Sabriveş bende bi-hamdillâh

Lisânında 'Ömer 'Osmân 'Alî devrândur Sıddîk¹³² (G. 5)

1.21. Manastırlı Sâlih Fâik¹³³

Manastırlı Sâlih Fâik ‘‘Hazret-i Sıddîk’’ redifli, ‘‘Der-Sân-ı Celîl-i Sıddîk-i Ekber Radıya ʾİllâhu ‘Anhu’’ başlıklı na‘tında Hz. Ebû Bekir vefâlı ve sıdk oluşuyla, Allah’a yakınlığıyla, imam, ashab içinde seçkin kimse, Sevr ma+ğarasında ikinci kişi ve samimi oluşuyla anılmıştır.

Mihr-i şeref-i burc-i vefâ Hazret-i Sıddîk

Necm-i ufuk-i sıdk u safâ Hazret-i Sıddîk

Makbûl-i serâ-perde-i kurb-i ehadiyyet

Memdûh-ı ser-efrâz-ı Hudâ Hazret-i Sıddîk

Ma’sûm-ı tırâzende-i mihrâb-ı imâmet

Şeyh-i hazarât-ı hulefâ Hazret-i Sıddîk

¹³² Savran, *Malatyalı Sabrî Dîvânı*, 109-110.

¹³³ Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Şebnem Çambel Kalço, ‘‘19. Yüzyıl Şâirlerinden Manastırlı Sâlih Fâik’in Dîvân’ma Dâir Bazı Hususlar ve Hazîne-i Fünûn Dergisi’nde Yayımlanan Şiirleri’’ 6/1 (2020), 151-153.

*Re'sü'ş-şeref-i halka-i ashâb-ı mükerrem
Ser-kâfile-i râh-ı hüdüâ Hazret-i Sıddîk*

*Pîşîn-i ahillâ-i Nebî Sâni-i fi'l-gâr
Ser-tâc-ı kiram-ı ruhamâ Hazret-i Sıddîk*

*Sultân-ı mekârim-meniş-i 'âlem-i ihlâs
Şâhen-şeh-i iklim-i rızâ Hazret-i Sıddîk*

*Dâreynde ola dâd-resi Fâik-i zârın
Sultân-ı rusûl 'aşkına yâ Hazret-i Sıddîk¹³⁴ (K. 7)*

Manastırlı Sâlih Fâik methiyesinde Hz. Ebû Bekir'in lakabının sıddîk olduğu, dünyayı nurlu feyizlerle doldurduğu, kılıç ile dinden dönenleri imâna getirdiği ve bu gazalarla Hz. Peygamber'e ikinci olduğu ifade edilmiştir. Beyitteki sâni kelimesiyle hem ikinin ikincisi ayetine iktibâs hem de telmih yapılmıştır. Sevr mağarasında ikinin ikincisi olarak bulunması Tevbe Suresi 40. ayette geçmektedir.

*Sıddîk-lakab yâr-i Resûl-i samedâni
Envâr-ı fuyûzât ile doldırdı cihâni
Esyâf ile mürtedleri imâna getürdi
Oldı bu gazâlar ile peygambere sâni¹³⁵ (Kıt. 1)*

¹³⁴ Şebnem Çambel Kalço, *Manastırlı Sâlih Fâik ve Dîvânı* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 62-63.

¹³⁵ Çambel Kalço, *Manastırlı Sâlih Fâik ve Dîvânı*, 241.

1.22. Selâmî¹³⁶

Selâmî'nin "eyle" redifli "Terkîb- i Bend Der Medh-i Hulefâ-i Râşîdîn Rıdvânullahi Te'âlâ 'Aleyhim Ecme'in" başlıklı methiyesi 48 beyittir. Biz bu methiyenin içerisinde "Hazreti Ebûbekrî's-Sıddîk" başlıklı bölümü ele aldık. Bu beyitlerde Hz. Ebû Bekir'in seçkin ashap topluluğundan olduğu, Resûlullah'a mağara arkadaşı olduğu, kabrinin de yanında olduğu, ikinin ikincisi rumuzuyla beraber oldukları ve sırlarının anlaşıldığı, Hakk'ın birliğini bilmesiyle hakiki bire eriştiği, sırlara vâkıf olduğu belirtilmiştir. Bu beyitlerde ayetten iktibâs yapılmıştır. Tevbe Suresi, 40. ayete işaret edilerek ikinin ikincisi olarak mağarada oluşu ifade edilmiştir. Ayrıca Hz. Ebû Bekir'in "Hiçbir şey görmedim ki, onda Allah'ı görmemiş olayım"¹³⁷ sözü 22.beyit içerisinde ifade edilmiştir.

Güzîn zümre-i ashâb ya'ni Hazreti Sıddîk

Ol idi vahdet-i Hakkı eden bî-mu'cize tasdik

Resûlullaha yâr-ı gâr idi kabri gibi hâlâ

Ne yâr bu el-'aceb kim olmaz, 'ukbâda dahi tefrik

Rumûz-ı sâni isneynden ma'iyet sırrı fehm oldu

Bilip ferdiyyet-i Hakkı erişdi vahdete tahkik

Devâ cüz anla tarh oldu yapıldı cevher-i vahdet

Vüsûl-i şems-i zâta gârı kıldı âlet-i tevfik

¹³⁶ Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Serpil Kayya, *Selâmî Dîvânı'nın Transkripsiyonlu Metni* (Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001), 2.

¹³⁷ Vecihi Timuroğlu, *Şeyh Bedrettin Varidat* (Ankara: Türkiye Yazıları Yayınları, 1979), 126.

Ne sır kim sîne-i pâk-i Resûle etse Hakk inzâl

Dil-i siddîkda ol zuhûr eylerdi bi ʔ-tatbîk

Bilindi gayrı fazlı ‘Mâ ra ʔeytü şeyen illâdan’

‘Ru ʔyetüllâhi kable kavlin’ ehl-i dil edip tedkîk

Me râ yâ Rabb be-‘aşk-ı sâni isneyn iz-hemâ fi ʔ-gâr

Be kün ez-feyz-i rûhâniyyet u vâkıf-ı esrâr¹³⁸ (T.B. 8)

Selâmî'nin ‘Siddîk’ redifli methiyesinde Hz. Ebû Bekir'in Hz. Peygamber'in has arkadaşı dostu olduğu, ravzasının bahçesinde gül bahçesinin bülbülü olduğu, sırlara vâkıf olduğu ifade edilmiştir. Son beyitte Hz. Ebû Bekir'in ‘Hiçbir şey görmedim ki, onda Allah'ı görmemiş olayım’¹³⁹ sözüne telmih yapılmıştır.

Muhammed Mustafânın hâs-ı yâr-ı gâridir Siddîk

Enîs ü hem-dem ü hem mûnis ü hem yâridir Siddîk

Gülistân-ı risâletde cemâli verdine hâlâ

Riyâz-ı ravzasında bülbül-i gülzâridir Siddîk

Zuhûr ile ziyâ-ver eyledi iklim-i imâni

Velâyet evcinin bir hâver-i envâridir Siddîk

¹³⁸ Kayya, *Selâmî Dîvânı'nın Transkripsiyonlu Metni*, 41-42.

¹³⁹ Timuroğlu, *Şeyh Bedrettin Varidat*, 126.

Sarây-ı sırr-ı tevhidin nedîm ü mahrem-i râzı

Hafıyyât-ı Hudânın vâkıf-ı esrarıdır Sıddîk

Selâmî ‘ârif ma‘nâ-yı sırr sümme vechullâh

Hudânın her nazarda nâzır-ı dîdâridir Sıddîk¹⁴⁰ (G. 5)

Selâmî'nin ‘‘Hazreti Ebûbekrî's-Sıddîk’’ başlıklı methiyesinde Hz. Ebû Bekir'in Hz. Peygamber'in arkadaşı olduğu, vefâ mülkünün padişahı olduğu, Hz. Selman'a bu sırrı söylediği ve bu emânet sırrının taşıyıcısına yakışan temiz kimse olduğu ifade edilmiştir.

Hemdem-i şâh-ı rüsül mûnis-i mahbûb-ı Hudâ

Bûbekr Hazreti Sıddîk ü şeh mülk-i vefâ

Eyledi Hazreti Selmâna bu sırrı telkin

Hâmil-i sırr-ı emânâta o pâk oldu sezâ¹⁴¹ (R.1)

1.23. Derviş Selîm Sırrı¹⁴²

Derviş Selîm Sırrî'nin ‘‘Der Na‘t-ı Sıddîk Radıyallâhu ‘Anh’’ başlıklı na‘tında Hz. Peygamber'in Hz. Ebû Bekir'i dost kıldığı, Hz. Ebû Bekir'in mağara arkadaşı olduğu, Hz. Peygamber'in onu halife kıldığı, doğru söz sahibi olduğu, ince sırların onda toplandığı, gizli sırların övünç vesilesi olduğu, vefâ kaynağı olduğu, ümmet ordusunun başı olduğu, Hz. Peygamber'in onun için sıddîk dediği ifade edilmiştir.

¹⁴⁰ Kayya, *Selâmî Dîvânı'nın Transkripsiyonlu Metni*, 187.

¹⁴¹ Kayya, *Selâmî Dîvânı'nın Transkripsiyonlu Metni*, 245.

¹⁴² Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Mahir Selim Keskin - İbrahim Sona, ‘‘Türk Edebiyatında ‘Sırrî’ Mahlaslı Şairler ve Derviş Selim Sırrî Dîvânı’’, *Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3/1 (2019).

Son beyitte şair Hz. Ebû Bekir'in yardım eteğini sıkıca tutup güzel vasıflarını na'at olarak yazdığını belirtmiştir.

Şeh-i şâhân-ı güzîn hulk-ı hasen yâr-ı 'atîk

Kıldı sultân-ı rusûl Ahmed-i muhtâr refîk

Mazhar-ı lutf [u] kerem mahrem-i mahbûb-ı İlâh

Sâhib-i bezm-i münevver enîs-i gâr-ı şefîk

Kıldı halfında emîr zümre-i İslâm üzre

İmâm-ı dîn-i mübîn kâfile-sâlâr-ı Hakîk

Sıddık-ı sıdk-ı mübîn şâhid-i şeh-bâz-ı Emîn

Câmi'-i 'ilm-i hikem mecmû'-ı esrâr-ı dakîk

Mefhar-ı sırr-ı hafî ekber-i üstâd-ı velî

Lücce-i ma'rifetullahda her bâr garîk

Dâmen-i pâkini der-dest eden ey kân-ı vefâ

Hâşâ lillah ki cehennemde yaka nâr-ı harîk

Server-i ceş-i ümem a'zam-ı ashâb-ı nebî

Şeh-i şâhân-ı güzîn hulk-ı hasen yâr-ı 'atîk

Ne sa‘âdet ne ‘inâyet ne ref‘ü‘d-derecât

Deye hakkında anın Seyyid-i ebrâr Sıddîk

Dâmen-i lutfunu muhkem tutup Sırrî edeyim

Pâk-ı evsâf-ı Sıddîk na‘t-ı eş‘âr-ı nemîk¹⁴³ (G. 9)

1.24. Şevkî İbrahim Efendi¹⁴⁴

Şevkî İbrahim Efendi’nin ‘‘sıddîk-ı a‘zamdır’’ redifli methiyesinde Hz. Ebû Bekir’in bahar bahçesinin kaynağı olduğu, sırların saklandığı yer olduğu, hicretin sırlarının feyzinin kaynağı olduğu, doğru sözün fatihi olarak nitelendirildiği, cânıyla Hz. Peygamber’e hizmet ettiği, sığınılacak yer olduğu ifade edilmiştir.

Menba-‘ı bâg-ı bahârın mahzen-i sıddîk-ı a‘zamdır

Mahzen-i esrâr-ı ‘aşkın menba-‘ sıddîk-ı a‘zamdır

Bâr-i gâr-ı hem-demi fahra‘r-rusüldür bil ‘ayân

Hicretin esrâr-ı feyzi ma‘den-i sıddîk-ı a‘zamdır

Nokta-i akdem oluptur çâr-yâreyi nazîr

Bâb-ı sıdkın fâtihi hem menşî-‘i sıddîk-ı a‘zamdır

¹⁴³ Mahir Selim Keskin, *Derviş Selim Sırrî Dîvânı (İnceleme-Metin-Diliçi Çeviri-Dizin-Tıpkıbasım)* (İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 113-114.

¹⁴⁴ Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Nail Tan, ‘‘Şeyh Şa‘bân-ı Velî’nin Takipçilerinden Şair Şeyh İbrahim Şevki Efendi ve Bir Cönkteki 16 Şiiri’’ (I. Uluslararası Şeyh Şa‘Bân-I Velî Sempozyumu -Şeyh Şa‘Bân-I Velî’yi Anma Ve Anlama, Kastamonu, 2012), 276-277.

Bez-i hâl-i cânile hizmet eder peygambere

Handân-ı bî-medân-ı merkeri siddîk-ı a'zamdır

Zümre -i 'uşşâka ser-defterdir safha'l-cemîl

*İşbu kemter Şevkîyâ'nın melce'i siddîk-ı a'zamdır*¹⁴⁵ (G. 5)

1.25. Hâfız 'Ulvî¹⁴⁶

Hâfız Ulvî'nin 'Medhiye-i Hazret-i Ebâ Bekri's-Siddîk Râdiyallahu 'Anh'' başlıklı methiyesinde Hz. Ebû Bekir'in benzersiz temiz kişi olduğu, herkesten evvel Hz. Peygamber'in peygamberliğini kabul ettiği, canını ve başını Hz. Peygamber'in uğruna fedâ ettiği, Hakk'ın ikisini bir nurdan yarattığı, ikinin ikincisi olma şanına erdiği, aklın mağaranın sırrını anlamaktan âciz olduğu kıyamete kadar övülecek olsa övülmeye yetmeyeceği ifade edilmiştir. Hz. Peygamber'in ona atık dediği, hicret esnasında da siddîk dediği, Hz. Peygamber'in kayınpederi olduğu ve bu mutluluğa eriştiği ifade edilmiştir. Mü'min kimsenin Hz. Peygamber'i gönülden seveceği, Hz. Peygamber'in mağara arkadaşı olduğu, Allah aşkından ciğerinin yandığı belirtilmiştir.

Ölüleri diriltten Hz. İsâ gibi olduğu, güzellikte ve belagatta, fasih konuşmada iyi olduğu, yumuşak huylu ve cömert olduğu, Hz. Peygamber'in vefatından sonra halife olduğu, halifeliği iki yıl altı ay sürdüğü, her zaman adaletli olduğu kimseye zulmetmediği, mü'minlere rehber olduğu, önder olduğu belirtilmiştir. 12. beyitte Râfîzîlerin mahşer gününde iki gözünün kör olacağı, küfürleri ve zulümleriyle gönlünün, yüzünün siyah olacağı söylenerek türlü sözleri ne casâretle söylerler diyerek sitem edilmiştir. Son beyitte de şair onun vasıflarını açıklamaya kendisinin haddi olmadığını, her dilin onu methetmekte acîz kalacağı zikredilmiştir.

¹⁴⁵ Esmâ Tezcan, *Şevkî İbrahim Efendi Divânı (İnceleme- Transkripsiyonlu Metin)* (Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 144.

¹⁴⁶ Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Melek Canlı, *Hâfız 'Ulvî Divânı (İnceleme-Metin-Dizin)* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 1-11.

Hazret-i Bu Bekri 's-Siddîk zât-ı pâk-i bî-nazîr

Fahr-i Kevneyni edip tasdîk-i evvel cümleden

Oldu 'izz ü devlet ile şâh-ı İslâma vezîr

Fahr-i Kevneyni edip tasdîk-i evvel cümleden

Cân u başın Mustafâ'nın 'aşkına etdi fidâ

İkisin bir nûrdan halk eyledi Kâdir Hudâ

Ba's olundu hem 'akîbinde o zî-lutf u 'atâ

Fahr-i Kevneyni edip tasdîk-i evvel cümleden

Bu ne devlet medh ede bir kimseyi fahr-ı enâm

Hak Te'âlâ söyleye Hakk-ı şerîfinde kelâm

Haşre dek ger medh olursa olmaya medhi tamâm

Fahr-i Kevneyni edip tasdîk-i evvel cümleden

Vechine bakdı dahı Ahmed dedi hâzâ 'atîk

Hicretinde dedi yâ Siddîk bana sen ol refîk

Kıl tefekkür var hayâl et neydüğünü ol şefîk

Fahr-i Kevneyni edip tasdîk-i evvel cümleden

Duhterin verdi Resûle oldu ol kâ'in peder

Nâ'îl oldu devlete kim ana bu devlet yeter

Mü'min olan bu velîyi cân ile dilden sever

Fahr-i Kevneyni edip tasdîk-i evvel cümleden

Oldu Cibrîlin hayâtına sebep ol zât-ı pâk

Olmasaydı şübhesiz Cibrîl olur idi helâk

‘Aşk-ı Mevlâ’ dan ederdi cigerini sûznâk

Fahr-i Kevneyni edip tasdîk-i evvel cümleden

Hem müyesser olmadı bir ferde olmak yâr-ı gâr

Fahr-ı ‘âlem eder idi anun ile iftihâr

Eydür de ki ‘Îsâ gibi ümmet kimde var

Fahr-i Kevneyni edip tasdîk-i evvel cümleden

Öldürür mevtâyı ihyâ eyleyen misl-i Mesîh

Andadır hüsn ü belâgat hem dahı nutk-ı fasîh

Andadır hilm ü sehâvet lutf ile vech-i melîh

Fahr-i Kevneyni edip tasdîk-i evvel cümleden

Nâ-mizâc oldu Muhammed ol imâmet eyledi

Sonra iki yıl u altı ay hilâfet eyledi

Zerrece zulm etmedi dâ‘im ‘adâlet eyledi

Fahr-i Kevneyni edip tasdîk-i evvel cümleden

Zât-ı pâki oldu hakkâ mü‘mininîn reh-beri

Cümle ashâbı Resûlullahın oldu serveri

Hem musahhar kıldı şer‘-i Mustafâya her yeri

Fahr-i Kevneyni edip tasdîk-i evvel cümleden

Râfizînin rûz-i mahşer kör olur iki gözü

Küfr ü zulmiyle siyâh olur anın gönlü yüzü

Ne cesâret ile derler hakkına dürlü sözü

Fahr-i Kevneyni edip tasdîk-i evvel cümleden

‘Ulvî ebsem ol senin haddin degil vasf-ı beyân

Medh ü vâsfında anın ‘âciz olur hergiz lisân

Rûz u şeb tardiye eyle turma ol zâta hemân

Fahr-i Kevneyni edip tasdîk-i evvel cümleden^{147 148} (Mur. 13)

2. ÇÂR- YÂR-I GÜZÎN İÇİNDE HZ. EBÛ BEKİR

Çalıştığımız divânlarda Hz. Ebû Bekir’le ilgili bir şiir istisna diğer şiirlerde dört dost içinde Hz. Ömer, Hz. Osmân ve Hz. Ali’yle beraber isminin zikredildiğini ve bu beyitlerin çoğunlukla şiir içinde tekrar ettiğini gördük. Bu sebeple bu şiirleri ayrı başlık altında toplayıp inceledik. Divânında dört dostu birarada zikreden şairler şunlardır:

Abdünnâfi İffet Efendi (ö. 1308/1891), Aşkî Mustafa (ö.19.yy), Edib Harâbî (ö. 1335/1917), Enderunlu Fâzıl (ö. 1224/1810), Giritli Hilâlî (ö.19.yy), Hacı Hulûsi Baba (ö.1354/1936), Hasan Hilmî Edirnevî (ö.19.yy), Mehmet Refikî (ö.

¹⁴⁷ Canlı, *Hâfiz ‘Ulvî Dîvânı (İnceleme-Metin-Dizin)*, 159-162.

¹⁴⁸ Canlı, *Hâfiz Ulvi Dîvânı (İnceleme-Metin-Dizin)* çalışmasında bu şiirin kasîde olduğunu ifade etmiştir.

1368/1949), Nâkâm (ö.19.yy) Nihânî (ö. 1368/1949), Osman Şems Efendi (ö. 1310/1893), Râci (ö.?), Safâyî Ali Dede (ö. 1250/1835'den sonra), Sâfî Baba (ö.19.yy), Senîh-i Mevlevî (ö. 1317/1900), Şeref Hanım (ö. 1276/1860), Kerküklü Seyyid Şükrî (ö. 1277/1861'den sonra).

İncelememiz sonucunda şiirlerin 6'sinin na't, 12'sinin methiye, 1'inin nasihatnâme türünde yazıldığını tespit ettik. Na't türünde yazılan şiirlerin 2'si 6 beyit, 2'si 7 beyit, 1'i 8 beyit ve 1'i de 9 beyittir. Methiye türünde yazılan şiirlerin 2'si 1 beyit, 2'si 5 beyit, 2'si 6 beyit, 2'si 7 beyit, 1'i 8 beyit, 1'i 13 beyit, 1'i 15 beyittir. Nasihatnâme türünde yazılan şiir ise 6 beyittir.

2.1. Abdünnâfi İffet Efendi¹⁴⁹

Abdünnâfi İffet Efendi'nin "Der Evsâf-ı Hazret-i Çâr-Yâr" başlıklı na'tında Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali birlikte anılmıştır. Hz. Ebû Bekir'in Hz. Peygamber'e mağara arkadaşlığı yaptığı ifade edilmiştir. Şair onları rehber olma, halife olma, önder olma, dinin koruyucusu olma, emre itaat etme gibi vasıflarla nitelendirmiştir. Son bentinde de kendi acizliğini ifade ederek onların şefaatlerini ummuştur.

Vezîr-i sadr-ı eyvân-ı peyember

Tarîk-ı Hakka hâdî fevze rehber

Nücûm-ı hâdiyânda bedr-i enver

Şerefde birbirine sebkât-âver

Ebû Bekr u 'Ömer 'Osmân u Haydar

Biridir Yâr-ı gâr-ı rûz-ı hicret

¹⁴⁹ Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. İsmail Durmuş, "Abdünnâfi İffet Efendi", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 31 Ocak 2023).

Biri Fârûk-ı Hak seyf-i şehâmet
Biri hem-sahib-i hilm u sekînet
Biri şîr-i Hudâ şâh-ı velâyet
Ebû Bekr u ‘Ömer ‘Osmân u Haydar

Olup ehliyyet ü nevbetle hâ iz
Hilâfet etdilerr bâ-hakk-ı bâriz
Ki vardır sâbıkına iktidâmız
Bilâ-şekk cümlesidir muktedâmız
Ebû Bekr u ‘Ömer ‘Osmân u Haydar

Hilâfetde zevât-ı râşidîndir
Emîr-i mü`minîn hâmi-yi dindir
Rızâ cüyân-ı fahr-i mürselîndir
Ziyâ-bahşende-i şer‘-i mübîndir
Ebû Bekr u ‘Ömer ‘Osmân u Haydar

‘Adâletle edip icrâ-yı ahkâm
Olup te`yîd-i Hakka mazhar-ı tâm
Te`essüs eyledi mînâ-yı İslâm
Bu emre kıldılar sebkatle ikdâm
Ebû Bekr u ‘Ömer ‘Osmân u Haydar

Resûle âline her ân u sâ‘ât
Salât eyle selâm-ı bî-nihâyât
Olalar mehbit-ı nûr-ı tahiyât
Ede Rıdvânı ile Hak mükâfât
Ebû Bekr u ‘Ömer ‘Osmân u Haydar

Kulun Nâfi‘ za‘îf u bî-nevâdır
Îlâhî bâb-ı lutfunda gedadır
Ganîsin ‘afv u ihsâna sezadır
Şefâ‘at melce‘i ehl-i hüdüdür
Ebû Bekr u ‘Ömer ‘Osmân u Haydar¹⁵⁰ (Mu. 7)

2.2. Aşkî Mustafa

Aşkî Mustafa'nın ‘‘Der-Na‘t-ı Çâr Yâr-ı Güzîn Radiyallahu ‘Anhu Ecma‘în’’ başlıklı na‘tında Hz. Ebû Bekir’in faziletli olduğu, Hz. Peygamber’e arkadaş olduğu, varını verdiği, Allah’tan başka her şeyden, bütün zevklerden uzak durduğu, kerâmet sahibi olduğu, Mevlânâ’nın temiz cediti olduğu, sır sakladığı, takvâ sahibi olduğu ifade edilmiştir. Son bentte şair kendisi için bu dört dosttan medet istemiştir.

Sahâbenün o Sıddîk efdâlidür
O Fârûk hem cihânun a‘dâlidür
O Zi‘n-nûreyn hayâda ekmelidür
O Haydar cümle serdâr-ı velîdür

¹⁵⁰ Emrah Gündüz, *Abdünnâfi İffet Efendi ve Divanı (İnceleme-Metin)* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018), 216-217.

Bu dördü bu siyâka bilmelidür

Ebû Bekr ü 'Ömer 'Osmân 'Alidür

Biri Siddîk yâr-ı Kehf-i Ahmed

Biri destinde dîn oldu mü 'eyyed

Biri dû duhter ile oldu es 'ad

Biri şîr-i Hudâ şâhı mümecced

Severdi bunları cânla Muhammed

Ebû Bekr ü 'Ömer 'Osmân 'Alidür

Birisi varın itdi cümle îsâr

Biri dîn-i mübîni kıldı izhâr

Biridür câmi 'ü'l-Kur 'ân-ı ebrâr

Birinün kârı dâ 'im katl-i küffâr

Bu çâr-ı yârla âlem pür-envâr

Ebû Bekr ü 'Ömer 'Osmân 'Alidür

Birisi mâsivâdan itdi perhîz

Birisi fâtih-i kistrâ vü Tiflîz

Biridür ceş-i 'usret kıldı techîz

Biri a 'dâ-yı dîne oldu hûn-rîz

Bular ser-defter-i ashâb-ı ta 'zîz

Ebû Bekr ü 'Ömer 'Osmân 'Alîdür

Biri oldı 'abâ-pûş-ı kerâmet

Biridür mazhar-ı sırr-ı şecâ 'at

Biridür menba '-ı kân-ı sehâvet

Birinde hatem olup sırr-ı velâyet

Buları vasfa yokdur bende tâkat

Ebû Bekr ü 'Ömer 'Osmân 'Alîdür

Biri Monlâ-yı Rûm'un cedd-i pâki

Biri hükmüne aldı rû-yı hâkî

Biri can virmeden hiç yokdı bâki

Biri 'adâ-yı dînün sîne-çâki

Rızâ meydânınınun çâpük çalâki

Ebû Bekr ü 'Ömer 'Osmân 'Alîdür

Biri mühr-i sükûtı ber-dehândur

Biri i 'zâz-ı İslâm-ı îmândur

Biri hâcet-revâ câ-yı emândur

Biri Hayber-küşâ-yı kahramândur

Bular ki her biri rükn-i cihândur

Ebû Bekr ü 'Ömer 'Osmân 'Alîdür

Biri evvel zaci ‘-i Mustafâ’dur

Biri Sıddîka güyâ müttekâdur

Biri ehl-i bakı ‘a pür-ziyâdur

Biri dâr-ı Necef’de lâfetâdur

Bu çâr ashab içinde müctebâdur

Ebû Bekr ü ‘Ömer ‘Osmân ‘Alîdür

Amân ey Mustafâ’nun çâr yârı

Olun bu ‘Aşkî’nün imdâd-kârı

Şefâ ‘atle idün dil-şâd zârı

Be-câh-ı enbiyâlar şehsuvârı

Bu câha mazhar itdi sizi Bârî

Ebû Bekr ü ‘Ömer ‘Osmân ‘Alîdür¹⁵¹ (Müs. 9)

2.3. Edib Harâbî¹⁵²

Edib Harâbî ‘‘Hasebü’l-îcâb Hakkâk Kâzım Efendi’ye¹⁵³ Gönderilmiş Bir Gazeldir’’¹⁵⁴ başlıklı methiyesinde Kâzım Efendi’ye seslenerek İslâm dininin temelini Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman olduğunu söylemiş ve bunların ahirette ona yardımcı olmaları için dua etmiştir. Şiirde Hz.Peygamber’in bu üç kişinin halifeliğe lâyık olduklarını söylemesi, mağara arkadaşı olması, sâdık, vefâlı ve fedâkâr olması, Kur’an’ın iki kapak arasında toplanması ve çoğaltılması, bu

¹⁵¹ Bıyık Yapa, *Aşkî Mustafa Dîvânı Edisyon Kritik*, 47-48.

¹⁵² Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Abdullah Uçman, ‘‘Edib Harâbî’’, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 31 Ocak 2023).

¹⁵³ Balaban çalışmasında ‘‘Efedi’ ye’’ yazımı ‘‘Efendi’ye’’ olarak düzeltilmiştir.

¹⁵⁴ Bu şiirin başlığında gazel yazılmış olsa da şiir 11’li hece ölçüsü ile yazılmıştır.

devre gelmelerinin rahmet olduğu, Hz. Peygamber kadar Allah'ın da onları sevdiği konu edilmiştir.

Ey Kâzım temeli dîn-i mübînin

Ebû Bekir 'Ömer 'Osmân zi'n-nûreyn

Ahiretde olsun senin mu'înin

Ebû Bekir 'Ömer 'Osmân zi'n-nûreyn

Hazret-i Resûl'ün emri mutlakdır

Hilâfete dedi bunlar elyaktır

Bunların üçü de makbûl-i Hak'dır

Ebû Bekir 'Ömer 'Osmân zi'n-nûreyn

Nebiyi-i zîşâna yâr-ı gâr olan

Sadâkatle yâr-ı vefâdâr olan

Hulûs-i kalb ile fedâkâr olan

Ebû Bekir 'Ömer 'Osmân zi'n-nûreyn

Âyâtı cem' edip Mushaf yazdırın

Her yana dagıdıp eyleyip ihsân

Cennetle mübeşşer sâhib-i îmân

Ebû Bekir 'Ömer 'Osmân zi'n-nûreyn

Harâbî'nin işte budur bildiği

Rahmetdir bunların dehre geldiği

Resûlullâh kadar Hakk'ın sevdiği

Ebû Bekir 'Ömer 'Osmân zi'n-nûreyn¹⁵⁵ (11'li H.Ö. 5)

2.4. Enderunlu Fâzıl

Enderunlu Fâzıl'ın ‘Ebûbekr ü ‘Ömer’ redifli, ‘Der Na‘t-i Şeyheyn-i Mükerremîn Radiyallahu Anhümâ’ başlıklı na‘tında Hz. Ebû Bekir’in ve Hz.Ömer’in üstün vasıfları zikredilmiştir. Şair İslâm âleminde iki ay olduğunu; bunlardan birinin Hz. Ebû Bekir, diğerinin Hz. Ömer olduğunu, birinin Nebî’yi tasdîk edici diğerinin dinin koruyucusu olduğunu, Allah tarafından geldiklerini, hidâyet kılıcı olduklarını, dünyayı haberdar ettiklerini, dîne hüma kuşunun kanadı olup her tarafa uçup fetihler yaptıklarını, Şâm’ı, ‘Acem’ı, Mısır’ı ve Yemen’i fethettiklerini, cennetle müjdelendiklerini konu etmiştir. Son beyitte de kendisi için şefa‘at dilemiştir.

Çarh-ı İslâma iki mâh Ebûbekr ü ‘Ömer

Taht-ı îmânâ iki şâh Ebûbekr ü ‘Ömer

Biri tasdîk-i nebî kıldı biri nusret-i dîn

Geldiler min-tarafillah Ebûbekr ü ‘Ömer

Vasl-ı hak vâsıta-i mihr ü muhabbetleridir

Kurb-ı mevlâya iki râh Ebûbekr ü ‘Ömer

¹⁵⁵ Yıldız Balaban, *Edib Harâbî Divanı (Karşılaştırmalı Metin)* (İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 157.

İki şimşir-i hidâyetdir olup berg-nümâ

‘Âlemi eyledi âgâh Ebûbekr ü ‘Ömer

İki şeh-bâl idiler murg-ı hüâmâ-yı dîne

Uçdılar feth ile her gâh Ebûbekr ü ‘Ömer

Feth-i Şâm u ‘Acem ü Mısr u Yemen eylediler

Dîn-i İslâma virüp câh Ebûbekr ü ‘Ömer

Haşyet-i hak ile dil çâk idilir olmuş iken

Müjde-i cennet ü dil-hâh Ebûbekr ü ‘Ömer

Fâzıl-ı zâr u günahkâra şefâ ‘at lâzım

Beni elden koma yek âh Ebûbekr ü ‘Ömer¹⁵⁶ (K. 8)

Enderunlu Fâzıl ‘‘Ebûbekr ü ‘Ömer’’ redifli bu na‘ tında bir önceki şiirinde olduğu gibi Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer’in vasıflarını zikretmiştir. Bu beyitlerde Hz. Peygamber’e yetiştikleri, ışık yapan iki kandil, görünen ve görünmeyen dünyada tahtlarını süsleyen padişah, cömert padişah, güneş ışığı, yaşamları ve ölümleriyle Hz. Peygamber’le birlikte oldukları, Hakk’ın bağışlamasına ve müjdesine nâil oldukları konu edilmiştir.

Nûr-ı muhtâr ile perverde Ebûbekr ü ‘Ömer

¹⁵⁶ Beyhan, *Enderunlu Fâzıl Divanı (Metin-İnceleme)*, 379.

İki kandil-i ziyâgerde Ebûbekr ü ‘Ömer

‘Âlem-i zâhir ü bâtında serîr-ârâdır

İki şâh-ı kerem-âverde Ebûbekr ü ‘Ömer

İki dâmâd-ı şeref-kevkebe ‘Osman u ‘Ali

İki hürşîd-i ziyâ-gerde Ebûbekr ü ‘Ömer

Ne sa‘âdet ki hayâtıyla memâtında ola

Fahr-ı kevineyn ile bir yerde Ebûbekir ü ‘Ömer

Müjde-i ‘afv u rızâ almış iken mevlâdan

Yine havfile dil-efserde Ebûbekr ü ‘Ömer

Ne revâ Fâzıl-ı zâr olmuş iken çâkeriniz

Kalsun âlâm ile âzürde Ebûbekr ü ‘Ömer¹⁵⁷ (K. 6)

Enderunlu Fâzıl’ın ‘‘Tercî‘-i Bend Rıdvânullâh-ı ‘Aleyhim Ecma‘în’’ başlıklı methiyesinin her bendinde dört dostun bir vasfı zikredilmiştir. Bu bentlerde Hz. Ebû Bekir’in doğrulukta en büyük olduğu, Hz. Peygamber’i tasdik ettiği, Sevr mağarasında arkadaş olduğu, halife olduğu ifade edilmiştir.

Cenâb-ı hazret-i siddîk-ı ekber

¹⁵⁷ Beyhan, *Enderunlu Fâzıl Divanı (Metin-İnceleme)*, 379-380.

O Fârûk-ı farîkîn ol dilâver

O zi 'n-nûreyn-i dâmâd-ı peyâamber

O sâhib-zülfikâr ol şîr-i Hayber

Cihân bu çâr yâr ile münevver

Ebûbekr ü 'Ömer 'Osmân ü Haydar

Biri tasdîkkâr-ı fahr-ı 'adnân

Biri dîn-i mübîni kıldı i'lân

Biri nûr-âver-i tertîb-i Kur'ân

Biri Kerrâr-ı gâzî şâh-ı merdân

Hisar-ı dîne bunlar çâr-erkân

Ebûbekr ü 'Ömer 'Osmân ü Haydar

Birisi yâr-ı gâr-ı şâh-ı levlâk

Birisi hak için hiddetle bî-bâk

Biri şirmende-meşreb hem kerem-nâk

Birisi bâb-ı şehri 'ilm ü idrâk

Medâr-ı âb ü båd ü âteş ü hâk

Ebûbekr ü 'Ömer 'Osmân ü Haydar

Biri şeyh-i gühen-sâl-i hilâfet

Birisi celde-perdâz-ı 'adâlet

Birisi kân-i hilm ü rıfk u 'iffet

Biri şîr-i Hudâ şâh-ı velâyet
Cihâna her biri mihr-i hidâyet
Ebûbekr ü ‘Ömer ‘Osmân ü Haydar

Birisi huft-e-i Pehlevî Tâha
Biri yânında olmuş ravza pîrâ
Biri hâk-i bakî‘a behcet-efzâ
Biri semt-i Necefde şâh-ı vâlâ
Olup her bir taraftan ‘âlem-ârâ
Ebûbekr ü ‘Ömer ‘Osmân ü Haydar

Eyâ nûr-ı nübüvvet şu‘le-i bârî
Sen ol bu Fâzılın imdâdkârı
Keremle handenâk ile bu zârı
Be-hak-ı rûh-ı pâk-i çâr-yârı
Ola hep garka-i rıdvân-ı bârî
*Ebûbekr ü ‘Ömer ‘Osmân ü Haydar*¹⁵⁸ (T.B. 6)

2.5. Giritli Hilâlî¹⁵⁹

Giritli Hilâlî’nin ‘‘kân-ı vefâ’’ redifli methiyesinde dört dost birlikte zikredilmiştir. Bu beyitlerde Hz. Ebû Bekir’in Hz. Peygamber’e Sevr mağarasında arkadaş olması,

¹⁵⁸ Beyhan, *Enderunlu Fâzıl Divanı (Metin-İnceleme)*, 384-386.

¹⁵⁹ Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Betül Kevser Bilgi, *Giritli Hilâlî Dîvânı (İnceleme-Metin)* (Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 2-10.

sâdakati, canını fedâ etmesi, faziletli olması, Hulefâ-i Râşidîn'den olması, şeyhlerin mürşidi, sırların ve vefânın kaynağı olması vasıflarıyla öne çıkmıştır.

Yâr-ı gâridir o şâhın çâr-yâr-ı bâ-safâ

Ebûbekir 'Ömer 'Osmân 'Alîdir kân-ı vefâ

Hem 'azîz sâdıklarıdır çâr-yâr-ı bâ-safâ

Ebûbekir 'Ömer 'Osmân 'Alîdir kân-ı vefâ

Cân u baş ile fedadır çâr-yâr-ı bâ-safâ

Ebûbekir 'Ömer 'Osmân 'Alîdir kân-ı vefâ

Yoluna şâh-ı cihânın çâr-yâr-ı bâ-safâ

Ebûbekir 'Ömer 'Osmân 'Alîdir kân-ı vefâ

Cümle ashâb-ı kiramdan çâr-yâr-ı bâ-safâ

Ebûbekir 'Ömer 'Osmân 'Alîdir kân-ı vefâ

Efdalidir hem yakını çâr-yâr-ı bâ-safâ

Ebûbekir 'Ömer 'Osmân 'Alîdir kân-ı vefâ

Hulefâ-yı Râşidîndir çâr-yâr-ı bâ-safâ

Ebûbekir 'Ömer 'Osmân 'Alîdir kân-ı vefâ

Hem meşâyih mürşidindir çâr-yâr-ı bâ-safâ

Ebûbekir ‘Ömer ‘Osmân ‘Alîdir kân-ı vefâ

Biri Sıddîk biri Fârûk çâr-yâr-ı bâ-safâ

Ebûbekir ‘Ömer ‘Osmân ‘Alîdir kân-ı vefâ

Biri zi ‘n-nûreyn ü Haydar çâr-yâr-ı bâ-safâ

Ebûbekir ‘Ömer ‘Osmân ‘Alîdir kân-ı vefâ

Ma‘den-i esrârın oldu çâr-yâr-ı bâ-safâ

Ebûbekir ‘Ömer ‘Osmân ‘Alîdir kân-ı vefâ

Nûru vâhid cismi vâhid çâr-yâr-ı bâ-safâ

Ebûbekir ‘Ömer ‘Osmân ‘Alîdir kân-ı vefâ

Bu Hilâlîye mürüvvet çâr-yâr-ı bâ-safâ

*Ebûbekir ‘Ömer ‘Osmân ‘Alîdir kân-ı vefâ*¹⁶⁰ (G. 13)

2.6. Hacı Hulûsi Baba¹⁶¹

Hacı Hulûsi Baba'nın ‘meded’ redifli methiyesinde dört dost birlikte anılarak yardım istenmiştir. Bu methiyede dinin rehberi, Hz. Peygamber'in dostu, güneşin ışığı oldukları belirtilmiştir.

¹⁶⁰ Bilgi, *Giritli Hilâlî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 80-81.

¹⁶¹ Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Orhan Vergili, ‘‘Hacı Hulûsi Baba ve Dîvânı’’, *International Journal of Filologia* 3 (2020), 58-61.

‘Afv kıl ‘isyânımı ey bî-nazîr dil-ber meded
Gice gündüz ismini gönlüm ider ezber meded
Dâdımı imdâdımı ver Allahü ekber meded
Yâ Muhammed kıl şefâ ‘at sâhibü’l-kevser meded

Âh u enîn eylerim artdıkça ‘isyânım dâ ‘im
Dîde giryân dil perîşân sîne sûzânım dâ ‘im
İtmişim muhkem tevessül vird-i zebânım dâ ‘im
Yâ Ebâbekir ‘Ömer ‘Osmân ‘Ali Haydar meded

Bahr-i hikmetdir Muhammed siz o bahrin gevheri
Sizle tezyîn idecek Rabbenâ câ-yı mahşeri
Çâr yâri Ahmed’in sizensiz dahi dîn reh-beri
Yâ Ebâbekir ‘Ömer ‘Osmân ‘Ali Haydar meded

Ol Muhammed Mustafâ’nın sevgili dört yârisiz
Ol nübüvvet bâğıdır siz ol bağın gül-zârisiz
Ol Hudâ’dan şem ‘inin pertevi siz envârisiz
Yâ Ebâbekir ‘Ömer ‘Osmân ‘Ali Haydar meded

Çün hidâyet yıldızı demiş size o Mustafâ
Sıdk-ile iden tevessül size olur pür safâ
Merhabâ ey çâr yâr-i fahr-i ‘âlem merhabâ

Yâ Ebâbekir ‘Ömer ‘Osmân ‘Ali Haydar meded

Dili şikeste sözü sûzân özü efkendedir

‘Işkınız bende dilim itmez râhat bu tendedir

Kıtmîriniz Hulûsî böyle günâh-kâr bendedir

*Yâ Ebâbekir ‘Ömer ‘Osmân ‘Ali Haydar meded*¹⁶² (Mur. 6)

2.7. Hasan Hilmî Edirnevî¹⁶³

Hasan Hilmî Edirnevî ‘yâ Resûla’llâh’ redifli na‘tında dört arkadaşı birlikte anmıştır. Beyitlerinde onların adaletli olduğu, Kâbe’de şifa bahçesini şerefle açtıkları, seçkin dört halife oldukları zikredilmiştir. Şiirin 5.beytinde bu dört dostun batıdan ve doğudan İslâm dininin direği oldukları ifade edilirken Bakara Suresi’nin 258.ayetinden iktibâs yapılmıştır. Bakara Suresi’nin 258.ayeti şöyledir:

‘‘ (...) İbrahim: Allah güneşi doğudan getirmektedir; haydi sen de onu batıdan getir, dedi. Bunun üzerine kâfir apışıp kaldı. Allah zalim kimseleri hidayete erdirmez. ’’¹⁶⁴

Vezîrin dâr-ı dünyâda ‘adîldir yâ Resûla’llâh

Ebûbekrî ‘Ömer ‘Osmân ‘Alî’dir yâ Resûla’llâh

‘Adâlet burc-ı hikmetden gelen seyf-i sa‘âdetle

¹⁶² Orhan Vergili, *Hacı Hulûsî Baba Dîvânı* (Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 173-174.

¹⁶³ Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Hasan Ekici, *Hasan Hilmî Edirnevî Dîvânı (İnceleme-Metin)* (Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 5-10.

¹⁶⁴ Bakara Suresi, 2/258.

Ebûbekrî ‘Ömer ‘Osmân ‘Alî’dir yâ Resûla’llâh

Şerâfetle şifâ bâgın açanlar Ka‘betu’llâhda

Ebûbekrî ‘Ömer ‘Osmân ‘Alî’dir yâ Resûla’llâh

Cihânı nura gark itdi helâk itdi Ebû Cehli

Ebûbekrî ‘Ömer ‘Osmân ‘Alî’dir yâ Resûla’llâh

Mine’l-magrib ile’l-meşrik ‘imâd-ı dîn-i İslâm’ın

Ebûbekrî ‘Ömer ‘Osmân ‘Alî’dir yâ Resûla’llâh

Cihâr-ı yâr-ı güzînindir halîfendir ‘ale’t-tertib

Ebûbekrî ‘Ömer ‘Osmân ‘Alî’dir yâ Resûla’llâh

Hasan Hilmî muhabbetlü velîdir cümle ashâba

Ebûbekrî ‘Ömer ‘Osmân ‘Alî’dir yâ Resûla’llâh¹⁶⁵ (G. 7)

2.8. Mehmet Refikî¹⁶⁶

Mehmet Refikî’nin methiyesinde dört dost birlikte zikredilmiştir. Şair onlara özlem duyduğunu ve her vasıflarında gönlünün yandığını ifade ederek şiire başlamıştır. Şiirde dört dostun ahir zaman Peygamberi’nin ümmeti ve bütün yaratılmışlardan üstün oldukları, mîzân günü şefa‘at edecek kimselerden oldukları, Hz. Peygamber’in dostu oldukları, Kevser suyunun şerbet olarak ellerinde olacakları ve

¹⁶⁵ Ekici, *Hasan Hilmî Edirnevî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 242-243.

¹⁶⁶ Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Gülay Yıldızdağ, “Mehmet Refikî, Muhammet Şanlı”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* (Erişim 31 Ocak 2023).

o şerbetleri dağıtacakları, dostlar için ellerinde gerçek dost tâcı bulunacağı ifade edilmiştir. Son dörtlükte şair gözlerinin yaşla dolduğunu, başıyla canını yollarına kurban edebileceğini zikrederek onların meclisinde birlikte olabilmek için Allah'a niyâzda bulunmuştur.

Dört kimsenin hasretini çekerim

Ebû Bekir 'Ömer 'Osmân 'Ali'nin

Her vasfında kebâb olur ciğerim

Ebû Bekir Ömer Osmân Ali'nin

Âhir zamân peygamberin ümmeti

Cümle mahlûkâtdan yüce rif'ati

Yevm-i 'Arâsâtda olur himmeti

Ebû Bekir 'Ömer 'Osmân 'Ali'nin

Zebûr da Tevrât da İncil Furkân da

Medh eylemiş Rabbu'l-celîl burhânda

Şefâ'ati olur yevm-i mîzânda

Ebû Bekir 'Ömer 'Osmân 'Ali'nin

Peygamberin çehâr-ı yârı bu zâtlar

Mahşer günü olur nice hikmetler

Âb-ı kevser ellerinde şerbetler

Ebû Bekir 'Ömer 'Osmân 'Ali'nin

Mahlûkât yirinden kalkar ser-te-ser

Kimi yaya kimi atlı ‘avret er

Hem tagılur ellerinde şerbetler

Ebû Bekir ‘Ömer ‘Osmân ‘Ali’nin

Mahşer olur gelir mahlûk fevc fevc

Sanki deryâ cûşa gelmiş mevc mevc

Düstlar içün ellerinde hulle-tâc

Ebû Bekir ‘Ömer ‘Osmân ‘Ali’nin

Der Refîkî dîdem toldı yaş ile

Yollarına cânım kurbân baş ile

Yâ Rab bizi meclisinde haşr eyle

Ebû Bekir ‘Ömer ‘Osmân ‘Ali’nin¹⁶⁷ (11’li H.Ö. 7)

2.9. Nâkâm

Nâkâm’ın methiyesinin her bir dizesinde Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali vasıflarıyla zikredilmiştir. Hz. Ebû Bekir’in dinin güzelliğini arttırdığı ifade edilmiştir.

Ebûbekr’dür revnak-efzâ-yı dîn

‘Ömer nâzım-ı nazm-ı şer‘-i mübîn

¹⁶⁷ Halim Gökçe, *Mehmet Refîkî (Hayatı, Edebî Kişiliği, Şiirleri)* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1998), 117.

Reh-i Hakk'a 'Osmândur reh-nümâ

'Alî püşt-i dîn kâtîli 'l-müşrikîn ¹⁶⁸ (Kıt.1)

2.10. Nihânî¹⁶⁹

Nihânî'nin "Velehu Müşârün İleyh Der-Medh-i Çâr-yâr-ı bâ-Safâ Rıdvânu'llâhi 'Aleyhim Ecma'în" başlıklı methiyesinin ilk bendinde Hz. Peygamber'in dört dostunun dört velî olduğu, bir ağacın nazlı gülleri oldukları belirtilmiştir. İkinci bendde Hz. Peygamber'in Hz. Ebû Bekir'in insanların en hayırlısı, arkadaşların en hayırlısı olduğunu söylediği, gerçek arkadaşlıkta Hz. İbrahim'e benzediği ifade edilmiştir. Üçüncü bend Hz. Ömer, dördüncü bend Hz. Osman, beşinci bend Hz. Ali hakkında söylenmiştir. Altıncı bendde bu dört dostu sevmeyenin Allah'tan uzak olacağı ve onların takvâli, temiz, akıllı, cömert oldukları zikredilmiştir. Son beyitte şair dört kitabı kabul edip onları sevenlerin güzel sığınak bulacağını kendisinin de onların kapısının Kıtâmîr'i olduğunu söyleyerek şiirini bitirmiştir.

Resûlün çâr-yâri çâr-velîdir

Bular bir şecerin nâzlı gülüdür

Kimi tâc kimi kabâ [vü] şâlıdır

Ebû Bekr [ü] 'Ömer 'Osmân 'Alîdir

Resûlu'llâh buyurdu sâhibü'l-gâr

Ki oldur efdal-i nâs sahb-ı ahyâr

Ki hulletde ol İbrâhîme benzer

Ebû Bekr [ü] 'Ömer 'Osmân 'Alîdir

¹⁶⁸ Mert, *Nâkâm Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin)*, 145.

¹⁶⁹ Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Ayşegül Ekici, *Nihânî Dîvânı (İnceleme-Metin)* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 12-25.

*Dahi Fârûk sâhib-i ‘adl olupdur
Emîrû’l-mü’minîn nâm kılınıpdır
Ki Mûsâveş şecâ‘at bürünüpdür
Ebû Bekr [ü] ‘Ömer ‘Osmân ‘Alîdir*

*Üçüncünün adı bil ibn-i ‘Affân
Odur sâhib-ı hayâ hem ism-i Osmân
Anı Hârûna teşbîh etdi Sultân
Ebû Bekr [ü] ‘Ömer ‘Osmân ‘Alîdir*

*‘Alî dâmâd-ı fahrü’l-enbiyâdır
Ki zevci Fâtımâ hayrû’n-nisâdır
Musâhib hem şebîhi Mustafâdır
Ebû Bekr [ü] ‘Ömer ‘Osmân ‘Alîdir*

*Bu çâr makbûl- ü kibriyâdır
Buları sevmeyen Hakdan cüdâdır
Takî nakî zekî razî sehâdır
Ebû Bekr [ü] ‘Ömer ‘Osmân ‘Alîdir*

*Kabûl etdim diyenler dört kitâbı
Sever çârı bulur hüsnü’l-me’âbı
Nihânî bu çârın Kıtmîr-i bâbı*

*Ebû Bekr [ü] ‘Ömer ‘Osmân ‘Alidir*¹⁷⁰ (Mur. 7)

2.11. Osman Şems Efendi¹⁷¹

Osman Şems Efendi'nin methiyesinde dört halifenin övgüsüne yer verilmiştir. Hz. Peygamber'in peygamberliğinde şüphe olmadığı, peygamberliğinin yüce olduğu övgüsüyle başlayan şiir dört dostun velî olduğu, eşsiz inci oldukları, Hz. Ali'nin velâyet nuruyla aya benzediği, Hz. Ebû Bekir'in doğru dürüst olduğu ifadeleriyle devam etmiştir. Bu dört dostu inkâr etmemek gerektiği, inkâr edenlerin kâr etmeyeceği, Hz. Peygamber'in gül bahçesindeki gülün diken edilemeyeceği zikredilmiştir. Bedir ashabının, suffede yetişenlerin şan sahibi olduğundan bahsedilmiştir. Hudeybiye'nin, Uhud ashabının, Hayber'in ve Rıdvan bi'atına katılanların, cömert ensarın, muhacirin imânlı fertleri de övgüyle anılmıştır. Ahmed-i Muhtar, Hz. Hüseyin, Hz. Zehrâ, on iki imam övgüyle anılanlar arasındadır. Bundan sonraki beyitlerde Hz. Ali övgüsü ve onun halifelige lâyık olduğu belirtilmiştir.

Envâr-ı nübüvvet ki Muhammed'le celîdir

Sultân-ı rusûl oldığı bî-şek ezelîdir

Î‘câz-ı bedâyi‘de Hudâ kudret elidir

Ashâbına âline tevellâ emelidir

Ser-halka-i ashâb ki ol çâr velîdir

Bû Bekr ü ‘Ömer Hazret-i ‘Osmân u ‘Alî'dir

Ol hâtem-i efrâd-ı risâlet ki mu‘allâ

¹⁷⁰ Ekici, *Nihânî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 703-704.

¹⁷¹ Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Kemâl Edîb Kürkçüoğlu, *Osman Şems Efendi Dîvânı'ndan Seçmeler* (İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 1996).

*Bir fass-ı nigîndir ki bütün nûr-ı musaffâ
Dört yâri iki yanına dört gevher-i yektâ
Ashâbı olup halka kenârında ser-â-pâ
Ser-halka-i ashâb ki ol çâr velîdir
Bû Bekr ü 'Ömer Hazret-i 'Osmân u 'Alî'dir*

*Bir nûr-ı mücessem ki ana olmadı sâye
Kim mihr-i dırâşândır eflâk-i Hudâ'ya
Envâr-ı velâyetle 'Alî benzeyüp aya
Bâkîsi nücûm oldu ser-i râh-ı hüdüya
Ser-halka-i ashâb ki ol çâr velîdir
Bû Bekr ü 'Ömer Hazret-i 'Osmân u 'Alî'dir*

*Sıdkıyla mü 'essis birisi bünye-i dîne
'Adliyle biri hâkim olup şer'-i metîne
Hâfız biri gencîne-i Kur'ân-ı Mübîn'e
Bâb oldu biri memleket-i 'ilm-i yakîne
Ser-halka-i ashâb ki ol çâr velîdir
Bû Bekr ü 'Ömer Hazret-i 'Osmân u 'Alî'dir*

*Bu nükteyi fehm eyle ki esrâr-ı hafâdır
Bilmez anı cuhhâl ki bî-berg u nevâdır
Tâ âl-i nebî kim bilürüz âl-i 'abâdır*

*Ol yâr-i çehâr ile dahi âl-i Hudâ'dır
Ser-halka-i ashâb ki ol çâr velîdir
Bû Bekr ü 'Ömer Hazret-i 'Osmân u 'Alî'dir*

*Bu yâr-i çehârın birin inkâr idemezsin
İnkâr ider isen eger kâr idemezsin
Gül-zâr-ı Muhammed gülini hâr idemezsin
Allâh u nebî yârini agyâr idemezsin
Ser-halka-i ashâb ki ol çâr velîdir
Bû Bekr ü 'Ömer Hazret-i 'Osmân u 'Alî'dir*

*Ashâb-ı Bedir Suffe Hudeybiye-i zî-şân
Ashâb-ı Uhud Hayber u hem bey'at-i Rıdvân
'Uşşâk-ı 'aşer hem dahi ensâr-ı kerîmân
Efrâd-ı muhâcirden olan kıdve-i îmân
Ser-halka-i ashâb ki ol çâr velîdir
Bû Bekr ü 'Ömer Hazret-i 'Osmân u 'Alî'dir*

*Ezvâc u benât-ı harem-i Ahmed-i Muhtâr
Evlâd-ı kirâm-ı Hüseyin-i kerem- 'isâr
Kim cümle imâmân ile ma'sûm-ı sitem-hâr
Makdemleridir tâc-ı ser-i cümle-i ebrâr
Ser-halka-i ashâb ki ol çâr velîdir*

Bû Bekr ü 'Ömer Hazret-i 'Osmân u 'Alî'dir

Ser-çeşme-i âl-i nebevî Hazret-i Zehrâ

Bid'-i cesed-i Mustafavî Hazret-i Zehrâ

Hem-hâb-ı şeb-i Murtazavî Hazret-i Zehrâ

Sakk-ı kamerin bir 'alevi Hazret-i Zehrâ

Ser-halka-i ashâb ki ol çâr velîdir

Bû Bekr ü 'Ömer Hazret-i 'Osmân u 'Alî'dir

Hayr-ı halef olmakdı gerek âl-i peyâm-ber

Ez-cümle vasî-i nebevî Hazret-i Haydar

Ammâ ki bi-hilm-i ezel ahkâm-ı mukadder

Bu vech ile tertîb olunmuşdı ser-â-ser

Ser-halka-i ashâb ki ol çâr velîdir

Bû Bekr ü 'Ömer Hazret-i 'Osmân u 'Alî'dir

Çün Hazret-i Haydar ki şeh-i mülk-i velâyet

Elbet ana lâyıkdı verâsetle hilâfet

İcmâ' kılup ümmet ile hâkim-i kudret

Bu vech ile oldu hepsi efdal-i ümmet

Ser-halka-i ashâb ki ol çâr velîdir

Bû Bekr ü 'Ömer Hazret-i 'Osmân u 'Alî'dir

Sıbteyn-i Muhammed ki ana pâre-i cândır

Sadrında mahabbetleri ‘aynıyla ‘ıyândır
K’ol nûr-ı mücessemde iki ‘ayn-ı ‘ıyândır
Anlardaki sırr-ı nebevî sırr-ı nihândır
Ser-halka-i ashâb ki ol çâr velîdir
Bû Bekr ü ‘Ömer Hazret-i ‘Osmân u ‘Alî’dir

Tahkîk budur fi ‘l-i Hudâvend-i kazâ-kâr
K’olmaz bu cihânda ezeli olmayan izhâr
Ger olsa hatâ itdi dinür fâ ‘il-i Cebbâr
Bu mes’ele bir dinde olmaz hele ikrâr
Ser-halka-i ashâb ki ol çâr velîdir
Bû Bekr ü ‘Ömer Hazret-i ‘Osmân u ‘Alî’dir

Emr itdi bize Şems o sultân-ı nübüvvet
A ‘dâsına itmez ideriz dostına hürmet
Bâ-hüccet ol şâri‘-i kânûn-ı şerî‘at
Oldıysa da Mevlâ-yı cihân şâh-ı velâyet
Ser-halka-i ashâb ki ol çâr velîdir
Bû Bekr ü ‘Ömer Hazret-i ‘Osmân u ‘Alî’dir

Miftâh-ı futûhât-ı velâ Haydar-ı Kerrâr
Hurşîd-i Hudâ hâzin-i gencîne-i esrâr
Oldı bana maksûd-ı cemâliyle be-didâr

Ammâ ki be-nehc-i edeb-i şer‘-i pür-envâr

Ser-halka-i ashâb ki ol çâr velîdir

Bû Bekr ü ‘Ömer Hazret-i ‘Osmân u ‘Alî’dir¹⁷² (T.B. 15)

2.12. Râci

Râci’nin nazım şeklini tespit edemediğimiz methiyesinde dört dostun ismi zikredilmiştir. Şair âlemlere rahmet olan, âlemin övgüsünün dört dost olduğu, İslâm dinini ay gibi parlatan, iyiyi kötüden ayıran ışık olduğu ifade edilmiştir. İkinci beyitte Hz. Ebû Bekir’in Hz. Peygamber’in mağara arkadaşı olduğundan, doğruluğun kaynağı olduğundan, Kur’an-ı toplamakta önce Allah’tan korkup utandığından, cömert olduğundan bahsedilmiştir. Üçüncü beyitte onları sevenlerin yerinin cennet olduğu, sevmeyenlerin yerinin ise cehennem olduğu belirtilmiştir.

Çâr-ı yâr-ı fahr-ı ‘âlem rahmeten-lil-‘âlemîn

Ol Ebu Bekr ‘Ömer ‘Osman ‘Aliyyü’l-Murtazâ

Mâh-tâb-ı dîn-i İslam şule-i şer-i‘ mübîn

Ol Ebû Bekr ‘Ömer ‘Osman ‘Aliyyü’l-Murtazâ

Râzı olsun cümlesinden anların Bârî Hudâ

Yâr-ı gâr-ı şâh-ı ‘âlem ma‘den-i sıdk-ı safâ

Mazhar-ı nûr-ı şeri‘at mahzen-i adl ü vefâ

Câmiu’l Kur’ân-ı hakkan matla‘-ı havf u hayâ

Sâki-yi ke’s-i kevser menba‘ı cûd u sehâ

¹⁷² Yusuf Yıldırım, *Osman Şems Efendi, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Metin-İnceleme-Tahlil)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013), 252-255.

Ol Ebû Bekr ‘Ömer ‘Osman ‘Aliyyü’l-Murtazâ

Râzı olsun cümlesinden anların Bârî Hudâ

Nâr-ı ‘aşk-ı çâr-ı yâra gir Tûrâbî turma yan

Anları sevenlerin oldu yeri dâr-ı cinân

Sevmeyenler takdı boynuna cehennemden nişân

Nûr-ı ‘ayn-ı ehl-i sünnet ve’l-cemâ‘atdır ‘ayân

Ol Ebû Bekr ‘Ömer ‘Osman ‘Aliyyü’l-Murtazâ

Râzı olsun cümlesinden anların Bârî Hudâ¹⁷³ (? , 3)

2.13. Safâyî Ali Dede¹⁷⁴

Safâyî Ali Dede’nin “Müseddes Der-Na‘t-ı Pâk-i Nebevi” başlıklı na‘tında Hz. Peygamber’i Hudâ’nın bülbülü, gülşenin sünbülü, âlemlerin Rabb’inin sevgilisi gibi nitelendirmelerle övmüş, dört dostun isimlerini de zikrederek onların vefâsını, hayâsını, adaletini methetmiş ve kendisi için medet istemiştir. Ayrıca şiir ayet iktibâsları açısından da zengindir. Ayet iktibâslarını içeren ifadeler şunlardır: kâbe kavseyn¹⁷⁵, mâ evhâ¹⁷⁶, mâ-zâga’l-basar¹⁷⁷, kâlû belâ¹⁷⁸, erselnâ.¹⁷⁹

El-Emân ey ravza-i kurb-ı Hudânın bülbülü

El-Emân ey kâbe kavseyn gülşenin sünbülü

El-Emân ey gülbün-i esrâr-ı mâ evhâ güli

¹⁷³ Avcı, *Râci Divanı (Metin ve Dinî Tasavvufî Tahlil)*, 109-110.

¹⁷⁴ Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Ramazan Ekinci, *Safâyî Ali Dede Divânı* (Ankara: Gece Kitaplığı, 2016), 17-19.

¹⁷⁵ Necm Suresi, 53/9.

¹⁷⁶ Necm Suresi, 53/10.

¹⁷⁷ Necm Suresi, 53/17.

¹⁷⁸ A‘raf Suresi, 7/172.

¹⁷⁹ Enbiyâ Suresi, 21/107.

El-Emân ey hûb-ı mâ-zâga 'l-basar nûr-ı celî

El-Emân ey nûr-ı pâk-i bâ'is-i kâlû belâ

El-Emân ey yâr-i Siddîk u 'Ömer 'Osmân 'Alî

Sırr-ı erselnâsın ey mahbûb-ı Rabbü'l 'âlemîn

Nûruna mişkât cümle enbiyâ vü mürselîn

Sâbıkâtınla vürûd-ı evvelîn ü âhirîn

'Arş u kürs ü levha fahr eyler vücûdunla zemîn

El-Emân ey el-Emân ey nûr-ı pâk-i bâ'is-i kâlû belâ

El-Emân ey yâr-i Siddîk u 'Ömer 'Osmân 'Alî

'Arz-ı hâl itdim sana ey dest-gîr-i bî-nevâ

Mahrem-i râz oldugun şeb hakkıçün rahm it bana

Sendedir ey zü'l 'atâ derd-i dile ancak devâ

Kalmadı senden diğêr ümmîdim ey sâhib-livâ

El-Emân ey el-Emân ey nûr-ı pâk-i bâ'is-i kâlû belâ

El-Emân ey yâr-i Siddîk u 'Ömer 'Osmân 'Alî

Yâri gârın evliyâ ser-tâc hakkıçün yetiş

Hazret-i Fârûk-ı 'adl-ihrâc hakkıçün yetiş

Câmi '-i hilm ü hayâ mi 'râc hakkıçün yetiş

Şîr-i Yezdân u Betûl ezvâc hakkıçün yetiş

El-Emân ey el-Emân ey nûr-ı pâk-i bâ'is-i kâlû belâ

el-Emân ey yâr-i Siddîk u ‘Ömer ‘Osmân ‘Alî

Âl-i ashâb-ı safâ vü pür-vefânın ‘aşkına

Merdüm-i çeşm-i Betûl ü Murtazânın ‘aşkına

Hubb-i zât ile şehîd-i Kerbelânın ‘aşkına

Dîde-giryân tâlib-i dîdâriyânın ‘aşkına

El-Emân ey el-Emân ey nûr-ı pâk-i bâ‘is-i kâlû belâ

El-Emân ey yâr-i Siddîk u ‘Ömer ‘Osmân ‘Alî

Koyma me ‘yûs [u] mükedder şöyle kim zâr u nizâr

Dinmesin hûn-âb-ı eşkim çeşm-i zârım bî-karâr

Şâh-ı Hüseyin ile Hasan hakkı bi-hakk-ı çâr-yâr

İtme mahzun bu Safâyî bendeni bî-çârevâr

El-Emân ey el-Emân ey nûr-ı pâk-i bâ‘is-i kâlû belâ

El-Emân ey yâr-i Siddîk u ‘Ömer ‘Osmân ‘Alî¹⁸⁰ (Müs. 6)

2.14. Sâfî Baba¹⁸¹

Sâfî Baba’nın “Tasdik-i Hücet” başlıklı nasihatnâmesinde Hz. Peygamber’in, dört halifenin ve on iki imamın övüldüğünü görmekteyiz. Bu kişileri hayırla anmanın gerektiği, onlara kötü söz söyleyip lânet etmenin felâkete götüreceği ifade edilmiştir.

Hüdâvendâ dil-i ber-geşte sâmânım edip tesnik

¹⁸⁰ Ekinci, *Safâyî Ali Dede Dîvânı*, 58-60.

¹⁸¹ Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Timuçin Aykanat, “Sâfî Baba ve Dîvânı Üzerine”, *Türük Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi* 1/19 (01 Ocak 2019), 279-281.

*Benim şîrâze-i hâl-i derûnum eyleme tagrîk
Ki etdim levh-i ‘arş üzre bunı tahrîr ü hem ta ‘lîm
Bi ‘hamdi ‘llâh bunı ben cân u dilden eyledim tasdîk
Muhîbb-i çâr-ı yârım ben vücûdum Hayder-i Sıddîk
‘Ömer’dir cismimin kârı degil dersem olam zındîk
Garazla seven ‘Osmân’ı Hüdâ’dan bulmasın tevfîk
Yezîd ibn-i Yezîd olsun ‘Alî’yi eyleyen tagrîk*

*Bi ‘hamdi ‘llâh kim râh-ı zalâletden berîyim ben
Fakîrim Fakr ile fahreylim çün Haydarî’yim ben
Gezer ser-sâm-ı ‘aşk oldum dilâ bir serserîyim ben
Ki bu fakr-ı fenâ meydânının şîr-bîziyim ben
Muhîbb-i çâr-ı yârım ben vücûdum Hayder-i Sıddîk
‘Ömer’dir cismimin kârı degil dersem olam zındîk
Garazla seven ‘Osmân’ı Hüdâ’dan bulmasın tevfîk
Yezîd ibn-i Yezîd olsun ‘Alî’yi eyleyen tagrîk*

*Ümîdim dem-be-dem şâh-ı şehîd-i Kerbelâ’dandır
O kim nûr-ı çerâğ-ı dîn Hasen Hulkâör-Rızâ’dandır
İmâmım ol kerem-kâni ‘Alî Zeyne l-‘Abâ’dandır
Dahi nûr-ı Muhammed Bâkır ol kân-ı vefâdandır
Muhîbb-i çâr-ı yârım ben vücûdum Hayder-i Sıddîk
‘Ömer’dir cismimin kârı degil dersem olam zındîk*

*Garazla seven ‘Osmân’ı Hüdâ’dan bulmasın tevfik
Yezîd ibn-i Yezîd olsun ‘Alî’yi eyleyen tagrik*

*İmâmım Ca‘fer-i Sâdık o kim nûr-ı hidâyetdir
İmâm Mûsî-i Kâzım garka-i hûn-ı şehâdetdir
İmâm Mûsî-Rızâ nakd-ı ‘Alî şâh-ı velâyetdir
Takî vü geh Nakî berk-ı ruh-ı nûr-ı necâbetdir
Muhîbb-i çâr-ı yârim ben vücûdum Hayder-i Sıddık
‘Ömer’dir cismimin kârı degil dersem olam zındik
Garazla seven ‘Osmân’ı Hüdâ’dan bulmasın tevfik
Yezîd ibn-i Yezîd olsun ‘Alî’yi eyleyen tagrik*

*Hasan ol ‘Askerî kutb-ı cihân-ı müttekîdendir
Kul oldum Mehdi’ye bildim ki evlâd-ı Nakî’dendir
Buları bilmeyen ehl-i neberrâdan Nakîdendir
Sevenler bunları hep ehl-i takvâdan Takî’dendir
Muhîbb-i çâr-ı yârim ben vücûdum Hayder-i Sıddık
‘Ömer’dir cismimin kârı degil dersem olam zındik
Garazla seven ‘Osmân’ı Hüdâ’dan bulmasın tevfik
Yezîd ibn-i Yezîd olsun ‘Alî’yi eyleyen tagrik*

*Hakikatde ne gam ey Sâfi-i şeydâ sana âhir
Şefî‘-i ‘âsi-yi ümmet Muhammed Mustafâ âhir*

Olursa çok mı ser-i hayl-i şehîdân bekâ âhir
Ki oldı yâd-ı mihr-i ‘Askerî çün hûn-behâ âhîr
Muhibb-i çâr-ı yârım ben vücûdum Hayder-i Sıddık
‘Ömer’dir cismimin kârı degil dersem olam zındık
Garazla seven ‘Osmân’ı Hüda’dan bulmasın tevfik
Yezîd ibn-i Yezîd olsun ‘Alî’yi eyleyen tagrîk¹⁸² (Mün. 6)

2.15. Senîh-i Mevlevî¹⁸³

Senîh-i Mevlevî’nin “Der Vâsıf-ı Celîl Hazrat-ı Çehâr-yâr- Güzîn” başlıklı methiyesinde Hz. Ebû Bekir’in dört dosttan biri olması, Hz. Peygamber’e Sevr mağarasında arkadaş olması, doğrulukta en üstün olması, malını Hak yolunda harcaması vasıflarıyla zikredilmiştir. Son bentte Allah’tan af ve bağışlanma istemiştir.

Olur kim Çâr-yâr-ı meclis-i hâs-ı peyamberdir
Mahall-i sıdk u ‘adl ehl-i hayâ sâkî-yı kevserdir
Medâr-ı fazl u rüchân her birinde feyz dîgerdir
Hulâsa vâsfdan mecmû ‘nın kadri füzûn-terdir
Ebû-Bekr ü ‘Ömer ‘Osmân u Haydar çâr serverdir
Velî ma ‘nîde nûr-ı Vâhid-i gayr-i mükerrerdir

Birincisi cenâb-ı yâr-gâr-ı Fahr-ı ekvândır

¹⁸² Timuçin Aykanat, *Sâfî Baba ve Divanı (İnceleme-Karşılaştırmalı Metşn- Sadeleştirme-Sözlük-Dizin)* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Billimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015), 404-406.

¹⁸³ Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Ercan Okyay, *Senîh-i Mevlevî Divanı* (Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 11-13.

İkincisi Hazret-i Fârûk-ı dîn sultân-ı zî-şândır
Üçüncü sıhr-ı zî'n-nûreyn sâhib hilm ü 'irfândır
Dahî dördüncüsü şâh-ı velâyet şîr-i Yezdândır
Ebû-Bekr ü 'Ömer 'Osmân u Haydar çâr serverdir
Velî ma'nîde nûr-ı Vâhid-i gayr-i mükerrerdir

Biri sıdk u safâda bî-bedel sadîk-i âózamdır
Biri 'adl u 'atâ mülkünde sultân-ı mükerrerdir
Biri hilm ü hayâ vü hüsn-i hilkatde müsellemdir
Fütüvvetde şecâ'atde biri mümtâz-ı 'âlemdir
Ebû-Bekr ü 'Ömer 'Osmân u Haydar çâr serverdir
Velî ma'nîde nûr-ı Vâhid-i gayr-i mükerrerdir

Biri itdi tasadduk râh-ı Hakk'da mâl-ı bisyârın
Biri i'lân-ı dînde pîşe kıldı kuvvet izhârın
Biri tevsî'-yi mescîd vakf-ı bür'itdi virüb varın
Birisi feth-i Hayber kıldı açdı harb bâzârın
Ebû-Bekr ü 'Ömer 'Osmân u Haydar çâr serverdir
Velî ma'nîde nûr-ı Vâhid-i gayr-i mükerrerdir

Senîh-i zâr mahşerde yem-i 'isyâna daldıkda
Coşub mevc-i hirâs u bîm çâr etrâf aldukda
Şefî'eyle İlahi bunları hayfım çoğaldıkda

İderler çâre elbette bana bî-çâre kaldıkda

Ebû-Bekr ü ‘Ömer ‘Osmân u Haydar çâr serverdir

*Velî ma‘nîde nûr-ı Vâhid-i gayr-i mükerrerdir*¹⁸⁴ (Müs. 5)

2.16. Şeref Hanım¹⁸⁵

Şeref Hanım’ın methiyesinde Hz. Peygamber ışık saçan aya ve güneşe benzetilerek dört dostun onun meclisinde toplanan yıldızlar gibi olduğu ifade edilmiştir.

Ey mâh-ı ziyâ-pâş-ı sipihr-i ezeli

Vey şems-i şeref-bahş-ı harîm Lem-yezeli

Encüm gibi hep bezmine cem ‘ oldı senin

*Bû-Bekr ‘Ömer Hazret-i ‘Osmân u ‘Alî*¹⁸⁶ (R. 1)

2.17. Kerküklü Seyyid Şükrî¹⁸⁷

Kerküklü Seyyid Şükrî’nin ‘‘El- Müseddes Der-Medh-i Çehâr-Yâr-i Güzîn Rıdvânallâhu Te‘âlâ Aleyhim Ecma‘în’’ başlıklı methiyesinde dört dostun öne çıkan vasıfları övülmüştür. Şiirde Hz. Ebû Bekir’in Hz. Peygamber’in arkadaşı olduğu, halife olduğu, örnek olduğu, ilim ehline rehberlik ettiği, âlemin kendisini övdüğü kişiye dost olduğu, sözünün eri olduğu konu edilmiştir.

Ebû Bekr ol refik-i Mustafâdır

¹⁸⁴ Okyay, *Senih-i Mevlevî Divanı*, 29-30.

¹⁸⁵ Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Mehmet Arslan, ‘‘Şeref Hanım’’, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 31 Ocak 2023).

¹⁸⁶ Mehmet Arslan, *Şeref Hanım Dîvânı* (Ankara: Kültür Turizm Bakanlığı, 2018), 426.

¹⁸⁷ Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Yağız Yalçınkaya, ‘‘XIX. Asır Kerkük Şuarasından Seyyid Şükrî ve Dîvân’ı’’, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten* 68 (01 Aralık 2019), 116-131.

‘Ömer-i Fâruk imâm-ı müktedâdır
Ki ‘Osmân ma‘den-i hilm [ü] hayâdır
Aliyyü’l-mürtezâ şîr-i Hudâdır¹⁸⁸
Bu dördü sev ki bunlar nûrhâdır
Bulara bugz eden hakdan cüdâdır

Ebû bekr eyledi evvel hilâfet
‘Ömer bünyâd-ı küfrü kıldı gâret
Yazıp kur’ân ósmân âyet âyet
‘Alîdir merd-i meydân-ı vilâyet
Bu dörde cân veren merdi hudâdır
Bulara sebb eden çok bî-hayâdır

Ebû bekr oldu evvel müktedâmız
‘Ömer ezân için oldu nidâmız
Olup ‘Osmân kitâbet-pîşvâmız
‘Aliyyü’l-mürtezâ şîr-i hudâmız
Bu dörde hubb eden ehl-i vefâdır
Bulara kîn dutan ehl-i şekâdır

Ebû bekr rehber oldu ehl-i óilme
‘Ömer çaldı kılıç erbâb-ı zulme

¹⁸⁸ Yalçınkaya’nın çalışmasında ‘‘Aliyye’l-mürteza’’ yazımı ‘‘Aliyyü’l-mürteza’’ olarak düzeltilmiştir.

*Olup ‘Osmân re ĩs ol tab‘-ı hilme
‘Alîdir kapucu ol ũehr-i ‘ilme
Bu dörde cân [ü] dil dâ ĩm fedadır
Bu dördü sevmeyen hakdan cüdüdür*

*Ebü Bekr oldu fahr-i ‘âleme yâr
‘Ömer ezân okutdu kıldı aşkâr
Olup ‘Osmâna Kur ‘ân nass-ı ezhâr
‘Alîden korkdu kaçdı cümle eşrâr
Bu dördü sev ki bunlar merdiyâdır
Bulara münkirin yeri lazadır*

*Ebü Bekr oldu Bû Bekr-ı sıddîk
‘Ömer tahkîk hudâya kıldı tasdîk
Müselmânâm diyen eyler mi tefrîk
‘Alîye bugz eden merdüd zındîk
Bu dörde cân veren sâhib-likâdır
Bulara bugz eden çok bî-hayâdır*

*Hezârân hamd [u] minne ũol hudâya
Beni kıldı bu dört sultâna mâye
Ebü Bekr [ü] ‘Ömer ‘Osmân ‘Alîye
Gönülden bendeyim ehl-i safâya*

Bu dörde cân veren ehl-i vefâdır

Bulara bugz eden ehl-i hatâdır

Hezârân hamdü lillâh şükri her dem

Muhibb-i çâr-yâram togru merdem

Velâkin râfizî bagrına derde

Bu dördün ‘aşkı-ile zâr [ü] zerdem

Bu dördü sevdiğim lutf-ı Hudâdır

Şefâ ‘at-hâhımız hem Mustafâdır¹⁸⁹ (Müs. 8)

¹⁸⁹ Yağız Yalçınkaya, *Kerküklü Seyyid Şükri Dîvânı* (İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 524-525.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

19. YÜZYIL TÜRKÇE DİVÂNLARDA HZ. EBÛ BEKİR

1. 19. YÜZYIL TÜRKÇE DİVÂNLARDA HZ.EBÛ BEKİR

Divân, şairin klâsik edebiyata uygun olarak yazdığı şiirlerini belli bir düzende derlediği kitaplardır. Bu kitaplardaki manzumeler şu şekilde sıralanır;

Kasîdeler- Tarihler- Musammatlar- Gazeller- Kıtalar

Beyit bütünlüğüne dayalı bu edebiyatta şairin mânâyı ortaya çıkarabilmesi için dilin inceliklerini bilmeli, kıvrak zekâyâya sahip olmalı ve dönemi, şairleri iyi tanımalıdır. Ayrıca kafiye ve beyitlerdeki ahengi sağlayabilmek de önemlidir.

Bu edebiyatın kültür havzasını oluşturan kaynakların başlıcaları şunlardır: Kur'an ayetleri ve hadisler, dinî ilimler, tasavvuf, mitoloji, peygamber ve evliya menkıbeleri, tarih, efsanevî olaylar ve kişiler, çağın ilimleri, Türk millî kültürü, dil, terimler, deyimler, atasözleri.¹⁹⁰

Divânlarda ortak kalıpların olduğunu ve bu kalıpların dışına çıkılmadığını söylesek de dönemin siyasî ve sosyal alanda yapılan değişimleri, halkın görüş ve düşünceleri divân edebiyatındaki muhtevayı etkilemiştir.

Dönem olarak ele aldığımız 19. yüzyılda Osmanlı sahasında her alanda yenilikler denenmiştir. Bu dönemde siyasî alanda III. Selim'in (1789-1807) Nizâm-ı Cedîd ordusu kurması; II. Mahmud'un (1808-1839) Yeniçeri Ocağı'nı kaldırıp Asâkir-i Mansûre adıyla orduyu ihyâ etmesi, Batı'ya öğrenciler göndermesi; Abdülmecid'in (1839-1861) Tanzîmat-ı Hayriye'yi ilân etmesi; II. Abdülhamid'in (1876-1909) Meşrûtiyet'in ilân etme şartıyla başa getirilmesi yapılan yenilikler arasındadır.¹⁹¹

Osmanlı Devleti'nin yıkılma süreci dediğimiz bu dönem şairleri etkilemiştir.

¹⁹⁰ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, 119-121; Geniş bilgi için bk.Ömer Faruk Akün, "Divan Edebiyatı", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 19 Mart 2023).

¹⁹¹ Merve Mutlu, *19. Yüzyıl Dîvân Şiiri Poetikası (Enderunlu Vâsıf, Keçecizâde İzzet Molla, Müştâk Baba, Leylâ Hanım, Leskofçalı Gâlib, Osmân Nevres, Yenişehirli Avnî, Hersekli Ârif Hikmet)* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 37-38.

Bu dönemde divân şâirlerinin yetişmesinde iki çevrenin büyük etkisini olduğunu söyleyebiliriz. Bunlardan çevrelerden biri tarikat çevresidir. 19. yüzyıl insanların arayışlarının arttığı ve huzuru manevî yönelimlerde bulduğu bir dönemdir. Bu sebeple divân şâirleri hemen hemen hepsi bir tarikata mensup olmuşlardır. İkinci çevre ise maişetlerini kazandıkları çevredir. 19. yüzyıl divân şâirlerinin çoğu kâtiplik yapmış ve mahlaslarını çalıştıkları dâirenin başkanından almış kişilerdir.¹⁹²

19. yüzyıl Türk Edebiyatı'nda yenileşmenin ve farklılaşmanın görüldüğü dönemdir. Bu yenileşmenin merkezinde şiir vardır. Divân şiirinin değiştirilemez keskin çizgilerle çizilmiş kalıpları vardı. Şairler bu kalıplarla ve belirli bazı konularla en iyi şiiri yazmanın gayreti içindeydiler. Dildeki, fikirdeki ve muhtevadaki değişiklikleri ifade etmenin gereği olarak yeni nazım şekilleri kullanılmıştır. Beyit esasına dayanan şiirler yerini daha çok bendli, serbest şekillere bırakmıştır.¹⁹³

Bu çalışmamızda yer alan Râci'nin şiirlerinde bu etkiyi görmek mümkündür. O dönemin yanlışlarını ve eksikliklerini savunurken yeni nazım şekillerini kullanmıştır. Râci, üçer mısralı bentlerle, ilk bendindeki mısra sayıları diğer bentlerdeki mısra sayılarından farklı olan şiirler yazmıştır.

19. yüzyıla ait divânları tespit etmede Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü'nden ve M. Fatih Köksal'ın *Türkçe Divanlar Kataloğu (Bibliyografya)* kitabından faydalandık. Bu yüzyılda divânların sayısı oldukça fazladır. 19. yüzyıl divânları üzerine yapılan çalışmaların bir kısmı kitap bir kısmı ise tez çalışmalarıdır. Ulaşabildiğimiz divânlar içerisinde mürettep divânları tercih etmeye özen gösterdik. 19. yüzyıla ait incelediğimiz 270 divân arasından 117 divânda Hz. Ebû Bekir'in konu edildiğini tespit ettik.

Tezimize kaynaklık eden divânlar aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

¹⁹² İsmail Ünver, "XIX. Yüzyıl Divan Şiiri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, (1988), 132-133.

¹⁹³ M. Fatih Andı, *Servet-i Fünun'a Kadar Yeni Türk Şiirinde Şekil Değişmeleri* (İstanbul: Kitabevi, 1997), 15-17.

Abdî-i Karahisarî Divânı	Abdü'l- Azîz Asım-ı Irâkî Divânı	Abdünnâfi İffet Efendi Divânı	Âciz Divânı	Ali Emîrî Efendi Divânı	Ali Feyzî Divânı	Âşık Şem'î Divânı	Aşkî Hüseyin Efendi Divânı	Aşkî Mustafa Divânı
Ayıntablı Mahremî Divânı	Baba Hüsnî Divânı	Bahrî Divânı	Behrî Divânı	Benderli Cesârî Divânı	Bendî Mustafa Baba Divânı	Bursalı İbrahim Râzî Divânı	Bursalı İffet Divânı	Câzib Divânı
Derviş Selim Sırrî Divânı	Ebubekir Celâli Divânı	Edîb Harâbî Divânı	Enderunlu Fâzıl Divânı	Enderunlu Ferid İbrahîm Divânı	Erzincanlı Tüfekçizade Salih	Eskicumalı Hamîd Divânı	Eşref Paşa Divânı	Faik Ömer Divânı
Fâzıl Divânı	Feyzî Halil Bey Divânı	Giritli Hilâli Divânı	Giryân Divânı	Hacı Hulûsî Baba Divânı	Hâfız Mehmed Sebâtî Divânı	Hafız 'Ulvî Divânı	Hâfız-i Maraşî Divânı	Hâmî Divânı
Hanyalı Nûrî Osman Divânı	Hasan Hilmi Edirnevî Divânı	Hasirizâde Mehmet Elif Efendi Divânı	Hatice Nakiyye Hanım Divânı	Hâtîf Divânı	Hazini Hokandi Divânı	Himmetzâde Ahmet Cezbî Divânı	Hocazâde Ahmed Kâmil Efendi Divânı	Hüsnî Divânı
Hüznî Divânı	Iydi Baba Divânı	İhyâ Divânı	İstanbul Eşref Divânı	Karacızaade İzzet Molla Divânı	Keçeci-zâde İzzet Molla Divânı	Kemahlı İbrahim Hakkı Divânı	Kerküklü Seyyid Şükrî Divânı	Kudsî Divânı
Leskofçalı Galip Divânı	Leyla Hanım Divânı	Lütfî Divânı	Lüzûmî Ahmed Efendi Divânı	Mahmut Cemil Bey Divânı	Malatyalı Necati Divânı	Malatyalı Sabrî Divânı	Manastırlı Sâlih Fâik Divânı	Meczûb Divânı

Mehmed Memdûh Fâik Bey Divânı	Mehmed Şemsettin Ulusoy Divânı	Mehmet Refikî Divânı	Merzifonlu İbrâhim Cûdî Divânı	Musa Kâzım Paşa Divânı	Nâfi Arab Tâhir Efendizâde Divânı	Nâil Abbas Paşa Divânı	Nâkâm Divânı	Nâzif Divânı
Nâzikî Divânı	Necmî Divânı	Nihani Divânı	Osman Nevres Divânı	Osman Şems Efendi Divânı	Ömer Şevki Mardinî Divânı	Râci Divânı	Racûlf Divânı	Râgıb Paşa-zâde Lütffî Divânı
Re'fet Mehmed Divânı	Reşid Paşa Divânı	Rıf'at Mehmed Karşlı Divânı	Rizî Divânı	Rûhi Sivasi Divânı	Sabrî (Mehmet) Divânı	Sâdik Ağazâde Sıdkî Efendi Divânı	Safayi Ali Dede Divânı	Safi Baba Divânı
Sutûrî Divânı	Sûzî-i Sivâsî Divânı	Sûkutî Divânı	Şakir Mehmed Efendi Divânı	Şems-i Hayâlî Divânı	Şeref Hanım Divânı	Şevkî Hasan Tahsin İstanbulî Divânı	Şevkî İbrahim Efendi Divânı	Şeyh Hacı Abdullah Ferdî Efendi Divânı
Şeyh Hasan Haydar Divânı	Trabzonlu Emin Hilmi Divânı	Trabzonlu Hazînedar-zâde Âgâh Osman Paşa Divânı	Türâbî Divânı	Üsküdarlı Fodlacızade Ahmed Râsim Divânı	Üveysî Divânı	Yenişehirli Avnî Bey Divânı	Zekî Divânı	Zelilî Divânı

Tablo 1: Tezimize kaynaklık eden divânlar

Hız. Ebû Bekir'in divânlarında nasıl işlendiğini, onun faziletlerinin şiire nasıl yansıdığını her bir beyiti ilgili konu başlığı altında toplayarak tasnifledik. 15 ana başlık altında Hız. Ebû Bekir'in dost olması, sadık olması, akrabalık yönü, dindâr ve velî olması, istimdât edilmesi, maddî (fizikî) yönü, manevî (ahlâkî) yönü, nesli, devlet adamı ve komutan olması, tasavvufa kaynaklık etmesi, söz sanatları yönüyle,

ona müstakil şiirler yazılması yönüyle, çâr-yâr-ı güzîn içinde adının zikredilmesi hasebiyle, sevilmesi yönüyle ve diğer yönleriyle konu edilmiştir.

Bu bölümler içerisinde alt başlıkları da yer vererek Hz. Ebû Bekir'in şiirde zengin bir kaynak olarak ifade edildiğini, bazı yönlerinin ise mazmunlaştığını görmek mümkündür.

1.1. Dost Olması Yönüyle Hz. Ebû Bekir

Hz. Ebû Bekir'le Peygamber Efendimiz (s.a.v) çocukluk arkadaşlarıdır. Bi'setin başlangıcından itibaren Hz. Ebû Bekir'in ilk iman edenlerden olması, tüm varlığını İslâm uğruna harcaması arkadaşlıklarının daha da pekişmesini sağlamıştır. Tirmizî'den nakledilen bir hadiste Peygamberimiz şöyle buyurdu:

*“Her dosta dostluğundan âzâde olduğumu bildiririm. Eğer dost edinmiş olsaydım, Ebû Kuhâfe'nin oğlunu (Ebû Bekr'i) dost edinirdim Sizin adamınız (peygamberiniz), Allah'ın dostudur.”*¹⁹⁴

Onların bu dostluklarının divânlarda çâr-yâr/çehâr-ı yâr, çâr erkân, hâs yâr, yâr, yâr-ı gâr, yâr-ı refik, yâr-ı siddik gibi çeşitli tamlamalarla ifade edildiğini görmekteyiz.

1.1.1. Çâr Yâr/Çehâr-ı Yâr

Farsça'da çâr, çehâr; dört, yâr ise dost demektir. Çâr yâr veya çehâr-ı yâr dört dost demektir. Bu dört dostla kast edilen Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'dir. Burada dört dostla birlikte onların güzel ahlâkı, Hz. Ebû Bekir'in sadakati, Hz. Ömer'in adaleti, Hz. Osman'ın hayâsı ve Hz. Ali'nin mertliği övülmüştür. Beyitlerde onların din uğruna verdikleri mücadeleler ve her koşulda Peygamber'in yanında olmalarıyla dost olmaya lâyık oldukları gösterilmektedir.

¹⁹⁴ Osman Zeki Mollamehmetoğlu, *Sünen-i Tirmizî Tercemesi* (İstanbul: Yunus Emre Yayınevi, 1981), 6.cilt/222.

Ebû Bekr ‘Ömer ü ‘Osmân u Haydar çâr-yârındır

Ne kuvvet virdiler dîne olup erkân-ı erselnâk¹⁹⁵ (G. 6/4)

Beyitte Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali’nin Peygamber Efendimiz’in dört dostu olduğu ve onların İslâm dinine hizmetleriyle dine kuvvet verdikleri ifade edilmiştir.

Çâr-yâr-ı bâ-safâdır nûr-ı cism-i ‘âşkân

Ol Ebu Bekr ‘Ömer ‘Osmân ‘Alî el-Haydarî¹⁹⁶ (G. 10/3)

Çâr-ashâba diyular anlara diriz çâr-yâr

Ol Ebû Bekr ‘Ömer ‘Osmân ‘Alîdir âşkâr

Çâr-mezheb çâr-kutb çâr- ‘unsur çâr-yâr

Çâr-yâr-i Mustafâya sad-selâm olsun ‘iyân

Bende âl-i ‘abâyım dilde bu gevher nişân¹⁹⁷ (Mu. 8/3)

Çâr-yârin eylesün cürmim recâ ile kabûl

Hazret-i Ebâbekr ‘Ömer Osmân ‘Aliyyü’l-mürtezâ¹⁹⁸ (15’li H.Ö. 5/3)

Husûsen efzal u ashâb-ı çehâr-ı yâr-ı erbâbı

¹⁹⁵ Hacer Sağlam, *Abd-i Karahisârî ve Divanı* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 101.

¹⁹⁶ Esra Karakuş, *Seyyid Ahmed Cemâlî Divanı (İnceleme-Metin)* (Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 208.

¹⁹⁷ Roohi Maleky, *Himmetzâde Ahmet Cezbî Divanı*, 134.

¹⁹⁸ Nilgün Aydın, *Konya Âşıklık Geleneğinde (18-19. yy) Âşık Şem’î ve Şiir Dünyası (İnceleme-Metin)* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 397.

Ebû Bekîr ‘Ömer ‘Osmân ‘Alî Haydar veliyullah¹⁹⁹ (G. 13/8)

Çehâr-yârı çehâr-vefk konu şeri ‘at hânedede

Bu sahâbeler Ebubekr ü Ömer Osmâna hû²⁰⁰ (K. 10/6)

Çâr-yârindir Ebu Bekr ü Ömer Osmân Ali

Ey gubâr-ı hâk-i pâ-yi nûr-i çeşm-i âşıkân²⁰¹ (K. 13/10)

Çâr-yâr-ı Ahmed-i Mürsel Ebû Bekr ü ‘Ömer

Hem de ‘Osmân u ‘Alîyyü’l-Murtezâ-yı ‘adl ü dâd²⁰² (K. 91/37)

Kasr-ı metîn-i dinedir Es‘ad esâs çâr

Bû-bekr ile ‘Ömer dahi ‘Osmân u murtezâ²⁰³ (G. 5/5)

Çehâr-yâr-ı güzîn ‘Îmâdü’l-dîn bu ‘âleme

Ebû Bekr ü ‘Ömer ‘Osmân hayâsı Yâ Resûla’llâh²⁰⁴ (G. 5/2)

Ebu Bekir ü ‘Ömer ‘Osmân ‘Aliyyü’l-Murtazâ Merdân

¹⁹⁹ Özlem Atmaca Karaman, *Aşkî Hüseyin Efendi Dîvânı (Edisyon-Kritik, Metin İnceleme)* (Ağrı: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 230.

²⁰⁰ Hatice Çelik, *Bendî Mustafa Baba Dîvânı (İnceleme-Metin)* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 94.

²⁰¹ Salih Yılmaz, *Câzib Dîvânı İnceleme, Metin* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 68.

²⁰² Ferda Çobanoğlu, *Enderunlu Ferîd İbrahim Dîvânı’nun Metni ve İncelemesi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 97.

²⁰³ Fatih Aydoğan, *Sahaflar Şeyhi-Zâde Es‘ad Mehmed Efendi Divanı* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2003), 393.

²⁰⁴ Yıldız, “Divan-ı Nazîf İnceleme – Metnin Çeviri Yazısı - İndeks”, 282.

*Resûlün yârı dört sultân fedâ atam anâm olsûn*²⁰⁵ (G. 11/2)

Ebû Bekir biri ‘Ömer çehâr yârı sâdikılar

*Biri Osmân ü Zinnûreyn bin ‘Affan dinür hâlâ*²⁰⁶ (G. 6/5)

Letâfet gülşeninde çâr-yârin eyledi i ‘zâz

*Ebû Bekr ü ‘Ömer ‘Osmân u Haydar yâ Resûla ‘llâh*²⁰⁷ (G. 7/6)

Çâr-ı Yârı ol Ebû- Bekr ü Ömer Osman Ali

*Sâyesinde anların buldu bu İslam kuvveti*²⁰⁸ (K. 19/4)

Sevmişiz can ı gönülden Çâr-ı yârı serveri

Ol Ebû Bekir Ömer Osman Alîyy-i Hayderi

Fâtıma bint-i Resûlün dîde-i enverleri

*Biz Şehîd-i Kerbelâ’yız cümle atşân bizdedir*²⁰⁹ (Mur. 8/4)

Çâr-yârimden civârı şem ‘ine pervâne-veş

*Ol Ebû Bekr ü ‘Ömer sâhib- ‘adâlet bundadır*²¹⁰ (G. 12/6)

²⁰⁵ Avcı, *Râci Divanı (Metin ve Dinî Tasavvufî Tahlil)*, 392.

²⁰⁶ Esmâ Karakaş, *Racûlî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı* (Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 79.

²⁰⁷ Akıncı, “XIX. Yüzyıl Şairi Rıf’at Mehmed Karslı Dîvânı (İnceleme-Metin)”, 87.

²⁰⁸ Fehmi Kuyumcu, *Erzincanlı Tüfekçizade Salih Baba Divanı (Rabıtai Nakş-i Hayal)* (İstanbul: Baha Vakfı Yayınları, 1996), 1.

²⁰⁹ Kuyumcu, *Erzincanlı Tüfekçizade Salih Baba Divanı (Rabıtai Nakş-i Hayal)*, 61.

²¹⁰ Emine Adaş, *Sutûrî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı* (Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 184.

Geldi bir hâtif nidâ-yı târîh itdi ismini

*Hem Ebû Bekr'üm muhibb-i çâr-yârüm şimdi ben*²¹¹ (G. 8/8)

Çehâr-erkân-ı dîn yâr-ı Peyember

*Ebû Bekr u 'Ömer 'Osmân ü Hayder*²¹² (Müf. 1/1)

Çâr-yâr ol Ebubekr 'Ömer 'Osmân 'Alî

*Dahi ashâbla ensâr hürmeti cümle aşîyân*²¹³ (K. 59/46)

Çâr-yâr hazret-i Bûbekr Fârûk-ı imâm

Hazret-i 'Osmân [u] Haydar şâh-ı merdâneş imâm

Hem Hasan Şâh-ı Hüseyin hem şehîd-i Kerbelâ

*Rûhları çün gel diyelim bin salât [u] bin selâm*²¹⁴ (Mur. 11/3)

1.1.2. Çâr Erkân

Çâr; Farsça'da dört, erkân; ilk anlamıyla esaslar, destekler ikinci anlamıyla reisler²¹⁵ anlamındadır. Dört reisten kasıt da dört halifedir. Bu beyitlerde dört halifeye itaat edilmesi gerektiğinden, dört halifenin âşıklara vasıta olduğundan bahsedilirken dört halifeden medet de istenmiştir.

²¹¹ Adaş, *Sutûri, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı*, 493.

²¹² Necati İşler, *Su'ûdu'l-Mevlevî, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Zâdegân)* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 447.

²¹³ Zafer Arslan, *Divan-ı Sûzî-i Sivâsî Tenkitli Metin-İndeks* (Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 22.

²¹⁴ Arslan, *Divan-ı Sûzî-i Sivâsî Tenkitli Metin-İndeks*, 336.

²¹⁵ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 260.

*Hem Ebû Bekr ü ‘Ömer hazret-i ‘Osmân u ‘Alî
Çâr erkânla ‘âşıklara âletdir bu²¹⁶ (G. 8/6)*

Beyitte dört kahramanın âşıklar için bir nesne, araç olduğu ifade edilmiştir.

*Fedâkâr ol yolunda hânedân-ı âl-i Tahânın
Ebûbekr ü ‘Ömer ‘Osmân u Haydar çâr erkânın²¹⁷ (G. 11/2)*

*Ol Ebâ Bekr u ‘Ömer ‘Osmân ‘Aliyyu ‘l-Mürtazâ
Dâd-ger dil-cû dilâver çâr erkânım meded²¹⁸ (G. 5/3)*

1.1.3. Enîs Oluşu

Enîs; sözlükte dost, arkadaşı; yar, sevgili²¹⁹ demektir. Temiz fitratı ve cahiliye adetlerinden uzak durması Hz. Ebû Bekir’i Hz. Peygamber’le yakınlaştırmıştı. Hz. Peygamber vahyi açıkladığında zaten gönlü imana yakın olduğundan İslâm davetini hemen kabul etmişti. Bütün malını din uğruna vermiş, geriye ne bıraktın diye sorulduğunda Allah ve Resûlü’nü demişti.²²⁰ Onun bütün yaşamını bu uğurda vermesi onu dost yapmıştı. Beyitlerde onun dost olduğu, dostluğunu Peygamber Efendimiz’e bildirdiği ifade edilmiştir.

Hazret-i Bû-bekr ‘Ömer hem yana ‘Osmân u ‘Alî

²¹⁶ Roohi Maleky, *Himmetzâde Ahmet Cezbî Divanı*, 242.

²¹⁷ Mehmet Âkif Duman, *Fâzıl Dîvânı (Transkripsiyonlu Metin-İnceleme) 2.cilt* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 383.

²¹⁸ Yıldız, “Divan-ı Nazîf İnceleme – Metnin Çeviri Yazısı - İndeks”, 203.

²¹⁹ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 256.

²²⁰ Mollamehmetoğlu, *Sünen-i Tirmizî Tercemesi*, 6.cilt/236.

*Dost-dâr olgıl bu tertîb ile ey cân aylanıp*²²¹ (G. 29/25)

Bû-bekr ulug ‘Omer song ‘Osmân kıyın ‘Alî song

*Bu tertîb ile dôst sıbt eyle ey birâder*²²² (G. 11/7)

Ebû-Bekr evvel özin aldurıp

Muhammede dûstlığını bildürüp

‘Ömer dürre bilen oglın öldürüp

Râh-ı şer ‘ ‘adl dîvân eyledi^{223 224} (11’li H.Ö. 5/5)

1.1.4. Hâs Yâr

Hâs yâr; gerçek ve sâf dost anlamında kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitte gerçek dost olarak dört halife zikredilmiş, Peygamber Efendimiz’in amcası Hz. Hamza’nın da her zaman onlarla olduğu söylenmiştir.

Hâs yâri ol Ebûbekir ‘Ömer ‘Osman ‘Alî

*Hazret-i ‘Abbâs Hamza anlar ile her zamân*²²⁵ (K. 39/17)

²²¹ Jale Öztürk, *Meczûb Dîvânı (İlk 38 varak) Nemengânlı ‘Abdal- ‘Azîz Hoca Metin-İnceleme-Sözlük* (Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1995), 83.

²²² Öztürk, *Meczûb Dîvânı (İlk 38 varak) Nemengânlı ‘Abdal- ‘Azîz Hoca Metin-İnceleme-Sözlük*, 93.

²²³ Hüseyin Yıldırım, *Zelîlî Divânı (Metin-Aktarma-Gramer İncelemesi)* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008), 208.

²²⁴ Yıldırım’ın çalışmasında noktalama işaretleri kullanılmıştır.

²²⁵ Arslan, *Divan-ı Sûzî-i Sivâsî Tenkitli Metin-İndeks*, 60.

1.1.5. Yâr

Hz. Ebû Bekir'in Peygamber Efendimiz'e yâr yani dost olması şiirlerde işlendiği gibi bu dostluğun hürmetine şefaât de niyâz edilmiştir.

Ol Abu Bakr u Omar Osman Alining yarisan

Tuhfasiz sud degali ol Parvardigardın uyal

O Ebubekir ve Ömer Osman Ali'nin yârisin

Hediyesiz karşılıksız cenneti istemek için Rabbinden utan^{226 227}(G. 9/8)

Ebû Bekr 'Ömer 'Osman

Yârindir şübhesiz ey cân

Bular Hakkı sen it ihsân

*Şefâ 'at yâ Resûlu'l-lâh*²²⁸ (8'li H.Ö. 7/4)

1.1.6. Yâr-ı Ahyâr

Yâr-ı ahyâr; en hayırlı dost, en hayırlı sevgili anlamlarına gelmektedir. İnsanlığın en hayırlısı olan Peygamberimiz'in dostları da dostların en hayırlısıdır. Aşağıdaki beyitte Peygamber Efendimiz'in en yakın arkadaşları halife oluş sıralamasıyla ifade edilmiştir.

*Ebû-Bekr [ü] 'Ömer Osmân*²²⁹ [u] Haydar

²²⁶ Musa Yiğın, *Hazini Hokandı Dîvanı'nın Transkribe Metni ve Türkiye Türkçesine Aktarılması* (İstanbul: Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 134-135.

²²⁷ Yiğın'ın çalışmasında noktalama işaretleri kullanılmıştır.

²²⁸ Rıdvan Çetin, *XIX. Yüzyıl Mutasavvıf Şairlerinden Seyyid Süleymân Mahvî Dîvânı (İnceleme-Metin)* (Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 360.

²²⁹ Çetin'in çalışmasında "O□man" olarak yazılmıştır. "Osmân" olarak düzelttik.

*Habibin*²³⁰ dostlarıdır yâr-ı ahyar²³¹ (G. 96/5)

1.1.7. Yâr-ı Gâr / Refik-i Gâr

Yâr-ı gâr; mağara dostu, vefâlı arkadaşı²³² demektir. Hz. Ebû Bekir'in hicret esnasında Peygamber Efendimiz'le Sevr mağarasında üç gün kalması, mağarada yılanın Peygamberimiz'e zarar vermesinden endişe ederek deliği ayağıyla kapatması ve Medine'ye varıncaya kadar her türlü tehlikeden Peygamberimiz'i korumak için mücadele etmesi şiirlere konu olmuştur. Yâr-ı gâr, Hz. Ebû Bekir'in lakabı olmasıyla birlikte bu ifade onun vefâsını, fedakârlığını vurgulayarak şiirde mazmun olarak kullanılmasını da sağlamıştır. Bu ifadenin özellikle mesnevî ve na' t türlerinde sıklıkla kullanıldığını görmekteyiz.

Hazret-i Siddîkdir çün yâr-ı gârı Hazretin

*Hem odur sadr-ı hilâfetde vekîl ü yâverti*²³³ (K. 35/21)

Yâr-ı gârdır hem halîfe Ebûbekr Siddîk-ı kebîr

*Sarf kıldı dîn yolunda sad hezârân nakdin*²³⁴ (G. 16/5)

Bu beyitte hem mağara arkadaşı hem de halife olduğu, doğrulukta en büyük olan Hz. Ebû Bekir'in din yolunda bin bir varlığını feda ettiği vurgulanmıştır.

Refik-i gâr; mağara dostu demektir. Dolayısıyla yâr-ı gâr ile eş anlamlı diyebiliriz. Yaygın olarak yâr-ı gâr kullanılmakla birlikte refik-i gâr olarak da kullanıldığını şiirlerde görmekteyiz. Aşağıdaki beyitte Hz. Ebû Bekir'in mağara arkadaşı oluşuyla

²³⁰ Çetin'in çalışmasında "Habîbin" olarak yazılmıştır. "Habibin" olarak düzelttik.

²³¹ Arslan, *Divan-ı Sûzî-i Sivâsî Tenkitli Metin-İndeks*, 367.

²³² Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 1348.

²³³ Gündüz, *Abdünnâfi İffet Efendi ve Divanı (İnceleme-Metin)*, 191.

²³⁴ Karakuş, *Seyyid Ahmed Cemâlî Divanı (İnceleme-Metin)*, 177.

birlikte velîlerin başı oluşundan, sadakatinden ve yaratılışının temiz oluşundan bahsedilmiştir.

Re 'îs-i evliyâ vü etkîyâ siddîk-i ekber

Refîk-i gâr-ı sultân-ı risâlet pâk-ı tıynet²³⁵ (K. 14/2)

Hazret-i sultân-ı kevneyn yâr-gâr-ı 'âli-câh

Ol Ebubekr 'Ömer 'Osmân 'Alî'dir şâh-sâlâr-ı sipâh²³⁶ (14'lü H.Ö. 5/1)

Yâr-i gâr fahr-i 'âlem ehl-i sıdkın menba'ı

Ya 'nî Bû Bekr 'Ömer 'Osmân 'Alîdir âşkâr

Çâr-yâr ile buldu dîn-i Ahmed i'tibâr

Kıl salât-ender-selâm ey 'âşık-i Perverdigâr

Lâ-fetâ illâ 'Alî lâ-seyfe illâ zû'l-fikâr²³⁷ (Mu. 4/1)

Yâr-ı gâr Mustafâ siddîk-ı a'zam zi'l-vefâ

Mahrem-i şâh-ı risâlet mazharı lutf-ı Hudâ²³⁸ (G. 5/1)

Üns tutmuşlar hayâlinle derûn u cânda

Cân u dil dil-ber kadîmî yâr-i gârındır senin²³⁹ (G. 8/6)

²³⁵ Semra Yanbal, *Şâkir Mehmed Efendi Divânı (Metin-İnceleme)* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 93.

²³⁶ Karakuş, *Seyyid Ahmed Cemâlî Divanı (İnceleme-Metin)*, 197.

²³⁷ Roohi Maleky, *Himmetzâde Ahmet Cezbî Divanı*, 139-140.

²³⁸ Yusuf İlgar, *Afyonkarahisarlı Şâir Ali Feyzî (Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Türkçe Divâmı)* (Afyon: A.K.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1997), 43.

²³⁹ Betül Elmacı, *İstanbul Eşref Divanı (Metin-İnceleme)* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 243.

Gönül beytinde cân cânân hayâliyle mekân tutmuş

Kim eyler Eşrefâ tefrîk o yâri yâr-i gârîden²⁴⁰ (G. 5/5)

Tut elim hak Mustafâ sultân-ı server ‘aşkına

Yâr-ı gârî Hazret-i Sıddîk-ı Ekber ‘aşkına

Murtazâ hem ahseneyn-i pâk-i gevher ‘aşkına

Şâh Zeyne’l- Âbidîn Bâir dü-cevher ‘aşkına

Hazret-i Selmân-ı Kâsım Şâh Ca’fer aşkına

Bâyezîd ü Bü’l-Hasan Bü’l-Kâsım üçler aşkına

Bû ‘Alî Bû Yûsuf ol mahbûb-ı reh-ber ‘aşkına

Kapuna geldim amân reddeyleyüp itme hazîn

Ey şeh-i müşkil-güşâ sultân Bahâü’l-hakk u dîn²⁴¹ (Müt. 7/5)

Ebûbekir ‘Ömer ‘Osmân ü ‘Alî

Yâr-ı gâr-ı sâdık dört şâh-ı velî

Hâtemü’l-enbiyâ rüsûlün evvelî

Nebîler serveri kuldur Muhammed²⁴² (11’li H.Ö. 5/2)

Yâr-ı gâr u cân kafâdârın ‘Ömer ibn-i Hattâb

Nûr-ı vechinde mu’ayyen oldu nûr-ı âfitâb

²⁴⁰ Elmacı, *İstanbul Eşref Divanı (Metin-İnceleme)*, 271.

²⁴¹ Adem Altay, *Hâmî Dîvânı* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 132.

²⁴² Bülent Şığva, *Şeyh Hasan Haydar Divanı (İnceleme-Tenkidli Metin)* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012), 343.

Hazret-i 'Osmân-ı zi'n-nûreyindir ümmü'l-kitâb

Ben anın cân u gönül efkende vü meksûruyum²⁴³ (Mur. 5/3)

Gül-i gül-zâr-ı vasfında senün bunlar hezârundur

Rehünde bâş ü cân terk eyliyen 'uşşâk-ı zârundur

Ebûbekr ü 'Ömer 'Osmân ü Haydâr yâr-ı gârundur

Metîn-i üstüvâr olsa 'aceb mi çâr-yârundur

Çehâr erkân-ı eyvân-ı şerî'at yâ Resûlallah²⁴⁴ (Tah. 10/7)

Hazrati Bubakri Siddik yâri garîdur biling

Behabardurkim üşandag bavafanı istamas

Hazreti Ebubekir Siddik mağara dostudur bilin

Habersizdir ki onun gibi vefalı olanı istemez^{245 246} (G. 8/3)

Hufyeten göster tarik-i sıdkı bu güm-rehlere

Yâr-ı gârün hazret-i Siddîk'ı eyle reh-nümâ²⁴⁷ (K. 50/29)

Tufeylî ebû-bekr kim yâr-gâr

Tufeylî 'ömr 'adlde nâm-dâr²⁴⁸ (G. 7/3)

²⁴³ Şiğva, Şeyh Hasan Haydar Divanı (İnceleme-Tenkidli Metin), 424.

²⁴⁴ Önal, Hâtif, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin), 329.

²⁴⁵ Yiğın, Hazini Hokandi Divanı'nın Transkribe Metni ve Türkiye Türkçesine Aktarılması, 97.

²⁴⁶ Yiğın'ın çalışmasında noktalama işaretleri kullanılmıştır.

²⁴⁷ Şahin, Keçeci-zâde İzzet Molla'nın Divanları: Bahâr-ı Efkâr ve Hazân-ı Âsâr, 10.

²⁴⁸ Öztürk, Meczûb Dîvânı (İlk 38 varak) Nemengânlı 'Abdal- 'Azîz Hoca Metin-İnceleme-Sözlük, 53.

Ebû-bekr gâr hem-râhı ‘omer ferrâş-ı dergâhı

Ki ‘Osmân [u] ‘Alîdür urguçı ol şem ‘dârimdin²⁴⁹ (G. 17/13)

Birisi anların ol yâr-ı gâr-i Hazret-i Sıddîk

Fedâ itdi sana râh-ı Hudâda başla cânı²⁵⁰ (K. 77/66)

Oldı sıddîk yâr-ı garrâyıla (gar gar) ile Ebû Bekr

Hem ‘Ömer Fâruk u zîn-nûreyn ‘Osmân’ım meded²⁵¹ (G. 5/4)

Yâr-ı gâr-ı Hazret-i nûru’l-hüdâ tâcu’l-verâ

Ol Ebâ Bekr ü ‘Ömer ‘Osmân ‘Alî merdâna bes²⁵² (G. 7/4)

Seni te ‘yîd içün Hak çâr-yârı eyledi in ‘âm

Ebâ Bekr oldı gârın yâr-i gârı Yâ Resûlâ ‘llâh²⁵³ (G. 5/3)

Yâr-ı gâr Sıddîk-i Sıddîka

O şeh-i tahtgâh-ı tahkîka²⁵⁴ (Mes. 102/45)

Evvelâ Sâdık-ı ekber ol Ebu Bekr’in Hakkı

²⁴⁹ Öztürk, *Meczûb Dîvânı (İlk 38 varak) Nemengânlı ‘Abdal- ‘Azîz Hoca Metin-İnceleme-Sözlük*, 115.

²⁵⁰ Halime Çavuşoğlu, *Nâfi Arab Tâhir Efendi-Zâde’nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012), 308.

²⁵¹ Yıldız, “Divan-ı Nazîf İnceleme – Metnin Çeviri Yazısı - İndeks”, 203.

²⁵² Yıldız, *Divan-ı Nazîf İnceleme – Metnin Çeviri Yazısı - İndeks*, 221.

²⁵³ Yıldız, *Divan-ı Nazîf İnceleme – Metnin Çeviri Yazısı - İndeks*, 278.

²⁵⁴ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osmân ve Dîvânı*, 560.

Katlü 'z-zındık olan ol yâr-i gâr-ı Müctebâ²⁵⁵ (K. 21/10)

Yâr-ı gâr-ı Ebu Bekr Sıddık

Muhabbet eyleyüb eyledik tasdık

Efdâl-ı evliyâdır ehl-i tahkik

Şeri 'at burcunda seyyârımız var²⁵⁶ (Mur. 12/8)

Sümeyye yâr-ı gâr-ı şâh-ı kevneyn

Ebûbekrî 'ş-şiyem mîr-i mûkerrem²⁵⁷ (K. 33/12)

Yâr-ı gâr-ı Mustafâ'dır Çâr-ı Yârın ekremi

Muktedâ'ı evliyâdır enbiyanın mahremi

Mazhar-ı Nûr-ı hidâyet ehl-i derdin merhemi

Biz muhibb-i hânedânız şâh-ı merdân bizdedir²⁵⁸ (Mur. 8/3)

Mutî' emrüne hem yâr-ı gârın

Ebû Bekr ü 'Ömer'dür yâ Muhammed²⁵⁹ (G. 6/3)

Hazret-i Bubekr-i sâdik oldu mahbûb-ı Hudâ

Hem refîk yâr-ı gârı Ahmed Muhammed Mustafâ²⁶⁰ (G. 13/5)

²⁵⁵ Oktay, "İydî Baba Divânı İnceleme, Metin ve Sözlük", 205.

²⁵⁶ Avcı, *Râci Divanı (Metin ve Dinî Tasavvufî Tahlil)*, 189.

²⁵⁷ Ferdi Çoşkun, *Sabrî (Mehmet)Divanı Edisyon-Kritik-İnceleme* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 133.

²⁵⁸ Kuyumcu, *Erzincanlı Tüfekçizade Salih Baba Divanı (Rabıtai Nakş-i Hayal)*, 61.

²⁵⁹ Adaş, *Sutûrî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divânı*, 183.

²⁶⁰ Arslan, *Divan-ı Sûzî-i Sivâsî Tenkitli Metin-İndeks*, 87-88.

Yâr-ı gâr oldu Ebûbekr ‘Ömer ‘Osmân ‘Alî

Anlar ider mü ‘minâna şefâ ‘at yevmü ’l-âhir²⁶¹ (G. 8/4)

Çırag-ı dîn âsâsı yâr-ı gâr-ı fahr-ı ‘âlemdir

Ebû Bekri safâ mülki- sadâkat râh-ı erkânı²⁶² (G. 9/5)

Yâr-ı gâr-ı şeh-i kevneyn idi ol

Oldı ol nezd-i Hudâda makbûl²⁶³ (Mes. 144/30)

Ebû bekr oldu çün gâr içre fahr-i ‘âleme hem-dem

‘Ömer ‘adl-ile dînde münteşir-i bang-ı ezandır²⁶⁴ (G. 5/2)

Yâr-i gâr oldu sana Bû bekr-i siddîk ol emîr

‘Adl-i dâd etdi ‘Ömer ezân [ı] kıldı münteşir

Oldu zîn-nûreyn-i ‘Osmân cem ‘-i kur ‘âna dilîr

Hem ‘Alî katl eyledi bî-hadd-i kâfir dâd-gîr

Buldular senden şerâfet yâ Resûle ’l-mürselîn²⁶⁵ (Tah. 5/4)

1.1.8. Yâr-ı Sıddîk

Yâr; dost, sevgili demektir. Sıddîk ise sıdk kökünden gelir ve doğru sözlü, sözünün eri kimse anlamına gelir. Sıddîk aynı zamanda Hz. Ebû Bekir’in lakabıdır. Bu iki

²⁶¹ Arslan, *Divan-ı Sûzî-i Sivâsî Tenkitli Metin-İndeks*, 89.

²⁶² Çetin, *XIX. Yüzyıl Mutasavvıf Şairlerinden Seyyid Süleymân Mahvî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 392.

²⁶³ Yanbal, *Şâkir Mehmed Efendi Divânı (Metin-İnceleme)*, 375.

²⁶⁴ Yalçınkaya, *Kerküklü Seyyid Şükrî Dîvânı*, 173.

²⁶⁵ Yalçınkaya, *Kerküklü Seyyid Şükrî Dîvânı*, 611.

kelime tamlama yapılarak Hz. Ebû Bekir'in doğru dürüst dost oluşunu ifade etmek için kullanılmıştır.

Böyle bir dürr-i yetîm çarh-ı kühende besdir

Zât-ı pâkin gibi ahlâk-ı hüsinde besdir

Pey-i vasfında olan hâme de bende besdir

Gayra muhtâc degil râh-ı suhen de besdir

Tab 'îma na 't-i şehen-şâh-ı rüsül yâr-ı siddîk²⁶⁶ (K. 37/16)

1.2. Sâdık Olması Yönüyle Hz.Ebû Bekir

Hz. Ebû Bekir, Peygamber Efendimiz'e olan bağlılığı ve sadakatiyle tanınmıştır. Özellikle Mi'raç hadisesinde müşrikler Hz. Ebû Bekir'in Peygamber Efendimiz'in yanından ayrılmasını ve onu tekzîb etmesini beklemişlerdir. Fakat bu olay ona bildirildiğinde o yaptığı işten başını kaldırmayıp, bir an dahi tereddüt etmemiştir.²⁶⁷

19. yüzyıl divânlarını taradığımızda Hz. Ebû Bekir'in sadakatinin sâdık, siddîk, siddîk-ı a'zâm, siddîk-ı mu'azzâm, siddîk-ı ekber, sâdık-ı ekber, safiyullâh-ı siddîk olarak anıldığını görmekteyiz.

1.2.1. Sâdık-ı Ekber

Sâdık-ı ekber; içten bağlılığı, doğruluğu, gerçekliği en büyük olan demektir. Hz. Ebû Bekir, sadakatte zirve isimdir, sadık oluşu onun nâmıdır. O, hayatını Allah ve Resûlü'nün emirleri üzerine yaşamıştır. Peygamber Efendimiz'le nasıl yaşadysa ondan sonra da öyle yaşamış, değişmemiştir.

²⁶⁶ Önal, *Hâtif, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin)*, 260.

²⁶⁷ Algül, "Hz.Ebûbekir'in İslâm'ın İlk Yıllarındaki Faaliyetlerine Genel Bir Bakış", 33.

Sultân-ı evliyâ sadık-ı safâ

Yâr-ı gâri şâh Mustafâ ey dilâ

‘İbâd-ı müslimîn buldılar vefâ

Nâm-ı şâni meşhur sadık-ı ekber²⁶⁸ (11’li H.Ö. 8/2)

Yukarıdaki beyitte Hz. Ebû Bekir’in vefâsından, mağara arkadaşlığından bahsettikten sonra onun sadık-ı ekber namıyla meşhur olduğu vurgulanmıştır.

Sadık-ı ekber kardaşı

‘Ömerü’l Farûk yoldaşı

‘Osmânın cân arkadaşı

Cümlemiz anâ bektâşı

Velîlerin ol serveri

Göstere nûr-ı perveri²⁶⁹ (Müs. 9/6)

Bu beyitte de Hz. Ebû Bekir sadık-ı ekber olarak nitelendirilmiş ve Hz. Ali ile Hz. Ebû Bekir’in kardeş olduğu zikredilmiştir.

Sadikü’l ekber

Sâhibü’l kevser

‘Aşkına ekser

²⁶⁸ Gülten Akyol, *Sıyâmzâde Hasan Hamdî Divanı (İnceleme-Metin)* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 245.

²⁶⁹ Akyol, *Sıyâmzâde Hasan Hamdî Divanı (İnceleme-Metin)*, 615.

*Göster ey Gani*²⁷⁰ (5'li H.Ö. 19/6)

Bazı beyitlerde birden fazla nitelemeyle Hz. Ebû Bekir anılmıştır. Aşağıdaki beyitte sâdik-ı ekber oluşuyla birlikte dört dosttan biri olduğu da ifade edilmiştir.

Hazret-i sadîk-ı ekber çâr-yâr-ı Mustafâ

‘Ömerü’l-Fârûk-ı a ‘zam yâr-ı gâr-ı pür-vefâ

‘Osmân zi’n-nûreyn gencîne-i esrâr-ı safâ

*Derd-i dil yârânı sûfî Allâh Muhammed ‘Alîdir*²⁷¹ (16'lı H.Ö. 6/4)

1.2.2. Safiyullâh-ı Sıddîk

Safiyullah Hz. Âdem için kullanılır. Fakat bu beyitte Hz. Ebû Bekir'in hem mağara arkadaşlığı hem âlemin iftiharını olduğu ifade edilmiştir. Aynı zamanda sıddık oluşu samîmî ve saf oluşuyla birlikte tamlama yapılarak Hz. Ebû Bekir'e safiyullâh-ı sıddîk denmiştir.

Yâr-gâr-ı mefhar-ı ‘alem Safîyu’llah-ı Sıddîk

*Ekber u eşref-i ümmü’l-Kur’ân sen gel yetiş*²⁷² (G. 8/3)

1.2.3. Sıddîk

Sıddîk; sözlükte pek doğru, sözünün eri kimse anlamındadır.²⁷³ Sıddîk, Hz. Ebû Bekir'in lâkabıdır. Bu lâkab ona mi‘raç hadisesinden sonra bizzat Hz. Peygamber tarafından verilmiştir. Beyitlerde Hz. Ebû Bekir'in sıddîk oluşunun onun lâkabı

²⁷⁰ Akyol, *Siyâmzâde Hasan Hamdî Divanı (İnceleme-Metin)*, 622.

²⁷¹ Şiğva, *Şeyh Hasan Haydar Divanı (İnceleme-Tenkidli Metin)*, 385.

²⁷² Avcı, *Râci Divanı (Metin ve Dinî Tasavvufî Tahlil)*, 256.

²⁷³ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 1107.

olduğu, siddik olmasının onun tabiatı gereği olduğu, siddik olduğu için Hz. Peygamber'i tasdik ettiği ifade edilmiştir.

Hazret-i Siddik ile mestâna kılssa iltifât

Bâde-yi 'aşka hum eyler zümre-yi Bekrîleri²⁷⁴ (K. 37/30)

Biz ol Siddik-ı dîn-i 'Osmân'uz Fârûkî seyf ile

'Alî-vârî cihâd-ı kâfirân ettik şecâ'atden²⁷⁵ (K. 61/28)

Kılıp Siddikı tasdikında sür'at fahr-i siddikîn

Teşerrüf etdi zâtıyla hilâfet yâ Resûlu'l-lâh²⁷⁶ (K. 25/8)

Dâr-ı 'ukbâda ele fârûk 'ezemlen bele

Etgilen Bûbekr-i Seddikun ona veslîn nesîb²⁷⁷ (K. 24/24)

Hazret-i Siddikin siddik oldu şöhteri

Anın için evvelâ tasdik itdi Hazreti

'Adl idi her bir nefesde 'ömrün mâhiyyeti

Hem hayâ ile bil 'Osmânı kim oldu nâm-dâr

²⁷⁴ Şükran Avcıl, *XIX. Yy. Şairi Şeyh Hacı Abdullah Ferdî Efendi Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Dîvânının Tenkitli Metni* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 50.

²⁷⁵ Osman Onuk, *'Abdü'l- 'Azîz 'Âsım-ı 'Irâkî'nin Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanı* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 71.

²⁷⁶ Gündüz, "Abdünnâfi İffet Efendi ve Divanı (İnceleme-Metin)", 207.

²⁷⁷ Naser Soleimanzadehshekarab, *Âciz Dîvânı* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 134.

*Lâ-fetâ illâ ‘Alî lâ-seyfe illâ zû ‘l-fikâr*²⁷⁸ (Mu. 4/2)

Hiz. Ebû Bekir’in lâkabı siddîkdır ve bu lâkabla meşhur olmuştur. Onun için de Hiz. Peygamber’in peygamberliğini ilk kabul eden Hiz. Ebû Bekir’dir.

Nısf-ı dîni ahz idün dedi Resûl

Hazret-i Sıddıka’dan ‘âlimdür ol

A ‘lem-i ashab idi zât-ı fuhûl

*‘İlmi ke’ş-şems-i hüveydâ ‘Âyîşe*²⁷⁹ (Mur. 11/5)

Sanadur intisâb-ı ‘Aşkî benden Hazret-i Sıddık

*Reh-i ‘aşkunda mâl u cân nisârum varsa sendendür*²⁸⁰ (G. 9/8)

‘Aşkî mücrim bendeni şâd eyle ‘afvunla amân

*Hürmetine Hazret-i Sıddık u Fâruk zacî*²⁸¹ (G. 5/5)

Sadakatda o Sıddık-ı şiyemdür

*‘Adâletde ‘Ömer silkinde mehmâ*²⁸² (K. 45/21)

Tutsun elünden ol Hudâ sâhib-risâlet Mustafâ

²⁷⁸ Roohi Maleky, *Himmetzâde Ahmet Cezbî Divanı*, 140.

²⁷⁹ Bıyık Yapa, *Aşkî Mustafa Dîvânı Edisyon Kritik*, 152.

²⁸⁰ Bıyık Yapa, *Aşkî Mustafa Dîvânı Edisyon Kritik*, 294.

²⁸¹ Bıyık Yapa, *Aşkî Mustafa Dîvânı Edisyon Kritik*, 373.

²⁸² Bıyık Yapa, *Aşkî Mustafa Dîvânı Edisyon Kritik*, 606.

*Olsun mu 'în câ-be-câ Fâruk-ıla Sıddık himem*²⁸³ (G. 30/28)

Sıdk ile Hazret-i Sıddık u 'adâletde 'Ömer

*İşte Osmân-ı zamân anda hayâyâ-yı kerem*²⁸⁴ (K. 62/36)

Hazret-i Sıddık u Fâruk şâh-ı merdânum 'Alî

*İbn-i 'Affân virdi buldı iştiâr-ı câ 'ize*²⁸⁵ (G. 23/3)

Sensün ol Fâruk-i Sıddık-ıktidâr-i rüzgâr

*Kim senün hazmunla kâ 'imdür bu dehr-i pâ be-âb*²⁸⁶ (K. 68/43)

Hem bir Bekr-i sıddıkdır ciger-gâhım yakan

*Mustafâ Bâbiya gönüm zâr ü nâlân oldu âh*²⁸⁷ (G. 5/3)

Sıddık ile hem-nâmdır 'adli 'Ömer peygâmdır

*'Atf-ı nazarda Sâm'dır bâ- 'ömr-i Nûh olsun be-kâm*²⁸⁸ (G. 12/6)

'Ulüvvü'l-menkabe zeynü's-sahâbe Hazret-i Sıddık

²⁸³ Bıyık Yapa, *Aşkî Mustafa Dîvânı Edisyon Kritik*, 624.

²⁸⁴ Bıyık Yapa, *Aşkî Mustafa Dîvânı Edisyon Kritik*, 636.

²⁸⁵ Bıyık Yapa, *Aşkî Mustafa Dîvânı Edisyon Kritik*, 648.

²⁸⁶ Lokman Turan, *Yenişehirli Avnî Bey Dîvanı'nın Tahlili (Tenkitli Metin) Encümen-i Şu'arâ ve Batı Tesirinde Gelişen Türk Edebiyatına Geçiş I.cilt* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1998), 512.

²⁸⁷ Stojanovska, *Bahrî Divanı ve İncelemesi*, 276.

²⁸⁸ Erdem Sarıkaya, *Ebubekir Celalî Divanı: Karşılaştırmalı Metin-İnceleme* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 291.

*Seni tasdik edenler en mukaddem yâ Resûlallah*²⁸⁹ (K. 43/26)

O ‘Osmân-menkabet Fârûk-haslet Murtezâ-sîret

*Mutâbık hazret-i Sıddîk'a şekl ü ism ü sîmâda*²⁹⁰ (K. 37/11)

‘Ömer- ‘adl Mehemed-nâm Sıddîkî-sehâvet kim

*‘Adîlün görmedi hiç bundan esbak mülk-i ‘Osmânî*²⁹¹ (K. 30/10)

A ‘nî hem-nâm-ı cenâb-ı Sıddîk

*‘Ömeriyyü’ş-şiyem ü bî-hemtâ*²⁹² (K.it. 31/9)

Semiyy-i Ebtahî Fârûk-tynet Murtezâ-sîret

*Ki a ‘nî Mustafâ Paşa-yı hem-hâssıyyet-i Sıddîk*²⁹³ (G. 15/2)

Semiyy-i pâk-i Zi'n-nûreyn ü hem-hâsıyyet-i Sıddîk

*Ki a ‘nî hazret-i Sâhib Efendi-i kerem-pîrâ*²⁹⁴ (G. 5/2)

²⁸⁹ Muhammed Duman, *Trabzonlu Emin Hilmi Hayatı-Eserleri-Edebi Kişiliği ve Divanının Metni* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 89.

²⁹⁰ M.Nurullah Yurttaş, *Fezî Halil Bey Divânı Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Eserleri ve Divânı'nın İncelemesi* (Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 301.

²⁹¹ Yurttaş, *Fezî Halil Bey Divânı Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Eserleri ve Divânı'nın İncelemesi*, 306.

²⁹² Yurttaş, *Fezî Halil Bey Divânı Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Eserleri ve Divânı'nın İncelemesi*, 311.

²⁹³ Yurttaş, *Fezî Halil Bey Divânı Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Eserleri ve Divânı'nın İncelemesi*, 345.

²⁹⁴ Yurttaş, *Fezî Halil Bey Divânı Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Eserleri ve Divânı'nın İncelemesi*, 349.

Gâlib ol Siddîk- râh-ı hicretim kim ‘aşk ile

Murg-ı kudsî bir kebûterdir derinde gârımın²⁹⁵ (G. 6/6)

Râh-ı ‘irfânda ‘inâyâtın ile oldı bize

Reh-nümâ şâh-ı velâyetle Cenâb-ı Siddîk²⁹⁶ (G. 7/5)

Eyâ Siddîk-re’y [ü] muhyi-i âsâr-ı Fârûkî

Hemân-dem muntazam-sâz[-ı] umûr[-ı] mülk-i Osmânî²⁹⁷ (G. 8/8)

Risâlet tahtının şâhı hümâyunu idüp tasdîk

Didi sen sâdikü’l- va ‘dü’l-emînsin evvelâ siddîk

Sadâkat mazharı kân-ı vefâ Ebubekir bi ’z-zât

Cemâlin hem kemâlin gördi ma ‘nâya göre tatbik²⁹⁸ (Mur. 7/1)

Amr-i Hakni tutmasa kimki kazadın behabar

Ahırat könglida yok rûz-i cazadın behabar

Siz anı mü ‘min güman etmang Hüdâdın behabar

Cahil-i mutlak oşaldur Mustafâdın behabar

²⁹⁵ Ahmet Hamit Yıldız, *Leskofçalı Galip Hayatı, Dönemi, Sanatı, Divanı ve Metnin Bugünkü Türkçesi* (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2003), 156.

²⁹⁶ Altay, *Hâmî Dîvânı*, 337.

²⁹⁷ Selin Yavuz, *Eskicumalı Hamîd Divanı (İnceleme-Metin)* (Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 164.

²⁹⁸ Ferhat Mayda, *Nevşehirî Sıyâmezâde Hasan Hamdî Dîvânı (İnceleme-Metin)* (Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 329.

Sıddık u Omar çu Osman Murtazadın behabar^{299 300}(Muh. 5/1)

Seyyimâ Hazret-i Sıddık u Selmân u Kâsım'ı

*Dahi Ca'fer ü Bâyezîd geldiler kân-ı emân*³⁰¹ (G. 14/2)

Ebû Bekirü's-sıddîkîn

Tarîkîdir bu erkân

'Aşk ile gir meydâna

*Oku sûre-i ihlâs*³⁰² (7'li H.Ö. 7/4)

Yâ İlâhî Hazret-i Sıddık için

*Hazretüñde 'izzet-i Sıddık için*³⁰³ (Mes. 7/2)

Hem-civâr-ı Hazret-i Sıddık'a vü Zehrâ ola

*İde Hak cennât-ı Firdevsi ana hüsn-i me'âb*³⁰⁴ (Kıt. 5/4)

Kıldı hem-sâye-i Sıddık'a ânı Rabb-ı Rahîm

*Hem-dem-i hûr-ı behişt oldı hem ol meh-peyker*³⁰⁵ (Kıt. 5/3)

²⁹⁹ Yiğın, *Hazini Hokandi Divanı'nın Transkribe Metni ve Türkiye Türkçesine Aktarılması*, 222.

³⁰⁰ Yiğın'ın çalışmasında noktalama işaretleri kullanılmıştır.

³⁰¹ Vergili, *Hacı Hulûsi Baba Dîvânı*, 399.

³⁰² Yaprak Uçar, *Hüsnî'nin Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divânı* (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 256.

³⁰³ Arslan, *Bursalı İffet Dîvânı*, 98.

³⁰⁴ Mehmet Halil Erzen, *İhyâ Dîvânı ve Tahlîli (İnceleme-Tahlil-Tenkitli Metin) I.Cilt* (Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012), 638.

³⁰⁵ Erzen, *İhyâ Dîvânı ve Tahlîli (İnceleme-Tahlil-Tenkitli Metin) I.Cilt*, 656.

Baş Aga kim nâmdâş-ı Hazret-i Sıddîkdir

Böyle lâyük öyle şâha bende-i gayret-şi 'âr³⁰⁶ (K. 89/60)

Sûy-ı Mevlâ'ya gidüp hem-dem-i Sıddîk oldu

Çok mı eglence olursa ana gülzâr-ı na'im³⁰⁷ (K. 25/23)

İntisâbı zât-ı Zi'n-nûreyne rûşen ez-neseb

Levh-i sâfi rûh-ı Sıddîkîden eyler sıdkı meşk³⁰⁸ (K. 11/3)

Ni algar anga yâr ola hazret-i sıddîk

Birdi anga bu rütbeni heme eşya³⁰⁹ (K. 25/18)

Vasl-ı 'uryânîye tâlib mâ'il olmaz hulleeye

Eylemiş bâbında Sıddîkın kabul-i bûriyâ³¹⁰ (K. 62/56)

Sıdk-ı Sıddîk u 'adl-ı Fârûki

'İlm-i Haydar hayâ-i Osmân'dır³¹¹ (K. 51/45)

Be-hakkı sıdk-ı safâ-bahş hazret-i Sıddîk

³⁰⁶ Ercan Kaplan, *Karacızade İzzet Molla Divanı (İnceleme-Metin)* (Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 77.

³⁰⁷ Mehmet Arslan, *Leylâ Hanım Divanı* (İstanbul: Kitabevi, 2003), 167.

³⁰⁸ Mustafa Tanrıkulu, *Râgıb Paşa-zâde Lütfî'nin Divânı* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 77.

³⁰⁹ Öztürk, *Meczûb Dîvânı (İlk 38 varak) Nemengânlı 'Abdal- 'Azîz Hoca Metin-İnceleme-Sözlük*, 66.

³¹⁰ Yavuz, *Mehmed Memdûh Fâik Bey (Hayatı, Sanatı, Eserleri)*, 75.

³¹¹ Yavuz, *Mehmed Memdûh Fâik Bey (Hayatı, Sanatı, Eserleri)*, 211.

Dil-i fesûrdemi kıl feyz-i sıdkla ihyâ³¹² (K. 173/143)

Şehîd oldu cihânı terk kıldı Hazret-i Fârûk

İrişdi gârda Siddîk'a renc-i âfet-i erkam³¹³ (K. 106/50)

Bu Bekir gibi Siddîku't-tab' u Fârûku's-siyem

Ben de olsan n'ola Zi'n-nûreyn 'Osmâna şerîk³¹⁴ (G. 7/6)

Kanı Siddîk ile Fârûk kanı 'Osmân ile Haydar

Hususân âl-i ashâba ne kıldı ne revadır bu³¹⁵ (G. 9/6)

Şeyn olur zâtına Siddîk Nebînin bî-şek

Peder ü ihvesini zelle ile yâd etmek

Bî-edeblik edip esmâlarını örslemek

Hüsnü var mı bu Kadar Yûsufu telmîh etmek

Çâk ola perde-i nâmûs-ı Züleyhâ-yı sühân³¹⁶ (Tah. 86/48)

Biri cenâb-ı Ebûbekr Hazret-i Siddîk

Çekildi 'arşa anun nâmına livâ-yı vücûd³¹⁷ (K. 78/63)

³¹² Mert, *Nâkâm Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin)*, 165.

³¹³ Mert, *Nâkâm Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin)*, 864.

³¹⁴ Yıldız, "Divan-ı Nazîf İnceleme – Metnin Çeviri Yazısı - İndeks", 237.

³¹⁵ Mehmet Korkut Çeçen, *Malatyalı Necatî Divanı* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2015), 91.

³¹⁶ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osmân ve Dîvânı*, 380.

³¹⁷ Kaya, *Osman Nevres Dîvânı*, 43.

Kandedir Siddîk ü Fârûk ile Zü'n-nûreyn hem

Şâh-ı merdân-ı velâyet Murtazâ-yı bú-Türâb³¹⁸ (K. 67/20)

Yâr-gâr yohsa Ebâ Bekir Siddîka mı

Ya 'Ömer yâhud anın 'Osmânına mı gideyim³¹⁹ (G. 10/7)

Hazret-i fahr-i cihân 'aşkına olsun bârî

Terk-i matlubdur olan matlabımız kıl yârî

Hem imâm-ı Hasaneyn eyle hafî Kerrârî

Çeşm-i bînâ kerem et bir de dil-i bîdârî

Ma'den-i sıdk u safâ Hazret-i Siddîk 'aşkı

Hâk-i gönlümde koma nakş-i kudûm âsârî

Dürr-i 'adlin sadeî Hazret-i Fârûk 'aşkı

Gizlice var ise de kaldırır [ol] inkârî

Kân-ı 'ilm ile hayâ Hazret-i 'Osmân 'aşkı

Çeşme-sâz-ı dilime olmaya gayrı cârî

Mest olam tâ o kadar bilmeyeyim nîk ü bedî

Lutf edüp destime sun şol kadeh-i ser-şârî

Bâde-i şâfî-i hayretle olam mestâne

Girmeye gönlüme tâ fikr-i gam-ı agyârî

Öyle bir mest-i mey-i câm-ı mahabbet edesin

Bilmeyen revzen ile rahne gören dîvârî

³¹⁸ Yıldırım, *Osman Şems Efendi, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Metin-İnceleme-Tahlil)*, 166.

³¹⁹ Avcı, *Râci Divanı (Metin ve Dinî Tasavvufî Tahlil)*, 362.

On iki dâne imâm ‘aşkına ey kân-ı kerem
İkilikden geçür öldür de şu ben bîmârı
Hazretin kıl kerem Allâhı seversen şâhım
Gönlüm âyînesi dâ‘im göre vech-i yârı
Çâkerin Re fetin oldıysa ne gam çok günehi
Kuldur elbette nişandır ana rûyı siyehi³²⁰ (T.B. 7/6)

Mîr-i mu‘cizdem-i simmî Hazret-i Sıddîk kim
Mâlnı şeh-râh-ı hakka bezl ider isâr ider³²¹ (K. 37/9)

Sıdkımız Sıddîk’tan alıp âdili Fârûki’dan
Zî-hayâ Zinnûreyin’dan hulkı tenvir olmuşuz³²² (G. 9/4)

Şehâmetinde nümâyân sadâkat-ı Sıddîk
Celâdetinde mübeyyen şecâ‘at-ı Haydar³²³ (K. 24/17)

Va llâhi bi-nûr-ı şeref-i Hazret-i Sıddîk
Pervâne-i şem‘-i der-i dîvân-ı ‘Alîyim³²⁴ (K. 12/5)

Mustafavî sîret u Sıddîk-i halk

³²⁰ Benal Tari, *Re’fet Mehmed (1198-1238/1784-1823) Dîvânı (İnceleme-Metin)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 43-44.

³²¹ Çoşkun, *Sabrî (Mehmet) Divanı Edisyon-Kritik-İnceleme*, 129.

³²² Kuyumcu, *Erzincanlı Tüfekçizade Salih Baba Divanı (Rabıtai Nakş-i Hayal)*, 71.

³²³ Çambel Kalço, *Manastırlı Sâlih Fâik ve Dîvânı*, 65.

³²⁴ Çambel Kalço, *Manastırlı Sâlih Fâik ve Dîvânı*, 69.

Murtazavî tavr u ‘Ömer-iştiḥâr³²⁵ (K. 45/7)

Hazreti Sıddîk sîret-i Şâh-ı Fârûk ma‘delet

Der hicâ Hayder-sıfat bâ-hilm çün ‘Osmân şüâ³²⁶ (G. 18/3)

Hidâyet sadrının sultânı Sıddîk

Sahâvet dürrünün ‘ummânı Sıddîk

Nola cân eylesem kurbân Sıddîk

Muhibb-i çâr-yâr-ı Mustafâyız³²⁷ (Mur. 6/3)

Bi-sıdk-ı zât-ı Sıddîk ü bi-‘adl-i Hazret-i Fârûk

Bi-ilm-i Şîr-i Yezdân ü bi-hilm-i pâk-i ‘Osmânî³²⁸ (K. 34/34)

Sıdkıma Hazret-i Sıddîk ola şâhid yâ Rabb

Pey-rev-i zümre-i a‘dâ-yı peyember deęilim³²⁹ (G. 7/6)

Câmi‘-i cümle ‘ulûmdur Fahr-i ‘âlem Mustafâ

Harfe benzer Hazret-i Sıddîk sadâkat ihtivâ

Hazret-i Fârûk müşabih oldı lafzâ sûretâ

Oldı zi‘n-nûreyn Kelâmu‘llâhı cem‘e piş-vâ

³²⁵ Çambel Kalço, *Manastırlı Sâlih Fâik ve Dîvânı*, 112.

³²⁶ Kayya, *Selâmî Dîvânı’nın Transkripsiyonlu Metni*, 97.

³²⁷ Özgür Kazcı, *Sâdik Ağazâde Sıdkî Efendi Divânı (Çeviriyazılı Metin- İnceleme 1a-48b)* (Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 209.

³²⁸ İşler, *Su‘ûdu‘l-Mevlevî, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Zâdegân)*, 119.

³²⁹ İşler, *Su‘ûdu‘l-Mevlevî, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Zâdegân)*, 278.

Şâh-ı Merdân 'da tecemmu ' eyledi sırr-ı Hudâ

Bir vücûddur böyle bil sen çâr yâr-ı bâ-safâ

Çâr-ı erkâna müşâbihdür bu çâr-ı pür-vefâ

Cism-i dînün rûhıdur Peygamber-i 'âlî cenâb

Hazret-i Siddîk hevâ-dâr-ı Nebî bî-irtiyâb

Hazret-i Fârûk âteş-veş kelâmı pür-savâb

Şâh-ı zi 'n-nûreyn akar her cânibe gûyâ ki âb

Her zuhûr Hayder 'den olmuş çünkü oldur Bû-türâb

Bir vücûddur böyle bil sen çâr yâr-ı bâ-safâ

Çâr-ı erkâna müşâbihdür bu çâr-ı pür-vefâ

Hazret-i Fahr-i Rasûl 'dür enbiyâya muktedâ

Benzeyor dîndi Halîlu 'llâh 'a Siddîk gûyiyâ

Var celâl-i Fârûk-ı 'azâmda misâl-i Mûsâ

Sanki Harûn 'a müşâbihdür o zi 'n-nureyn pür-hayâ

Murtazâ bana misâldür didi Fahrü 'l- Enbiyâ

Bir vücûddur böyle bil sen çâr yâr-ı bâ-safâ

Çâr-ı erkâna müşâbihdür bu çâr-ı pür- vefâ

Cism-i dînün hayatıdur Peygamber 'Âlî-şiyem

Hazret-i Siddîk hevâ-dâr-ı Nebî -i muhterem

Nâre benzer Hazret-i Fârûk-ı a 'zam muhteşem

Su gibidür çünki zi'n-nûreyn-i vâlâ ber-himem

Bû-türâb oldı 'Aliyyü'l-Murtazâ sâhib-kerem

Bir vücûddur böyle bil sen çâr yâr-ı bâ-safâ

Çâr-ı erkâna müşâbihdür bu çâr-ı pür- vefâ

Fahr-i 'âlem oldı mahbûb-ı Cenâb-ı Kird-gâr

Hazret-i Sıddîk oldı Mustafâ'ya yâr-i gâr

Hazret-i Fârûk bi-lâ havf itdi dini âşikâr

Cem' idüp Kur'ân'ı zi'n-nûreyn 'Alî kâm-kâr

Hayder'e dindi 'Alî lâ-seyfe illâ Zü'lfikâr

Bir vücûddur böyle bil sen çâr yâr-ı bâ-safâ

Çâr-ı erkâna müşâbihdür bu çâr-ı pür- vefâ³³⁰ (Müsb. 8/1-5)

Odur Sıddîk odur Fârûk o zî'n-nûreyn-i 'âlî-şân

Odur Şîr-i Hudâ sıhr-i Rasûl-i Kibriyâ Hayder³³¹ (G. 12/7)

'Azm-i Sıddîk, 'adl-i Fârûk, hilm-i 'Osmân sende var

Misl-i Kerrâr harb iden Hayder de sensün bu zamân³³² (K. 19/12)

Ol emîrû'l mü'minîn Sıddîka virdin tâc-ı sıdk

³³⁰ Mustafa Efe, *Mehmet Şemseddin Ulusoy'un Eş'âr-ı Şemsî Adlı Dîvânı (İnceleme-Metin)* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018), 185.

³³¹ Efe, *Mehmet Şemseddin Ulusoy'un Eş'âr-ı Şemsî Adlı Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 309.

³³² Efe, *Mehmet Şemseddin Ulusoy'un Eş'âr-ı Şemsî Adlı Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 1052.

*Kendü lutfından anı sıdkına bürhân eyledin*³³³ (G. 12/7)

Sıddîkühû Ebû Bekrin rafîkühû sümme ‘Umar (Ömer)

*Sümme ‘Usmân (Osman) sümme ‘Alî vağfir bihî zünûbenâ*³³⁴ (Mes. 8/7)

Vezîr-i a‘zamı sıddîk-ı erham

Birisi de ‘Umar (Ömer) Fârûkî a‘zam

Hayâ bâbında ‘Usmân (Osman)-ı Nûr-ı Ekrem

*‘Aliyyü’l-murtazâ ol Şîr-i Mevlâ*³³⁵ (Mur. 4/2)

Bizden evvel dîn içinde gör ne sa‘y etmiş begim

*Cân [u] baş terk eyledi sıddîk gör der-künc-i gâr*³³⁶ (K. 29/20)

Hazret-i Bû Bekr-i Sıddîk oldu şâh-ı evliyâ

Bendesiyem cân ile ben çâr-yâr-i Ahmedin

Kendüye anı vezîr etdi Muhammed Mustafâ

*Bendesiyem cân ile ben çâr-yâr-ı Ahmedin*³³⁷ (K. 5/1)

³³³ Üzeyir İlbak, *Divan-ı Şems-i Hayâlî Tuhfetü’l-Uşşak Metin ve İnceleme* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 254.

³³⁴ Tezcan, *Şevkî İbrahim Efendi Divânı (İnceleme- Transkripsiyonlu Metin)*, 103.

³³⁵ Tezcan, *Şevkî İbrahim Efendi Divânı (İnceleme- Transkripsiyonlu Metin)*, 112.

³³⁶ Yalçınkaya, *Kerküklü Seyyid Şükrî Dîvânı*, 613.

³³⁷ Canlı, *Hâfız ‘Ulvî Dîvânı (İnceleme-Metin-Dizin)*, 170.

1.2.4. Sıddîk-ı A' zâm

Sıddîk-ı A' zâm ifadesi Hz. Ebû Bekir'in ismiyle müsemma olmuştur. Bu sebeptendir ki bazı beyitlerde adı yerine Sıddîk-ı A' zâm ifadesi kullanılmıştır.

Yâr-ı gâr Mustafâ sıddîk-ı a'zam zi'l-vefâ

Mahrem-i şâh-ı risâlet mazharı lutf-ı Hudâ³³⁸ (G. 5/1)

Yukarıdaki beyitte Hz. Ebû Bekir'in Hz. Mustafa'nın (s.a.v) mağara arkadaşı, doğrulukta zirve ve vefâ sahibi olması zikredilip Hudâ'nın lutfuyla gizli risalet şahıyla şereflendiği bildirilmiştir.

Peygamber Efendimiz (s.a.v) risaletin ilk üç yılında davetini Allah'ın emriyle gizli tutmuştur. Hz. Ebû Bekir de bu gizli davet döneminde İslâm'la müşerref kılınmıştır. Beyitte bu olaya telmih yapılmıştır.

Sıfât-ı Çâr-yârı kıldı mahrem

Birinci Hazret-i Sıddîk-ı A'zam

İkinci Âdil-i Fârûk-ı Ekrem

Üçüncü zî-hayâ Zin-nûreyn efham

Zuhûrâtı pirimden söylerem ben

Bu yolda cânı kurbân eylerem ben³³⁹ (Tes. 11/4)

Biri Sıddîk-ı A'zamdır biri Fârûk-ı ekberdir

Hayâda bahr-i 'Osmân'ım hemân sensin Yâ Hafîz³⁴⁰ (G. 9/8)

³³⁸ İlgar, Afyonkarahisarlı Şâir Ali Feyzî (Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Türkçe Divânı), 43.

³³⁹ Kuyumcu, Erzincanlı Tüfekçizade Salih Baba Divânı (Rabitai Nakş-i Hayal), 152.

³⁴⁰ Tezcan, Şevkî İbrahim Efendi Divânı (İnceleme- Transkripsiyonlu Metin), 176.

Kâfirler Medinâ yakın yetdiler

Muhammed ol siddik-sanga gitdiler

Barusı yığılıp maslahat etdiler

‘Ömer ‘Usmân bilen ‘Alî-şîr bilen^{341 342}(Mur. 6/4)

1.2.5. Sıddîk-ı Ekber

Sıddîk-ı Ekber; Hz. Peygamber’e bağlılıkta en yüce, en önde olan demektir.

Sıddîk-ı Ekber olduğu çün hem-dem-i Resûl

Te şîr-i semmden etdi fakat ‘azmi ihtiyâr³⁴³ (K. 75/45)

Oldı şehîd-i sâni-i Osmân-ı bî-günâh

Sıddîk-ı ekber ü Ömer ü Haydar aglasun³⁴⁴ (K. 11/6)

Bu mersiyede günahsız Hz. Osman’ın ikinci şehit edilen kimse olmasına dört dosttan Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman’nın adı zikredilerek ağlasın denmiştir.

Hz. Ebû Bekir’in hilafetinden sonra Hz. Ömer başa gelmiş ve bir sabah namazında Ebû Lu’lue adlı köle tarafından sabah namazında şehit edilmiştir.³⁴⁵ Halife olarak ilk şehit edilen Hz. Ömer’dir. Hz. Ömer’in şehadetinden sonra halife olan Hz. Osman’da Kur’an okurken şehit edildiği³⁴⁶ için şehîd-i sâni olarak ifade edilmiştir.

³⁴¹ Yıldırım, *Zelili Divânı (Metin-Aktarma-Gramer İncelemesi)*, 276.

³⁴² Yıldırım’ın çalışmasında noktalama işaretleri kullanılmıştır.

³⁴³ Gündüz, “Abdünnâfi İffet Efendi ve Divanı (İnceleme-Metin)”, 236.

³⁴⁴ Turan, *Yenişehirli Avnî Bey Divanı’nın Tahlili (Tenkitli Metin) Encümen-i Şu’arâ ve Batı Tesirinde Gelişen Türk Edebiyatına Geçiş 1.cilt*, 613.

³⁴⁵ Sırma, *Müslümanların Tarihi*, 3.cilt/144.

³⁴⁶ Sırma, *Müslümanların Tarihi*, 3.cilt/199.

Bi-hakk-ı yâr-ı gârî Hazret-i Sıddîk-ı Ekber hem

‘Ömer ‘Osmân-ı Zinnûreyn ‘Aliyy-i ‘âli-i a ‘lâ³⁴⁷ (K. 29/20)

Sıddîk-i Ekber

Pür-nûr u enver

Bir Havz-ı Kevser

Sâhib-i nâ ‘ib³⁴⁸ (5’li H.Ö. 10/8)

Ebübekr ‘Ömer ü ‘Osmân ‘Alî Haydar’a bahş eyle

Bi-hakkı hürmet-i Sıddîk-ı Ekber yâra bahş eyle

Velîler ser-firârı Hazret-i Hünkâr’a bahş eyle

Ganî’sin pâdişâhım şâh nigâhım suçlarımdan geç³⁴⁹ (Mur. 6/4)

Sıddîk-i ekber velî

Nakşibendîler yolu

Bâg-ı gülşen bülbüli

Rûy-ı gül-âbâd kuned³⁵⁰ (7’li H.Ö. 16/11)

Seni tasdik ider sıddîk-i ekber

‘Ömer ‘Osmân ‘Alî sana dil-âver

Bu dört zâta ‘atâdır Havz-ı Kevser

³⁴⁷ Altay, *Hâmî Dîvânı*, 116.

³⁴⁸ Mayda, *Nevşehîrî Sıyâmzâde Hasan Hamdî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 86.

³⁴⁹ Mayda, *Nevşehîrî Sıyâmzâde Hasan Hamdî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 133.

³⁵⁰ Mayda, *Nevşehîrî Sıyâmzâde Hasan Hamdî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 166.

*Di Hamdî cân cinânsın yâ Muhammed*³⁵¹ (Mur. 10/10)

Sıddîk-i ekber

Bir Havz-ı Kevser

Ey nûr-ı enver

*İhsân isterim*³⁵² (5'li H.Ö. 20/6)

Sıddîk-i ekber

Ol nûr-ı enver

Bir Havz-ı Kevser

*Hakk mübtelâsı*³⁵³ (5'li H.Ö. 25/1)

Cem çerâgı 'âlemin şems [ü] kamerdir Mustafâ

*Yâr-ı sıddîk-ekber [ü] şâh-ı 'Ömerdir Mustafâ*³⁵⁴ (G. 6/1)

Tutup yüzün mübârek vechine anda idüp bükâ

*Buyurmuş Sıddîk-ı ekber ki ey mahbûb-ı Rahmânî*³⁵⁵ (G. 44/9)

Yine ol ikiden Sıddîk-ı ekber zâhir olmuşdur

*'Ömer geldi anunçün 'ayn u mîme mazhar oldu bak*³⁵⁶ (G. 17/13)

³⁵¹ Mayda, *Nevşehîrî Stiyâmzâde Hasan Hamdî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 169.

³⁵² Mayda, *Nevşehîrî Stiyâmzâde Hasan Hamdî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 406.

³⁵³ Mayda, *Nevşehîrî Stiyâmzâde Hasan Hamdî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 496.

³⁵⁴ Şiğva, *Şeyh Hasan Haydar Divanı (İnceleme-Tenkidli Metin)*, 139.

³⁵⁵ Vergili, *Hacı Hulûsî Baba Dîvânı*, 494.

³⁵⁶ Uçar, *Hüsni'nin Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divânı*, 293.

Resûlün yâridir Siddîk-ı Ekber

Gürûh-ı mücrinândır penâhî³⁵⁷ (G. 14/1)

Serdâr-ı çehâr-yâr-ı siddîk-ı ekber

‘Ömer ‘Osmân ol ‘Alî Haydar

Refîkî sen eyle dilinde ezber

Yârigâr-ı resûl Rızvânu ‘llâhî³⁵⁸ (Mur. 6/6)

Şânuna Siddîk-i Ekber Fâruk-ı bâtl u hak

Müslimîn ya ‘sûbusun dinildi hayru ‘l-evsayâ³⁵⁹ (G. 31/20)

Mustafâ ‘dur Murtazâ ‘dur Hazret-i Âl-i ‘Abâ

Hayder ‘e Siddîk-i Ekber ‘dür buyurdu Mustafâ

Hakkı batıldan müferrikdür Cenâb-ı Murtazâ

Vâlid-i sibteyn-i zi ‘n-nureyn-i şâh-ı evliyâ

Hayder ü Zehrâ ü sibteyn-i Rasûl-i Kibriyâ

Bir vücûddur böyle bil sen çâr yâr-ı bâ-safâ

Çâr-ı erkâna müşâbihdür bu çâr-ı pür- vefâ³⁶⁰ (Müsb. 8/6)

Evvelâ Siddîk-i ekber sâdîku ‘l- va ‘di ‘d-defâ

³⁵⁷ Mustafa Güneş, *Hüznî Dîvânı II (İnceleme-Metin-İndeks)* (Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1988), 122.

³⁵⁸ Gökçe, *Mehmet Refîkî (Hayatı, Edebî Kişiliği, Şiirleri)*, 124.

³⁵⁹ Efe, *Mehmet Şemseddin Ulusoy’un Eş’âr-ı Şemsî Adlı Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 129.

³⁶⁰ Efe, *Mehmet Şemseddin Ulusoy’un Eş’âr-ı Şemsî Adlı Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 186.

Cân fedadır sıdk ile hûb-ı dili kıldım ‘inân³⁶¹ (K. 21/12)

Menâl ü mâlını Sıddîk-ı Ekber Hazret-i Bûbekr

Habîb-i Kibriyâ’nun râh-ı ‘aşkında kılup îsâr³⁶² (G. 2/1)

Hafîdi Hazret-i Sıddîk-ı Ekberdendürür kânî

Nukûş-ı kalb-i Ahmed sırr-ı Sıddîk oldu Kâsım hep³⁶³ (G. 12/4)

Hem-râz olur bu ‘arsada Sıddîk-ı Ekber’e

Bedrî’ d-ducâ-yı ‘aşka olan yâr-ı gâr şeb³⁶⁴ (G. 11/7)

Sevdim ey sıddîk-ı ekber ben seni

Yoluna fedâ idem cân u teni

Yevm-i mahşerde unutma sen beni

Kul şefâ ‘at yâr-ı gâr-ı Mustafâ³⁶⁵ (Mur. 6/3)

Ebu Bekr Sıddîk-ı Ekberden

Ömer ile ‘Osmân ‘Ali Haydardan

Bunlar sâki olur havz-ı kevserden

İçemezsem benim hâlim nicolur³⁶⁶ (Mur. 12/11)

³⁶¹ Eyyup Bostancı, *Nail Abbas Paşa Divanı ve Tahlili* (Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 80.

³⁶² Mert, *Nâkâm Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin)*, 940.

³⁶³ Ekici, *Nihânî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 667.

³⁶⁴ Yıldırım, *Osman Şems Efendi, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Metin-İnceleme-Tahlil)*, 179.

³⁶⁵ Avcı, *Râci Divanı (Metin ve Dinî Tasavvufî Tahlil)*, 110.

³⁶⁶ Avcı, *Râci Divanı (Metin ve Dinî Tasavvufî Tahlil)*, 188.

Ya ‘ni ol Siddık-ı Ekber Hazret-i Ebu Bekir

Hem ‘Ömer ‘Osmân ‘Aliyyü’l-Murtazâyı severim³⁶⁷ (G. 4/2)

Sev ânın ashâbını ensârını lâ seyyimâ

Hazret-i Siddık-ı Ekber ‘Ömer ‘Osmânı sev³⁶⁸ (G. 11/3)

Bâreka ‘llâh nesli pâke zât-ı ‘âlî kadre kim

Vâlidin Siddık-ı Ekber yâr-i gâr-ı Mustafâ³⁶⁹ (G. 10/5)

Hazret-i Siddık-ı ekberdir emîr-i yâr-ı gâr

Oldı ikdâm-ı ‘Ömer’le dîn-i Ahmed âşikâr

Câmiyu ‘l-Kurân’dır ‘Osmân kaldı andan yâdigâr

Lâ-fettâ illâ ‘Alî lâ seyfe illâ Zü ‘l-fikâr

Sa ‘idîn-i ‘arşdır ma ‘sûm-ı si[şş] îñ süvâr

Hamza vü ‘Abbâs ‘ammîn-i resûl-i kirdikâr

Âl ü ashâbına anın şiri ya leyl ü nehâr

Viridin olsun Rıdvânu ‘llâhi ‘aleyhim ecma‘în³⁷⁰ (Tesm. 10/10)

Husûsâ yâr-ı gâr Mustafâ siddık-ı ekberdir

Hakikat evcine her birisi bir mâh-ı enverdir³⁷¹ (T.B. 16/16)

³⁶⁷ Avcı, *Râci Divanı (Metin ve Dinî Tasavvufî Tahlil)*, 371.

³⁶⁸ Avcı, *Râci Divanı (Metin ve Dinî Tasavvufî Tahlil)*, 404.

³⁶⁹ Ekinci, *Safâyî Ali Dede Dîvânı*, 56.

³⁷⁰ Timuçin Aykanat, *Sâfi Baba ve Divanı (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin- Sadeleştirme-Sözlük-Dizin)* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Billimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015), 394.

³⁷¹ Kayya, *Selâmî Dîvânı’nun Transkripsiyonlu Metni*, 41.

Magbût-ı ‘âlem olsa revâ istikâmetim

Bir müstakîm bende-i yâr-i peyemberim

Minnet Hudâ’ya cevher-i mahzûm ki ey Su ‘ûd!

Ben hâk-i pâ-yi Hazret-i Sıddîk-ı Ekberim³⁷² (Kıt. 1/1)

Hem vezîr-i a‘zamın sıddîk-ı ekberdir velî

Murg-ı ‘ankâ-yı hakîkatdir ‘Ömer ‘Osmân ‘Alî

Şevkîyâ mahv it bu yolda baş u cân ile dili

Yâ Habîballâh meded senden meded sensin amân³⁷³ (Mur. 5/5)

1.2.6. Sıddîk-ı Mu‘azzâm

Hz. Ebû Bekir’in sıddîk oluşu birçok sıfatla tamlama yapılarak şiirlerde kullanılmıştır. Bu tamlamalardan biri de sıddîk-ı mu‘azzâmdır. Aşağıdaki beyitte Hz. Peygamber’e bağlılıkta en önde olan Hz. Ebû Bekir’in riyasız ve sağlam, kuvvetli kalp ile sıddîkın manası olduğu ifade edilmiştir.

Biri sıddîk-ı mu‘azzam heykel-i ma‘nâ-yı sıdk

Kuvvet-i kalb ü metânetle müşeyyed bî-riyâ³⁷⁴ (K. 25/6)

³⁷² İşler, *Su ‘ûdu’l-Mevlevî, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Zâdegân)*, 403.

³⁷³ Tezcan, *Şevkî İbrahim Efendi Divânı (İnceleme- Transkripsiyonlu Metin)*, 238.

³⁷⁴ Elif Eraslan, *Hasirizâde Mehmet Elif Efendi, Edebî Kişiliği ve Divan’ı* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Billimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 83.

1.2.7. Sıdk

Sıdk sözlükte; doğruluk, gerçeklik, iç yürek temizliği³⁷⁵ gibi anlamlara gelir. Şiirlerde menbâ'ı sıdk, sıdk-ı ekmele, sıdkı'l-lehec ve sıdk-şîâr gibi tamlama yapılarak da kullanılmıştır.

Ve Ebu Bekrin ve refâkatehü

*Fi'l-gâri ve fi's-sıdkı'l-leheci*³⁷⁶ (K. 39/35)

Be-sıdk-ı ekmele-i Sıddik ü dâd u 'adl-ı 'Ömer

*Be-hilm ü şefkat-ı 'Osmân be-cûd-ı şîr-i Hüda*³⁷⁷ (K. 78/70)

Be-sıdk-ı ekmele-i Bûbekr ü Fârukî-i 'Ömer

*Be-hıfz-ı Cevdet-i Osmân be-mushaf-ı muksem*³⁷⁸ (K. 66/57)

Eyledi sıdk u sehâ ile Ebû Bekri senâ

*Haşre-dek yâd olucak yazdı o bûrhânı kalem*³⁷⁹ (K. 25/9)

Hazret-i Sıdkî'ye pey-revlik degül haddün meger

*'Afv ide lutf eyleyüb 'özü-i dil-i bî-kîneni*³⁸⁰ (G. 7/6)

³⁷⁵ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 1107.

³⁷⁶ Avcıl, *XIX. Yy. Şairi Şeyh Hacı Abdullah Ferdî Efendi Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divânının Tenkitli Metni*, 73.

³⁷⁷ Davut Ertem, *Lüzûmî Ahmed Efendi Divânı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin- Dizin)* (Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 69.

³⁷⁸ Serap Urgan (Doğan), *Eşref Paşa Divânı* (Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 101.

³⁷⁹ Duman, *Fâzıl Divânı (Transkripsiyonlu Metin-İnceleme) 2.cilt*, 49.

³⁸⁰ Yurttaş, *Fezî Halil Bey Divânı Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Eserleri ve Divânı'nun İncelemesi*, 402.

Da ‘vî-i nûr-ı nübüvvet viridi dehre zîb ü fer
Eylemişdir böyle isbât hâkim-i hükm-i kader
Böyle kayd itmiş sicill-i hikmete aldık haber
Sıdkile Bu Bekr-i şâhid şâhid-i ‘adlin ‘Ömer
Hükmile ‘Osmân şâhid şâhid-i ‘ilmin ‘Alî³⁸¹ (K. 33/11)

Ma‘den-i sıdk u ‘adâlet menba‘-ı hilm u sehâ
Oldular Bû- Bekr ‘Ömer ‘Osman ‘Aliyyü’l-murtazâ³⁸² (G. 11/9)

Gel ey sıdkı tamâmî olan ahbâb
Sana lâzım degildir gayri bir bâb
Muhammed nutkuna dersin sadaktü
Açık sana sıdk bâbından ebvâb³⁸³ (Mur. 5/1)

Bû-bekr cûybâr-ı riyâz-ı safâ (vü) sıdk
Bâg-ı ‘adâlet içre ‘ömerdür külli vefâ³⁸⁴ (G. 7/3)

Habîbin Mustafa hakkı Hudâyâ
Bizi bu nefis elinden sen halâs it
Ebûbekrin dahi sıdkı hakkı çün

³⁸¹ Önal, *Hâtif, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin)*, 283.

³⁸² Necla Türkyılmaz, *Kemahlı İbrahim Hakkı ve Dîvânı* (Uşak: Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 61.

³⁸³ Halil İbrahim Yakar, *Ayıntablı Mahremî Divanı* (Konya: Palet Yayınları, 2012), 59.

³⁸⁴ Öztürk, *Meczûb Dîvânı (İlk 38 varak) Nemengânlı ‘Abdal- ‘Azîz Hoca Metin-İnceleme-Sözlük*, 62.

*Bizi bu nefis elinden sen halâs it*³⁸⁵ (Mur. 6/1)

‘Ale’l- husus o yârân-ı bâ-vefânun kim

*Biri cenâb-ı Ebûbekrdür k’o sıdk-şi ‘âr*³⁸⁶ (K. 90/51)

Sıdkıyla mü’essis birisi bünye-i dîne

‘Adliyle biri hâkim olup şer‘-i metîne

Hâfız biri gencine-i Kur’ân-ı Mübîn’e

Bâb oldı biri memleket-i ‘ilm-i yakîne

Ser-halka-i ashâb ki ol çâr velîdir

*Bû Bekr ü ‘Ömer Hazret-i ‘Osmân u ‘Alîdir*³⁸⁷ (T.B. 15/4)

‘Akl-ı cüz ĩ irmez asla çâr-yârin şânına

*Ol Ebûbekrini gör ki sıdkı hoş îmân da hoş*³⁸⁸ (G. 11/5)

Dört dostun yüceliğine küçük akıl ermez. Gör ki o Hz. Ebû Bekir’in doğru sözlü oluşu da hoşdur imânı da hoşdur.

³⁸⁵ Nagihan Koç, *Hâfız Mehmed Sebâtî Divânı’nın Transkripsiyonlu Metni ve İncelenmesi* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 224.

³⁸⁶ Mert, *Nâkâm Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin)*, 171.

³⁸⁷ Yıldırım, *Osman Şems Efendi, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Metin-İnceleme-Tahlil)*, 253.

³⁸⁸ İlbak, *Divan-ı Şems-i Hayâlî Tuhfetü’l-Uşşak Metin ve İnceleme*, 231.

1.3. Akrabalık Yönüyle Hz. Ebû Bekir

Hz. Ebû Bekir'in Hz. Peygamber'le akrabalığı iki türdür. İlki soyunun Mürre b. Kâ'b'da Resûlullah'la birleşmesidir.³⁸⁹ İkincisi de Hz. Peygamber'in Hz. Ebû Bekir'in kızı Hz. Aişe ile evlenmesidir. Yani Hz. Ebû Bekir, Hz. Peygamber'in kayınpederidir.

19. yüzyıl divânları arasında bu akrabalık bağına değinen Mustafa Aşki'nin na' tında onun peder yani kayınbaba olduğu ve siddîk lâkabıyla şöret bulduğu ifade edilmiştir.

Hazret-i Siddîk-ı ekberdür peder

Zâtı Sıddîka lakabla müştehir

Hâlesi İbn-i Zebîr'ün ol güher

İki kız kardeş bu Esmâ 'Âyîşe³⁹⁰ (K. 11/6)

1.4. Nesil Yönüyle Hz. Ebû Bekir

Hz. Ebû Bekir'in bir lakabı da atıktır. Atık, azatlı köle, güzel, asîl³⁹¹ anlamına gelmektedir. Aynı zamanda Hz. Ebû Bekir'in soyunun temiz olmasından dolayı da bu lakabın ona verildiği rivayet edilir.³⁹²

Sahabeler arasında aynı soydan dört neslin sahabe olduğu başka bir aile bilinmemektedir. Torun, baba, dede ve büyük dedenin Hz. Peygamber'e sahabe olduğu tek ailedir Hz. Ebû Bekir'in eriştiği bu şeref hem kızı hem oğlu yönüyledir.³⁹³

³⁸⁹ Sadettin Yıldırım, *Hz. Ebû Bekir'in Hayatı ve Tarihi Şahsiyeti* (Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 6.

³⁹⁰ Bıyık Yapa, *Aşki Mustafa Dîvânı Edisyon Kritik*, 152.

³⁹¹ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 57.

³⁹² Kara - Kara, *Can Yoldaşı Hz. Ebû Bekir Hayatı - Ahlakı*, 234.

³⁹³ Hakan Temir, "Hz. Ebû Bekir'in Evlilikleri ve Çocukları" (Hz. Ebu Bekir, Sivas, 2019), 52.

19. yüzyıl Türkçe divânlarda Hz. Ebû Bekir'in ata oluşundan, neslinden bahsedilmiştir.

Hz. Ebû Bekir Teym kabilesine mensuptur. Soyu Mürre b. Ka'b'da Hz. Peygamber'in nesebiyle birleşir. Bu Allah'ın Hz. Ebû Bekir'e lutfuydu. Aşağıdaki şiirlerin ilkinde Hz. Ebû Bekir'in ata olduğundan bahsetmiş, ikincisinde Hz. Ebû Bekir'in atalarının ruhu sebebiyle Hz. Peygamber'in davetini kabul ettiği ifade edilmiştir.

Bi-hakkı hürmet-i Mahmûd Muhammed

Bagışla her günâhım 'izz-i Ahmed

Ebûbekr 'Ömer ü 'Osman 'Alî ced

Dilâ gönlüm cilâsı şâh Muhammed³⁹⁴ (Mur. 10/8)

Hâdî-i râh-ı Hudâdur evliyâ ser-defteri

Hem Ebû Bekri 'Ömer 'Osmân 'Alî cedd ü câ³⁹⁵ (G. 7/5)

Beyitte hidayet yolu Allah'dır. Evliyânın defterinin başı Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali soyudur.

Herkese kadrince kılmış feyzini terfîk-i Hak

Kayd-ı dîvân-ı ezelde kâtib-i tevfîk-i Hak

Rûh-ı ceditiyle sücûdî bâdî-i tasdik-i Hak

Evvelâ ol yâr-ı gâr-ı Hazret-i Sıddîk-ı Hak

Ol mübârek ayagina viridi zahmet mâr u mûr³⁹⁶ (Mu. 11/4)

³⁹⁴ Mayda, *Nevşehîrî Stıyâmzâde Hasan Hamdî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 173.

³⁹⁵ Çetin, *XIX. Yüzyıl Mutasavvıf Şairlerinden Seyyid Süleymân Mahvî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 97.

³⁹⁶ Hakan Yekbaş, *Sivaslı Rûhî Divanı (Sivas: Sivas Belediyesi, 2017)*, 126.

1.5. Dindâr ve Velî Olması Yönüyle Hz. Ebû Bekir

Hz. Ebû Bekir ilmî açıdan sahabenin en geniş bilgiye sahip olanlarından idi. Onun Allah Resûlü'yle olan birlikteliği Kur'an ve sünneti daha iyi algılamasını sağlamıştır. Hz. Peygamber'in uygulamalarını hayatında titizlikle tatbik etmiştir. Hz. Peygamber'in vefatından sonra da onun uygulamalarını devam ettirmede katkı ve kesin tedbirler almıştır. Üsâme ordusunun yola çıkması, zekât vermek istemeyenlere karşı savaş açılması, ridde olayları, Kur'an'ın cem edilmesi, hadislerin yazıya geçirilmesindeki ihtiyatı bunlardan birkaçıdır.

Daha dünyadayken cennetle müjdelenen on kişiden biridir. (Aşere-i Mübeşşere) Kur'an'ı baştan sona ezbere bilenlerdendi. Hz. Peygamber'in hac yolculuğunda onu görevlendirmesi, vefatına yakın zamanda onu namazlarda imam tayin etmesi dindarlığının göstergelerindedir.³⁹⁷

19. yüzyıl divânlarında Hz. Ebû Bekir'in atîk oluşuyla birlikte dindar, faziletli, imam, keramet sahibi, rehber, sahabe, server, tasdik edici, vâkıf-ı esrâr, velî/evliyâ, ziyâ oluşundan bahsedilmiştir.

1.5.1. Atîk Oluşu

Hz. Ebû Bekir'in sıfatlarından biridir. Temiz yüzlü ve soyu temiz olduğu için annesi tarafından böyle adlandırıldığı düşünülse de ona bu lakabın verilmesinde Hz. Peygamber'in "Sen Allah'ın cehennemden âzat ettiğisin" demesi etkili olmuştur.³⁹⁸

19. yüzyıl divânlarını incelediğimizde Hz. Ebû Bekir' isnat edilen atîk sıfatının yâr-i atîk ve şeyhü'l-atîk olarak beyitlerde kullanıldığını görmekteyiz.

Himmetzâde Ahmed Cezbî'nin methiyesinde şeyhü'l-İslâm anlamında şeyhü'l-atîk olarak ifade edilmiştir.

Mâh-i eflâk-i sâ'âdet ol Ebû Bekri'ş-şefîk

³⁹⁷ Geniş bilgi için bk. Sarıçam, *Hz. Ebu Bekir*.

³⁹⁸ Ahmet Atillâ Şentürk, *Osmanlı Şiiri Kılavuzu* (İstanbul: Dby Yayınları, 2020), 4/13-14.

Server-i merd-i 'inâyet ya 'nî ol yâr-i 'âtîk

Bû Bekirdir kim habîbu'l-lâha oldu refîk

Nâm-i pâki anıniçün oldu 'indu'l-lâh sadîk

Cümle ashâb-i Hudâya oldu ol şeyhü'l- 'atîk³⁹⁹

Keçecizâde İzzet Molla'nın naatında ise eski dost anlamında yâr-ı atîk olarak ifade edilmiştir.

Mahşerde eylese n'ola yâr-ı 'atîkinün

Ehli cinânı re yine ta'lik Efendimüz⁴⁰⁰

1.5.2. Dindâr Oluşu

Hz. Ebû Bekir'in İslâm dininin emir ve yasaklarını yerine getirmedeki hassasiyeti, İslâm'ı öğrenme ve anlamadaki gayreti onu örnek bir Müslüman, dindar bir kimse olmasını sağlamıştır. Tuttuğu yol doğru olan kimselerdendi, hafızdı, imân sahibiydi, Allah'tan hakkıyla korkanlardandı, hayırlıların en iyisiydi, takvâ sahibiydi, kalbi nurdan daha parlak, daha güzeldi. Tüm bu meziyetleri onun dindarlığının göstergesiydi. Şiirlere de konu olan dindarlığını aşağıdaki beyitlerde açıkça görmek mümkündür.

Enbiyâlar ser-firâzı şâh risâlet Mustafâ

Şânı a'zam pâdişâhdır mâh-ı tâbân asfiyâ

Ol Ebûbekr 'Ömer ü 'Osmân 'Alîyyü'l-Murtazâ

³⁹⁹ Roohi Maleky, *Himmetzâde Ahmet Cezbî Divanı*, 116-117.

⁴⁰⁰ Şahin, *Keçeci-zâde İzzet Molla'nın Divanları: Bahâr-ı Efkâr ve Hazân-ı Âsâr*, 652.

Cümlenin ser-tâcı şâh-ı enbiyâ oldu hatîb⁴⁰¹ (Mur. 7/6)

Ebûbekr ‘Ömer ü ‘Osmân ‘Alî hükmin tutardı

Murâd itdiği menzilde makâmına yeterdi

Şerî‘atle ‘amel idüp menâmına yatarđı

Ne güftâr begime ol hükm-i hakanı şerî‘at⁴⁰² (Mur. 9/8)

Ebûbekr ‘Ömer ü ‘Osmân ‘Alî şâh-ı velâyet

Bu dört zât hâlis ümmet şâd u memnûndan havâdis⁴⁰³ (G. 12/4)

Ta ilâ yevmü’l-kıyâm tasdîk iden siddîk olur

‘Aşk-ı sıdk ile hulûs iden Hudâ’yı tez bulur

‘Âbid-i zâhid riyâ eyler ise yolda alır

Ol Ebûbekr ‘Ömer ü ‘Osmân ‘Alî merdân sahîh⁴⁰⁴ (Mur. 9/4)

Ebûbekr ‘Ömer ü ‘Osmân ‘Alî er

Bu dört zâtın kulûbi nurdan enver

Senin hâdimlerin rûy-ı münevver

Olur cânlar fedâsı şâh Muhammed⁴⁰⁵ (Mur. 14/10)

⁴⁰¹ Mayda, *Nevşehîrî Stıyânzâde Hasan Hamdî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 88.

⁴⁰² Mayda, *Nevşehîrî Stıyânzâde Hasan Hamdî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 108.

⁴⁰³ Mayda, *Nevşehîrî Stıyânzâde Hasan Hamdî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 127.

⁴⁰⁴ Mayda, *Nevşehîrî Stıyânzâde Hasan Hamdî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 155.

⁴⁰⁵ Mayda, *Nevşehîrî Stıyânzâde Hasan Hamdî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 175.

‘Adâlet tahtının şâhı hümayun Mustafâ hâfız

Ebûbekr ‘Ömer ü ‘Osmân ‘Alîyyü’l-Murtazâ hâfız

Ana tâbî‘ olan hizmetde kâmil ashabâ hâfız

*Kamu derdin devâsı mâh-likâ sâhib-livâ hâfız*⁴⁰⁶ (Mur. 6/2)

Fakr ile fahr eyleyen cân

Mevlâ iledir her zamân

Ebûbekr ‘Ömer ‘Osmân

*Şâh Murtazâ gönüldür hû*⁴⁰⁷ (8’li H.Ö. 7/3)

Misâl olmaz visâl-i kibriyâya devlet-i dâreyn

*Ebû Bekr ü ‘Ömerle Hayder-i Kerrâr ‘âlidür*⁴⁰⁸ (G. 7/2)

Evvel ‘Ömer-nâm Ebû Bekr-ittikâ kim hâliyâ

*Görmemişdür misl-i Kur’ânun dü çeşm-i subh u şâm*⁴⁰⁹ (Kıt. 5/4)

Ebûbekir ‘Ömer ‘Osman bunlardurur ehl-i îmân

*Nûr-ı ‘Ali ser-i imâm makâmları yüce imiş*⁴¹⁰ (16’lı H.Ö. 5/3)

⁴⁰⁶ Mayda, *Neşehiri Siyâmzâde Hasan Hamdî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 294.

⁴⁰⁷ Şığva, *Şeyh Hasan Haydar Divanı (İnceleme-Tenkidli Metin)*, 311.

⁴⁰⁸ Ramazan Bardakçı, *Musa Kâzım Paşa (Hayatı-Sanatı ve Külliyyatı)* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007), 970.

⁴⁰⁹ Bardakçı, *Musa Kâzım Paşa (Hayatı-Sanatı ve Külliyyatı)*, 1189.

⁴¹⁰ Çiçek Leylek Yıldırım, *Nâzikî ve Divânı (İnceleme-Metin)* (Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 116.

Beyitte Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın iman sahibi kimseler olduğundan ve Hz. Ali'nin nurunun imamların önünde olup makamlarının yüce olduğundan bahsedilmiştir.

Ebû Bekirdir âdı takvâdır ânın zâdı

Mü'minlerin üstâdı siddik-ı Ekberdürür

*Radiya 'llâhuanha bir hayra 'l-ekserdürür*⁴¹¹ (T.B. 8/5)

Hz. Ebû Bekir'in azığının takvâsı olduğu, mü'minlerin üstâdı olduğu, çok hayırlı olduğu beyitte ifade edilmiştir.

1.5.3. Efdâl Oluşu

Efdâl sözlükte ziyâdeler, fazlalar; ihsanlar, meziyetler, lütuflar, iyilikler⁴¹² demektir.

‘Abdullah ibn Umer şöyle demiştir: *Biz, Peygamber'in hayatı zamanında: İnsanlar arasında fulan fulandan hayırlıdır, fulan da fulan kimseden hayırlıdır, diye konuşurduk. Neticede Ebû Bekr'i, sonra Umer ibnu 'l-Hattâb'i, sonra Usman ibn Affan'ı (Allah onların hepsinden razı olsun) hayırlıdır, derdik.*⁴¹³

Beyitlerde Hz. Ebû Bekir'in evliyanın efdâli ve efdâlü'n-nâs olduğu geçmektedir.

Cemî'-i evliyanın efdalı Siddik bilin yâ hû

⁴¹¹ Avcı, *Râci Divanı (Metin ve Dinî Tasavvufî Tahlil)*, 219.

⁴¹² Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 232.

⁴¹³ Mehmed Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhâri ve Tercemesi* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1987), 7/3419.

‘Amelde i ‘tikadda böylece tasdik kılın yâ hû⁴¹⁴ (G. 11/1)

Bütün evliyaların en iyisi Sıddîk bilin ya hu! Amelde(ibadette) ve itikatda (inançta) böyle kabul edin ya hu! Bu beyitte Hz. Ebû Bekir’in amelde ve itikatta bütün evliyadan daha iyi olduğunun kabul edilmesi gerektiği ifade edilmiştir.

İbtidâ nâme ze-tevhîd-i hudâ bismillâh

Sâniyen ism-i resûl-i dü-serâ bismillâh

Efdâlü’n-nâs Ebû bekr [ü] ‘ömer bismillâh

Dahi ‘Osmân [u] ‘Alî şîr-i hudâ bismillâh

Şeyh [ü] müftî ümerâ kâdî-ı mâ bismillâh⁴¹⁵ (Mu. 7/1)

Yâ Resûlallâh Ebû-Bekr ü ‘Ömer ‘Osmân ‘Alî

Efdal-i nâs olmasın mı çâr-yârındır senin⁴¹⁶ (G. 9/3)

Bu beyitte Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali’nin yani dört dostun insanları en hayırlısı olduğu ifade edilmiştir.

1.5.4. İmâm Oluşu

İmam, namaz kıldırın anlamına geldiği gibi önde olan, öncülük yapan ve halife olma anlamlarına da gelir. Hz. Ebû Bekir hem Peygamber Efendimiz’ (s.a.v)in görevlendirmesiyle namazda imamlık görevi yapmıştır hem de Hz. Peygamber’den

⁴¹⁴ Vergili, *Hacı Hulûsî Baba Dîvânı*, 442.

⁴¹⁵ Yalçınkaya, *Kerküklü Seyyid Şükrî Dîvânı*, 602.

⁴¹⁶ Arslan, *Şeref Hanım Dîvânı*, 267.

(s.a.v) sonra devlet başkanlığı yapması için halife seçilmiştir. Aşağıdaki beyitlerde onun sıdk oluşuyla birlikte insanlara imamlık yaptığı da konu edinilmiştir.

Hazret-i Siddik olunca imâm

*Bir kademe zîrde itdi kıyâm*⁴¹⁷ (Mes. 21/2)

Beyitte Hz. Ebû Bekir'in sahabilere namaz kıldırmak için imam olduğunda bir basamak aşağıda durduğu ifade edilmiştir. Burada zîr kelimesiyle kast edilen Hz. Ebû Bekir'in Hz. Peygamber'in vefatından sonra minberde onun durduğu yerde durmayıp, ona olan hürmeti dolayısıyla ikinci basamakta durması olayı zikredilmiştir.⁴¹⁸

1.5.5. Rehber Oluşu

Hz. Peygamber bir hadisinde “*Size sahabilerimi ve onları izleyen nesli tavsiye ederim.*”⁴¹⁹ buyurmuştur. Bu hadise binaen anlıyoruz ki sahabenin her biri bizim için rehberdir. Aşağıdaki beyitlerde Hz. Ebû Bekir’le birlikte adları zikredilen Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali’nin insanlara, evliyalara rehber oldukları ifade edilmiştir.

Ebûbekr ‘Ömer ü ‘Osmân ‘Alîyyü’l-Murtazâ rehber

*Bulındı ol şehen-şâh-ı cihâna mâh-likâdır bu*⁴²⁰ (G. 10/5)

Ebûbekr ü ‘Ömer Osmân u Haydar

⁴¹⁷ Şahin, *Keçeci-zâde İzzet Molla'nın Divanları: Bahâr-ı Efkâr ve Hazân-ı Âsâr*, 702.

⁴¹⁸ Nebi Bozkurt, “Minber”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 15 Nisan 2023).

⁴¹⁹ İsmail Mutlu - Şaban Döğen, *Câmiü's-Sağîr Muhtasarı, Tercüme ve Şerhi* (İstanbul: Yeni Asya Neşriyat, 1996), 2.cilt/112.

⁴²⁰ Mayda, *Neşehîrî Stâyâmzâde Hasan Hamdî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 439.

Bulardır evliyaya oldu rehber

Sırât-ı müstakime iledirler

O gün çün bahş olur sana ‘atâlar⁴²¹ (Mur. 7/4)

1.5.6. Sahabe Oluşu

Sahabi sözlükte; Hz. Muhammed’ i (s.a.v) görmüş ve kendilerinin sohbetlerinde bulunmuş olan kimse⁴²² anlamına gelir. Sahabi Hz. Peygamber’den bizzat İslâm’ı öğrenmiş ve İslâm’ın yayılması için çaba sarfetmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v) ile birlikte tüm zorluklara göğüs germiş, canları ve mallarıyla herşeylerini din uğruna feda etmişlerdir. Onların bu üstün ahlâk ve meziyetlerini hem Allah hem de Peygamber Efendimiz (s.a.v) övmüştür.

‘‘Allah’ın verdiği bu ganimet malları, yurtlarından ve mallarından uzaklaştırılmış olan, Allah’tan bir lütuf ve rıza dileyen, Allah’ın dinine ve Peygamberine yardım eden fakir muhacirlerindir. İşte doğru olanlar bunlardır.’’⁴²³

Ebûbekri ‘Ömer ‘Osmân ‘Alî ‘âlî sahâbendir

Muhibbim cümle ashâba sahâbe yâ Resûla’llâh⁴²⁴ (G. 5/4)

Bu beyitte şair Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali’nin sahabenin içerisindeki en faziletli kimseler olduğunu bildirip kendisinin de bütün sahabeyi sevdiğini ifade etmiştir.

⁴²¹ İlbak, *Divan-ı Şems-i Hayâlî Tuhfetü’l-Uşşak Metin ve İnceleme*, 206.

⁴²² Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 1064.

⁴²³ Haşr Suresi, 59/8.

⁴²⁴ Ekici, *Hasan Hilmi Edirnevî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 211.

Hazret-i Mahmûd u Ahmed'dür Muhammed Mustafâ

Hem Ebû Bekr ü 'Ömer 'Osmân 'Aliyyü'l-Murtazâ

Âl ü evlâd u 'abâ ashâbı sev ez-cân u dil

Hep muhibbâna şefî ' bunlardur ol rûz-ı cezâ⁴²⁵ (Mu. 1/1)

1.5.7. Server Oluşu

Server sözlükte baş, başkan, reis, ulu⁴²⁶ gibi anlamlara gelmektedir. Şiirlerde Hz. Ebû Bekir'in dört serverden biri, sıddıklar serveri ve dünyaya server gelen dört kişiden biri olarak ismi zikredilir.

Sana i 'tâ eyledi dört server-i zât-ı 'azîm

Ol Ebûbekr 'Ömer ü 'Osmân 'Alî gâyet halîm

Rûhların pür-nûr ide fazlıyla Allâhü'l-Kerîm

Havz-ı Kevser şerbetin Hakk anlara kıldı 'atâ⁴²⁷ (Mur. 9/7)

Sana dört büyük başkan verdi onlar Ebû Bekir, Ömer, Osman, Ali'dir. Kerim olan Allah cömertliğiyle onların ruhlarını nurlandırsın, Hakk onlara Kevser havuzundaki şerbeti verdi.

Ebû-bekr sıddıklar serveri

Behiştini çerâğı 'ömer ba-safâ⁴²⁸ (K. 21/17)

⁴²⁵ Bıyık Yapa, *Aşkî Mustafa Dîvânı Edisyon Kritik*, 569.

⁴²⁶ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 1102.

⁴²⁷ Mayda, *Nevşehîrî Sıyâmzâde Hasan Hamdî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 52.

⁴²⁸ Öztürk, *Meczûb Dîvânı (İlk 38 varak) Nemengânlı 'Abdal-'Azîz Hoca Metin-İnceleme-Sözlük*, 62.

Ebû Bekir ‘Ömer ‘Osmân ‘Alîdir fâtih-i Hayber

Ki bunlar Ahmedin yâr-i cihâna geldiler server⁴²⁹ (G. 7/1)

1.5.8. Tasdîk Edici Oluşu

Tasdîk sözlükte doğrulama, gerçekleştirme, gerçek olduğunu söyleme, onaylama⁴³⁰ gibi anlamlara gelir. Müşrikler mi‘raç hadisesinden sonra bu olaya inanmayacağını düşündükleri Hz. Ebû Bekir’e geldiler ve olayı anlattılar. İstedikleri Hz. Ebû Bekir’in Hz. Peygamber’e inanmayıp inancından dönmesi, Hz. Peygamber’in yalnız kalarak İslâm dininin unutulmasıdır. O sırada işleriyle meşgul olan Hz. Ebû Bekir başını kaldırmadan ‘ ‘ *O dediyse doğrudur.*’⁴³¹ diyerek müşriklerin heveslerini kursaklarında bırakmıştır. Hz. Peygamber kendisini doğrulayan Hz. Ebû Bekir’e ‘ ‘sıddîk’’ lakabını vermiştir.⁴³²

19. yüzyıl dîvânlarını incelediğimizde bu hâdiseden sıklıkla bahsedildiğini görmekteyiz.

Beni olduğun itmekle Ebu Bekr ibtida tasdik

Anunçün nâm-ı pâk oldı anun Hazret-i Sıddîk

Olupdur tu ‘me-i tîg-ı vücûd-ı mülhid u zındık

Kitâb u sünnete akvâl-i e l-fi ‘lin eyledi tatbîk

Gürûh-ı mü ‘minîne muktedâdur yâ Resûlallâh⁴³³ (Tah. 15/7)

Seni tasdîk eyledi sıddîk-i ekber evvelâ

⁴²⁹ Atiye Buket Karayığit, *Divan-ı Sükuti (Metin-İnceleme-Dizin)* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 247.

⁴³⁰ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 1210.

⁴³¹ Kara - Kara, *Can Yoldaşı Hz. Ebû Bekir Hayatı - Ahlakı*, 87.

⁴³² Demircan, *Kitâbü’t Tabakâti’l-Kebîr*, 2015, 3.cilt/190.

⁴³³ Bıyık Yapa, *Aşkî Mustafa Dîvânı Edisyon Kritik*, 149.

‘Ömerü’l-Fârûk ikinci hâs halîfe es-salâ

Câmi ‘ü’l-Kur ‘ân velî ‘Osmân ‘Alîyyü’l-Murtazâ

Dîni ‘âlî ibtidâsı şâh Muhammed Mustafâ⁴³⁴ (Mur. 12/11)

O gice müznibînün defteri atıldı battâla

Yekûnün hâme-i tasdîk-i Sıddîk eyledi imhâ⁴³⁵ (K. 106/96)

Bi‘atin tasdîk edip î mân-ı cân u dil ile

Yâr-ı gârın Hazret-i Sıddîk etdi ibtidâ⁴³⁶ (K. 10/5)

Kim Ebâ Bekr-i refîk ü sıddîk

Şeb-i Mi‘râcını itdi tasdîk⁴³⁷ (Mes. 47/27)

Şeb-i Mi‘râcı idince tasdîk

Didiler ana ki hâzâ Sıddîk⁴³⁸ (Mes. 144/32)

Mi‘raç gecesi yaşananların doğru olduğunu onaylayınca Hz. Ebû Bekir, dediler ki ona o Sıddîk’dır.

‘‘Şeb-i İsrâ’’daki esrârı tasdîk

⁴³⁴ Mayda, *Nevşehîrî Stıyâmzâde Hasan Hamdî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 509.

⁴³⁵ Şahin, *Keçeci-zâde İzzet Molla’nın Divanları: Bahâr-ı Efkâr ve Hazân-ı Âsâr*, 17.

⁴³⁶ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osmân ve Dîvânı*, 585.

⁴³⁷ Yanbal, *Şâkir Mehmed Efendi Divânı (Metin-İnceleme)*, 368.

⁴³⁸ Yanbal, *Şâkir Mehmed Efendi Divânı (Metin-İnceleme)*, 375.

*Eder Sıddık-veş dâna-yı esrâr*⁴³⁹ (G. 12/9)

İsrâ gecesindeki sırları tasdîk eden Sıddık-veş sırları bilir.

1.5.9. Vâkıf-ı Esrâr Oluşu

Vâkıf-ı esrâr oluşu sırları bilmek, sırlara hâkim olmak anlamındadır.

“Sûfiler "Allah Tealâ'nın göğsüme (kalbime) akıttığı her şeyi ben de Ebû Bekir'in göğsüne akıttım." (Aclunî, 1932: II/419) hadisini şeyh ve mürîdin ilham alışverişine delil saymışlardır. Tasavvufta kalbden kalbe sır naklinin İslâm târihindeki bilinen ilk tezâhür mekânı Sevr Mağarası, onun muhâtabı olarak da Hz Ebû Bekir kabul edilir.”⁴⁴⁰

Ebû Bekr ü Resûlu'llâh yek-dil hem-nişînlerdi

*Resûl-ı müctebâyı görmedi zann ahfâdır*⁴⁴¹ (K. 41/18)

Beyitte Hz. Ebû Bekir ile Hz. Peygamber'in yakınlığı ifade edilirken gönüllerinin bir olduğu ve dost oldukları, Hz. Ebû Bekir'in seçilmiş Resûlullah'ı sır âleminde değil gerçekte gördüğü belirtilir.

Aşağıdaki beyitlerde Hz. Ebû Bekir'in sırları bildiği, bu sırları Hz. Ali'ye ifşa ettiği konu edilmiştir.

Ebubekr ile o sırdan 'Alîyi eyledi mahrem

⁴³⁹ İshak Taşdelen, *Şevkî Hasan Tahsin İstanbulî Divanı (Transkripsiyonlu Metin ve Sadeleştirme)* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014), 527.

⁴⁴⁰ Hatice Çubukcu, "İslam Tasavvufunda Hz.Ebû Bekir'in Yeri" 66 (2018), 425.

⁴⁴¹ Mustafa Dolat, *Kütahya Belediyesi Mustafa Hakkı Yeşil Kütüphanesi 24557 Numaralı Divân-ı Lutfî (İnceleme-Metin-Sözlük)* (Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 92.

O sırdır kalb-i ehlullahda şimdi sır ola hâlâ⁴⁴² (K. 125/101)

Bu ‘urûc bu seferden ne idi kasdı ‘ûlâ

Ref‘-i hestî-i eniyyet idi hep mâ-hezâ

Vahdetin sırrı idi evvel âhir-i matlab

Etdi Bubekr ü ‘Aliye bu rumûzu ifşâ⁴⁴³ (R. 1/1)

1.5.10. Velî/ Evliyâ Oluşu

Hiz. Ebû Bekir hem ahlâkının güzelliği hem de Peygamber’e (s.a.v) yakınlığı ile bilinen sahâbedendir. Onun dini uğruna yaptığı her türlü fedakârlık hiç şüphesiz Allah katında değerini arttırmıştır. Hiz. Peygamber’den dini öğrenmesi, olaylar karşısında Hiz. Peygamber’in davranış ve sözlerine tanık olması, hayatını bu doğrultuda idâme ettirmesi onun örnek şahsiyet olmasını sağlamıştır. Aşağıdaki beyitlerde Hiz. Ebû Bekir’in velî, velîlerin tacı olduğundan bahsedilir. Aynı zamanda beyitlerde ‘‘Âlimler enbiyâların vârisidir.’’⁴⁴⁴ hadisinden iktibâs edildiğini de görmekteyiz.

Hem-nâm-ı şâh[-ı] enbiyâ Bû-Bekr ‘Ömer Osmân-hayâ

Misl[-i] o zât Haydar-nümâ ‘İsâ-nefes Asaf-makâm⁴⁴⁵ (K. 10/4)

Ebûbekr ‘Ömer ü ‘Osmân ‘Alî’den

Yetişdir hüsn-i imdâdı veliden

⁴⁴² Kayya, *Selâmî Dîvânı’nın Transkripsiyonlu Metni*, 34.

⁴⁴³ Kayya, *Selâmî Dîvânı’nın Transkripsiyonlu Metni*, 245.

⁴⁴⁴ A. Muhtar Büyükçınar, *Hadislerle İslâm Tergib ve Terhib* (İstanbul: Hikmet Yayınları, 1984), 1.cilt/126.

⁴⁴⁵ Yavuz, *Eskicumalı Hamîd Divanı (İnceleme-Metin)*, 148.

Evlâd-ı dost idindin ezeldin

*Da ğim aç olayım anlarla râhî*⁴⁴⁶ (Mur. 4/2)

Vâris-i Enbiyâdır hem vekîl-i evliyâ mutlak

*Nebî Siddîk u ‘Ömer ‘Osmân u Haydarıdır Es ‘ad*⁴⁴⁷ (G. 18/2)

Peygamberin vârisi ve evliyâların vekilidir, Hz. Peygamber’in vârisleri de Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali’dir.

‘Ömer Osmân ism-i ‘Alî Ebûbekir gerçek velî

*Bunlar ile yâr olmasam yârân nedür bilmez idüm*⁴⁴⁸ (16’lı H.Ö. 15/8)

*Hakk anı ümmete minhâc itdi*⁴⁴⁹

*Evliyâ zümresine tâc itdi*⁴⁵⁰ (Mes. 144/31)

Şâkir Mehmed Efendi na‘tında Hz. Ebû Bekir ‘in yol yani rehber olduğunu, evliyâların da başı olduğunu ifade etmiştir.

1.5.11. Ziyâ Oluşu

Ziyâ sözlükte ışık, aydınlık⁴⁵¹ anlamına gelmektedir. Hz. Ebû Bekir’in aşkı aydınlatan ışık olduğu ifade edilmiştir. Şiirde son peygamber Hz. Muhammed

⁴⁴⁶ Mayda, *Nevşehîrî Siyâmzâde Hasan Hamdî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 492.

⁴⁴⁷ Vergili, *Hacı Hulûsî Baba Dîvânı*, 178.

⁴⁴⁸ Leylek Yıldırım, *Nâzikî ve Divânı (İnceleme-Metin)*, 174.

⁴⁴⁹ Yanbal’ın çalışmasında ‘‘itdi’’ yazımı ‘‘itdi’’ olarak düzeltilmiştir.

⁴⁵⁰ Yanbal, *Şâkir Mehmed Efendi Divânı (Metin-İnceleme)*, 375.

⁴⁵¹ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 1386.

(s.a.v) herkese dini tebliğ edince velîlerin tebliğe tâbi olduğu, bu daveti eşkıyaların kabul etmediği; Hz.Ebû Bekir'in aşkın ışığı, Hz. Ömer'in adaletin kılavuzu, Hz. Osman'ın hayâ dolu, Hz. Ali'nin ise evliyaların tâcî olduğundan; bu padişah sarayında tuttuğu yol doğru olan kimselerin toplandığından bahsedilmiştir.

Gelup Hatem-i Enbiyâ buyurdu cümle salâ

Velîler itdi iktidâ icâbet itmez eşkıyâ

Ebûbekr 'aşkadır ziyâ 'Ömerdir 'adle rehnümâ

Hem 'Osmân oldı pür-hayâ 'Alidir tâc-ı evliyâ

Bu dergâh-ı mu'allâda gürûh-ı asfiyâdır bu⁴⁵² (Mu. 5/2)

1.6. İstimdâd Edilmesi Yönüyle Hz. Ebû Bekir

İstimdâd sözlükte meded, yardım isteme,⁴⁵³ tarikat ehlinin şeyhlerden veya ölü velîlerin ruhlarından yardım istemesi⁴⁵⁴ gibi anlamlara gelir. Bir peygamber veya velîlerden yardım isteme, onların manevi gücünden yararlanmak istemektir. Bir kimsenin dua ederken Allah'ın sevdiği kulunun ismini anması duanın daha çabuk kabul olacağı inancını benimsemesindedir.

19. yüzyıl divân şiirlerinde de Hz. Ebû Bekir'in adının, sıfatlarının anılarak gel yetiş, hakkıçün, hürmetine, aşkına, cânı-çün, yardım it ifadeleriyle Allah'a niyazda bulunulduğunu görmekteyiz.

İlâhî Ahmed-i Muhtâr-ı Şâh-ı enbiyâ hakkı

Ebû Bekr u 'Ömer 'Osmân 'Aliyyü'l-Murtazâ hakkı

⁴⁵² İlbak, *Divan-ı Şems-i Hayâlî Tuhfetü'l-Uşşak Metin ve İnceleme*, 293.

⁴⁵³ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 528.

⁴⁵⁴ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2012), 194.

Betûl-i Fâtıma bint-i Habîb-i Kibriyâ hakkı

Hasan hakkı dahı şâh-ı Hüseyin-i Kerbela hakkı

Kamu evlâd u âl-i ehl-i beyt-i Mustafâ hakkı

Heme ehl-i kerâmet evliyâ vu etkiyâ hakkı

Celâleddîn-i Rûmî el imâm-ı evliyâ hakkı

Hüsameddîn [u] hem Sultân Veled- 'âlî-behâ hakkı

Emîr-i 'Ârif-i Sultan Sema 'i pir-i mâ hakkı

Bularun her birinin itdügi zikr ü du 'â hakkı

Günâhum hadden efvân oldı yâ Râb ilticâ hakkı

Bu 'Aşkî-i mücrimi 'afv eyle ebr-i Müctebâ hakkı

Dirîgâ geçdi 'ömrüm bî- 'amel efsâda virdüm hep

Hevâ vü nefse uydum 'akl u fikrüm bâda virdüm hep⁴⁵⁵ (T.B. 5/5)

Ben garibe rahm it ol Hallâk-ı dâver hakkıçün

Sâkinân kurb-ı Hak cümle peyember hakkıçün

İsm-i a 'zam hakkıçün beyt-i münevver hakkıçün

Hem Ebû Bekr ü 'Ömer 'Osmân u Hayder hakkıçün

Hânedânın âl ü evlâd-ı mutahhar hakkıçün

⁴⁵⁵ Bıyık Yapa, *Aşkî Mustafa Dîvânı Edisyon Kritik*, 65-66.

Dergeh-i ihsâna geldim zâr u hayrân u hâzîn

Kıl şefâ ‘at el-amân ey rahmeten li’l-âlemîn (Müsb. 11/8)

Ol habîb-i mefhâr ins ü cin peyâmbet hürmeti

Hem Ebu Bekir ü ‘Ömer Osman Haydar hürmeti

Ol iki şehzâdegân mîzân-ı mahşer hürmeti

Zümre-i ‘irfâna yâ Rab bendeni kılma farîk⁴⁵⁶ (Mur. 5/3)

Kıl kerem Hazret-i Peygamber-i zîşân için

Hem Ebû Bekr [ü] ‘Ömer ol iki sultân için

Ya ‘nî hem-nâmın olan Hazret-i ‘Osmân için

Hem ‘Aliyçün dahi ol şâh-ı şehîdân için

Dil[-i] vîrânemi yapsan da yıkılsam gitsem⁴⁵⁷ (Tah. 9/5)

Ol Ebûbekr ‘Ömer ü ‘Osmân ‘Alîyyü’l-Murtazâ

‘Aşkına bu ‘abd-ı ‘âiz Hamdiyâ’rı Rabbenâ

‘Aşkına müstagrak eyle vaslını ey âşinâ

Lutf u ihsân it dil-i vîrâneme Bâr-ı Hudâ

Yâ Resûlullâh şefâ ‘at kıl efendim câ-be-câ

Meylimi kes mâ-sivâdan gönlümi dönder sana⁴⁵⁸ (Müs. 10/10)

⁴⁵⁶ Yavuz, *Eskicumalı Hamîd Divanı (İnceleme-Metin)*, 112.

⁴⁵⁷ Yavuz, *Eskicumalı Hamîd Divanı (İnceleme-Metin)*, 262.

⁴⁵⁸ Mayda, *Nevşehîrî Stâyâmzâde Hasan Hamdî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 63.

Şâh risâlet ‘aşkına feth eyle bâb-ı bihterî
Sen nasîb it dört zevâtın ‘aşkına her Kevser’i
Ol Ebûbekr ‘Ömer ü ‘Osmân ‘Alî’nin enveri
Kalbimi kılın ihâtâ dertlerin dermânı Rabb⁴⁵⁹ (Mur. 4/3)

Ebûbekr ‘Ömer ü ‘Osmân ‘Alîyyü’l-Murtazâ ‘aşkı
İçün böyle mükâfâtı müyesser eyleyüp Hakk’ı
Dile bildir efendim pâdişâhım eyledim sıdkı
Vücûdum şehrine nûr-ı münevver hil‘at ihsân it⁴⁶⁰ (Mur. 7/6)

Şâh ‘Alîyyü’l-Murtazâ’yı dest-gîr it yâ İlâh
Şâh-ı ‘âlem Mustafâ’yı kıl şefî ‘âlem-penâh
Magfîret kıl her günâhım el-amân rûy-ı siyâh
Hem Ebûbekr ‘Ömer ü ‘Osmân’a bahş it Kird-gâr⁴⁶¹ (Mur. 3/2)

Ebûbekr ‘Ömer ü ‘Osmân ‘Alîyyü’l-Murtazâ ‘aşkı
İçün gafletden ikâz eyle şâhım Mustafâ ‘aşkı
İçün bu Hamdiyâ’yı sen uyandır mâh-likâ ‘aşkı
İçün giydir libâs-ı nûrı eyle her zamân ikâz⁴⁶² (Mur. 4/4)

Kıl ‘inâyet Rabbenâ nûr-ı nübüvvet ‘aşkına

⁴⁵⁹ Mayda, *Nevşehîrî Sıyâmzâde Hasan Hamdî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 98.

⁴⁶⁰ Mayda, *Nevşehîrî Sıyâmzâde Hasan Hamdî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 118.

⁴⁶¹ Mayda, *Nevşehîrî Sıyâmzâde Hasan Hamdî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 236.

⁴⁶² Mayda, *Nevşehîrî Sıyâmzâde Hasan Hamdî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 294.

*Ol Ebûbekr ‘Ömer ü ‘Osmân ‘adâlet ‘aşkına
Hem ‘Alîyyü’l-Murtazâ şâh-ı velâyet ‘aşkına
Kıl hidâyet levh-i dilde eyleyim pendin semi*⁴⁶³ (Mur. 5/4)

*Ebûbekr ‘Ömer ü ‘Osman ‘Alîyyü’l-Murtazâ’nın
Mübârek rûy-ı pâki ‘aşkına kân-ı safânın
Cemâl-i câmunı sun Hâdiyâ şâh Mustafâ’nın
Visâl-i mâh-likâya mazhar oldu cümle eslâf*⁴⁶⁴ (Mur. 5/4)

*Ebûbekr ‘Ömer ü ‘Osmân ‘Alîyyü’l-Murtazâ’yı
Enîs eyle şehen-şâh-ı cihân kân-ı safâyı
Şefî‘ eyle kamu mü‘minlere şâh Mustafâ’yı
Kabûl itdim velî sünnetlerin destimde misvâk*⁴⁶⁵ (Mur. 4/2)

*Ebûbekr ‘Ömer ü ‘Osmân ‘Alîyyü’l-Murtazâ ‘aşkı
İçün göster bu dil murgına her gülşen-i a‘zam Hû*⁴⁶⁶ (G. 8/7)

*Ebûbekir ‘Ömer ‘Osmân ‘Alînin hürmetine
Velâyet mazharı cümle velînin hürmetine
Velî ‘uşşâk eyle zikr-i Celînin hürmetine*

⁴⁶³ Mayda, *Nevşehîrî Sıyâmzâde Hasan Hamdî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 302.

⁴⁶⁴ Mayda, *Nevşehîrî Sıyâmzâde Hasan Hamdî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 309.

⁴⁶⁵ Mayda, *Nevşehîrî Sıyâmzâde Hasan Hamdî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 349.

⁴⁶⁶ Mayda, *Nevşehîrî Sıyâmzâde Hasan Hamdî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 440.

*Mu‘în olsun meded kıl Hâdîyâ şâh-ı kerâmet*⁴⁶⁷ (Mur. 9/3)

Be hürmet-i Ebûbekir

Ba‘îd olsun münker nekir

‘Aşk-ı muhabbetle sekir

*Kesretle her hâl mâh u sâl*⁴⁶⁸ (Mur. 12/10)

Ebûbekir ‘Ömer ‘Osmân ‘aşkına

Şâh-ı merdân şîr-i Yezdân ‘aşkına

Pîrim ‘Abdulkâdir Geylânî ‘aşkına

*Hâl-i haki katini ‘inâyet eyle*⁴⁶⁹ (11’li H.Ö. 9/7)

Abû Bakr u Omar Osman Ali’ni

Sakî etting kavsaringa Ali’ni

Rahbar etding bizga Gundak nabîni

Hürmatidin bizga bala kilmagil

Ebubekir ve Ömer Osman Ali’ni

Kevserine saki eyledin Ali’ni

Bize şu nebini rehber ettin

Hürmetinden bize bela verme (Ya Rab)^{470 471} (Mur. 5/4)

⁴⁶⁷ Akyol, *Sıyâmzâde Hasan Hamdî Divanı (İnceleme-Metin)*, 94.

⁴⁶⁸ Akyol, *Sıyâmzâde Hasan Hamdî Divanı (İnceleme-Metin)*, 403.

⁴⁶⁹ Akyol, *Sıyâmzâde Hasan Hamdî Divanı (İnceleme-Metin)*, 551.

⁴⁷⁰ Yiğın, *Hazini Hokandi Divanı’nın Transkribe Metni ve Türkiye Türkçesine Aktarılması*, 189.

⁴⁷¹ Yiğın’ın çalışmasında noktalama işaretleri kullanılmıştır.

Bir nazar kılğul manga Adam Safini hurmati

Ham Halil-i basafa Nûh- nabîni hurmati

Ham Abû Bakr u Omar Osman Alîni hurmati

Yüz yigirma dört ming ütgan nabîni hurmati

Ravza-i pakingga keldim Ya Rasûl-i Mustafa

Saf pak olan Âdem hürmetine bana bir nazar kıl (bakıver)

Sefa görmeyen Halil ve Nuh nebi hürmetine

Hem Ebubekir Ömer Osman ve Ali'nin hürmetine

Yüz yirmi dört bin nebinin hürmetine

Ya Rasul Mustafa o pak ravzana geldim^{472 473} (Mu. 3/2)

Horlık tartsam bayabanlar ara Adham kabi

Kim madadkarım bolub yol başlasa ruh-ı nabî

Ol Abû Bakr u Omar Osman madad kilsa Ali

Rûsiyah şarmanda ümmat kel desa hazrat mani

Cümla armanım ketib köksümde kalmasdur alam

Çöllere içinde Ethem gibi horluk çeksem

Ki bana yardım edecek olanı bulup nebinin ruhuna ulaşmak için yollara (çıkmaya)
başlasam

O Ebubekir ve Ömer Osman yardım etse Ali

Karayüzlü kötülöklere batmış olan ümmet gel diye çağırsa Hazret beni

⁴⁷² Yığın, *Hazini Hokandi Divanı'nın Transkribe Metni ve Türkiye Türkçesine Aktarılması*, 213.

⁴⁷³ Yığın'ın çalışmasında noktalama işaretleri kullanılmıştır.

Bütün sıkıntılarım gidip göğsümde kederler kalmaz^{474 475} (Mu. 5/3)

Tüfayli Hazrat-i Şah-ı Cerir avlad-ı Paygamber

Abû Bakr u Omar Osman bahakkı sakî-yi Kavsar

Şafe' kıldım iki şahzadani kahr etmagil yaksar

Gazab kilgaymukin bizlarni ham çün barçamız muztar

Özing rahm aylagil Farganani zer-i turab etma

Bu darul-mülkni Taşkand Andican yanglig harab etma

Hazreti Şah-ı Cerir- peygamber evladının hürmetine

Ebubekir ve Ömer ve Osman Kevser sunanın hakkı için

İki şehzadeni şefaatchi kıldım mahvedip tek başına koyma

Hepimiz çaresiz olduğumuz için bizlere kızar mı ki

Sen merhamet eyle Ferganeni toprak altına gömme

Bu başkent olan Taşkent yanındaki Andican (şehrini de) harab etme^{476 477} (Müs. 7/2)

Ebûbekir Ömer Osman Ali'den

Bizi mehcûr edip ettirme âhi⁴⁷⁸ (G. 14/13)

Dünyâda ben hasret gidersem eger

İtmesin âhirde beni mukadder

⁴⁷⁴ Yiğın, *Hazini Hokandi Divanı'nın Transkribe Metni ve Türkiye Türkçesine Aktarılması*, 234.

⁴⁷⁵ Yiğın'ın çalışmasında noktalama işaretleri kullanılmıştır.

⁴⁷⁶ Yiğın, *Hazini Hokandi Divanı'nın Transkribe Metni ve Türkiye Türkçesine Aktarılması*, 273.

⁴⁷⁷ Yiğın'ın çalışmasında noktalama işaretleri kullanılmıştır.

⁴⁷⁸ Güneş, *Hüznî Divânı II (İnceleme-Metin-İndeks)*, 123.

Ebû Bekir ‘Ömer ‘Osmân hem Haydar

Olsunlar şefî ‘im söyle bak ne dir⁴⁷⁹ (11’li H.Ö. 5/4)

Tefekkür kıl eyâ cânım kanı ol Mefhar-i ‘âlem

Ebû Bekr (ü) ‘Ömer ‘Osmân ‘Aliyyü’l-Murtazâdan al⁴⁸⁰ (G. 7/4)

Yar-ı gâr menba ‘-ı sıdk u safâ

Yâ Eba Bekir refîk-i Mustafâ

Yardım it gâzilere ey zî-vefâ

Gel yetiş Sıddık-ı Ekber gel yetiş⁴⁸¹ (Mur. 10/6)

Mağara arkadaşı, sıdk ve safa kaynağı Ey Eba Bekir, Mustafâ’nın arkadaşı, yardım et gazilere. Ey vefâ sahibi, gel yetiş Sıddık-ı Ekber gel yetiş. Hz. Ebû Bekir’in mağara arkadaşı, sıdk, refik, vefâlı oluşu ve sıddık-ı ekber oluşunu anarak gaziler için yardım dilenmiştir.

Ol Ebu Bekir ‘Ömer ‘Osmân ‘Aliyyü’l-Murtazâ

Hayr-ı ahyâr hurmetiyçün eyle tevfikin refîk⁴⁸² (G. 8/6)

Enbiyâ ü evliyâ ü esfîyâ hürmetine

Hem Habîballah Muhammed Mustafâ hürmetine

Ebu Bekir Fâruk ‘Osmân Murtazâ hürmetine

⁴⁷⁹ Gökçe, *Mehmet Refîkî (Hayatı, Edebî Kişiliği, Şiirleri)*, 163.

⁴⁸⁰ Çeçen, *Malatyalı Necatî Divanı*, 64.

⁴⁸¹ Avcı, *Râci Divanı (Metin ve Dinî Tasavvufî Tahlil)*, 255.

⁴⁸² Avcı, *Râci Divanı (Metin ve Dinî Tasavvufî Tahlil)*, 314.

‘Asker-i İslâma nusret eyle yâ Rabbe’r-Rahîm⁴⁸³ (Mur. 12/11)

Galîb olub i ‘dâ-yı dîn gönlümüzü itdi hazîn

Ebu Bekir hürmetine eyle belâlardan emîn⁴⁸⁴ (G. 12/4)

Şol ebû bekr [ü] ‘Ömer ‘Osmân ‘Alînin cânı-çün

Hevl-i mahşerden necâtım il hakîrem rû-siyâ⁴⁸⁵ (G. 7/5)

Ol Ebû Bekr ü ‘Ömer ‘Osmân ‘Alînin hakkı-çün

Hem Hasan vü ‘Abbâs-ı ‘ammeyn sâhib-erkândan meded⁴⁸⁶ (G. 10/2)

Ravza-i pâk-i sa‘âdetde niyâz etdim hezâr

Ol Ebû Bekr [ü] ‘Ömer ‘Osmân ‘Aliyyü’l-Murtazâ⁴⁸⁷ (G. 17/15)

Ebu Bekr ü ‘Ömer ‘Osmân u Haydar ‘aşkına olsun

Melâz etdi u sâdâtı bu ednâ yâ Resûlullah⁴⁸⁸ (K. 49/46)

Zekeriyâ İshâk hürmetine Bekir-i Siddîk hürmetine

‘Ömer’ül-Fârûk hürmetine bahş eyle günâhımını^{489 490} (K. 10/10)

⁴⁸³ Avcı, *Râci Divanı (Metin ve Dinî Tasavvufî Tahlil)*, 368.

⁴⁸⁴ Avcı, *Râci Divanı (Metin ve Dinî Tasavvufî Tahlil)*, 402.

⁴⁸⁵ Yalçınkaya, *Kerküklü Seyyid Şükrî Dîvânı*, 126.

⁴⁸⁶ Yalçınkaya, *Kerküklü Seyyid Şükrî Dîvânı*, 164.

⁴⁸⁷ Çeçen, *Malatyalı Necatî Divanı*, 46.

⁴⁸⁸ Canlı, *Hâfız ‘Ulvî Dîvânı (İnceleme-Metin-Dizin)*, 150.

⁴⁸⁹ Canlı’nın çalışmasında noktalama işaretleri kullanılmıştır.

⁴⁹⁰ Yıldırım, *Zelilî Divânı (Metin-Aktarma-Gramer İncelemesi)*, 390.

1.7. Maddî (Fizikî) Yönüyle Hz. Ebû Bekir

Türk İslâm Edebiyatı'nda Hz. Peygamber'in fizikî ve ahlâkî özelliklerinin anlatıldığı hilye-i şerifeler, şemailler, menkıbeler, biyografiler, mesnevîler, na'atlar ve mevlidler gibi birçok edebî tür mevcuttur. Hz. Peygamber'i anlatan bu edebî türler daha sonra diğer peygamberler, sahabiler, tarikat önderleri ve devlet büyükleri için de yazılmıştır.

Hz. Ebû Bekir'in anlatıldığı türlerden biri biyografî kitaplarıdır. Bu biyografî türünün içinde de en tanınmış eserlerden biri İbn Sad'ın *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr* eseridir. Eserinde Ebû Bekir'in vasıfları başlığı altında Hz. Ebû Bekir'in fizikî özellikleri şu şekilde anlatılmıştır:

“Bize Muhammed b. Ömer haber verdi. [Dedi ki:] Bize Şu'ayb b. Talha b. Abdullah b. Abdurrahman b. Ebû Bekir es-Sıddîk, ona da babası, Âişe'den şunu nakletti:

Âişe hevdecinde iken [yoldan] geçen Arap bir adama baktı ve “Ebû Bekir'e bu adamdan daha fazla benzeyen bir adam görmedim.” deyince biz de “Bize Ebû Bekir'in vasıflarını anlat!” dedik. Bunun üzerine o şöyle dedi: “O beyaz tenli, narin, yanakları zayıf, hafifçe kambur, izarını [sıkı] tutmayıp belinden biraz aşağıya salıveren, zayıf yüzlü, gözleri içeriye göçük, alını dışa doğru tümsek ve çıkık, avuç içiyle parmaklarının eti az olan bir adamdı. İşte onun vasıfları bunlardır.”⁴⁹¹

Hz. Ebû Bekir'in fizikî özelliklerinin anlatıldığı eserlerden biri de hilyelerdir. Hilye; Türk Edebiyatı'nda peygamberler ile dört büyük halifenin iç ve dış güzellikleri ile örnek davranış biçimlerini anlatan eser.⁴⁹² Doğrudan dört halife için yazılmış manzum iki hilye de vardır. Bunlardan biri Mehmed Es'ad Efendi'nin *Çâr-Bâğ* adlı eseri diğeri ise Cevrî İbrahim Çelebi'nin *Hilye-i Çehâr-Yâr-ı Güzîn* adlı eseridir. Cevrî'nin eserinde Hz. Ebû Bekir'in “Sıfat-ı Hilye-i Sıddîk-i ‘Atîk” başlığı altında 38. ve 58. beyitler arasında vasıfları şu şekilde ifade edilmiştir:

Ebû Bekir uzun boylu ve zayıf birisiydi. Seyrek sakallı olup yanakları dolgun değildi. Güler yüzlü idi. Alını çıkıntılı idi. Gözleri çukurdu. Parmak dipleri etsiz idi. Kına ve çivitotu ile sakalını boyardı.⁴⁹³

⁴⁹¹ Demircan, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, 2015, 3.cilt/210.

⁴⁹² Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, 208.

⁴⁹³ Erdoğan, *Türk Edebiyatında Manzum Hilyeler*, 688.

Hız. Ebû Bekir'in na'at, kasîde ve mesnevîlerde fizikî özelliklerinin anlatıldığı beyitler de mevcuttur. 19. yüzyıl divânlarını incelediğimizde methiye, kasîde ve tarihlerde Hız. Ebû Bekir'in boyunun uzun oluşu celîl, yüzünün beyaz oluşu melek-sîret olarak teşbih edilmiştir.

Bûbekr-sîret ü Fârûk-ı mu'azzam-heybet

*Şâh-ı 'Osmân-hayâ vü Esedullah-vakâr*⁴⁹⁴ (G. 9/2)

Melek-sîret Ebû-Bekr ü 'Ömer 'Osmân 'Alî-haslet

*Semiyy-i Hazret-i Fahr-i Cihân'dır Yazıcı-zâde*⁴⁹⁵ (K. 18/6)

Ey zacî'-i Fahr-ı 'âlem ey Ebû Bekr-i celîl

*Zâtun ile eylerem mahzûn u hayrân el-vidâ*⁴⁹⁶ (K. 53/16)

1.8. Manevî (Ahlâkî) Yönüyle Hız. Ebû Bekir

Hız. Ebû Bekir'in ahlâkını güzelleştiren Hız. Peygamber'in yanında olması ve onun ahlâkını kendisine örnek almasıydı. O, Hız. Peygamber'in sözünden ders alır, düşünce ve davranışlarını tatbik ederdi. Bu yüzden onun ahlâkı Hız. Peygamber'in ahlâkına çok benzerdi. Naifti, gurur ve kibirden bir eser üzerinde yoktu. Adaletli ve cesurdu. Cömertti ve bu cömertliği Resûlullah (s.a.v) tarafından da övülmüştü. İffetli, vefâlı ve yardımseverdi. Onun bu güzel ahlâkının şiirlere ilham olduğunu aşağıdaki beyitlerde görmek mümkündür.

⁴⁹⁴ Büyükkaya, *Faik Ömer ve Divanı: Karşılaştırmalı Metin-İnceleme*, 150.

⁴⁹⁵ Arslan, *Şeref Hanım Divânı*, 23.

⁴⁹⁶ Bıyık Yapa, *Aşkî Mustafa Divânı Edisyon Kritik*, 109.

1.8.1. Adaletli Oluşu

Hz. Ebû Bekir adaletli bir kimseydi. O devletin yönetiminde de insanlar arasındaki hukukta da adaletin sağlanması gerektiğine inanıyordu. Bu konu hakkında ‘‘Benim katımda en güçlünüz hakkını ona verinceye kadar zayıf olanınız, en zayıfınız da başkasının hakkı ondan alınıncaya kadar güçlü gözükmenizdir.’’ buyurmuştur.⁴⁹⁷

Ebû Bekr ü ‘Ömer ‘Osmân ‘adâlet yıldızı anlar

‘Alîdir tâc-ı sultânlar kelâmım yâ Resûla’llâh⁴⁹⁸ (G. 3/2)

1.8.2. Cömert Oluşu

Hz. Ebû Bekir cömertliği ile tanınırdı. Onun cömert olduğuna dair rivayeti Hz. Ömer şöyle nakletmiştir:

‘‘Bu konuda Ömer b. El-Hattâb’dan rivayet edilmiştir; diyor ki: Resûlullah (s.a.v), bize malî yardımda bulunmamızı emretmiş ve Resûl-i Ekrem’in bu emri varlıklı olduğum bir zamana denk gelmişti. Ben de, Ebû Bekir’i bir gün geçebilirsem işte bugün geçerim! dedim ve malımın yarısını bıraktım. Resûlullah (s.a.v), ‘‘Ailene ne bıraktın?’’ diye sordu. ‘‘O getirdiğim kadar!’’ dedim. Sonra Ebû Bekir, elindeki hepsini getirdi. Resûl-i Ekrem, ‘‘Yâ Ebâ Bekir!’’ buyurdu, ‘‘Ailene ne bıraktın?’’ Ebû Bekir, ‘‘Onlara Allah’ı ve Resûlünü bıraktım.’’ diye cevap verdi. Bunun üzerine hiçbir şey (fazilet) de onu asla geçemem! dedim.⁴⁹⁹

Ebûbekrî ‘Ömer ‘Osmân ‘Alî’de yâ Resûla’llâh

‘Adâletde şecâ’atde sehâda yâ Resûla’llâh⁵⁰⁰ (G. 3/1)

⁴⁹⁷ Yılmaz, *Türk Edebiyatı’nda Hz. Ebû Bekir Vecizeleri ve Bedreddin b. Himmet-Yârü’l-Mevlevî’nin Tuhfetü’s-Siddîk’i*, 57.

⁴⁹⁸ Ekici, *Hasan Hilmi Edirnevî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 359.

⁴⁹⁹ Mollamehmetoğlu, *Sünen-i Tirmizî Tercemesi*, 6.cilt/236.

⁵⁰⁰ Ekici, *Hasan Hilmi Edirnevî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 317.

O Ebû Bekr-i kerâmet 'Ömerî heybet kim

Cûd u ihsânda 'Alî-hilm ile dürzî nûreyn⁵⁰¹ (G. 22/8)

'Aşk yolunda Bû Bekr tek varlığını eyle hebâ

Hakk'a irmiş râh-ı 'aşka sarf-ı nakkâd eyleyen⁵⁰² (G. 10/5)

Beyitte Hz. Ebû Bekir'e aşk yolunda tek varlığını ziyan et, aşk yolunda varlığını harcayan kişi Hakk'a ermiştir denilerek Hz. Ebû Bekir'e ailene ne bıraktın diye soran Hz. Peygamber'e, Allah ve Resûlü'nü demesi hatırlatılmıştır.

1.8.3. Destgîr Oluşu

Destgîr sözlükte elinden tutan, yardımcı⁵⁰³ anlamlarına gelir. Hz. Ebû Bekir'in yardımseverliği hadis kitabı olan Tirmizî'nin "Sünen" adlı eserinin tercümesinde şu şekilde ifade edilmiştir:

"Ebû Hureyre (r.a) den rivayet edilmiştir; dedi ki: Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: " Her kimin bize bir iyiliği olmuşsa mutlaka kendisine mukabele etmişizdir. Ebû Bekir başka! Onun bizim nezdimizde öyle bir eli (iyiliği) vardır ki Allah bu sebeble kıyamet gününde kendisini mükâfatlandırınsın! Beni Ebû Bekir'in malı faydalandırdığı kadar kimsenin malı faydalandırmamıştır. Bir dost edinmiş olsaydım mutlaka Ebû Bekir'i dost edinirdim. Dikkat ediniz! Sizin adamınız (Peygamberiniz) Allah'ın dostudur." ⁵⁰⁴

Aşağıdaki beyitlerde de şair Hz. Ebû Bekir'in yardımseverliğine vurgu yaparak kendisine yardım etmesini istiyor.

⁵⁰¹ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osmân ve Dîvânı*, 1156.

⁵⁰² Adaş, *Sutûrî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı*, 168.

⁵⁰³ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 203.

⁵⁰⁴ Mollamehmetoğlu, *Sünen-i Tirmizî Tercemesi*, 6.cilt/226-227.

Bu Cesârî ‘Âşîka eyle şefâ ‘at yâ Nebî

Dest-gîr ola Ebû Bekr ‘Ömer hem ‘Osmân ‘Alî⁵⁰⁵ (K. 17/17)

Şol Ebû Bekr [ü] ‘Ömer ‘Osmân ‘Aliyyü’l-mürtezâ

Emrin-ile erişeler dest-gîr olup sürür⁵⁰⁶ (G. 23/14)

1.8.4. Güzel Ahlâklı Oluşu

Haslet; insanın yaratılışındaki huyu, tabiatı, mizâcî⁵⁰⁷ demektir. Hz.Ebû Bekir’in güzel ahlâklı olması Hz. Peygamber ve sahabe tarafından övülmüştür. Şüphesiz ki peygamberlerden sonra insanların en hayırlısı Hz. Ebû Bekir’dir. Onun güzel ahlâklı olduğu şiirlerde hulk-ı ahsen, kerîmü’l-hulk olarak ifade edilmiştir.

Bûbekir-haslet ‘Ömer-etvâr u ‘Osmân-menkabet

Bûhanîfe- fazl u hem-nâm-ı cenâb-ı Haydarî⁵⁰⁸ (K. 24/9)

Hem be-Hakk-ı şeref-i hazret-i Bû-bekr ü ‘Ömer

Dahi Osmân-ı hayâ kâni o sultân-ı vakûr⁵⁰⁹ (K. 93/87)

Hüsn-i ahsen hulk-ı ahsen dört zevât-ı pâk idi

Ol Ebûbekr ‘Ömer ü ‘Osmân ‘Alî sâhib-livâ⁵¹⁰ (G. 14/10)

⁵⁰⁵ Akkuş, *Benderli Cesârî’nin (Ölüm: 1829) Dîvânı ve Dîvânçesi (İnceleme-Tenkitli Metin)*, 1121.

⁵⁰⁶ Yalçınkaya, *Kerküklü Seyyid Şükrî Dîvânı*, 205.

⁵⁰⁷ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 386.

⁵⁰⁸ Duman, *Trabzonlu Emin Hilmi Hayatı-Eserleri-Edebi Kişiliği ve Divanının Metni*, 159.

⁵⁰⁹ Büyükkaya, *Faik Ömer ve Divanı: Karşılaştırmalı Metin-İnceleme*, 125.

⁵¹⁰ Mayda, *Nevşehirî Stıyâmzâde Hasan Hamdî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 46.

Hüsn-i hulk-ı Bû Bekr ‘adl-i ‘Ömer

Şerm-i ‘Osmân sâhib-i hayrî’l-beşer⁵¹¹ (Mes. 94/81)

Beyitte güzel yaratılışıyla Hz. Ebû Bekir’in, adaletiyle Hz. Ömer’in, hayâsıyla Hz. Osmân’ın insanlığın en hayırlısı oldukları ifade edilmiştir.

Birisi yâr-ı gâr-ı fahr-i ‘âlem Seyyid-i kevneyn

Ebûbekr-i kerîmü’l-hulkdur ser-levh-i hâsândur⁵¹² (G. 7/3)

Bûbekir haslet ‘Ömer savlet ü ‘Osmân menkabet

Hem ‘Alî-sîret mu‘în-i derd-mendân bâ-devâm⁵¹³ (K. 40/27)

1.8.5. İffetli Oluşu

Hz. Ebû Bekir iffetli yani temiz ve namuslu bir kimseydi.

‘Resûlullah’ın ashabından bir grubun içinde Ebû Bekir’e ‘Cahiliye’de içki içtin mi?’ diye soruldu. Ebû Bekir ‘Allah’a sığınırım’ dedi. ‘Neden?’ diye sorulunca; o, ‘Çünkü ben ırzımı koruyordum, mürüvvetimi (faziletimi) muhafaza ediyordum. Zira içki içen ırzını ve mürüvvetini kaybediyor.’ dedi. Ravi der ki: Bu söz Hz. Peygamber’e ulaştığında, ‘Ebû Bekir doğru söyledi, Ebû Bekir doğru söyledi’ diye iki kez tekrarladı.’⁵¹⁴

Bu Bekir- ‘iffet ‘Ömer-heybetle ‘Osmân-mekremet

⁵¹¹ Bardakçı, *Musa Kâzım Paşa (Hayatı-Sanatı ve Külliyyatı)*, 689.

⁵¹² Mert, *Nâkâm Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin)*, 142.

⁵¹³ Gülay Şahin, *Zekî Dîvânı (İnceleme-Metin-Dizin)* (Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 146.

⁵¹⁴ İmam Suyûtî, *Halifeler Tarihi Târîhu’l Hulefâ*, ed. Recep Songül (İstanbul: Asalet Yayınları, 2018), 54.

*Sensin ol Kerrâr-ı Âlî-menkîbet ey şîr-i ner*⁵¹⁵ (K. 53/40)

Bu beyitte Hz. Ebû Bekir'in iffeti, Hz. Ömer'in heybeti, Hz. Osman'ın cömertliği, Hz. Ali'nin yiğitliği ön plana çıkarılmıştır.

1.8.6. Ruhunun Temiz Oluşu

Hz. Ebû Bekir İslâm'ın emir ve yasaklarını yerine getirmede titiz davranıyor ve ahlâkını güzelleştirmek için çaba sarfediyordu. Bu yüzden Allah onun suretini güzelleştirdiği gibi sîretini de güzelleştirmişti.

Ebûbekr ü 'Ömer 'Osmân 'Alinin rûh-ı pâkine

*Selâm et ey sabâ benden varınca kabr-i hâkine*⁵¹⁶ (T.B. 16/8)

Beyitte, 'Ey sabâ toprak kabrine varınca Ebû Bekir, Ömer, Osman ve Ali'nin temiz ruhuna selâm et!' diyerek dört güzîn sahibinin temiz ruhuna selâm gönderilmiştir.

1.8.7. Vefâlı Oluşu

Vefâ deyince akla Hz. Ebû Bekir gelir. O Hz. Peygamber'in vefatından sonra onun uygulamalarını hem devlet idaresinde hem sosyal hayatın içinde devam ettirmiştir. Ahde vefâ timsali Hz. Ebû Bekir'in çok vefâlı olduğu aşağıdaki beyitte de dile getirilmiştir.

Çâr-yâr mahbûb-ı Hakkın sâdıkı hem yâridir

⁵¹⁵ Çavuşoğlu, *Nâfi Arab Tâhir Efendi-Zâde'nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)*, 331.

⁵¹⁶ Kayya, *Selâmî Dîvânı'nun Transkripsiyonlu Metni*, 40.

*Hazret-i Siddik [u] Fârûk Zi'n-nûreyn-i pür vefâ*⁵¹⁷ (G. 7/6)

1.9. Devlet Adamı ve Komutan Olması Yönüyle Hz. Ebû Bekir

Hz. Ebû Bekir ümmetin çoğunluyla seçilen ilk halifedir. Biat etmede gecikmeler olsa da onun halifelige lâıyk olmadığını düşünen hiç kimse olmamıştır. O devlet yönetiminde istişareye önem vermiş ve doğru olduğuna inandığı kararları uygulamada kararlı davranmıştır. Kendi döneminde Hz. Peygamber'in atadığı valilerin yerlerini değiştirmemiş ve Hz. Peygamber'in uygulamalarını devam ettirmiştir. Örneğin Fedek arazisinin gelirlerini Hz. Peygamber kime veriyse Hz. Ebû Bekir de o kimselere vermiştir.⁵¹⁸ Hz. Ömer adli davalara bakardı. Hz. Ali başta olmak üzere diğer sahabîler de devlet işlerinde ona yardımcı olmuşlardır.⁵¹⁹

Hz. Ebû Bekir görevi için ehline vermeyi uygun görmüş, Beytü'l-Mal'den yapılan paylaşım ve yardımları hakkaniyetle yapmıştır. Çok katı olmayıp müsamahakâr davranmıştır. Zimmîlerin haklarına önem vermiş, halkın sorumluluğunun onun üzerinde olup hesabının kendisinden sorulacağı bilinciyle hareket etmiştir. Bu yüzden hiçbir zaman halife olmak için bir yarışa girmemiştir ve kendisine Allah'ın halifesi "Halifetullah" diyenleri hoş görmemiş, "Ben Peygamber'in halifesiyim." demiştir.⁵²⁰

Hz. Ebû Bekir idarî, siyasî ve askerî başarısıyla devletin iç huzurunu sağlamış ve dış politikada da başarılı adımlar atmıştır. Ordu komutanlarını seçerken ihtiyatlı davranmış ve onlara fayda verecek savaş taktikleri vermiş, askerî techîzâtın tam olmasına önem vermiştir. Üzerine ordu göndereceği yerin ve kabilenin durumunu iyice araştırmış, sonuçlarını hesap ederek adımını atmıştır. Görevlendirdiği kimseleri denetlemiştir. Valilerini ve komutanlarını verdikleri sözde durmaları

⁵¹⁷ Şığva, *Şeyh Hasan Haydar Divanı (İnceleme-Tenkidli Metin)*, 144.

⁵¹⁸ Kazancı, *Emîr'ül Mü'minîn Hz. Ebûbekir (r.a)*, 114-115.

⁵¹⁹ Geniş bilgi için bk. Grabus, *Hulefâ-i Râşidîn Döneminin İslam Tarihinde Belirleyici Rolü (Hz. Ebû Bekir Dönemi)* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 100.

⁵²⁰ *Mukaddime İbn Haldun* (İstanbul: Dergah Yayınları, 2011), 1.Cilt/424.

gerektiği, gafil olmamaları, konuşmalarına dikkat etmeleri konularında tembihlemiştir.⁵²¹

1.9.1. Halife Oluşu

Peygamberimiz'in (s.a.v) defin işlemlerinin yapıldığı sırada Beni Saide gölgeğinde toplanmış bir avuç sahabî Hz. Peygamber'den sonra kimin başa geçeceğinin muhasebesini yapıyorlardı. Hz. Ömer bunun haberini alır almaz Hz.Ebû Bekir'i de yanına alıp Beni Saide gölgeğine gittiler. Hz. Ömer'in bu işe en uygun olanın Hz. Ebû Bekir olduğunu ileri sürdü ve orada ona biat etti. Daha sonrasında Hz. Ebû Bekir öğle namazının kılınacağı sırada minbere geçti ve nasil bir idarecilik yapacağını oradakilere söyledi.

‘ Ey Müslümanlar, sizin en hayırlınız olmadığım halde, sizi idare etmek üzere seçildim. İyilik yaparsam, bana yardım ediniz; kötülük yaparsam, Beni doğrultunuz. Doğruluk, emanet; yalancılık da hıyanettir. Sizin yanınızda zayıf olanlar, benim yanımda güçlüdürler, tâ ki inşallah onların bu illetini onlardan uzalaştırayım. Yanınızda güçlü olanlar da inşallah onlar üzerindeki hakkı alıncaya kadar yanımda güçsüzdürler. Hangi İslâm toplumu Allah yolunda cihadı terk ederse, Allah ona zillet ve aşağılık verir. Hangi Müslüman toplum arasında fuhuş yayılırsa, Allah onlara vereceği belâ ve cezayı umumileştirir. Allah'a ve Resûlü'ne itaat ettiğim müddetçe, bana itaat edin! Şayet ben, Allah'a ve Resûlü'ne isyan edersem, artık bana itaat yoktur. ’’⁵²²

Hz. Ebû Bekir'in halife olmasında Hz. Peygamber'e ilk inanlardan olması, dostu ve kayınpederi olması, sahabîler arasında yaşça büyük olması, Kur'an'da ikinin ikincisi olarak anılması, hicret arkadaşlığı, Peygamberimiz'in (s.a.v) hac emirliğini, hastalığı sırasında imamlığı ona vermesi, arkasında namaz kılması etkili olmuştur.

19. yüzyıl divânlarında halife olduğu, halife olmaya lâıyk olduğu konu edilmiştir.

⁵²¹ Sarıçam, Hz. Ebu Bekir, 76-79.

⁵²² Sırma, Müslümanların Tarihi, 3.cilt/42-43.

Hilâfetde Ebû Bekr ü ‘Ömer ‘Osmân oturdıysa

Münâsibdir velâkin sır verildi şâh-ı merdâne⁵²³ (G. 11/4)

Ümmatim deb yohlasa Paygambar-i ahir zaman

Ol cahannam ataşidin desalar tapding aman

Ey Hazinê ab-ı kavsar içgali kelgil bu yan

Taşnalıkda bolmayın ol gahımdandın cüda

Ham Abû Bakr u Omar OsmanAli sahibkıran

Ahir zaman peygamberi ümmetim deyip bizi ansa

O cehennem ateşinden dese kurtuldun

Ebu Bekir Ömer Osman ve Ali hep oldu hükümdar (halife)

Ey Hazini bu yana gel de kevser suyu iç

Dışarıda kalmayın o gah-ı merdandan ayrı^{524 525} (Muh. 5/5)

Mübârek ornıga Bû-bekr olturdi ‘Omer songra

Şeri ‘at-ı asmânide biling şems kamerdindür⁵²⁶ (G. 27/22)

Sensin ol sâhib-risâlet menfez-i râh-ı kabûl

Oldı bu Bekr ü ‘Ömer ‘Osmân ‘Alî hâmî Yâ Resûl⁵²⁷ (G. 7/1)

⁵²³ Evşen Yıldız, *Giryân Divanı (İnceleme-Metin)* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 133-134.

⁵²⁴ Yiğın, *Hazini Hokandı Divanı'nın Transkribe Metni ve Türkiye Türkçesine Aktarılması*, 212-213.

⁵²⁵ Yiğın'ın çalışmasında noktalama işaretleri kullanılmıştır.

⁵²⁶ Öztürk, *Meczûb Dîvânı (İlk 38 varak) Nemengânlı 'Abdal- 'Azîz Hoca Metin-İnceleme-Sözlük*, 97.

⁵²⁷ Yıldız, “Divan-ı Nazîf İnceleme – Metnin Çeviri Yazısı - İndeks”, 243.

Sadru'l-hulefâ cenâb-ı Siddîk

O ekrem-i dostân u etkiyâ⁵²⁸ (K. 103/60)

Zâtına emr-i hilâfetde tekaddüm itmeyüp

Hazret-i Bekr u 'Ömer 'Osmân iderdi iktidâ⁵²⁹ (K. 53/14)

Ebû Bekr ü Ömer Osmân Alîyy-i zî-sehâ merdân

Hilâfet tahtına sultân olan hünkâr-ı dervîşân⁵³⁰ (G. 12/7)

Hilâfet tahtına sultân olanlar

Ebû Bekr ü Ömer Osman değil mi⁵³¹ (G. 38/21)

Evvelâ kıldı hilâfet ol emîr-i sâdık

Dedi âmennâ hudâya vü resûle tanık

Yâr-i gâr oldu resûl-ile o merd-i 'âşık

Oldu dergâh-ı mevlâda kamudan lâyık

Şol emîr-i fuzelâya dâ'îmâ bismillâh⁵³² (Mu. 7/2)

1.9.2. Önder Oluşu

Hz. Ebû Bekir gerek devlet idaresi ve yöneticiliği ile gerekse ahlaki duruşu ile topluma örnek olmuş kimsedir. Onun topluma önder olması ve örnekliği ondan

⁵²⁸ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osmân ve Dîvânı*, 249.

⁵²⁹ Yıldırım, *Osman Şems Efendi, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Metin-İnceleme-Tahlil)*, 128.

⁵³⁰ Kuyumcu, *Erzincanlı Tüfekçizade Salih Baba Dîvanı (Rabıtai Nakş-i Hayal)*, 142.

⁵³¹ Kuyumcu, *Erzincanlı Tüfekçizade Salih Baba Dîvanı (Rabıtai Nakş-i Hayal)*, 183.

⁵³² Yalçınkaya, *Kerküklü Seyyid Şükrî Dîvânı*, 602.

sonra gelenleri etkilemesi bakımından önemlidir. Aşağıdaki şiirlerde de önder olan kimseler içerisinde Hz. Ebû Bekir'in adı da zikredilmiştir.

Nâsır u seffâ 'ımız Zât-ı Habîb-i Ekrem 'i

Muktedâmızdır Ebû Bekr ü 'Ömer 'Osmân 'Alî⁵³³ (G. 7/6)

Bu dâ 'ire-i atlas-ı ekvân-ı Muhammed

Nüh-tâk-ı serâ-perde-i eyvân-ı Muhammed

Bû Bekr ü 'Ömer Hazret-i 'Osmân Muhammed

Her birleri bir kıdve-i erkân-ı Muhammed

Dervâze-i gencîne-i esrâr 'Alî'dir

Mahbûb-ı Hudâ Hazretine yâr 'Alî'dir⁵³⁴ (Müs. 8/4)

1.9.3. Pehlivan Oluşu

Hz. Ebû Bekir, Peygamberimiz döneminde onun katıldığı savaşlara katılmış onu korumak için kendini siper etmiştir. Bir rivayete göre Hz. Ali konuşma yaparken:

- *Ey insanlar, sizce en yiğit insan kimdir?* diye sordu.
- *Sensin ey müminlerin emiri,* dediler.
- *Evet, ben dövüştüğüm herkesi yendim. Ama asıl yiğit Ebû Bekir'dir. Çünkü biz Allah Elçisi'ne (Bedir'de) bir gölgelik yaptık. Herhangi bir saldırıdan korumak için kim Allah Elçisi'nin yanında bulunacak? dedik. Vallahi kimse buna yanaşmadı, ancak Ebû Bekir kılıcını çekip Allah Elçisinin*

⁵³³ Elmacı, *İstanbul Eşref Divanı (Metin-İnceleme)*, 299.

⁵³⁴ Yıldırım, *Osman Şems Efendi, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Metin-İnceleme-Tahlil)*, 256.

*korumalığını yaptı. Kim Resûlullah'a saldırmaya yeltendi ise Ebû Bekir kılıcıyla onu def etti. En yiğit insan Ebû Bekir'dir.*⁵³⁵

Ebâbekir 'Ömer Hazret-i 'Osmân

'Amm-i Resûlullâh Hamza kahramân

Demir ton giymiş hazâr pehlivân

*Her biri Zaloglu Rüstem berâber*⁵³⁶ (11'li H.Ö. 11/4)

Yeşil sancak Ebû Bekir elinde

İkisi sağında biri solunda

Hasan Hüseyini gördüm yanında

*Cihâr-ı yârile geldi Mustafâ*⁵³⁷ (11'li H.Ö. 6/4)

Beyitte yeşil sancağın Hz. Ebû Bekir'in elinde olduğunu Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i de yanında gördüğünü, Hz. Peygamber'in dört dost ile geldiğini ifade etmiştir.

Benim dünyâ vü uhrâda mu 'inim çâr-yârândır

*Ebû bekr [ü] 'Ömer 'Osmân 'Alî ol şâh-ı merdândır*⁵³⁸ (G. 5/4)

⁵³⁵ Süleyman Ateş, *H. Ebubekir (r.a)* (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 2016), 33-34.

⁵³⁶ Aydın, *Konya Aşıklık Geleneğinde (18-19. yy) Aşık Şem'i ve Şiir Dünyası (İnceleme-Metin)*, 366.

⁵³⁷ Ahmet Kılıç, *Kudsî Dîvânı (Transkripsiyonlu Metin-İnceleme)* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 274.

⁵³⁸ Yalçınkaya, *Kerküklü Seyyid Şükrî Dîvânı*, 173.

Şâh-ı merdân yiğitlerin başı demektir. Beyitte benim yardımcı dört dostum Ebû bekr, Ömer, Osman ve Ali o yiğitlerin başıdır denmiştir.

1.9.4.Yâver Oluşu

Yâver, yardımcı demektir.⁵³⁹ Onlar Hz. Musa'nın kavmi gibi '' *Sen ve Rabb'in gidin savaşın; biz burada oturacağız!*''⁵⁴⁰ dememişlerdir. Yoklukta, savaşta ve her türlü hâl üzere Hz. Peygamber'in (s.a.v) yanında olmuşlardır. Onun izini daha uzaklara taşımak için hicret etmişler, onun emanetini koruyabilmek için canlarını vermekten çekinmemişlerdir.

Ebûbekr ü 'Ömer, 'Osmân u Haydar

*Hezâr bunlar gibiler yâverindir*⁵⁴¹ (Mes. 24/7)

Beyitte Ebû Bekir, Ömer, Osman ve Haydar ve binlerce sahabi senin yardımcındır diyerek Hz. Peygamber'in yardımcılarının çokluğu ve dört halifenin isimlerinin zikredilmesiyle de yardımcılarının muteber kimselerden olduğu ifade edilmiştir.

1.10. Tasavvufa Kaynaklık Etmesi Yönüyle Hz. Ebû Bekir

Tasavvuf sof giymek; saf olmak; ilk safta bulunmak; suffa ashâbı gibi yaşamak demektir.⁵⁴² Tasavvuf Allah'ın kulundan muradını kavrayıp özünü ve yüzünü Allah'a dönüp terki terkedererek sade bir hayat yaşamaktır. İslâm tasavvuf geleneğinin öncüleri bu minvalde Hz. Peygamber'e ve onun yakınında olanlara baktıklarında Allah tarafından ikinin ikincisi (Tevbe, 40) olarak addedilmesi, sahabilerin en faziletliilerinin başında Hz. Ebû Bekir'in zikredilmesi hasebiyle onu

⁵³⁹ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 1348.

⁵⁴⁰ Mâide Suresi, 5/24.

⁵⁴¹ Mehmet Elaldı, *Bursalı İbrahim Râzî Divanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 303.

⁵⁴² Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 345.

örnek almışlardır. Sahabilerin en faziletlisi olmasında Hz. Peygamber'in onu hac eminliğinde görevlendirmesi, kendi yerine imamlık vazifesini ona vermesi, istişare kurulunda yer alması, bizzat siddik lakabının onun tarafından verilmesi ve isâr yani cömertlikte Hz. Ömer'in ona yetişemeyeceğini zikretmesi etkili olmuştur.

Hz. Ebû Bekir'in zühd hayat yaşadığı malının tamamını Hz.Peygamber'e getirmesi üzerine '*Ailene ne bıraktın?*' diye sorması ve onun da '*Allah'ı ve Resûlü'nü*'⁵⁴³ cevabını vermesi en güzel örneklerdendir.

Şüphelilerden kaçınma hususunda gösterdiği titizlik tasavvuftaki '*helâl lokma*' inceliğinin temelidir. Kendisine ikram edilen bir sütte şüphe olduğunu öğrenmesi üzerine boğazına parmağını sokmuş ve onu çıkarmıştır.

Hz. Peygamber'le Sevr mağarasına geldiğinde ondan izin alarak mağaranın içini elinden geldiğince temizleyip Hz.Peygamber'i içeri davet etmesi, yani başkasını kendi nefsine tercih etmesi tasavvuftaki isâr anlayışının göstergesidir.

Ma'rifet-i İlâhiyye konusunda söz söyleyebilen ve bu konuda Allah Resûlü (s.a.v) ile söyleşen Hz. Ebû Bekir'in konuşması şu şekildedir:

'Ma'rifetine, ma'rifetini tanıyamamaktan başka yol bırakmayan Allah'ı tesbih ederim.' *'Kim ma'rifetin hâlisinden bir şey tadarsa, bu zevk onu Allah'tan gayri herşeyden alıkoymaya kâfidir.'*⁵⁴⁴

Onun ahlâkı ve yaşam tarzı tasavvufun sınırlarının belirlenmesinde önemli rol oynamıştır. Tarikat döneminde de özellikle nakşi ve mevlevilerin silsilelerini Hz. Ebû Bekir'e dayandırmalarının nedeni de budur.

Nakşîlikten başka Hz. Ebû Bekir'i silsilesinin başında kullanan tarikatlar; melametîler, nimetullahiyye ve kübreviyyenin; nurbahşî ve zehebî şubeleridir.⁵⁴⁵

⁵⁴³ Mollamehmetoğlu, *Sünen-i Tirmizî Tercemesi*, 6.cilt/236.

⁵⁴⁴ H.Kâmil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 1994), 96.

⁵⁴⁵ Çubukcu, "İslam Tasavvufunda Hz.Ebû Bekir'in Yeri", 423.

19. yüzyıl divânlarında özellikle Nakşî ve Mevlevî şairler silsilelerinin Hz. Ebû Bekir'e dayandıklarını şiirlerinde belirtmişlerdir.

Tezimize kaynaklık eden şairlerin en çok hangi tarikatlara intisâb ettikleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Hiçbir tarikata mensup olmayan ya da mensubiyeti bilinmeyen	31	Bayramilik	3
Nakşîbendilik	29	Celvetilik	2
Mevlevîlik	20	Rıfâilik	2
Kadirilik	14	Halidilik	1
Bektaşilik	10	Sa' diye	1
Halvetilik	10		

Tablo 2: Tezimizde yararlandığımız şairlerin bağlı olduğu tarikatlar

Keçecizâde İzzet Molla ve İhyâ hem Mevlevî hem Nakşîbendi, Benderli Cesâri ise hem Bektaşî hem Mevlevî, Himmetzâde Ahmet Cezbî hem Bayramiyye hem de Nakşîbendi, Trabzonlu Hazînedar-zade Âgâh Osman Paşa hem Nakşîbendi hem de Rıfâi oldukları için her iki gruba da ekledik.

Yukarıdaki tabloya baktığımızda tezimize kaynaklık eden 19.yüzyıl divân şairlerinin 29 tanesi Nakşîbendi tarikatına, 20 tanesi Mevlevîliğe intisap etmiştir yahut muhibbisidir. Bu tarikatların gerek neseplerini Hz. Ebû Bekir'e dayandırmaları gerekse sahabi olması hasebiyle sevmeleri divânlarına konu edinmelerini sağlamıştır.

1.10.1. Mevlânâ ve Hz. Ebû Bekir

Hz. Mevlânâ yaşadığı dönemde kendisini şeyh olarak tanıtmamış ve bir tarikatta kurmamıştır. Kendisinden sonra onun yakın dostu olan Çelebi Hüsameddin de böyle bir tarikat kurmamış fakat Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled, Çelebi'ye ısrar ederek Mevlânâ'yı sevenlerin dağılıp gitmemesi için onun mümessil olmasını istemiş o da bunu kabul etmiş ve Sultan Veled'de ona tâbi olmuştur. Fakat Çelebi Hüsameddin'den sonra Sultan Veled Mevlevilik yolunu açmış, babadan oğula geçen çelebilik tesis etmiş ve Mevlânâ'yı sevenlerin toplandıkları yerlerin açılmasına öncülük etmiştir.

Mevlânâ Mevleviliğin kurulmasının müsebbibi olmuş, Çelebi Hüsameddin Mevleviliğin kurumsallaşmasını sağlamış ve Sultan Veled'de tesis etmiştir.⁵⁴⁶

Her tarikat ve meşrep gibi daha sonrasında Mevlânâ'nın verdiği bilgiler ve yazdığı eserlerden yola çıkılarak Mevleviliğin silsilesi ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bunun sebebi tarikatın itibarının artmasını sağlamaktır.

Asaf Hâlet Çelebi *Mevlâna ve Mevlevîlik* adlı eserinde Hz. Mevlânâ'nın soyunun Hz. Ebû Bekir'e dayanmasıyla ilgili hususta kanaatini şu şekilde ifade etmektedir:

“Mevlânâ'nın bugün yaşayan torunlarından ikisi birbirlerine zıd fikirlerde bulunuyorlar. En son Çelebi, merhum Veled Çelebi Efendi, tab'edilmemiş Muhtasar Menâkıb isimli kitabında şeceresini Hz. Ebû Bekir'e çıkarıyor. Hâlbuki yine aynı aileden olan Dr. Feridun Nafiz Uzlu 1937'de neşrettiği Mecâlis-i Seb'a'daki yazısında, dedesinin Türk olduğunda ısrar ediyor.

Benim son edindiğim kanaatte an'ane halindeki Mevlevî silsilenamesinin kısmen doğruluğu merkezindedir. Ebû Bekir'in torununun oğlunun Belh'de yerleşmesi pek mümkündür.

Veled Çelebi'nin Mevlevî menbalarına muvafık olarak gösterdiği şecere şöyledir: (Mevlânâ) Celâleddin- (Sultânü'l-Ulemâ) Muhammed Bahaüddîn Veled- Şeyh Hüseyinu'l-Hatibî el-Belhî- Ahmed'ul-Hatibî- Mahmûd Sıddîkî- Mevdûd Sıddîkî- Sâbit Sıddîkî-

⁵⁴⁶ Asaf Hâlet Çelebi, *Mevlânâ ve Mevlevîlik* (Ankara: Hece Yayınları, 2002), 159.

Müseyyib Sıddîkî- Mutahhar Sıddîkî Belhî- Hammâd Sıddîkî- Abdürrahmân- Ebûbekiru's- Sıddîk ^ç 547

19. yy divânlarında Mevlevî şairlerin de nesillerinin Hz. Ebû Bekir'e dayandığını ifade ettiklerini şiirlerinde görmekteyiz.

Cenâb-ı Mevlevîdir zü'l-cenâheyn nesl ü nisbetle

*Ebûbekr ü 'Aliyyü'l-murtazâ şâhân-ı ekvânın*⁵⁴⁸ (G. 11/9)

Ebûbekr ile Haydar sırrına mazhar olup zâten

*Bu nesle nisbet ile müncelîdir Şems ü Mevlânâ*⁵⁴⁹ (Kıt. 2/2)

Bû Bekr-i Hayder neslisün

Monlâ-yi Rûmun teclisün

Fahreyle sen de haklısun

*Yâ Hazret-i Sultân Veled*⁵⁵⁰ (G. 9/2)

Nesl-i Sıddîk u 'Alî'dür ol şeh-i vâlâ-neseb

*Muktedâ-yı sâlikândur Hazret-i Monlâ-ı Rûm*⁵⁵¹ (G. 9/8)

Sen merdüm-i çeşmân-ı Muhammedsin efendim

⁵⁴⁷ Çelebi, *Mevlânâ ve Mevlevîlik*, 18.

⁵⁴⁸ Duman, *Fâzıl Dîvânı (Transkripsiyonlu Metin-İnceleme) 2.cilt*, 384.

⁵⁴⁹ Duman, *Fâzıl Dîvânı (Transkripsiyonlu Metin-İnceleme) 2.cilt*, 542.

⁵⁵⁰ Efe, *Mehmet Şemseddin Ulusoy'un Eş'âr-ı Şemsî Adlı Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 266.

⁵⁵¹ Efe, *Mehmet Şemseddin Ulusoy'un Eş'âr-ı Şemsî Adlı Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 629.

Sen hulk-ı Muhammedle mü 'eyyedsin efendim
Kenz-i hafî sırrına mümeccedsin efendim
Sen sırr-ı 'Alî vâris-i Ahmedsin efendim
*Siddîk-neseb âl-i Muhammedsin efendim*⁵⁵² (Mu. 5/1)

Celâleddîn hemân Rûmî kamu Mevlevîler pîri
Cenâb-ı Hak Ebû Bekir anın neslindedir mührü
Sehâvetde 'ömr-i 'Osmân kemâl zât-ı Haydar
Hilâfetde nişîn olmuş muhakkak bil o serveri
*Cihânın pâdişâhidır yedinde hem kamu ekvân*⁵⁵³ (Mu. 14/6)

Ceddi Siddîk oldığıyçün Hazret-i Pîr'in bütün
*Ehl-i dil ehl-i sadâkatdir gürûh-ı Mevlevî*⁵⁵⁴ (K. 18/2)

Celâlü'd-dîn-i Rûmî nâmı ceddi Hazret-i Siddîk
Olur mı hiç kimse zât-ı bî-hemtâsına tatbîk
Cemî'-i sâlikâna feyz-i mebzûl eylemiş tefrîk
İderler nâydan sırr-ı İlâhî her nefes tahkîk
'Uluvv-i kadr-i Mevlânâ'yı yok bir ferdin inkârı
*Bilür şâh u gedâ pîr ü cüvân hep Molla Hünkâr'*⁵⁵⁵ (Müs. 9/2)

⁵⁵² Ekinci, *Safâyî Ali Dede Dîvânı*, 60.

⁵⁵³ Karayığit, *Dîvan-ı Sükutî (Metin-İnceleme-Dizin)*, 92-93.

⁵⁵⁴ Arslan, *Şeref Hanım Dîvânı*, 19.

⁵⁵⁵ Arslan, *Şeref Hanım Dîvânı*, 165.

1.10.2. Nakşîbendîlik ve Hz. Ebû Bekir

Nakşîbend, kalbe Allah'ın ismini nakşeden anlamına gelmektedir. Nakşîbendîliğin pîri Bahaeddin Nakşîbend'dir. Nakşîbendiler silsilesini Hz. Ebû Bekir'e dayandırmaktadır. Tarikatın silsilelerini Hz. Ebû Bekir'e dayandırmalarının başlıca sebepleri şunlardır:

- Hz. Peygamber'den sonra ilk ve seçkin halife odur. O insanların en hayırlısıdır. Nakşîler birçok hadisi onun seçkin kimse olduğuna kaynak gösterirler.
- Hz. Peygamber'in mîraç hadisesi sonrasında sorgusuz imanı hasebiyle siddîk lakabının verilmesidir. Şeriata sıkı bağlılık ve gösterişten uzak durmanın önemini siddîktan tevarüs ettiğini düşünürler.
- Menşelerini Hz. Ali'ye dayandıran tüm tarikatlardan kendilerini ayırırlar. Bunda Şii düşüncesine karşı tavırları etkili olmuştur.

Hz. Ebû Bekir'in silsilenin başında olması tarikatın muhtevasını oluşturmuştur.⁵⁵⁶

19. yüzyıl divânlarına baktığımızda Nakşî şairlerin şiirlerinde silsilelerinin Hz. Ebû Bekir'e dayandığını ifade etmişlerdir.

Pîşvâmız pirimiz Sıddîk-ı a 'zam'dır bizim

Fahr-ı ins ü cân ile hem-râh olan Nakşîleriz⁵⁵⁷ (G. 9/2)

Husrev-i fermân revâ-yı mülk-i ma 'nâdır heme

'Abd-i Sıddîk u 'Alîdir sâlikân-ı Nakş-bend⁵⁵⁸ (G. 7/6)

Seni tasdîk iden sıddîk-i ekber yâd-gâr oldı

⁵⁵⁶ Geniş bilgi için bk. Hamid Algar, *Nakşîbendîlik* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2007).

⁵⁵⁷ Yıldız, *Leskofçalı Galip Hayatı, Dönemi, Sanatı, Divanı ve Metnin Bugünkü Türkçesi*, 143.

⁵⁵⁸ Altay, *Hâmî Dîvânı*, 258.

Sadâkatle efendim pâdişâhım şâh suvâr oldı

Tarîk-i nakşibendi ser-firâzı hem civâr oldı

*Îlâ yevmü'l - kıyâme dü cihânımda efendimsin*⁵⁵⁹ (Mur. 6/3)

1.11. Söz Sanatlarında Hz. Ebû Bekir

Edebiyat sözü etkili biçimde söyleyebilme sanatıdır. Güzel söz söyleyebilmek için anlatımın çarpıcı, etkileyici, yoğun ve ahenkli olması gerekir. Tüm bunların olabilmesi için ortaya konulan ifade biçimleri söz sanatlarını oluşturmuştur. Söz sanatlarıyla ifadeyi öz halde sunabilmek, estetik zevk ve anlayışını ortaya koyabilmek kişinin söz söyleyebilme kabiliyetini göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

19. yüzyıl divânlarında Hz. Ebû Bekir'in anıldığı şiirlerde de şairler doğrudan bilgiyi vermek yerine düşündürücü, olayları hatırlatacak, sözünü ayete dayandıracak, onu daha güzel sıfatlara bezeyecek ifade biçimlerini kullanmışlardır. Bu ifade biçimleri iktibâs, telmih, teşbih ve leff ü neşir olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.11.1. İktibâs

İktibâs sözlükte ödünç alma anlamına gelmektedir. Bir kelimeyi, bir cümleyi tam, yarım veya manası ile alıp aktarma. Özellikle ayet, hadis, kelâm-ı kibar ve diğer şairlerin sözleri, iktibâsın asıl malzemesini oluşturur. İktibâs daha çok fikri kuvvetlendirmek ve sözü güzelleştirmek amacına yöneliktir.⁵⁶⁰

Aşağıdaki beyitlerde Tevbe Suresi, 40. ayetten iktibâs yapılarak Hz. Ebû Bekir'in ikinin ikincisi olarak Kur'an'da bahsedildiği belirtilmiştir.

‘‘Eğer siz ona (Peygamber'e) yardım etmezseniz, (biliyorsunuz ki) inkâr edenler onu iki kişiden biri olarak (Mekke'den) çıkardıkları zaman, ona bizzat Allah yardım etmişti.

⁵⁵⁹ Mayda, *Nevşehîrî Sıyâmzâde Hasan Hamdî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 434.

⁵⁶⁰ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, 228.

Hani onlar mağarada bulunuyorlardı. Hani o arkadaşına, “Üzülme, çünkü Allah bizimle beraber” diyordu. Allah da onun üzerine güven duygusu ve huzur indirmiş, sizin kendilerini görmediğiniz birtakım ordularla onu desteklemiş, böylece inkâr edenlerin sözünü alçaltmıştı. Allah’ın sözü ise en yücedir. Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.’⁵⁶¹

Aşağıdaki beyitlerde de Hz. Ebû Bekir’le ilgili ayetin iz hümâ olduğu, onun sadakatinin ve ona mağarada arkadaşlık yaptığının delilinin bu ayet olduğu belirtilmiştir.

Yâr-ı gâri Hazret-i Sıddîk-ı ekber nass ile

إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ لَا تَخْرُجُ delilümdür sana⁵⁶² (G. 11/7)

Beyitte Hz. Sıddîk’ın mağara arkadaşı olduğu Kur’an iledir, iz hümâ fi’l-gâri lâ tahzen sana delilimdir deyilerek Hz. Ebû Bekir’in mağara arkadaşı olduğu ifade edilmiştir.

Sıdk-ı sadîkin âyeti ey yâr

Sâni isneyn ez hümâ fi’l-gâr⁵⁶³ (Mt. 1/1)

Çıkardı yâr-ı gârın süllem-i mi ‘râc-ı tasdîka

*Dahi hicretten evvel iz-hümâyı**** eyledi îmâ*⁵⁶⁴ (K. 106/97)

⁵⁶¹ Tevbe Suresi, 9/40.

⁵⁶² Bıyık Yapa, *Aşkî Mustafa Dîvânı Edisyon Kritik*, 173.

⁵⁶³ Aydoğan, *Sahaflar Şeyhi-Zâde Es’ad Mehmed Efendi Divanı*, 615.

⁵⁶⁴ Şahin, *Keçeci-zâde İzzet Molla’nın Divanları: Bahâr-ı Efkâr ve Hazân-ı Âsâr*, 18.

Şeh-i erîke-i tasdik o Hazret-i Sıddîk

*Hümâ-yı evc-i mu'allâ-yı iz-hümâ fi'n-nâr*⁵⁶⁵ (K. 107/75)

1.10.2. Telmih

Telmih sözlükte andırma anlamına gelmektedir. Edebiyat'ta insanların çoğu tarafından bilinen ünlü bir olay, kıssa, fıkra, nükte, ilim konuları, atasözleri veya inanca işaret etme ve hatırlatma sanatıdır.⁵⁶⁶

Hudâ-yı yâr-ı gâra ey hatâ-pûş u 'atâ-bahşâ

*Habîbün başı için 'afv idüp hep cürm ü 'isyânı*⁵⁶⁷ (K. 107/103)

Beyitte yalvarış ve yakarış nidâsıyla Ey kusurları örten ve bağışlayan mağara arkadaşının Huda'sı! Sevgili'nin başı için beni günahlarımı ve isyanımı affet! denilmiştir. Yâr-ı gâr ifadesiyle hicret esnasında Hz. Ebû Bekir'in Hz. Peygamber'le Sevr mağarasında kalması olayı hatırlatılmıştır.

Bu hikmet odı ile bagrımı yakdın kebâb itdin

*Mukaddem fehm-i 'aynım yâr-ı gârım aldın aglatdın*⁵⁶⁸ (G. 7/3)

Garîbem gurbet ilde gönlüm egler yâr-ı gârım yok

*Bana gülşen olur beytü'l-hazen yanumda yârım yok*⁵⁶⁹ (G. 7/1)

⁵⁶⁵ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osmân ve Dîvânı*, 238.

⁵⁶⁶ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 446.

⁵⁶⁷ Avcı, *XIX. Yy. Şairi Şeyh Hacı Abdullah Ferdî Efendi Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Dîvânının Tenkitli Metni*, 59.

⁵⁶⁸ Aydın, *Konya Âşıklık Geleneğinde (18-19. yy) Âşık Şem'i ve Şiir Dünyası (İnceleme-Metin)*, 540.

⁵⁶⁹ Bıyık Yapa, *Aşkî Mustafa Dîvânı Edisyon Kritik*, 399.

Cihân zull-ı hayâldir kimseye hiç yâr-ı gâr olmaz

*Ana tâlib olanlarda hemân birden karâr olmaz*⁵⁷⁰ (G. 5/1)

Sabr-ı Eyyüb olamaz bir lahza bana yâr-ı gâr

*On sekiz bin 'âlemin yok tâkatı sûzânıma*⁵⁷¹ (G. 5/2)

Behrî ol şeh-i âl-i muhtâr Şîr-i Hak rûy-ı nigâr

Kâ'im-makâm zü'l-kibâr ehl-[ı] beyt-i yâr-i gâr

Hazret-i rûy-ı Hünkâr mîr-i Haydar-ı Kerrâr

Pîş-gâh-ı tâc-dâr şâh-ı dîn-i şehsüvâr

*Dest-gîr-i enbiyâ vü cilve-gâh-ı kibriyâ*⁵⁷² (Mu. 9/9)

Şâh Nakî dürr-i dakayık ma'deni 'âlî nigâr

Heft-i ahter içre oldur hem emîr-i yâr-i gâr

Kıldı esrâr-ı hüviyyet remzini hep âşikâr

Kâşif-i 'allâm-ı hikmet fâzıl-[ı] ser-nâm-dâr

Havz-ı Kevser sâkî-i âb-ı hayâtımdır 'Alî

*Mâh u hurşîd ü felek hep vâridâtımdır 'Alî*⁵⁷³ (Müs. 12/10)

Behrî ol şeh-bâz-ı mîr ü şâh-ı dîn ü şehsüvâr

⁵⁷⁰ Stojanovska, *Bahrî Divanı ve İncelemesi*, 142.

⁵⁷¹ Stojanovska, *Bahrî Divanı ve İncelemesi*, 273.

⁵⁷² Muhittin Turan, *Behrî Dîvânı (İnceleme-Metin)* (Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 258.

⁵⁷³ Turan, *Behrî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 263.

Şâfi 'i hayru 'l-beşer kân-ı kerem 'âlî nigâr
Tâc[i]dâr-ı rûy-ı 'arz ol emîr-i yâr-i gâr
Ol cenâb-ı ehl-[i] beyt-i hânedân-ı zü 'l-kibâr
Genc-i kudret kâşif-i her dü 'ilm ol mihr ü mâh
Sâni 'i heftâd ü mîr-i zü 'l-kerem feyz-[i] Îlâh⁵⁷⁴ (Müs. 10/10)

Kahrimân-ı şâh- [ı] dîn-i şehsüvâr
Sun 'i kudret hâde-yi Düldül-sîvâr
Lutfu cûdundan keremler saad hezâr
Fazl- [ı] Yezdân-ı Îlâhî nâm-dâr
Şâh- [ı] 'âdil seyyid-i âl-i nigâr
Mahzen-i kân-ı hakikat zü 'l-kibâr
Fâtih-i nusret emîr-i yâr- gâr
Dest-gîr-i her dü 'âlem tâc- dâr
Hazret-[i] şâh- [ı] velâyet Haydar'ı
Enbiyâ vü evliyanın serveri⁵⁷⁵ (T.B. 5/3)

Benim senden girü yok yâr u gârım
Dem-â-dem artmadadır âh u zârım
Rahim it kalmadı sabr u karârım
Ben âh n'idem ki vâh n'idem ciger-sûz⁵⁷⁶ (Ş. 5/3)

⁵⁷⁴ Turan, *Behrî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 306-307.

⁵⁷⁵ Turan, *Behrî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 406.

⁵⁷⁶ Çelik, *Bendî Mustafa Baba Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 99.

Bunca ahbâb-ı suhen gev'i ile mahbûb yârîgâr

Bâd-ı seher her bir gönülde açdı dehân bâgçe bâg⁵⁷⁷ (G. 7/4)

Ki sensin yârîgârım başka nesnem yok dü- 'âlemde

Sînemin zahmına senden girü em yok dü- 'âlemde⁵⁷⁸ (G. 5/1)

Hutvet için hazret-i peygamberin

Sebkat için yâr-i gâr-ı serverin⁵⁷⁹ (K. 39/5)

Yâr-ı gârın revîşin sıdkını tut eyle şitâb

Kasr-ı 'irfânda açılsun sana tâ kim ebvâb⁵⁸⁰ (Mt. 33/2)

Bildigüm yâr-ı gâr-ı sâdıklar

Bâtinen çıkdı hep münâfiklar⁵⁸¹ (Mes. 39/15)

Mak 'ad-ı sıdka irer sıddîk-âsâ şâd olur

Kim tarik-i ma 'nevîde olsa yâr-ı gâr-ı şeyh⁵⁸² (G. 7/5)

Yok benim bir yâr-ı gârım gayrı yerden söyleşem

⁵⁷⁷ Çelik, *Bendî Mustafa Baba Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 156.

⁵⁷⁸ Çelik, *Bendî Mustafa Baba Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 184.

⁵⁷⁹ Aydoğan, *Sahaflar Şeyhi-Zâde Es 'ad Mehmed Efendi Divanı*, 86.

⁵⁸⁰ Aydoğan, *Sahaflar Şeyhi-Zâde Es 'ad Mehmed Efendi Divanı*, 90.

⁵⁸¹ Yurttaş, *Feyzî Halil Bey Divânı Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Eserleri ve Divânı'nın İncelemesi*, 366.

⁵⁸² Altay, *Hâmî Dîvânı*, 254.

*Yek vücûdum birle men bir ile yetdim kendime*⁵⁸³ (G. 5/4)

Gezerüm tag u sahrâda ararım yârı agyârda

*Haber aldım magârâda firârım yâ Resûla'llâh*⁵⁸⁴ (G. 4/2)

Ey gönül hayretde kaldın yâr-ı gârın kalmadı

*Gûte-i hicrana taldın bir kenârın kalmadı*⁵⁸⁵ (G. 5/1)

Aradım şâhid-i maksûdımı zârî zârî

Künc-i zulmetde kalub itmemişim inkârı

Tab'ımın hızr olıcak şevkile yâr-ı gâr-ı

Dem-be-dem itmededür âb-ı hayâtı cârî

*Lüle-i çeşme-i hayvân gibi bu kilik ü devât*⁵⁸⁶ (Tah. 70/10)

Yoluna cân veren ol yâr-ı gârın

*Cihânda vâhid- i mu'teberindir*⁵⁸⁷ (Mes. 24/9)

Du'â-yı devletinde hiç kusûrum olduğun bilmem

*Nigâr olmaz şikâr olmaz nedendir yâr-ı gâr olmaz*⁵⁸⁸ (G. 7/3)

⁵⁸³ Şığva, *Şeyh Hasan Haydar Divanı (İnceleme-Tenkidli Metin)*, 181.

⁵⁸⁴ Ekici, *Hasan Hilmi Edirnevî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 236.

⁵⁸⁵ Didem Şentürk, *19. yüzyıl şairlerinden Hatice Nakıyye Hanım'ın Divanı'nın Transkripsiyonlu Metni ve İncelenmesi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 205.

⁵⁸⁶ Önal, *Hâtif, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin)*, 267.

⁵⁸⁷ Elaldı, *Bursalı İbrahim Râzî Divanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)*, 303.

⁵⁸⁸ Elaldı, *Bursalı İbrahim Râzî Divanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)*, 345.

Çün senün şânında geldi Şîr-i Yezdân “Hel etâ”

Evvvel âhir yâr-ı gârundur Muhammed Mustafâ

Reh-nümâ-yı ‘âşık u ‘ışkun bu dînde evvelâ

Müstemendân zikr iderler Yâ ‘Alîyye Murtezâ

Şehr-i ‘ilmün “bâb”ü söylendi “‘Alî ve bâbühâ”

“Lâ-feten”dür kîlk-i kudret menba‘-ı cûdü sehâ

Zümre-i dil-teşnelerdendür bu nâ-çîz yâ resâ

Eyleme ihsân-ı bî-pâyânına gel nâ-sezâ

Bagla zencîr-i cünûna Misli’i kân-ı ‘atâ

Yandı sabrum mahşere dek kalmasun bu mâ-cerâ

Dûzah-ı firkatde koyma yândum îmânum ‘Alî

Kevserün sâkîsisin kandır beni cânım ‘Alî⁵⁸⁹ (T.B. 5/5)

Mihr-i ‘ışkda Yâr-ı Gâr ister gönül

Feyz-ı câmi âşkâr ister gönül⁵⁹⁰ (G. 7/1)

Firâk-ı yâr ile bir dem şu ‘âlemde karârım yok

Yanımcâ bir teselli bahş olur hiç yâr-ı gârım yok⁵⁹¹ (G. 6/1)

⁵⁸⁹ Fuat Asım Arvas, *Seyyid İsmail Hakkı (Misli) Dîvânı* (Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 50.

⁵⁹⁰ Arvas, *Seyyid İsmail Hakkı (Misli) Dîvânı*, 308.

⁵⁹¹ Mehmet Beyazkaya, *Mahmut Cemil Bey Divanı (Transkripsiyonlu Metin)* (Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 161.

Yâr-ı evvel hizmet-i şâyeste kıldı gârda

*Şem‘-i dîn fânus üçidin açtı Fârûk ehl ara*⁵⁹² (K. 11/6)

Yâr-gâr hem ‘Ömer ‘Osmân zü‘n-nûreyndin

*Feyz ili indi cihânga Haydar-ı kerrârdın*⁵⁹³ (G. 18/16)

Mâh-ı Muharremdir ey kavm-i tebâr

Sînemiz çâk edelim leyl ü nehâr

Gel Hüseyinî olalım ey yâr-i gâr

Âh [u] enîn ile döküp eşk-bâr

Sûziş-i ‘aşkile bu câyı seven

*Cem‘e gelmez ol teberrâyı seven*⁵⁹⁴ (Müs. 7/2)

Be-hakk-ı esbak-ı ashâb u havl u savl-ı bin Hattâb

*Yanaştırma ilâhi gâr-ı tab‘a şek u şeytânî*⁵⁹⁵ (K. 40/32)

Ol şeh gibice bildim o da bî-vefâ imiş

*Zahm-ı cefâyı sandım idi yâr-ı gâr olur*⁵⁹⁶ (K. 47/41)

Çünkü ol âhû-yı vahşî gayrı yâr olmaz bana

⁵⁹² Öztürk, *Meczûb Dîvânı (İlk 38 varak) Nemengânlı ‘Abdal-‘Azîz Hoca Metin-İnceleme-Sözlük*, 78.

⁵⁹³ Öztürk, *Meczûb Dîvânı (İlk 38 varak) Nemengânlı ‘Abdal-‘Azîz Hoca Metin-İnceleme-Sözlük*, 118.

⁵⁹⁴ Ekici, *Nihânî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 819.

⁵⁹⁵ Tanrıkkulu, *Râgıb Paşa-zâde Lütfî'nin Divânı*, 50.

⁵⁹⁶ Tari, *Re‘fet Mehmed (1198-1238/1784-1823) Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 39.

*Şîr-i merg-âsâ efendi yâr-ı gâr olmaz bana*⁵⁹⁷ (G. 5/1)

Yâd eyledin münakîb-ı siddîkiye ekberi

*Gâr-ı şerîfde yetimi refik-i peygamberi*⁵⁹⁸ (K. 15/1)

Zahm-ı sinemden diger yok yâr-i gâr olmuş bana

*Rûz-ı bâzâr-ı ezel gûyâ uyar olmuş bana*⁵⁹⁹ (G. 6/1)

Makâm-ı sırr-ı lâhûtî Muhammed Mustafâdan sor

Resûlün sırrını var ‘Sânî isneyni iz hü mâ’ dan sor

Velâyet sırrının kenzin ‘ale’l-Murtazâdan sor

Îmâmet remzin ey tâlib-i hüsn halk-ı rızadan sor

*Enâmına rumuzun şeh şehîd-i Kerbelâdan sor*⁶⁰⁰ (Mu. 5/1)

Bana bu günde gam-küsâr bulunmadı hiç

*Enîs ü hemdem olur yâr-gâr bulunmadı hiç*⁶⁰¹ (G. 6/1)

Bu dîvân ehl-i derdin hem-dem ü hem-yâr-gâridir

*Tesellî hâtır eyler ‘âşıkın yanında yâridir*⁶⁰² (Kıt. 5/1)

⁵⁹⁷ Tari, *Re’fet Mehmed (1198-1238/1784-1823) Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 68.

⁵⁹⁸ Ayşe Söylemez, *Reşîd Paşa Dîvânı* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 41.

⁵⁹⁹ Ekinci, *Safâyî Ali Dede Dîvânı*, 98.

⁶⁰⁰ Kayya, *Selâmî Dîvânı’nun Transkripsiyonlu Metni*, 59.

⁶⁰¹ Kayya, *Selâmî Dîvânı’nun Transkripsiyonlu Metni*, 131.

⁶⁰² Kayya, *Selâmî Dîvânı’nun Transkripsiyonlu Metni*, 261.

Kıl dürüst ihlâsımı sadîk yâr-gâr için
Eyle ‘afvınla cezâ Fârûk-ı ‘adl-âsâr için
Hakkıma hilm eyle zî’n-nûreyn-i sâhib-‘âr için
Kıl kabûl bâb-ı ihsân-Haydar-ı Kerrâr için
Yâ Halîl ibn-i Halîl ânı dahîl ânı dahîl⁶⁰³ (Mu. 7/6)

Hicrle yokdur nihâyet çekdiğim hüzn ü gama
Söylenilmez derd bu hem-râha yâhûd hem-deme
Düşmedim ‘âlemde ben bir yâr-gâr-ı mahreme
‘Âşinâ-yı ‘ışk olub bigâne oldum ‘âleme
Görse hâlim şimdi yârânım bilür bilmezlenür⁶⁰⁴ (Tah. 5/3)

Yâr-ı gârım yok dimez vahdetde ârâm eyleyen
Pür-safâ vü zevk-ı didâr kalbe tenhâ toldurur⁶⁰⁵ (G. 7/4)

Ne beşâret ey gönül ‘âlemde bir mâhun mı var
Gamdan özge yâr-ı gârın başka hem-râhun mı var⁶⁰⁶ (G. 5/1)

Gice gündüz ‘aşk olubdur yâr-ı garımız bizüm
Ülfetimüz ‘aşkiledür gayrı hem-dem bilmezüz⁶⁰⁷ (G. 9/7)

⁶⁰³ Okyay, *Senih-i Mevlevî Divanı*, 28.

⁶⁰⁴ Okyay, *Senih-i Mevlevî Divanı*, 87.

⁶⁰⁵ Adaş, *Sutûrî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı*, 239.

⁶⁰⁶ Adaş, *Sutûrî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı*, 280.

⁶⁰⁷ Adaş, *Sutûrî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı*, 309.

Nâgehân sultân-ı ‘aşk dil tahtına itdi cülûs

*Hem enîsüm yâr-ı gârum oldı imdâdum benim*⁶⁰⁸ (G. 6/3)

Elde olaydı ihtiyâr

İtmez idim feryâd u zâr

Yokdur yanımda yâr-ı gâr

*Ben söylerim ben dinlerim*⁶⁰⁹ (Ş. 3/1)

Her umûr u husûsda sana da

*Hızr-ı tevfik yâr-ı gâr olsun*⁶¹⁰ (Kit K. 7/7)

Evvelâ şol yâr-ı gârin hazret-i mahbûb-ı hak

*Kim mübârek ayağına verdi zahmet mâr-ı zûr*⁶¹¹ (G. 23/15)

Kimindir cânu ten ey dil sana bil yâr-ı gâr olmaz

*Vedi ‘at fil ‘atiyle halk içinde iftihâr olmaz*⁶¹² (G. 7/1)

Sâ ‘ire müjgân-ı tirin yâr-ı gârım itme xarf

*Hâhişim anlar benim bu dilde varım itme xarf*⁶¹³ (G. 7/1)

⁶⁰⁸ Adaş, *Sutûrî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı*, 388.

⁶⁰⁹ Arslan, *Şeref Hanım Dîvânı*, 363.

⁶¹⁰ Arslan, *Şeref Hanım Dîvânı*, 395.

⁶¹¹ Yalçınkaya, *Kerküklü Seyyid Şükrî Dîvânı*, 205.

⁶¹² Birol Azar, *Türâbî Dîvânı (İnceleme-Metin)* (Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2005), 487.

⁶¹³ Azar, *Türâbî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 525.

Derdile bir hânedede hem-sâye olduk ittisâl

Yâr-ı gârım hem-nişinimdir müdâmi mâh u sâl⁶¹⁴ (G. 7/1)

Sâ ır-i güller Tûrâbi buy-ı ândan afz ider

Gerçi bir güldür açılmış yâr-ı gârı çâr gül⁶¹⁵ (G. 25/25)

Ey harîm ehli ohu câyığa dâhil kıl meni

Tartıban hamyâzesin ol yâr-ı gâr uygandı mu^{616 617} (G. 6/2)

1.11.3. Teşbih

Teşbih sözlükte benzetme anlamına gelmektedir. Aralarında ilgi bulunan iki şeyden zayıf olanı kuvvetli olana benzetme sanatıdır.⁶¹⁸

Araştırmamıza konu olan divânları incelediğimizde Hz. Ebû Bekir'in sıdk oluşuyla benzetme yapılmıştır.

Evvêlâ oldı ser-i bostaniyân [ın] dâveri

Sıdkın isbât eyleyüp Sıddîkla Hayder gibi⁶¹⁹ (Kıt. 15/4)

Beyitte, önce adaletli ve insafılı bostancı oldun, doğruluğunu Sıddîk ve Haydar gibi ispat eyledin denilmektedir. Kişinin doğruluğunu Hz. Ebû Bekir'in sıdk oluşuna benzetmiştir.

⁶¹⁴ Azar, *Tûrâbî Divânı (İnceleme-Metin)*, 564.

⁶¹⁵ Azar, *Tûrâbî Divânı (İnceleme-Metin)*, 566.

⁶¹⁶ Öztürk, *Üveysî Divânı: Edebiyat ve Dil İncelemesi* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 596.

⁶¹⁷ Öztürk'ün çalışmasında noktalama işareti kullanılmıştır.

⁶¹⁸ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, 452.

⁶¹⁹ Sarıkaya, *Ebubekir Celalî Divanı: Karşılaştırmalı Metin-İnceleme*, 273.

Semiyy-i mefhâri 'l-ekvân emîn-i sâhibü 'l- 'irfân

*O Siddîkî-secâyâ sadr-ı Anatolidur şimdi*⁶²⁰ (G. 9/3)

1.11.4. Leff ü Neşir

Leff ü neşir sözlükte toplayıp dağıtma anlamına gelmektedir. Edebiyat'ta bir söz veya beytin ilk bölümünde en az iki şeyi söyleyip sonra onlardan her biriyle ilgili benzerlik veya karşılıkları kullanma sanatıdır.⁶²¹

Araştırmalarımızda iki leff ü neşir örneğine rastladık.

Cemâlin pertevi şems ü kamerdür Yâ Resûlâ 'llâh

*Enîsin ol Ebû Bekr ü 'Ömerdir Yâ Resûlâ 'llâh*⁶²² (G. 5/1)

Beyitte Peygamber Efendimiz'in yüzünün ışığının güneş ve ay, arkadaşının ise Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer olduğu ifade edilmiştir. Güneş ile Hz. Ebû Bekir, ay ile Hz. Ömer bağdaştırılmıştır.

Ol sa'âdet kânı Bû Bekr ü 'Ömer 'Osmân 'Ali

*Sıdk [u] 'âdil hilm ü fazıl çâr-yârindir senin*⁶²³ (G. 7/3)

Beyitte mutluluk madeni Bû Bekr, Ömer, Osmân, Ali'dir. Senin doğru sözlü, adalet sahibi, yumuşak huylu, fazilet sahibi dört dostundur denilmekle Hz. Ebû Bekir siddik oluşuyla, Hz. Ömer adaletiyle, Hz. Osmân hilmiyle, Hz. Ali ilim ve ahlaktaki yüceliğiyle anılmıştır.

⁶²⁰ Sarıkaya, *Ebubekir Celalî Divanı: Karşılaştırmalı Metin-İnceleme*, 322.

⁶²¹ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, 286.

⁶²² Yıldız, "Divan-ı Nazîf İnceleme – Metnin Çeviri Yazısı - İndeks", 285.

⁶²³ Akıncı, "XIX. Yüzyıl Şairi Rıf'at Mehmed Karslı Dîvânı (İnceleme-Metin)", 82.

1.12. Sevilmesi Yönüyle Hz. Ebû Bekir

Sahabe, Peygamber Efendimiz'le (s.a.v) birlikte tüm zorluklara göğüs germiş ve her ahvalde onun yanında olan kimselerdir. İslâm'ın ilk dönemleri meşakkatin ve mücahedenin olduğu dönemdir. Bu dönemde gösterdikleri cesaret ve yaptıkları fedakârlık Allah tarafından pek çok ayette övülmüştür. Bu ayetlerden biri,

Muhâcirlerin ve ensarın ilkleri ile onlara güzelce uyanlardan Allah hoşnut olmuştur, onlar da O'ndan razıdırlar. Onlara, sonsuza dek hep içinde kalmak üzere altından ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır. Büyük bahtiyarlık işte budur. (Tevbe, 9/100)

Bakara, 2/143; Âl-i İmrân, 3/172, 173; Haşr, 59/8, 9; Enfâl, 8/74 ayetleri de sahabinin fazileti hakkındadır.

Peygamber Efendimiz (s.a.v) de kendisine destek olan ve kendisini çok seven ashabını her zaman övmüş, takdir etmiş, ümmetin en hayırlılarının onlar olduğunu zikretmiş, kendilerinden sonra gelen nesillere de onların hayırla anılması ve sevilmesi gerektiğini öğütlemiştir.

Bizler Allah ve Resûlü'nün sevdiklerini severiz. Bu kimselerin başında da Hz. Ebû Bekir gelir. O Allah'ın hakkında ayet nazil ettiği, Resûlullah'ın Allah'ın dostu olmasaydım onu kendime dost seçerdim⁶²⁴ dediği kimsedir.

Bu kimsenin sevilmemesi yahut şahsî menfaat ve siyasî çıkarlardan dolayı isnat edilen kötü söz ve yakıştırmalar kişilerin iman eksikliğinden, güzel hasletlerin yerini hasete bırakmasından kaynaklanmaktadır.

O, hiçbir zaman halifelik ve makam sevgisiyle hareket etmemiştir. Allah'a olan güçlü imanı ve Peygamber Efendimiz'e (s.a.v) olan sadakati hiçbir sebeple hiçbir an sarsılmamıştır. Hz. Peygamber'in görevini devralmak ve ümmetin sorumluluğunu üstlenmek Hz. Ebû Bekir için hiç kolay olmamıştır. Ancak ümmetin ihtilafa düşüp dağılmasından kaynaklanan endişesi meşakkatli olan idareciliği yapmaya onu mecbur bırakmıştır.

⁶²⁴ Demircan, Demircan, *Kitâbü't Tabakâti'l-Kebîr*, 2015, 3.cilt/196.

Araştırmamıza kaynaklık eden divân şairleri de şiirlerinde Hz. Ebû Bekir'in sevilmesi gerektiğini, Allah Resûlü'nün (s.a.v) de onu sevdiğini ifade etmişlerdir. Müslüman olan kimsenin Hz. Ebû Bekir'i sebetmesinin, sevmemesinin düşünülmemeyeceği ifade edilmiştir. Onu sevmeyenin cemâlullahı ve peygamberlerin yüzünü göremeyeceğini, yaptığı ibadetlerin kabul edilmeyeceğini de zikretmişlerdir.

Hem Ebû Bekr 'Ömer 'Osmânı sevdim cânla

*Cümle ashâb-i habîb-i kibriyâdır sevdiğim*⁶²⁵ (K. 11/6)

Cânımızdır hubb-ı Bû Bekr ü 'Ömer 'Osmân 'Alî

*Râfîzî dirlerse bi'llâhi 'l-azîm bühtân bize*⁶²⁶ (K. 31/24)

Severim ben dahı Ebubekr'i

*Cânımın cânıdır cenâb-ı 'Ömer*⁶²⁷ (K. 8/6)

Cismüm ol hazret-i Bû Bekr'i 'Ömer 'Osmân'a

*İbn-i 'Ammiyyi Resûl Haydar-ı Kerrâr'a fedâ*⁶²⁸ (G. 5/3)

Resûlün sevdiği bunlar Ebû Bekir 'Ömer 'Osmân

*'Alî damâd-ı peygamber cenân-ı heşt bâbına me'mûr*⁶²⁹ (G. 9/4)

⁶²⁵ Roohi Maleky, *Himmetzâde Ahmet Cezbî Divanı*, 60.

⁶²⁶ Altay, *Hâmî Dîvânı*, 119.

⁶²⁷ Aydan Uğurlu, *Baba Hüsnî ve Dîvânı (İnceleme-Metin)* (Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 266.

⁶²⁸ Savran, *Malatyalı Sabrî Dîvânı*, 38.

⁶²⁹ Karayığit, *Divan-ı Sükuti (Metin-İnceleme-Dizin)*, 248.

Allâh Allâh bu ne mezheb kim müselmânım diyen

Sebb Ebûbekr ü ‘Ömer Fârûk u ‘Osmân etmede⁶³⁰ (G. 8/6)

İdenler Hazret-i Bû-Bekr’i inkâr

Cemâlin görmesünler enbiyânun⁶³¹ (G. 7/2)

Sana kimden geldi bu emr-i fâni

Kanı şeri ‘âtin kitâbun kanı

Zemm edersen Bekr [ü] ‘Ömer ‘Osmânı

Düzdüğün kitâblar Kur’ân olamaz⁶³² (11’li H.Ö. 16/8)

Ebûbekr’i azîzüm itme inkâr

Cemâlin görmek istersen Hüdâ’nun⁶³³ (G. 10/2)

Ya ‘ni anlar Hazret-i Bû Bekr ‘Ömer ‘Osmân ‘Alî

Birbirinden etme tefrîk böylece insânı sev⁶³⁴ (K. 7/5)

1.13. Diğer

Tasniflediğimiz başlıklar altında alamadığımız şiirleri bu başlık altında topladık. Bu şiirlerin her birinde Hz. Ebû Bekir’in farklı yönünden bahsedildiği için beyitleri kısaca açıklayacağız.

⁶³⁰ Sedanur Uzun, *Trabzonlu Hazînedar-Zâde Âgâh Osman Paşa Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin)* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 448.

⁶³¹ Arslan, *Leylâ Hanım Divanı*, 275.

⁶³² Çeçen, *Malatyalı Necatî Divanı*, 86.

⁶³³ Savran, *Malatyalı Sabrî Divânı*, 117.

⁶³⁴ Taşdelen, *Şevkî Hasan Tahsin İstanbulî Divanı (Transkripsiyonlu Metin ve Sadeleştirme)*, 390.

Hayâ vü hilm ile ‘Osmân-ı zi ’n-nûreyne sâîdir

*Ebû Bekr-i zamân Fârûk-ı vakt vâhid-i devrân*⁶³⁵ (K. 45/29)

Bu beyitte Hz. Ebû Bekir, zamanın Ebû Bekir’i olarak isimlendirilmiştir.

Abû Bakr u Omar Osman Alini

Zahra ilan Hasan Husayn valîni

Aldı acal barça mürsal nabîni

Murtazaga dünya vafa kılmadı

Ebubekir Ömer Osman ve Ali'yi

Zühre ile Hasan Hüseyin veliyi

Ecel aldı bütün nebi ve seyyidleri

(Aliyy’ül-) Murtazaya dünya vefa etmedi^{636 637} (11’li H.Ö. 7/2)

Bu beyitte dört dostla birlikte ehl-i beytten kimselerin vefat ettiğinden, dünyanın vefâsız olduğundan dert yanılmıştır.

Ebûbekr ü ‘Ömer ‘Osmân’a rehber

*Veliyy-i Murtazâ’sın yâ Muhammed*⁶³⁸ (K. 8/6)

Bu beyitte Hz. Peygamber’in sahabilere rehber olduğu ifade edilmiştir.

⁶³⁵ Sağlam, *Abdî-i Karahisârî ve Divanı*, 167.

⁶³⁶ Yiğın, *Hazini Hokandi Divanı’nın Transkribe Metni ve Türkiye Türkçesine Aktarılması*, 206-207.

⁶³⁷ Yiğın çalışmasında noktalama işaretleri kullanmıştır.

⁶³⁸ Uğurlu, *Baba Hüsnî ve Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 266.

Cenâb-ı Şeyh Sa'ode'd-din Cebâvî etrâfında Şâm

Yolunda gördü üç atlı ki sandı anı hâs u 'âm

Meger cedd-i Resûlullah Ebû Bekir 'Alî imâm

Okundu şânına âyet-i kelâm Hubbu lâ yenâm

Sunarlar cezbe-i Hakkı o demde oldular mestân⁶³⁹ (Mu. 14/8)

Bu beyitte Sa' diyye tarikatının kurucusu olan Sa'deddin Cebâvîye'nin Şam yolunda üç atlı gördüğünü bunların Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ali olduğu ifade edilmiştir.

Sahra-i kıyamatda oşal haca-i Taha

Yıgılab yoradurlar kiliban köz yaşı darya

Kavsar suyidin taşnaga bergay Asadulla

Abû Bakr Omar Osman iki şahzada Zahra

Tangla tüşadür başıga savda-i şafaat

Asılar üçün ol kün-i gavg-a-i şafaat

Kıyamet sahrasında (meydanında) o Tahanın sahibi

Gözyaşlarını derya kılıp ağlayıp yürürler

Susayanlara Kevser suyundan ikram eder Esedullah

Ebubekir Ömer Osman iki şehzade Zehra

Kıyamette başına (aklına) şafaat sevdası düşer

Asiler için o (gün) şafaat kavgasının günü(dür)^{640 641} (Müs. 7/5)

⁶³⁹ Karayiğit, *Divan-ı Sükuti (Metin-İnceleme-Dizin)*, 93.

⁶⁴⁰ Yiğın, *Hazini Hokandi Divanı'nın Transkribe Metni ve Türkiye Türkçesine Aktarılması*, 259.

⁶⁴¹ Yiğın çalışmasında noktalama işaretleri kullanmıştır.

Keça-kündüz Rasûlullahnı aldidan cüda bolmas

Abû Bakr u Omar Osman Âliyi Murtaza uttu

Gece gündüz Rasulullahın yanından ayrılmayan

Ebubekir ve Ömer Osman Ali-yi Murtaza gitti⁶⁴² ⁶⁴³(G. 6/2)

Ol Ebûbekr ‘Ömer ü ‘Osmân ‘Aliyyü’l-Murtazâ

Kutb-ı ‘âlem bir velî Haydar’ımız var şübhesiz⁶⁴⁴ (G. 11/6)

Beyitte dünyanın merkezi, ilmin başı velî olan Hz. Ali ile birlikte Hz. Ebû Bekir’in, Hz. Ömer’in ve Hz. Osman’ın adı da zikredilmiştir.

Bir yanına Bû Bekr ü ‘Ömer Hazret-i ‘Osmân

Bir yanına turdı şeh-i merdân-ı Muhammed⁶⁴⁵ (G. 12/9)

Beyitte bir yanında Hz. Ebû Bekir’in, Hz. Ömer’in ve Hz. Osman’ın bir yanında da yiğitlerin başı olan Hz. Muhammed (s.a.v)’in olduğu ifade edilmiştir.

Ebû Bekr turur kasr-ı bilimde bil şehensâhım

‘Ömerdir emr-i Hakkı cismim içre eyleyen fermân⁶⁴⁶ (G. 5/2)

Beyitte Hz. Ebû Bekir’in ilimde en üstün olduğu belirtilmiştir.

⁶⁴² Yiğın, *Hazini Hokandi Divanı’nın Transkribe Metni ve Türkiye Türkçesine Aktarılması*, 182.

⁶⁴³ Yiğın çalışmasında noktalama işaretleri kullanmıştır.

⁶⁴⁴ Mayda, *Nevşehîrî Sıyâmzâde Hasan Hamdî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 240.

⁶⁴⁵ Yıldırım, *Osman Şems Efendi, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Metin-İnceleme-Tahlil)*, 230.

⁶⁴⁶ Stojanovska, *Bahrî Divanı ve İncelemesi*, 236.

‘Ulûm-i zâhir ü bâtin rumuz-ı evvel ü âhir

Ebû Bekr ü ‘Ömer ‘Osmân u Haydarla olup i ‘lân⁶⁴⁷ (K. 23/11)

Beyitte görünen ve görünmeyen ilimler, öncesi ve sonrası işaretlerin Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali’yle ilân edildiği belirtilmiştir.

Dedi kim cümleden ol bana Hak ede su ‘âl sonra

Bu Bekr ü ‘Ömer sonra sanadır mîzân⁶⁴⁸ (K. 19/14)

Dini konuda Hz. Peygamber’i bulamayan kişiler Hz. Ebû Bekir’e gider ona danışır. ⁶⁴⁹ Beyitte bu duruma telmih vardır.

Ol Abû Bakr u Omar Osman Aliyul Murtaza

İkki şahzada kayan ketti yana Hayrunnisa

Şunça ashab-ı Muhammad ketti barça avliya

Ey Hazinê emdi navbat sanga yetti hasrata

Har küni fikr et ölüm şah u gadanı koymadı

O Ebubekir ve Ömer Osman Aliyy’ul-Murtaza

İki şehzade (Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin) ile Hayrunnisa nereye gitti

Hz. Muhammed’in onca sahabesi ve bütün evliyalar gitti

Ey Hazini şimdi de sıra sana geldi (ki vah) yazık

⁶⁴⁷ Duman, *Fâzıl Dîvânı (Transkripsiyonlu Metin-İnceleme) 2.cilt, 47.*

⁶⁴⁸ Canlı, *Hâfız ‘Ulvî Dîvânı (İnceleme-Metin-Dizin), 174.*

⁶⁴⁹ Demircan, *Kitâbü’t Tabakâti’l-Kebîr, 2015, 3.cilt/198.*

Her gün şunu düşün ki ölüm şahları da gedaları da bırakmadı⁶⁵⁰ (Mu. 5/5)

Pâye-i Bû Bekr'i tutup mu 'teber

*Bir kademe indi cenâb-ı 'Ömer*⁶⁵¹ (Mes. 21/3)

Hz. Ömer, halifelğe Hz. Ebû Bekir'in daha lâyük olduğunu düşünüp onun halife olması fikrini ortaya atmıştır. Kendisi de Hz. Ebû Bekir'den sonra onun vasiyeti ile halife olmuştur.

Kanda Ebû Bekr u 'Ömer kanda ben

*Kendümi dîn bilürem ol rütbeden*⁶⁵² (Mes. 21/9)

Beyitte şair nerede Ebû Bekir ve Ömer nerede ben, kendimi o rütbeden alçak bilirim diyerek kendini makama lâyük görmediğini ifade etmiştir.

Hazret Bû-bekr 'Omer 'Osmân 'Alîni dost tut

*Dost tutganlarını dag-ı çâker min bu kün*⁶⁵³ (G. 19/17)

Beyitte Hz. Peygamber'in kendine dost edindiği dört kişiyi, kişinin kendisine dost etmesi gerektiği belirtilmiştir.

⁶⁵⁰ Yığın, *Hazini Hokandi Divanı'nın Transkribe Metni ve Türkiye Türkçesine Aktarılması*, 246-247.

⁶⁵¹ Şahin, *Keçeci-zâde İzzet Molla'nın Divanları: Bahâr-ı Efkâr ve Hazân-ı Âsâr*, 702.

⁶⁵² Şahin, *Keçeci-zâde İzzet Molla'nın Divanları: Bahâr-ı Efkâr ve Hazân-ı Âsâr*, 702.

⁶⁵³ Öztürk, *Meczûb Dîvânı (İlk 38 varak) Nemengânlı 'Abdal- 'Azîz Hoca Metin-İnceleme-Sözlük*, 120.

Hakikat gevheri nûr-ı Muhammed dînüm îmânüm

Ebû Bekrî ‘Ömer ‘Osmânu Hayder Şâh-ı devrânüm⁶⁵⁴ (G. 12/1)

Şair, beyitte dinim ve imanım gerçeğin cevheri Hz. Peygamber’in nurudur, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osmân ve Hz. Ali’de çağın hükümdarlarıdır demiştir.

İ‘tikâd-ı bâtlı eyle derûmundan cüdâ

Ne didiyse ol mutî‘-i ‘ömr Muhammed Mustafâ

Bû-Bekir dahi ‘Ömer ‘Osmân ‘Alî şîr-i vegâ

‘Aşk-ı bârîden ol kalb-i şerîfin müstefîd⁶⁵⁵ (Mur. 4/3)

Beyitte, yanlış inançları içinden çıkar, ömrünce itaat eden Muhammed Mustafa (s.a.v) ve dört halife ne dediyse onların sözlerinden mübârek kalbin faydalansın diyerek dua edilmiştir.

Bûbekr nâmla Fârûk-ı vera‘

Dahi ‘Osman-ı sehâ Haydar dem⁶⁵⁶ (K. 69/28)

Beyitte Hz. Ebû Bekir’in şânı, Hz. Ömer’in takvâsı ve bununla birlikte Hz. Osman’ın cömertliği, Hz. Ali’nin çağı olduğu ifade edilmiştir.

Ebâ Bekr ü ‘Usmân ü Haydar gavta urmuşlar

⁶⁵⁴ Arvas, *Seyyid İsmail Hakkı (Mislî) Dîvânı*, 315.

⁶⁵⁵ Yanbal, *Şâkir Mehmed Efendi Divânı (Metin-İnceleme)*, 705.

⁶⁵⁶ Beyhan, *Enderunlu Fâzıl Divanı (Metin-İnceleme)*, 673.

Hakikat gevheri çün şer‘-i ‘ümmândın temâşâ kıl⁶⁵⁷ (G. 9/2)

Beyitte Hz. Ebû Bekir, Hz. Osman ve Hz. Ali’nin suya vurduklarını çünkü hakikat gevherinin şer denizinde izlenebileceği ifade edilmiştir.

Bû-Bekr ü ‘Ömer Hazret-i ‘Osmân u ‘Alî’ye

‘İzz ü şeref ü devlet ü rif‘atsin efendim⁶⁵⁸ (K. 17/5)

Beyitte şair, Hz. Ebû Bekir’e, Hz. Ömer’e, Hz. Osman’a ve Hz. Ali’ye izzetli, şerefli saadetsin ve yücesin efendim diyerek övgüde bulunmuştur.

Ebû Bekr’e eger oldunsa bende

‘Ömer ‘Osmân’ı sevdin ise cânda

‘Alî’yi Mücrimî buldunsa tende

Açıkdır mürşid-i kâmilden ebvâb⁶⁵⁹ (Mur. 5/5)

Beyitte kâmil mürşid olmak için önce dört dostu sevmek gerektiği anlatılmıştır.

Ebu Bekr’in müdâmî bendesiyim mâ‘den-i sıdkım

‘Ömer Fârûk-ı Hakk’ım fark-ı Hakk’a ‘âlî sultânım⁶⁶⁰ (G. 7/3)

⁶⁵⁷ Öztürk, *Üveysî Dîvânı: Edebiyat ve Dil İncelemesi*, 441.

⁶⁵⁸ Arslan, *Şeref Hanım Dîvânı*, 14.

⁶⁵⁹ Yakar, *Ayıntablı Mahremî Divanı*, 60.

⁶⁶⁰ Yakar, *Ayıntablı Mahremî Divanı*, 119.

Beyitte şair, doğruluk kaynağı olan Hz. Ebû Bekir'e devamlı köle olduğu ifade edilmiştir.

Penâhın Hâfızâ rûz-ı cezâ sâhib-livâ olsun

Ebâ Bekr ü 'Ömer 'Osmân 'Aliyyü'l-Murtazâ olsun

İmâm isnâ 'aşer şâh-ı şehîd-i Kerbelâ olsun

Hudâ'yı lem-yezel püşt ü penâh ol pür-kerem yazmış

Keremdir her ne kim dostdan gelürse sanma kem yazmış⁶⁶¹ (Mu. 5/5)

Hâfız-ı Mar'aşî, bu beyitinde mahşer gününde sığınılacak yerin dört dostun, on iki imamın, Kerbela'da şehid olanların sancağının altı olsun, Allah çok cömert yazmış ki sığınanlara yazık olmaz, dosttan ne gelirse iyiliktir, kötü yazdığını sanma demiştir.

Çün Ebû Bekr ü 'Ömer ü 'Osmânı

Yâr-ı cân itdi şeh-i merdânı⁶⁶² (Mes. 168/98)

Beyitte, Hz. Ebû Bekir'in, Hz. Ömer'in ve Hz. Osmân'ın Hz. Peygamber'i canlarına dost ettikleri zikredilmiştir.

Bir Ebubekr yâd-gâr-ı resûl

⁶⁶¹ Lütüfî Alıcı, *Divan-ı Hâfız-ı Mar'aşî İnceleme-Tenkitli Metin* (Kahramanmaraş: Ukde, 2010), 135.

⁶⁶² Ersoy Akbaş, *Üsküdarlı Fodlacızâde Ahmed Râsim Dîvânı (İnceleme-Metin)* (Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 145.

*Câna virür şerîf-i zikri şifâ*⁶⁶³ (G. 9/2)

Beyitte Hz. Ebû Bekir'in Resûlullah'ı (s.a.v) hatırladıkça, o şerefli hatırlamanın canına şifa verdiği ifade edilmiştir.

Bû-Bekir yâr-i nuhustîn-i resûl

*Cân-ı hıdmeti itmişdi kabûl*⁶⁶⁴ (Mes. 52/29)

Beyitte Hz. Ebû Bekir'in Hz. Peygamber'in ilk dostu, arkadaşı olduğu ve onun yolunda hizmet etmeyi kabul ettiği ifade edilmiştir. Hz. Ebû Bekir'in İslâm'ı ilk kabul edenlerden olduğu vurgulanmıştır.

⁶⁶³ Fatma Esra Kanmaz, *Ömer Şevki Mardinî ve Divanı* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 85.

⁶⁶⁴ Yanbal, *Şâkir Mehmed Efendi Divânı (Metin-İnceleme)*, 375.

SONUÇ

Türk Edebiyatı içerisinde 19. yüzyıl divânlarında Hz. Ebû Bekir'in yeri ve önemini göstermek amacıyla hazırlanan tezde ilk dönem eserleri örnek metinlerle birlikte sunulmuştur. Bu ilk edebî metinlerde Hz. Ebû Bekir'in dürüstlük, yiğitlik, fedakârlık gibi faziletleri vurgulanmıştır. Ayrıca, Hz. Ebû Bekir'in halkın arasında da en iyi ve seçkin bir kişi olduğu belirtilmiştir.

Hz. Ebû Bekir'in hayatı genel ana hatlarıyla ele alınmıştır. Hz. Ebû Bekir'in Müslüman olmadan önceki hayatı ile Müslüman olduktan sonraki hayatı birbirinden çok farklı değildir. Bunun sebepleri arasında Hz. Ebû Bekir'in çok küçük yaşlarda Hz. Peygamber'i arkadaş edinmesi zikredilebilir.

Hz. Ebû Bekir'in edebî yönü incelenirken eserlerine de yer verilmiştir. Bu eserler içerisinde ahidnâmesine, divânına, hutbelerine, mektuplarına, vecîzelerine yer verilmiştir. Bu eserlerin dilinin sade, açık ve anlaşılır olduğu görülmüştür.

Türk Edebiyatı'nda Hz. Peygamber'i konu edinen türler içerisinde Hz. Ebû Bekir'i de görmek mümkündür. Bu minvalde cenknâmelerde, faziletnâmelerde, hicretnâmelerde, hilyelerde, manzum siyerlerde, menkıbe kitaplarında, mesnevîlerde, methiyelerde, miraçnâmelerde Hz. Ebû Bekir incelenmiştir. Bu türler, Türk Edebiyatı'nın temelinde Hz. Ebû Bekir'e sevginin ve saygının olduğunu göstermiştir.

19. yüzyılda daha öncesinde rastlanılmayan şekillerin bu dönemde kullanıldığı ve incelediğimiz divânlar içerisinde Râci'nin üçer mısradan meydana gelen şekillerle, ilk bendi beş mısradan diğer bendleri altı mısradan oluşan şiirler yazdığı görülmüştür.

19. yüzyılda incelenen divânlarda Hz. Ebû Bekir'e ayrılan bir başlık altında şiirler yazıldığı görülmektedir. Aynı zamanda dört dostun bir arada zikredildiği şiirlerde vardır. Hz. Ebû Bekir'e yazılmış ve dört dost içerisinde Hz. Ebû Bekir'in anıldığı şiirlerin sayısı oldukça fazladır ve farklı türlerde yazılmışlardır. Naat ve methiye türünde yazılan şiirlerin sayısı ve beyit uzunluğu çeşitlidir.

19. yüzyıl divânlarında Hz.Ebû Bekir'in pek çok yönüne değinilmiştir. Burada en çok ortaya çıkan yönü siddîk oluşu ve yâr-ı gâr oluşudur. Bu iki kavramın şiirde mazmunlaştığı ifade edilebilir.

Tasavvufa kaynaklık etmesi yönüyle Hz.Ebû Bekir incelenmiş, divânlarında Hz. Ebû Bekir'i konu edinen şairlerin mensubiyeti bilinmeyenler hariç tutulduğunda en çok Nakşîbendiler hemen akabinde de Mevlevîler olduğu tespit edilip tablo halinde gösterilmiştir. Bu tablo, şairin muhitini tespit etmek bakımından divânların ne kadar önemli olduğunu bir kez daha vurgulamıştır. Bu şiirlerde intisap ettikleri tarikatların silsilerini Hz. Ebû Bekir'e dayandırmaları dikkat çekmektedir.

Sonuç olarak görülüyor ki çalışmamızda incelediğimiz 19.yüzyıl divânlarında şairler, Hz.Ebû Bekir'in her yönünü şiire nakşetmişlerdir. Onun maddî ve manevî özelliklerini ayrıntılı bir biçimde incelemişlerdir. Hz. Ebû Bekir hakkında divânlardan edindiğimiz bilgiler hem tarihe hem Türk Edebiyatı'na kaynaklık edecek özelliklere sahiptir. Çalışmamızın bu alanda çalışma yapacak araştırmacılara önemli bilgiler sunmasını temenni ediyoruz.

Ayrıca Türk İslâm Edebiyatı'nda Hz. Ebû Bekir ile ilgili çalışma yapacaklar için 15-18. yüzyıllarda en azından öne çıkan şairlerin divânlarının çalışılmasını tavsiye etmekteyiz.

KAYNAKÇA

- Adaş, Emine. *Sutûrî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı*. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Ahmed Cevdet Paşa. *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*. 2 Cilt. İstanbul: Bedir Yayınevi, 1966.
- Ak, Murat. “Bir Osmanlı Münevveri Fâik Ömer Efendi Ve Divân-ı Nu‘ût’u” 25 (2015), 47-94.
- Akar, Metin. *Türk Edebiyatında Manzum Mi‘râc-Nâmeler*. Ankara: Kültür Turizm Bakanlığı Yayınları, 1.Baskı., 1987.
- Akbaş, Ersoy. *Üsküdarlı Fodlacızâde Ahmed Râsim Dîvânı (İnceleme-Metin)*. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Akıncı, Akın. *XIX. Yüzyıl Şairi Rıf’at Mehmed Karslı Dîvânı (İnceleme-Metin)*. Kırklareli: Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Akkuş, Yasemin. *Benderli Cesârî’nin (Ölüm: 1829) Dîvânı ve Dîvânçesi (İnceleme-Tenkitleli Metin)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010.
- Aktan, Bilâl. *Nehcü’l Ferâdis Cennetlerin Açık Yolu*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1. Baskı., 2017.
- Akün, Ömer Faruk. “Divan Edebiyatı”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 19 Mart 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/divan-edebiyati>
- Akyol, Gülten. *Siyâmzâde Hasan Hamdî Divanı (İnceleme-Metin)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Algar, Hamid. *Nakşibendilik*. İstanbul: İnsan Yayınları, 1.Baskı., 2007.
- Algül, Hüseyin. “Hz.Ebû Bekir’in Hicretten Vefatına Kadar Olan Dönemdeki Faaliyetlerine Genel Bir Bakış” 3/6 (2005), 107-122.
- Algül, Hüseyin. “Hz.Ebûbekir’in İslâm’ın İlk Yıllarındaki Faaliyetlerine Genel Bir Bakış” 1/1 (2003), 25-41.
- Alıcı, Lütfi. *Divan-ı Hâfız-ı Mar’âşî İnceleme-Tenkitleli Metin*. Kahramanmaraş: Ukde, 2010.
- Altay, Adem. *Hâmî Dîvânı*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Alvan, Türkân. “Hicret-i Nebî’nin Klasik Türk Şiirine Yansıması”. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimler Dergisi* 0/7 (2016), 1-31.
- Alvan, Türkan. “Nadide Bir Çiçek Münazarası: Himmetzâde Şeyh Ahmed Cezbî den Şükûfenâme”. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 29. <https://doi.org/10.15247/Dev.2022.354>
- Andı, M. Fatih. *Servet-i Fünun’a Kadar Yeni Türk Şiirinde Şekil Değişmeleri*. İstanbul: Kitabevi, 1997.
- Kutadgu Bilig Yusuf Has Hacib*. çev. Reşid Rahmeti Arat. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1.Baskı., 2006.
- Arslan, Mehmet. *Bursalı İffet Dîvânı*. Ankara: Kültür Turizm Bakanlığı, 2018.
- Arslan, Mehmet. “Gulâmî, Sivaslı”. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Erişim 30 Ocak 2023. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/gulami-sivasli>

- Arslan, Mehmet. *Leylâ Hanım Divanı*. İstanbul: Kitabevi, 2003.
- Arslan, Mehmet. *Sivashlı Gulâmî Dîvânı*. İstanbul: Asitan, 2009.
- Arslan, Mehmet. “Şeref Hanım”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 31 Ocak 2023.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/seref-hanim>
- Arslan, Mehmet. *Şeref Hanım Dîvânı*. Ankara: Kültür Turizm Bakanlığı, 2018.
- Arslan, Zafer. *Divan-ı Sûzî-i Sivâsî Tenkitli Metin-İndeks*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Arvas, Fuat Asım. *Seyyid İsmail Hakkı (Mislî) Dîvânı*. Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Ateş, Süleyman. *Hız. Ebubekir (r.a)*. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 2016.
- Atmaca Karaman, Özlem. *Aşkî Hüseyin Efendi Dîvânı (Edisyon-Kritik, Metin İnceleme)*. Ağrı: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Avcı, Sait. *Râci Divanı (Metin ve Dinî Tasavvufî Tahlil)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Avcıl, Şükran. *XIX. Yy. Şairi Şeyh Hacı Abdullah Ferdî Efendi Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Dîvânının Tenkitli Metni*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Ay, Ümran. *Münîrî (Öl. 1521?)’nin Manzum Siyer-i Nebî’si Cilt.1 (İnceleme-Metin)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007.
- Aydın, Abdullah. “Hanyalı Nûrî Osman Divanından Girit’e Dair Yansımalar”.
- Aydın, Abdullah. *Hanyalı Nûrî Osmân ve Dîvânı*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009.
- Aydın, Nilgün. *Konya Âşıklık Geleneğinde (18-19. yy) Âşık Şem’î ve Şiir Dünyası (İnceleme-Metin)*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Aydoğan, Fatih. *Sahaflar Şeyhi-Zâde Es’ad Mehmed Efendi Divanı*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2003.
- Aykanat, Timuçin. *Sâfi Baba ve Divanı (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin-Sadeleştirme-Sözlük-Dizin)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.
- Aykanat, Timuçin. “Sâfi Baba ve Dîvânı Üzerine”. *Türk Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi* 1/19 (01 Ocak 2019), 278-290. <https://doi.org/10.12992/TURUK791>
- Azar, Birol. *Türâbî Divânı (İnceleme-Metin)*. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2005.
- Balaban, Yıldız. *Edib Harâbî Divanı (Karşılaştırmalı Metin)*. İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Banarlı, Nihad Sami. *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1998.
- Bardakçı, Ramazan. *Musa Kâzım Paşa (Hayatı-Sanatı ve Külliyyatı)*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007.
- Beyazkaya, Mehmet. *Mahmut Cemil Bey Divanı (Transkripsiyonlu Metin)*. Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.

- Beyhan, Esra. *Enderunlu Fâzıl Divanı (Metin-İnceleme)*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- Bıyık Yapa, Melek. *Aşkî Mustafa Dîvânı Edisyon Kritik*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007.
- Bilgi, Betül Kevser. *Giritli Hilâlî Dîvânı (İnceleme-Metin)*. Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Bostancı, Eyyup. *Nail Abbas Paşa Divanı ve Tahlili*. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Bozkurt, Nebi. "Minber". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 15 Nisan 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/minber>
- Büyükçınar, A. Muhtar. *Hadislerle İslâm Tergib ve Terhib*. İstanbul: Hikmet Yayınları, 1984.
- Büyükkaya, Hande. *Faik Ömer ve Divanı: Karşılaştırmalı Metin-İnceleme*. İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Canlı, Melek. *Hâfiz 'Ulvî Dîvânı (İnceleme-Metin-Dizin)*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Ceyhan, Adem - Koyuncu, Fatih. "Dört Halifeye Dair Menkıbeler ve Rafîzî'ye Nasihatler: Menkabet-i Çehâr-Yâr-i Kibâr" 41/1 (2017).
- Çakır, Maruf. *Rîzî Divanı (İnceleme-Metin)*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Çakmak, Serkan (ed.). *Atebetü'l-Hakâyık (İnceleme-Tenkitli Metin-Tıpkıbasım)*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1.Baskı., 2019.
- Çambel Kalço, Şebnem. "19. Yüzyıl Şâirlerinden Manastırlı Sâlih Fâik'in Dîvân'ına Dâir Bazı Hususlar ve Hazîne-i Fünûn Dergisi'nde Yayımlanan Şiirleri" 6/1 (2020).
- Çambel Kalço, Şebnem. *Manastırlı Sâlih Fâik ve Dîvânı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Çavuşoğlu, Halime. *Nâfi Arab Tâhir Efendi-Zâde'nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012.
- Çeçen, Mehmet Korkut. *Malatyalı Necatî Divanı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 1.Baskı., 2015.
- Çelebi, Asaf Hâlet. *Mevlânâ ve Mevlevîlik*. Ankara: Hece Yayınları, 1.baskı., 2002.
- Çelik, Hatice. *Bendî Mustafa Baba Dîvânı (İnceleme-Metin)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Çetin, İsmet. *Türk Edebiyatında Hz.Alî Cenknâmeleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1997.
- Çetin, Rıdvan. *XIX. Yüzyıl Mutasavvıf Şairlerinden Seyyid Süleymân Mahvî Dîvânı (İnceleme-Metin)*. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Çobanoğlu, Ferda. *Enderunlu Ferîd İbrahîm Dîvânı'nın Metni ve İncelemesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

- Çoşkun, Ferdi. *Sabrî (Mehmet) Divanı Edisyon-Kritik-İnceleme*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Çubukcu, Hatice. “İslam Tasavvufunda Hz.Ebû Bekir’in Yeri” 66 (2018).
- Demirayak, Kenan. *Arap Edebiyatı Tarihi- II Sadru'l-İslam Dönemi*. Ankara: Fenomen Yayınları, 1. Baskı., 2009.
- Demirayak, Kenan. *Hazreti Ebû Bekir Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı*. İstanbul: Gül Kitap, 2011.
- Demircan, Adnan (ed.). *Kitâbü't Tabakâti'l-Kebîr*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2.baskı., 2015.
- Demircan, Adnan (ed.). *Kitâbü't Tabakâti'l-Kebîr*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2.Baskı., 2015.
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 34.Baskı., 2020.
- Dolat, Mustafa. *Kütahya Belediyesi Mustafa Hakkı Yeşil Kütüphanesi 24557 Numaralı Dîvân-ı Lutfî (İnceleme-Metin-Sözlük)*. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Duman, Mehmet Âkif. *Fâzıl Dîvânı (Transkripsiyonlu Metin-İnceleme) 2.cilt*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Duman, Muhammed. *Trabzonlu Emin Hilmi Hayatı-Eserleri-Edebi Kişiliği ve Divanının Metni*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Durmuş, İsmail. “Abdünnâfi İffet Efendi”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 31 Ocak 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdunnafi-iffet-efendi>
- Düzenli, Mesut Bayram. *XIX. Yy. Nakşibendî Şeyhlerinden Hocazâde Ahmed Kâmil Divanı*. İstanbul: Kriter Yayınevi, 1.Baskı., 2018.
- Efe, Mustafa. *Mehmet Şemseddin Ulusoy'un Eş'âr-ı Şemsî Adlı Dîvânı (İnceleme-Metin)*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Ekici, Ayşegül. *Nihânî Dîvânı (İnceleme-Metin)*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.
- Ekici, Hasan. *Hasan Hilmî Edirnevî Dîvânı (İnceleme-Metin)*. Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Ekinci, Ramazan. *Safâyî Ali Dede Dîvânı*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2.Baskı., 2016.
- Elaldı, Mehmet. *Bursalı İbrahim Râzî Divanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- Elmacı, Betül. *İstanbullu Eşref Divanı (Metin-İnceleme)*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Eraslan, Elif. *Hasirizâde Mehmet Elif Efendi, Edebî Kişiliği ve Divan'ı*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Billimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Eraslan, Kemal - Tosun, Necdet. *Hoca Ahmed Yesevî Külliyyâtı*. Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi, 2019.
- Erdoğan, Mehtap. *Türk Edebiyatında Manzum Hilyeler*. İstanbul: Kitabevi, 2013.

- Ertem, Davut. *Lüzûmî Ahmed Efendi Dîvânı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin-Dizin)*. Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Erzen, Mehmet Halil. *İhyâ Dîvânı ve Tahlîli (İnceleme-Tahlil-Tenkitli Metin) I.Cilt*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012.
- Fayda, Mustafa. "Ebû Bekir". C. 10. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.
- Gemici, Nurettin. "Aşkî Mustafa Efendi'nin Medine Tarihine Dâir Birtakım Yeni Bulgular".
- Gökçe, Halim. *Mehmet Refikî (Hayatı, Edebî Kişiliği, Şiirleri)*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1998.
- Gökyay, Orhan Şaik. *Dedem Korkudun Kitabı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1973.
- Grabus, Merzuk. *Hulefâ-i Râşidîn Döneminin İslam Tarihinde Belirleyici Rolü (Hz. Ebû Bekir Dönemi)*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- Gülmez, Sema. *Cevrî İbrahim Çelebi ve Hilye-i Çihâr-Yâr-ı Güzîn Adlı Eseri*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Gündüz, Emrah. *Abdünnâfi İffet Efendi ve Divanı (İnceleme-Metin)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Güneş, Mustafa. *Hüznî Dîvânı II (İnceleme-Metin-İndeks)*. Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1988.
- İlbak, Üzeyir. *Divan-ı Şems-i Hayâlî Tuhfetü'l-Uşşak Metin ve İnceleme*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- İlgar, Yusuf. *Afyonkarahisarlı Şâir Ali Feyzî (Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Türkçe Divânı)*. Afyon: A.K.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1997.
- İnan, Ömer Suat. *Hoca-Zâde Ahmed Kâmil Efendi ve Dîvân'ı (İnceleme-Metin)*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- İşler, Necati. *Su'ûdu'l-Mevlevî, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Zâdegân)*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Kanar, Mehmet. *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. 2 Cilt. İstanbul: Say Yayınları, 1.Baskı, 2009.
- Kanar, Mehmet. *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. 2 Cilt. İstanbul: Say Yayınları, 1.Baskı, 2009.
- Kanmaz, Fatma Esra. *Ömer Şevki Mardinî ve Divanı*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Kaplan, Ercan. *Karacizade İzzet Molla Divanı (İnceleme-Metin)*. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Kara, Hilal - Kara, Abdullah. *Can Yoldaşı Hz. Ebû Bekir Hayatı - Ahlakı*. İstanbul: Siyer Yayınları, 1.Baskı, 2021.

- Karakaş, Esmâ. *Racûlî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı*. Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Karakuş, Esra. *Seyyid Ahmed Cemâlî Divanı (İnceleme-Metin)*. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Karayığıt, Atiye Buket. *Divan-ı Sükuti (Metin-İnceleme-Dizin)*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Kaya, Bayram Ali. *Osman Nevres Dîvânı*. Ankara: Kültür Turizm Bakanlığı, 2020.
- Kayya, Serpil. *Selâmî Dîvânı'nın Transkripsiyonlu Metni*. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001.
- Kazancı, Ahmet Lütfi. *Emîr'ül Mü'minîn Hz.Ebûbekir (r.a)*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 3.Baskı., 2018.
- Kazıcı, Özgür. *Sâdık Ağazâde Sıdkî Efendi Divânı (Çeviriyazılı Metin- İnceleme 1a-48b)*. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Keleş, Reyhan. "İslâmî Türk Edebiyatı'nda Hicret ve Hicretle İlgili Kavramlar" 11/7 (2016).
- Keleş, Reyhan. "Örneklerle Türk Edebiyatı'nda Medhiye" 22 (2009).
- Keskin, Mahir Selim. *Derviş Selîm Sırrî Dîvânı (İnceleme-Metin-Diliçi Çeviri-Dizin-Tıpkıbasım)*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Keskin, Mahir Selim - Sona, İbrahim. "Türk Edebiyatında 'Sırrî' Mahlaslı Şairler ve Derviş Selim Sırrî Dîvânı". *Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3/1 (2019).
- Kılıç, Ahmet. *Kudsî Dîvânı (Transkripsiyonlu Metin-İnceleme)*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Kiremitçi, Ferdi. "Türk İslam Edebiyatında Manzum Hicretnâmeler ve Mustafâ Fevzî b. Nu'mân'ın 'Hicret-i Habîb-i Rabbü'l- Âlemîn' Başlıklı Mesnevisi". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 0/18 (2017), 333-402.
- Koç, Nagihan. *Hâfız Mehmed Sebâtî Divânı'nın Transkripsiyonlu Metni ve İncelenmesi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Köksal, Mehmet Fatih. "Bahreddîn/Bahrî". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Erişim 30 Ocak 2023. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/bahreddin-bahri>
- Kurşun, Zekeriya. "Mehmed Memduh Paşa". TDV İslâm Ansiklopedisi. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 31 Ocak 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mehmed-memduh-pasa>
- Kuyumcu, Fehmi. *Erzincanlı Tüfekçizade Salih Baba Divanı (Rabitai Nakş-i Hayal)*. İstanbul: Baha Vakfı Yayınları, 1996.
- Küçük, Sabahattin. "Enderunlu Fâzıl". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 30 Ocak 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/enderunlu-fazil>
- Kürkçüoğlu, Kemâl Edib. *Osman Şems Efendi Dîvânı'ndan Seçmeler*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 1. Baskı., 1996.

- Leylek Yıldırım, Çiçek. *Nâzikî ve Divânı (İnceleme-Metin)*. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Mayda, Ferhat. *Nevşehirî Şyâmzâde Hasan Hamdî Dîvânı (İnceleme-Metin)*. Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Mert, Aslı. *Nâkâm Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin)*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Mollamehmetoğlu, Osman Zeki. *Sünen-i Tirmizî Tercemesi*. İstanbul: Yunus Emre Yayınevi, 1981.
- Muhammed Abdülhay el-Kettâni. *Hız Peygamber'in Yönetiminde Sosyal Hayat ve Kurumlar*. çev. Ahmet Özel. 3 Cilt. İstanbul: İz Yayıncılık, 1990.
- Mutlu, İsmail - Döğen, Şaban. *Câmiî's-Sağîr Muhtasarı, Tercüme ve Şerhi*. İstanbul: Yeni Asya Neşriyat, 1996.
- Mutlu, Merve. *19. Yüzyıl Dîvân Şiiri Poetikası (Enderunlu Vâsıf, Keçecizâde İzzet Molla, Müştâk Baba, Leylâ Hanım, Leskofçalı Gâlib, Osmân Nevres, Yenişehirli Avnî, Hersekli Ârif Hikmet)*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- Okur Meriç, Münevver. *Cem Sultan Cemşid ü Hurşid*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 1997.
- Okyay, Ercan. *Senîh-i Mevlevî Divanı*. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Onuk, Osman. *'Abdü'l- 'Azîz 'Âsım-ı 'Irâkî'nin Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanı*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Ömer Tabba. *Divanı Halîfetu Rasûlullah Ebî Bekri's-Siddîk*. Beyrut: Dâri'l-Erkam b. Ebî'l-Erkam, 1999.
- Önal, Sevda. "Hâtif, Ali Hâtif Efendi". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Erişim 30 Ocak 2023. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hatif-ali-hatif-efendi>
- Önal, Sevda. *Hâtif, Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanı (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010.
- Özbalıkcı, M.Reşit. *Asr-ı Saadet ve Râşit Halifeler Döneminde Hitâbet*. İzmir: Yeni Akademi Yayınları, 1.Baskı., 2005.
- Özgül, M. Kayahan. *Osman Nevres Hayatı ve Eserleri*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1.Baskı., 1999.
- Öztürk, Fatih. *Üveysî Dîvânı: Edebiyat ve Dil İncelemesi*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- Öztürk, Jale. *Meczûb Dîvânı (İlk 38 varak) Nemengânlı 'Abdal- 'Azîz Hoca Metin-İnceleme-Sözlük*. Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1995.
- Özyıldırım, Ali Emre. *Keçeci-zade İzzet Molla'nın Mihnet-Keşân'ı ve Tahlîli*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002.
- Pala, İskender. *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları, 30.baskı., 2018.
- Pekolcay, Necla. *Mevlid (Vesiletü'n-Necât) Süleyman Çelebi*. Ankara, 6. Baskı., 2018.

- Roohi Maleky, Mahnaz. *Himmetzâde Ahmet Cezbî Divanı*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Sağlam, Hacer. *Abdî-i Karahisârî ve Divanı*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Sarıçam, İbrahim. *Hız. Ebu Bekir*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1.baskı., 1996.
- Sarıkaya, Erdem. *Ebubekir Celalî Divanı: Karşılaştırmalı Metin-İnceleme*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Savran, Ömer. *Malatyalı Sabrî Dîvânı*. Malatya: Malatya Kitaplığı Yayınları, 1.Baskı., 2014.
- Sırma, İhsan Süreyya. *Müslümanların Tarihi*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2017.
- Sofuoğlu, Mehmed. *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1987.
- Soleimanzadehshekarab, Naser. *Âciz Dîvânı*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Söylemez, Ayşe. *Reşîd Paşa Dîvân*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Stojanovska, İvona. *Bahrî Divanı ve İncelemesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Suyûtî, İmam. *Halifeler Tarihi Târîhu'l Hulefâ*. ed. Recep Songül. İstanbul: Asalet Yayınları, 1. Baskı., 2018.
- Şahin, Ebubekir Siddık. *Keçeci-zâde İzzet Molla'nın Divanları: Bahâr-ı Efkâr ve Hazân-ı Âsâr*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004.
- Şahin, Gülay. *Zekî Dîvânı (İnceleme-Metin-Dizin)*. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Şentürk, Ahmet Atillâ. *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*. İstanbul: Dby Yayınları, 2020.
- Şentürk, Didem. *19. yüzyıl şairlerinden Hatice Nakiyye Hanım'ın Divanı'nın Transkripsiyonlu Metni ve İncelenmesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Şığva, Bülent. *Şeyh Hasan Haydar Divanı (İnceleme-Tenkidli Metin)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012.
- Takhirova, Ramila. "Yunus Emre Divanı'nda Özel İsimler". Aksaray: Somuncu Baba Tarih Ve Kültür Araştırmaları ve Araştırma Merkezi Uygulama Yayını, ts.
- Tan, Nail. "Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin Takipçilerinden Şair Şeyh İbrahim Şevki Efendi ve Bir Cönkteki 16 Şiiri". Kastamonu, 2012.
<https://docplayer.biz.tr/156608674-I-uluslararası-seyh-sa-ban-i-veli-sempozyumu.html>
- Tanrıkulu, Mustafa. *Râgıb Paşa-zâde Lütfî'nin Divânı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Tari, Benal. *Re'fet Mehmed (1198-1238/1784-1823) Dîvânı (İnceleme-Metin)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Taşdelen, İshak. *Şevkî Hasan Tahsin İstanbulî Divanı (Transkripsiyonlu Metin ve Sadeleştirme)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.

- Tatçı, Mustafa. *Yunus Emre Dîvânı (İnceleme - Metin) I*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1990.
- Temir, Hakan. “Hz. Ebû Bekir’in Evlilikleri ve Çocukları”. 26. Sivas, 2019.
- Tepeli, Yusuf. *Dervîş Muhammed Yemînî Fazîlet-Nâme (Giriş-İnceleme-Metin)*. 2 Cilt. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2002.
- Tevfikoğlu, Muhtar. *Ali Emîrî Efendi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1.Baskı, 1989.
- Tezcan, Esmâ. *Şevkî İbrahim Efendi Divânı (İnceleme- Transkripsiyonlu Metin)*. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Tiker, Savaş. *Necmî Divânı (İnceleme-Metin)*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2003.
- Timuroğlu, Vecihi. *Şeyh Bedrettin Varidat*. Ankara: Türkiye Yazıları Yayınları, 1.Baskı, 1979.
- Toprak, İsmail. *Hazreti Ali Cenkleri*. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 1. Baskı., 2014.
- Turan, Lokman. *Yenişehirli Avnî Bey Divanı'nın Tahlili (Tenkitli Metin) Encümen-i Şu'arâ ve Batı Tesirinde Gelişen Türk Edebiyatına Geçiş I.cilt*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1998.
- Turan, Muhittin. *Behrî Dîvânı (İnceleme-Metin)*. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Türkyılmaz, Necla. *Kemahlı İbrahim Hakkı ve Dîvânı*. Uşak: Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Uçar, Yaprak. *Hüsnî'nin Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divânı*. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Uçman, Abdullah. “Edib Harâbî”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 31 Ocak 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/edib-harabi>
- Uğurlu Arslan, Mustafa. *Ali Emîrî Efendi ve Divanı*. İstanbul: Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Uğurlu, Aydan. *Baba Hüsnî ve Dîvânı (İnceleme-Metin)*. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Uludağ, Süleyman. “Muhammed”. C. 30. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kocabı Yaymevi, 2.Baskı, 2012.
- Urğun (Doğan), Serap. *Eşref Paşa Divânı*. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Uz, Özkan. “Nâkâm”. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Erişim 31 Ocak 2023. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/nakam>
- Uzun, Sedanur. *Trabzonlu Hazînedar-Zâde Âgâh Osman Paşa Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Ünal, Mehmet. “Hicretnâme Türüne Yeni Bir Örnek: Mehmed Nazif'in ‘Fî Hicreti'n-Nebî Aleyhisselâm’ Başlıklı Mesnevisi” 21 (2020).

- Ünver, İsmail. “XIX. Yüzyıl Divan Şiiri”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 131-140.
https://doi.org/10.1501/Dtcfder_0000000547
- Vergili, Orhan. *Hacı Hulûsî Baba Dîvânı*. Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Vergili, Orhan. “Hacı Hulûsî Baba ve Dîvânı”. *International Journal of Filologia* 3 (2020).
- Yakar, Halil İbrahim. *Ayıntablî Mahremî Divanı*. Konya: Palet Yayınları, 2012.
- Yalçınkaya, Yağız. *Kerküklü Seyyid Şükrî Dîvânı*. İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Yalçınkaya, Yağız. “XIX. Asır Kerkük Şuarasından Seyyid Şükrî ve Dîvân’ı”. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten* 68 (01 Aralık 2019), 113-156.
<https://doi.org/10.32925/tday.2019.32>
- Yanbal, Semra. *Şâkir Mehmed Efendi Divânı (Metin-İnceleme)*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Yavuz, Kemal. *Garib-nâme (Tıpkıbasım, Karşılaştırmalı Metin ve Aktarma)*. 2 Cilt. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000.
- Yavuz, Mustafa. *Mehmed Memdûh Fâik Bey (Hayatı, Sanatı, Eserleri)*. Erzincan: Erzincan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Yavuz, Selin. *Eskicumalı Hamîd Divanı (İnceleme-Metin)*. Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Yekbaş, Hakan. “Hasan Cesârî”. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Erişim 30 Ocak 2023. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/cesari-hasan>
- Yekbaş, Hakan. *Sivaslı Rûhî Divanı*. Sivas: Sivas Belediyesi, 1.Baskı., 2017.
- Yığın, Musa. *Hazini Hokandî Divanı'nın Transkribe Metni ve Türkiye Türkçesine Aktarılması*. İstanbul: Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Yıldırım, Harun. *Sahihî Buhari'den Vaazlar*. İstanbul: Sağlam Yayınevi, 2015.
- Yıldırım, Hüseyin. *Zelilî Divânı (Metin-Aktarma-Gramer İncelemesi)*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008.
- Yıldırım, Sadettin. *Hız Ebû Bekir'in Hayatı ve Tarihi Şahsiyeti*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Yıldırım, Yusuf. “Edebiyatımızda Hz.Ebubekir”. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlük Matbaası, 2019.
- Yıldırım, Yusuf. *Osman Şems Efendi, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Metin-İnceleme-Tahlil)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013.
- Yıldız, Ahmet Hamit. *Leskofçalı Galip Hayatı, Dönemi, Sanatı, Divanı ve Metnin Bugünkü Türkçesi*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2003.
- Yıldız, Evşen. *Giryân Divanı (İnceleme-Metin)*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Yıldız, Mehmet Yusuf. *Divan-ı Nazîf İnceleme – Metnin Çeviri Yazısı - İndeks*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.

- Yıldızdağ, Gülay. “Mehmet Refikî, Muhammet Şanlı”. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Erişim 31 Ocak 2023. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/mehmet-refiki-muhammet-sanli>
- Yılmaz, Fatih Mehmet. *Türk Edebiyatı'nda Hz. Ebû Bekir Vecizeleri ve Bedreddin b. Himmet-Yârü'l-Mevlevî'nin Tuhfetü's-Siddik'i*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Yılmaz, H.Kâmil. *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1.Baskı, 1994.
- Yılmaz, Salih. *Câzib Divanı İnceleme, Metin*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Yurttaş, M.Nurullah. *Feyzî Halil Bey Divânı Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Eserleri ve Divânı'nın İncelemesi*. Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- “Diyanet Hadislerle İslam”. Erişim 16 Ocak 2023. <https://hadislerleislam.diyaret.gov.tr/sayfa.php?CILT=1&SAYFA=477>
- Mukaddime İbn Haldun*. İstanbul: Dergah Yayınları, 7.Baskı, 2011.